

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Emine GÜNDÜZ

LEBÎB-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2024

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Emine GÜNDÜZ

LEBÎB-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

MUŞ-2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	XIII
ABSTRACT	XIV
ÖN SÖZ.....	XV
KISALTMALAR DİZİNİ	XVII
TABLolar DİZİNİ	XVIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILI DİVAN EDEBİYATI VE LEBÎB-İ ÂMİD-Î

1.1. 18. YÜZYILI DİVAN EDEBİYATI VE SOSYAL HAYATI	4
1.2. LEBÎB'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	5
1.2.1. Lebîb'in Hayatı (1695-1768)	5
1.2.2. Edebî Kişiliği	5
1.2.3. Eserleri	6

İKİNCİ BÖLÜM

LEBÎB-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

2.1. MUTFAK KÜLTÜRÜ	9
2.1.1. İçecekler	9
2.1.1.1. Ab (Su).....	9
2.1.1.2. Zemzem.....	10
2.1.1.3. Kevser	11
2.1.1.4. Gül-ab – Cüllab (Gülsuyu – Gül Şerbeti)	12
2.1.1.5. Kahve	12
2.1.1.6. Şir (Süt).....	13
2.1.1.7. Şarap.....	14
2.1.1.8. Bintü'l-İneb (Üzümün Kızı – Şarap):	15
2.1.1.9. Bade	16
2.1.1.10. Mey	17
2.1.1.11. Mül	17
2.1.1.12. Rahîk	18
2.1.1.13. Nebiz	19

2.1.2. Keyif Verici ve Zararlı Maddeler.....	19
2.1.2.1. Duhan (Tütün).....	19
2.1.2.2. Zehr (Agu, zakkum – Sem – Zehir)	20
2.1.3. Tahıllar	21
2.1.3.1. Gendüm (Buğday).....	21
2.1.3.2. Alef (Saman – Yem - Yulaf).....	22
2.1.3.3. Tohum	22
2.1.4. Baharatlar	23
2.1.4.1. Fülful (Karabiber)	23
2.1.4.2. Nemek (Milh - Tuz)	24
2.1.4.3. Habbetü’s-Sevda (Çörek Otu).....	25
2.1.4.4. Darçın (Tarçın).....	25
2.1.4.5. Kâfur	25
2.1.5. Yiyecekler	26
2.1.5.1. Yağ.....	26
2.1.5.2. Gıda–Aş–Lokma-Erzâk	27
2.1.5.3. Ragif (Pide)	27
2.1.5.4. Büryan – Ciğer – Kebab.....	28
2.1.5.5. Nan (Ekmek)	29
2.1.5.6. Penir (Peynir)	29
2.1.5.7. Nukl - Nokul (Meze–Çerez).....	30
2.1.5.8. Yufka.....	31
2.1.5.9. Kaymak	31
2.1.5.10. Piyaz (Soğan)	31
2.1.5.11. Sir (Sarımsak).....	32
2.1.5.12. Ceviz	33
2.1.6. TATLILAR	33
2.1.6.1. Kand–Sükkeri–Şeker	34
2.1.6.2. Bal (Asel – Şehd – Engübin).....	34
2.1.6.3. Helva	35
2.1.6.4. Güllaç	35
2.1.6.5. Baklava.....	36

2.1.6.6. Palude (Pelte)	37
2.1.6.7. Akide	37
2.1.6.8. Şerbet – Şire	38
2.1.6.9. Mürebbâ (Marmelat–reçel–meyve suyu)	38
2.1.6.10. Mive-Semer (Meyve)	39
2.1.6.11. Rümman (Nar)	40
2.1.6.12. Kiraz (Kiras).....	41
2.1.6.13. Tin (İncir)	42
2.1.6.14. Sib-Zenahdan (Elma)	42
2.1.6.15. İneb–Engür-Rez (Üzüm).....	43
2.1.6.16. Hurma.....	44
2.1.6.17. Portakal–Turunç-Narenc	44
2.1.6.18. Ayva	45
2.1.6.19. Şeftali	45
2.1.7. Eşyalar	46
2.1.7.1. Bülbül–Sagar–Peymane–Piyale–Zevrak–İbrik–Kâse–Hum–Sürahi–Cam– Kadeh (Bardak)	46
2.1.7.2. Mina (Şişe).....	48
2.1.7.3. Sebu - Meşk (Şarap Testisi)	48
2.1.7.4. Sürahi	49
2.1.7.5. Tas-Kâse.....	49
2.1.7.6. Cerre–Kuze–Desti–Testi	49
2.1.7.7. Sifal-Hazef (Çanak–Çömlek).....	50
2.1.7.8. Fağfur–Avanis (Tabak–Yemek Kabı).....	50
2.1.7.9. Bıçak	51
2.1.7.10. Lenger-Tepsi	51
2.1.7.11. Sofra–Simat (Masa)	52
2.1.7.12. Gırbal (Elek).....	52
2.1.7.13. Delv (Kova).....	52
2.1.7.14. Zenbil (Kab).....	53
2.1.7.15. Sebed	53
2.1.7.16. Hokka (Kutu)	53

2.2. GİYİM-KUŞAM VE SÜSLENME KÜLTÜRÜ	54
2.2.1. Kumaşlar	54
2.2.1.1. Hara (Hare-sert taş)	55
2.2.1.2. Atlas (Saten).....	55
2.2.1.3. Diba	56
2.2.1.4. Sündüs	56
2.2.1.5. Hatayi	57
2.2.1.6. Semmur-Kakum (Kürk)	57
2.2.1.7. Suf (yün)	58
2.2.1.8. Zer-tari - Zer-baft	58
2.2.1.9. Pare.....	58
2.2.1.10. Şal.....	58
2.2.2. Giyecekler	59
2.2.2.1. Kıyafet-Elbise-Elbas-Libas-Esvab-Tan-Came-Kisve-Kisvet.....	59
2.2.2.2. Hulle	60
2.2.2.3. İhram	61
2.2.2.4. Aba (Hırka)	61
2.2.2.5. Cübbe	62
2.2.2.6. Damen-Etek.....	62
2.2.2.7. Nemed (Keçe-Kepenek).....	63
2.2.2.8. Pirehen-Kamis (Gömlek).....	63
2.2.2.9. Kaba	64
2.2.2.10. Hırka.....	64
2.2.2.11. Nikab (Peçe).....	65
2.2.2.12. Perde.....	65
2.2.2.13. Palas	66
2.2.2.14. Zırh (Cevşen)	66
2.2.2.15. Kala	66
2.2.2.16. Rida (Şal)	67
2.2.2.17. Kefen	67
2.2.2.18. Şal.....	68
2.2.2.19. Mest.....	69

2.2.3. Giysi Unsurları.....	69
2.2.3.1. Giriban (Yaka)	69
2.2.3.2. Ceyb (Cep)	70
2.2.4. Başa Takılanlar.....	70
2.2.4.1. Dölbend	70
2.2.4.2. Külâh (Küle).....	71
2.2.4.3. Tac (Efser).....	71
2.2.4.4. Destar (Sarı)	72
2.2.4.5. Fes	73
2.2.4.6. Arak-çin-Arakıyye.....	74
2.2.4.7. Kelle-puş	74
2.2.5. Süslenme – Kokular ve Temizlik.....	75
2.2.5.1. Hına (Kına).....	75
2.2.5.2. Kuhl - Sürme	75
2.2.5.3. Mil	76
2.2.5.4. Gaze (Allık).....	77
2.2.5.5. Vesme (Kaş Sürmesi).....	77
2.2.5.6. Buy – Nühket – Rih - Şemim – İstişmam (Koku).....	78
2.2.5.7. Misk–Müşgin-Nâfe	79
2.2.5.8. Anber.....	80
2.2.5.9. ‘İtr.....	81
2.2.5.10. Gülsuyu	81
2.2.5.11. Abir	82
2.2.5.12. Galiye	82
2.2.5.13. Sipend.....	83
2.2.5.14. Ayine (Ayna).....	83
2.2.5.15. Şane (Tarak).....	84
2.2.5.16. Misvak.....	85
2.2.5.17. Arayış–Zib–Zinet-Ziver–Hilye-Piraye (Süs)	85
2.2.6. TAKILAR VE AKSESUARLAR.....	86
2.2.6.1. Engüş–Nigin–Hatem–Mühür (Yüzük)	86
2.2.6.2. Silk–Kılade-Tavk (Gerdanlık-Kolye)	86

2.2.6.3. Sübha (Tesbih)	87
2.2.6.4. Halhal	87
2.2.6.5. Küpe-Menguş	88
2.2.6.6. Kese-Kis	88
2.2.6.7. Asa (Mahşuk–Kadib)	88
2.2.7. Gelenekler ve Görenekler	89
2.2.7.1. Saçı gülsuyu ile yıkama	89
2.2.7.2. Göze mil ve sürme çekme	89
2.3. MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR	90
2.3.1. Ma'den	90
2.3.2. Genç	90
2.3.3. Cevher–Cevahir–Gevher–Güher–Mücevher	90
2.3.4. Altun–Zer (Altın)	91
2.3.5. Sim–Gümüş	92
2.3.6. Elmas	93
2.3.7. Billur	94
2.3.8. Yakut	94
2.3.9. La'l	95
2.3.10. Mihek	96
2.3.11. Dürr – Lü'lü – Le'al (inci)	96
2.3.12. Timur - Demir	97
2.3.13. Fulad (Çelik)	97
2.3.14. Sedef - Sadeş	98
2.4. EŞYALAR.....	99
2.4.1. Aydınlatmalar.....	99
2.4.1.1. Fetil-Fitil	99
2.4.1.2. Kandil-Çerag	99
2.4.1.3. Mum–Şem-Çerag	100
2.4.1.4. Micmer	101
2.4.1.5. Kibrit	102
2.4.2. Ev Gereçleri	102
2.4.2.1. Balın (Yastık).....	103

2.4.2.2. Buriya (Hasır).....	103
2.4.2.3. Kilid	103
2.4.2.4. Miftah (Anahtar)	104
2.4.2.5. Takvim	104
2.4.2.6. Fıraş – Pister – Bister – Bisat - Came-hab (Yatak – Döşek - Minder).....	105
2.4.2.7. Seccade.....	105
2.4.2.8. Süzen (İğne)	106
2.4.2.9. Mikraz (Makas) - Dehre (Budama Makası)	106
2.4.2.10. Tîşe (Balta).....	107
2.4.2.11. Sünger	107
2.4.2.12. Çekmece.....	107
2.4.2.13. Mehd-Gehvare (Beşik-Kundak).....	108
2.4.2.14. Rahle	109
2.4.2.15. Fevvare (Fıskiye)	109
2.4.2.16. Sanduk (Kutu)	109
2.4.2.17. Perde.....	109
2.4.3. Yazı Gereçleri	110
2.4.3.1. Mıdad (Mürekkep)	110
2.4.3.2. Devat – Divit – Hokka - Mahber.....	110
2.4.3.3. Defter.....	111
2.4.3.4. Varak - Kâğıt (Yaprak ve Sayfa)	111
2.4.3.5. Levha.....	112
2.4.3.6. Kalem – Kamış – Hame – Kilk.....	112
2.4.3.7. Kitab (Nüsha).....	113
2.4.3.8. Mektub	113
2.4.3.9. Tuğra	113
2.4.3.10. Ferman (Emir).....	114
2.4.3.11. Risale.....	114
2.4.4. Savaş Aletleri	115
2.4.4.1. Barut.....	115
2.4.4.2. Hancer-Hançer	115
2.4.4.3. Kılıç – Tig - Seyf.....	116

2.4.4.4. Fesan (Bileği).....	117
2.4.4.5. Silah	117
2.4.4.6. Tüfeng – Tüfek.....	117
2.4.4.7. Kupal – Gürz (Topuz – Bozdoğan).....	118
2.4.4.8. Keman – Yay – Ok – Tir – Hadeng – Navek - Kavs	118
2.4.4.9. Siper – Kalkan (savunma silahı)	118
2.4.4.10. Şeş-per.....	119
2.4.4.11. Top (Gülle- Şarapnel)	119
2.4.4.12. Nize – Sinan - Matraka (Mızrak)	119
2.4.4.13. Dur-bin	120
2.4.5. Ölçü Aletleri.....	120
2.4.5.1. Mizan - Terazı – Miskal - Kantar (terazi – tartı):.....	121
2.4.5.2. Endaze (uzunluk)	121
2.4.6. Diğer Eşyalar.....	121
2.4.6.1. Lenger (Çapa).....	121
2.4.6.2. Neşter (Cerrah Bıçağı)	122
2.4.6.3. Tabut	122
2.4.6.4. Rikab (Üzengi).....	122
2.4.6.5. Dizgin.....	122
2.4.6.6. Zincir – Zencir.....	123
2.4.6.7. Ceres (Çan).....	123
2.4.6.8. Asiyab (Değirmen).....	124
2.4.6.9. Kemend	124
2.5. COĞRAFYA.....	125
2.5.1. Şehirler ve İlçeler	125
2.5.1.1. Sitanbul - İstanbul	125
2.5.1.2. Amed – Âmid (Diyarbakır).....	125
2.5.1.3. Ergani (Âmid)	126
2.5.1.4. Sivas	126
2.5.1.5. Ruha (Urfa)	126
2.5.1.6. Adana	127
2.5.1.7. Şam (Suriye)	127

2.5.1.8. Revân (Ermenistan) - Tebriz (İran) - Tiflis (Gürcistan) - Hemedan (İran)	127
2.5.1.9. Gence (Azerbaycan)	128
2.5.1.10. Kazvin (İran)	128
2.5.1.11. Hicaz (Arabistan)	128
2.5.1.12. Bağdad (Irak)	129
2.5.1.13. Ermen	129
2.5.1.14. Haleb - Şehba (Suriye)	130
2.5.1.15. Horasan (İran)	130
2.5.1.16. Nişabur (İran)	130
2.5.1.17. Isfahan - Sıfahan (İran)	131
2.5.1.18. Necef (Irak)	131
2.5.1.19. İzmir	132
2.5.1.20. Edirne	132
2.5.1.21. Karaman ve Kastamonu	132
2.5.1.22. Erzurum	133
2.5.1.23. Malatya – Maden	133
2.5.1.24. Hıta – Hoten (Çin)	133
2.5.1.25. Şirvan (Azerbayca)	133
2.5.1.26. Mekke	134
2.5.1.27. Cidde (Arabistan)	134
2.5.1.28. Kerbela (Irak)	134
2.5.1.29. Keşmir	135
2.5.1.30. Rakka (Suriye)	135
2.5.1.31. Aden (Yemen)	135
2.5.1.32. Basra (Irak)	136
2.5.1.33. Kırım (Ukrayna)	136
2.5.1.34. Üsküdar	136
2.5.1.35. Bedahşan	136
2.5.1.36. Şiraz (İran)	137
2.5.1.37. Babil (Irak)	137
2.5.1.38. Turan	137
2.5.1.39. Maçin	137

2.5.1.40. Bengale.....	138
2.5.2. Ülkeler.....	138
2.5.2.1. Çin.....	138
2.5.2.2. Hindistan.....	139
2.5.2.3. Yemen.....	140
2.5.2.4. Mısır.....	140
2.5.2.5. Irak.....	141
2.5.2.6. İran.....	141
2.5.2.7. Kâfiristan.....	142
2.5.3. Nehirler – Irmaklar – Dağlar.....	142
2.5.3.1. Kızılırmak.....	142
2.5.3.2. Ceyhun Nehri (Amuderya).....	143
2.5.3.3. Nil Nehri.....	143
2.5.3.4. Kaf Dağı.....	143
2.5.4. Irklar – Mezhepler – Dinler.....	144
2.5.4.1. Türk.....	144
2.5.4.2. Ekrad (Kürt).....	144
2.5.4.3. Rum.....	144
2.5.4.4. Efrenc – Frenk.....	145
2.5.4.5. Tatar.....	146
2.5.4.6. Habeş (Etiyopya).....	147
2.5.4.7. Arab - Urban.....	147
2.5.4.8. Acem (İranlı).....	147
2.5.4.9. Yunan.....	148
2.5.4.10. Çerkes.....	148
2.5.4.11. Kızılbaş – Surh-ser (İran).....	148
2.6. ULAŞIM.....	149
2.6.1. Zevrak (Sandal – Kayık Tekne).....	149
2.6.2. Keşti (Gemi).....	149
2.7. ZAMANSAL KAVRAMLAR.....	150
2.7.1. Günün Vakitleri.....	150
2.7.1.1. Eyyam (Gün).....	150

2.7.1.2. Ruz u Şeb – Leyl u Nehar (Gece-Gündüz):	151
2.7.1.3. Seher (Tan).....	151
2.7.1.4. Subh (Sabah)	152
2.7.1.5. Şam - Mesa (Akşam).....	153
2.7.1.6. Leyl - Leyle (Gece) – Şeb-i Yelda (En Uzun Gece)	153
2.7.2. Günler.....	154
2.7.2.1. Cuma	154
2.7.2.2. Şenbe (Cumartesi).....	155
2.7.3. Aylar (Mah).....	155
2.7.3.1. Receb.....	155
2.7.3.2. Şaban	155
2.7.3.3. Ramazan - Sıyam	156
2.7.3.4. Şevval.....	156
2.7.3.5. Nisan	157
2.7.3.6. Temmuz.....	157
2.7.3.7. Ab (Ağustos)	157
2.7.2. Mevsimler	158
2.7.2.1. Şita (Sultan-ı Şer) (kış)	158
2.7.2.2. Zemheri (Karakış)	158
2.7.2.3. Bahar	158
2.7.2.4. Nev-ruz.....	159
2.7.2.5. Hazan (sonbahar)	159
2.7.2.6. Sayf (Yaz)	160
2.8. DOĞA YAŞAMI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	161
2.8.1. Hayvanlar	161
2.8.1.1. Kuş – Tayr - Murg.....	161
2.8.1.2. Tuti (Papağan).....	162
2.8.1.3. Kebk - Kebg (Keklik)	162
2.8.1.4. Mar (Yılan).....	163
2.8.1.5. Ceylan – Gazal - Ahu	163
2.8.1.6. Ejderha	164
2.8.1.7. Kanarya	165

2.8.1.8. Şahin.....	165
2.8.1.9. Ukab (Kartal)	165
2.8.1.10. Şeh-baz (Doğan)	165
2.8.1.11. Naka (Deve)	166
2.8.1.12. Koç	166
2.8.1.13. Bülbül – Andelib	167
2.8.1.14. Gürbe (Kedi)	167
2.8.1.15. Gusfend - Ganem (Koyun).....	167
2.8.1.16. Peleng (Kaplan).....	168
2.8.1.17. Şir - Esed (Aslan).....	168
2.8.1.18. Kebuter (Güvercin)	169
2.8.1.19. Mahi (Balık).....	169
2.8.1.20. Pervane (Kelebek).....	169
2.8.1.21. Zag (Karga)	170
2.8.1.22. Semender	170
2.8.1.23. Har (Eşek)	170
2.8.1.24. Öküz - Sevr	171
2.8.1.25. At.....	171
2.8.1.26. Tezerv – Sülün	172
2.8.1.27. Zebab (Sinek).....	172
2.8.1.28. Kelb - Kilab – Seg (Köpek)	172
2.8.1.29. Hüma (Devlet Kuşu)	173
2.8.1.30. Anka – Simurg (Zümrüdüanka)	173
2.8.2. Çiçekler	174
2.8.2.1. Şüküfe – Ezhâr (Çiçek).....	174
2.8.2.2. Gül - Verd	175
2.8.2.3. Lale.....	176
2.8.2.4. Karanfil	176
2.8.2.5. Sünbül (Sümbül)	177
2.8.2.6. Benefşe (Menekşe).....	178
2.8.2.7. Nesrin	178
2.8.2.8. Nergis	179

2.8.2.9. Yasemen – Semen – Yasemin.....	180
2.8.2.10. Süsen (Kılıç Otu).....	181
2.8.2.11. Nilüfer	181
2.8.2.12. Şebbu – Şebbuy.....	182
2.8.2.13. Gonçe (Gonca)	182
2.8.2.14. Diken - Har.....	183
2.8.3. Ağaçlar	184
2.8.3.1. Servi – Serv	184
2.8.3.2. Nahl - Nihal (Hurma ağacı - Fidan)	184
2.8.3.3. Çenar	185
2.8.3.4. Şimşad.....	186
2.8.3.5. Tuba (Cennet Ağacı).....	186
2.8.3.6. Abnus	187
2.8.3.7. Narven (Karaağaç)	187
2.8.3.8. Bid (Söğüt).....	187
2.8.3.9. Sanevber (Fıstık ağacı).....	188
2.8.3.10. Berg (Yaprak).....	188
2.9. EĞLENCE HAYATI	188
2.9.1. Bayramlar.....	188
2.9.2. Oyunlar.....	189
2.9.2.1. Şeş-der – Nerd (Tavla).....	189
2.9.2.2. Satranç.....	189
2.9.2.3. Güreş	190
2.9.2.4. Guy u Çevgan (Cirit - Polo).....	190
2.9.3. Musiki	191
2.9.3.1. Terimler.....	191
2.9.3.1.1. Tel – Evtar – Rud	191
2.9.3.1.2. Aheng (Armoni - Düzen)	191
2.9.3.1.3. Perde (ses).....	192
2.9.3.1.4. Dem-saz (Musiki Dostu).....	192
2.9.3.1.5. Avaz (Ses ve Seda).....	193
2.9.3.1.6. Piş-rev – Peşrev.....	193

2.9.3.1.7. Agaz	193
2.9.3.1.8. Karar (son ses)	193
2.9.3.1.9. Terane – Zenzeme – Savt - Neva – Nagamat – Elhan	193
2.9.3.1.10. Dil-nevaz	194
2.9.3.2. Makamlar ve Usûller	194
2.9.3.2.1. Makam (durulan yerdir)	194
2.9.3.2.2. Büzrüg	195
2.9.3.2.3. Kuçek	195
2.9.3.2.4. Niyaz	195
2.9.3.2.5. Baba Tahir	195
2.9.3.2.6. Nigar	196
2.9.3.2.7. Buselik (Minör)	196
2.9.3.2.8. Dil-keş	196
2.9.3.2.9. Dil-suz (Gönül Yakan)	196
2.9.3.2.10. Evc	197
2.9.3.2.11. Velvele	197
2.9.3.2.12. Hicaz	197
2.9.3.2.14. Segâh	198
2.9.3.2.15. Kürdî	198
2.9.3.2.16. Hüseyinî	198
2.9.3.2.17. Taksim (Usûlsüz)	198
2.9.3.3. Enstrümanlar	199
2.9.3.3.1. Saz (musiki aleti)	199
2.9.3.3.2. Nekare – Nakkare (Darbuka)	199
2.9.3.3.3. Çeng	200
2.9.3.3.4. Kanun	200
2.9.3.3.5. Keman	201
2.9.3.3.6. Def (küçük davul)	201
2.9.3.3.7. Tanbur	202
2.9.3.3.8. Ney	202
2.9.3.3.9. Tabl (Davul)	203
2.9.3.3.10. Surna (Zurna – Düğün Neyi)	204

2.9.3.3.11. Musikar (Kaval)	204
2.10. MEKÂNLAR VE MİMARİ	205
2.10.1. Hisar – Kale – Burc – Sur	205
2.10.2. Gülistan - Gülşen (Gül Bahçesi) – Lalezar (Lale Bahçesi).....	205
2.10.3. İşret – Bezm – Meyhane - Meclis	206
2.10.4. Bazar (Pazar).....	207
2.10.5. Çarşu - Suk.....	207
2.10.6. Divar.....	207
2.10.7. Bam	208
2.10.8. Sütun (Kolon).....	208
2.10.9. Kahve-hane	208
2.10.10. Cami - Mescit.....	209
2.10.11. Mihrab	210
2.10.12. Minber	210
2.10.13. Tekye – Dergâh – Dergeh – Hankah - Tekke	210
2.10.14. Mekteb - Medrese (Okul).....	211
2.10.15. Kütüphane - Kitâb-hane	211
2.10.16. Kâğıt-hane	212
2.10.17. Deyr (Kilise).....	212
2.10.18. Saray – Kâşane – Kasr	212
2.10.19. Mezar.....	213
2.10.20. Beyt – Hane – Malikâne.....	213
2.10.21. Külbe (Kulube).....	214
2.10.22. Eyvan	214
2.10.23. Bina - Bünyan (Yapı)	215
2.10.24. Kubbe	215
2.10.25. Çeşmeler.....	215
2.10.26. Sebil	216
2.10.27. Külhan.....	217
2.10.28. Aşiyân (Kafes)	217
2.10.29. Bargâh – Otag – Hayme – Çetr (Çadır)	218
2.10.30. Zindan	218

2.10.31. Gâr (Mağara).....	218
2.10.32. Mahzen.....	219
2.10.33. Kâbe	219
2.10.34. Deri (Kapı)	219
2.10.35. Revzen (Pencere)	220
2.11. EKONOMİ	220
2.11.1. Para Birimleri.....	220
2.11.1.1. Nakd – Sikke - Para.....	220
2.11.1.2. Dinar (Altın Para).....	221
2.11.1.3. Dirhem (Gümüş Para)	222
2.11.1.4. Filori (altın para)	222
2.11.2. Vergiler	222
2.11.2.1. Örfî ve Şer’î	222
2.11.2.2. Bac	222
2.12. SAĞLIK VE TIP.....	223
2.12.1. Hastalıklar	223
2.12.1.1. Divane	223
2.12.1.2. Veba (Kara Ölüm).....	224
2.12.1.3. Abile – Tebhale	224
2.12.1.4. Zükâm (Nezle)	225
2.12.1.5. Humar - Suda (Baş Ağrısı).....	225
2.12.1.6. Nasur (Nasır).....	226
2.12.1.7. Humma – Teb – (Sıtma).....	226
2.12.1.8. Remed	227
2.12.1.9. Hafakan	227
2.12.1.10. Hararet.....	227
2.12.1.11. Cerahat (Yara).....	228
2.12.1.12. Hased (Davranışsal)	228
2.12.1.13. Ser-sam (Sersem)	228
2.12.1.14. Lâl (Konuşma Engeli).....	229
2.12.1.15. Hasta.....	229
2.12.2. Tedaviler ve İlaçlar	229

2.12.2.1. Darü’ş-Şifa (Hastane)	229
2.12.2.2. İlaç - Deva - Derman	230
2.12.2.3. Merhem - Macun	231
2.12.2.4. Kâfur	232
2.12.2.5. İskencübin	232
2.12.2.6. Tiryak – Nuş-daru (Pan-zehir)	232
2.12.2.7. Hacamat	233
2.12.2.8. Şuruplar ve Şerbetler	233
2.13. MESLEKLER	234
2.13.1. Devlet Görevlileri	234
2.13.1.1. Padişah	234
2.13.1.2. Sadrazam - Vezir	235
2.13.1.3. Şeyhülislam	235
2.13.1.4. Vali (Beylerbeyi)	236
2.13.1.5. Mir-liva (Sancakbeyi)	236
2.13.1.6. Kadı (Hâkim)	236
2.13.1.7. Defterdar	237
2.13.1.8. Şihne – Şahne - Ases (Zabıta)	237
2.13.1.9. Muhtesib	238
2.13.1.10. Katib	239
2.13.1.11. Kethuda	239
2.13.1.12. Sipahi – Leşker – Asker – Sipeh	239
2.13.1.13. Serdar (Komutan)	240
2.13.1.14. Levend (Denizci)	240
2.13.1.15. Karakullukçu	241
2.13.1.16. Silahdar	241
2.13.1.17. Çavuş	241
2.13.1.18. Casus	242
2.13.1.19. Sakka	242
2.13.1.20. Sekban	242
2.13.1.21. Rikabdar	243
2.13.1.22. Akkâm	243

2.13.1.23. Derban – Dideban – Paspan - Muhafız - Bekçi.....	243
2.13.1.24. Müneccim (Yıldız Bilimci).....	245
2.13.2. Din ve Eğitim Görevlileri	246
2.13.2.1. Müderris (Öğretmen)	246
2.13.2.2. Şakird (Talebe).....	246
2.13.2.3. Müfti.....	246
2.13.2.4. İmam	247
2.13.2.5. Müezzin.....	247
2.13.2.6. Vaiz	247
2.13.2.7. Kıssahan	248
2.13.2.8. Hatib (Konuşmacı)	248
2.13.2.9. Üstad	248
2.13.3. Çeşitli Meslekler	249
2.13.3.1. Tabib – Hekim (Doktor)	249
2.13.3.2. Baytar	250
2.13.3.4. Zer-duz (Sırmacı)	250
2.13.3.5. Kimyager.....	250
2.13.3.6. Attar (Baharatçı).....	251
2.13.3.7. Berber.....	251
2.13.3.8. Dihkan (Çifçi)	251
2.13.3.9. Maden Emni	252
2.13.3.10. Hammal	252
2.13.3.11. Kassar – Kayyım – Carub-keş (Temizlik Görevlisi).....	252
2.13.3.12. Hayyat (Terzi)	253
2.13.3.13. Müjdecibaşı.....	253
2.13.3.14. Peyk – Berid (Postacı – Haberci)	254
2.13.3.15. Bağban (Bahçıvan).....	254
2.13.3.16. Dellal	254
2.13.3.17. Şişeger (cam ustası)	255
2.13.3.18. Kassab	255
2.13.3.19. Kehhal (Göz Doktoru).....	255
2.13.3.20. Maşıta – Meşşate (Kuaför).....	255

2.13.3.21. Mühendis - Mimar.....	256
2.13.3.22. Nakkad	256
2.13.3.23. Sudager - Tüccar	256
2.13.3.24. Mir-ahur (ahır beyi).....	257
2.13.3.25. Terceman.....	257
2.13.3.26. Seyyad (Avcı).....	257
2.13.3.27. Debbağ (Derici).....	258
2.13.4. Eğlence ve Oyun Düzenleyenler	258
2.13.4.1. Cambaz (Akrobat).....	258
2.13.4.2. Hokka-baz (Sihirbaz)	259
2.13.4.3. Şişe-baz - Tas-baz	259
2.13.4.4. Şemşir-baz.....	259
2.13.4.5. Pehlüvan (Güreş).....	259
2.13.4.6. Mutrib - Ramişger (Çalgıcı).....	260
2.13.4.7. Rakkas – Çengi – Kuçek	260
2.13.4.8. Mehterbaşı.....	261
2.13.4.9. Saki.....	261
2.13.4.10. Pir-i Mugan – Hammâr (Meyhaneci).....	262
2.13.4.11. Mey-furuş (Şarap Satıcısı)	263
2.13.5. Toplum Tarafından Kötü Karşılanan Meslekler	264
2.13.5.1. Cellad	264
2.13.5.2. Cadu (Büyücü – Sihirbaz).....	264
2.13.5.3. Rukye-han	265
2.13.5.4. Remmal (Falcı).....	265
2.13.5.5. Geda - Cerar (Dilenci).....	265
2.13.5.6. Tarrar – Reh-zen – Korsan – Düzd (Yankesici – Eşkîya - Haydud – Yolkesen – Hilekâr - Hırsız:	266
2.14. RENKLER.....	267
2.14.1. Siyeh – Kara – Esved – Sevda - Sevad	267
2.14.2. Beyaz - Sefid.....	268
2.14.3. Yeşil – Hadra - Sebz	269
2.14.4. Hamra – La'l – Ahmer - Surh (Kırmızı)	270

2.14.5. Zerd (Sarı).....	270
2.14.6. Penbe.....	271
2.15. GELENEKLER – GÖRENEKLER VE İNANIŞLAR.....	272
2.15.1. Ramazan’da Teravîh Namazı Kılınması.....	272
2.15.2. Çarpılma.....	272
2.15.3. Fal.....	272
2.15.4. Nazar.....	273
2.15.5. Hükümdarların taç takması.....	273
2.15.6. İki Şahid.....	273
2.15.7. Ateşte Sipend.....	273
2.15.8. İsm-i A‘zam Duası.....	274
2.15.9. Hac İbadeti – Tavaf.....	274
2.15.10. Kâbe’nin siyah örtüsü.....	274
2.15.11. Kurban.....	275
2.15.12. Hamel (Koç) burcu.....	275
2.15.13. Sevr (Boğa) burcu.....	275
2.15.14. Sihir.....	275
2.15.15. Şeyhlerin Asası.....	276
2.15.16. El verme.....	276
2.15.17. Bayram Hilali.....	276
2.15.18. Delileri zincire bağlama.....	277
2.15.19. Ölülerini kefenleme ve şehitleri kefen yerine kıyafetleri ile defnetme.....	277
2.15.20. Kan Parası.....	278
2.15.21. Kan Kardeşliği.....	278
2.15.22. Papağanın Konuşturulması.....	278
2.15.23. Yağma.....	279
SONUÇ.....	281
KAYNAKÇA.....	285

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEBÎB-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

Emine GÜNDÜZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

2024, 321 sayfa

Uzun bir zaman dilimi ve geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüş olan Osmanlı Devleti'nin geniş bir kültürün taşıyıcısı olduğu söylenebilir. Zamanın karşı konulmaz devinimi içerisinde Osmanlı Devleti'nde birçok değişim ve gelişim meydana gelmiştir. Şüphesiz bu değişim ve gelişim alanlarından biri de edebiyattır. Osmanlı edebiyatı toplumsal olaylardan ve insan yaşamından esinlenerek varlığını sürdürmüştür. Nitekim şairler kendi duygu ve düşüncelerini açıklayabilmek için sosyal hayatta kullanılan kavram ve terimlerden ziyadesiyle istifade etmişlerdir. Hem mecaz hem de gerçek anlamda şairlerin kullandıkları bu kavram ve terimler Osmanlı edebiyatına sanatsal bir değer kazandırmışlardır. Osmanlı edebî yazınına sanatsal bir değer kazandıran şairlerden biri de şüphesiz Lebîb-i Âmidî'dir.

Sosyal hayat, edebiyatın ortaya çıkışında etkili olan unsurlardandır. Edebiyat ise sosyal hayatın anlatımını sağlayabilir. Osmanlı edebî metinleri de Osmanlı'nın sosyal hayat unsurlarını konu edinir. *Lebîb Dîvânı* buna örnek teşkil eden metinlerden biridir. Bu nedenle, *Lebîb-i Âmidî Dîvânı'nda Sosyal Hayat Unsurları* başlıklı bu tezde 18. yüzyıl şairlerinden Diyarbakırlı Lebîb Efendi'nin elimizde bulunan en önemli eseri olan *Dîvânı*'nda geçen toplumsal olaylar ve sosyal hayat ile ilgili unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu *Dîvân*'da kullanılan sosyal hayat unsurlarının gündelik hayattaki kullanımlarından yola çıkılarak Osmanlı edebiyatındaki yansımalarına dikkat çekilmiştir. Üzerinde incelemeler yapılan *Lebîb Dîvânı*'nda Diyarbakır kentinde yaşanan toplumsal olaylar ve dönemin Osmanlı Devleti hakkında bilgiler de yer almaktadır. Bu çalışmada Lebîb Efendi'nin yaşadığı dönemin sosyal hayatını *Dîvân*'ında nasıl yansıttığı ile ilgili incelemeler sonucunda elde edilen bilgiler tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Edebiyatı, 18. yüzyıl. Lebîb-i Âmidî, Lebîb Dîvânı, Sosyal Hayat Unsurları.

ABSTRACT
MASTER THESIS
ELEMENTS OF SOCIAL LIFE IN LEBİB-İ AMİDÎ'S DİVAN

Emine GÜNDÜZ

Advisor: Associate Prof. Sedat KARDAŞ

2024, Page: 321

It can be said that the Ottoman Empire, which existed for a long time and in a wide geography, was the bearer of a wide culture. During the irresistible movement of time, many changes and developments occurred in the Ottoman Empire. Undoubtedly, one of these areas of change and development is literature. Ottoman literature continued its existence by being inspired by social events and human life. As a matter of fact, poets have greatly benefited from the concepts and terms used in social life to explain their own feelings and thoughts. These concepts and terms used by poets, both figuratively and literally, added artistic value to Ottoman literature. One of the poets who added artistic value to Ottoman literary literature is undoubtedly Lebîb-i Âmidî.

Social life is one of the factors that are effective in the emergence of literature. Literature, on the other hand, can provide the expression of social life. Ottoman literary texts also deal with the elements of Ottoman social life. Lebîb Divan is one of the texts that exemplifies this. For this reason, in this thesis titled Social Life Elements in Lebîb-i Âmidî Dîvânı, we tried to identify the elements related to social events and social life in the Dîvân of Diyarbakırlı Lebîb Efendi, one of the 18th century poets, which is the most important work we have. Attention is drawn to the reflections of the social life elements used in the Divan in Ottoman literature, based on their use in daily life. Lebîb's Divan, which has been examined, also includes information about the social events that took place in the city of Diyarbakır and the Ottoman Empire of the period. In this study, the information obtained as a result of the examinations about how Lebîb Efendi reflected the social life of the period she lived in in her Dîvân was classified.

Key Words: Ottoman Literature, 18th century, Lebîb-i Âmidî, Lebîb Dîvân, Elements of Social Life.

ÖN SÖZ

Bu çalışma ana hatlarıyla *Lebîb Dîvânî*'nda konu edinilen toplumsal olayların ve sosyal hayata ait unsurların tespit edilmesinden meydana gelmiştir. Çalışmanın öncelikli amacı, daha önceden üzerinde sosyal hayat bağlamında inceleme yapılmamış olan *Lebîb Dîvânî*'nda yer alan sosyal hayat unsurlarını tespit etmek ve bu unsurların Dîvân şiirindeki yansımalarına dikkat çekmek; Lebîb'in yaşadığı dönemin toplumsal olaylarını ve sosyal hayatı eserine nasıl yansıttığı ile ilgili incelemeler yapmak ve Dîvân şiirinin gündelik yaşamdan kopuk olmadığı ve hayatın bir parçası olduğunu şairin *Dîvân*'ı üzerinden göstermektir.

“*Lebîb-i Âmidî Dîvânî'nda Sosyal Hayat Unsurları*” adlı yüksek lisans tezinde ana materyal olarak İdris Kadioğlu'nun “*Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânî'nun Tenkitli Metni*” başlıklı doktora tezi ve Orhan Kurtoğlu'nun “*Diyarbakırlı Lebîb Dîvânî (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*” adlı çalışmalarında istifade edilmiştir. Çalışmanın temel materyali olan *Lebîb Dîvânî* taranmış olup, sosyal hayat ile ilgili unsur, kavram ve imgeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler yapılmaya çalışılırken nazım türü, şiir ve beyit numaraları yazılarak fişlemeler yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalara ek olarak ilgili dönemin sosyal hayatı ile ilgili daha önce yapılmış ve literatürde yer edinmiş kaynaklardan da faydalanılmıştır. Beyitlerin dil içi çevirileri yapılmış olup sosyal hayata dair unsurların Dîvân şiiri geleneğindeki yeri hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca beyitlerin sosyal hayat unsurlarını ele alış şekilleriyle ilgili açıklama yapılmıştır. İlgili çalışma süresi boyunca konunun daha anlaşılır bir şekilde izah edilebilmesi için dönemin sosyal hayatı, edebiyat sosyolojisi ve 18. yüzyıl Dîvân şiiri üzerine yapılmış olan tezler, kitaplar ve makaleler incelenmiştir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Lebîb'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği ile ilgili bilgiler verilmekle birlikte yaşadığı dönemin genel hatları çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise *Lebîb Dîvânî* esas alınarak dönemin mutfak kültürü, günlük hayatta kullanılan eşyalar, ulaşım araçları, kullanılan madenler ve değerli taşlar, yaşanan coğrafya, doğal yaşama ilişkin kavramlar, eğlence anlayışı, dönemin mimarisi, ekonomisi, sağlık sistemi, gelenek-görenek ve inanışları üzerine incelemeler yapılmıştır.

Bölümlerin ve başlıkların hazırlanmasında öncelikle Özge Öztekin'in “*18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*” başlıklı

doktora tezi ve Harun Tolasa'nın "*Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*" çalışmalarından istifade edilmiştir. Beyitlerin dil içi çevirilerinde Cem Dilçin'nin "*Tarama Sözlüğü*", Ahmet Talat Onay'ın "*Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*", Ferit Devellioğlu'nun "*Osmanlıca-Türkçe Anslıkopedik Lügat*" kaynaklarından yararlanılmıştır.

Tüm çalışma boyunca her konuda desteğini benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Sedat KARDAŞ'a, varlığını her daim hissettiğim kıymetli arkadaşlarıma ve ailem başta olmak üzere yanımda olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Muş-2024

Emine GÜNDÜZ

KISALTMALAR DİZİNİ

- Doç. : Doçent
Dr. : Doktor
Ed. : Editör
G. : Gazel
Hzl. : Hazırlayan
K. : Kaside
Kt. : Kıta
M. : Mesnevi
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan içecek isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	19
Tablo 2.2. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan tahıl isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	22
Tablo 2.3. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan baharat isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	26
Tablo 2.4. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan yiyecek isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	33
Tablo 2.5. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan tatlı isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	39
Tablo 2.6. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan meyve isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	46
Tablo 2.7. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan mutfak eşyalarının geçtiği beyit sayısı.....	54
Tablo 2.8. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan kumaş isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	59
Tablo 2.9. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan giysi isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	69
Tablo 2.10. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan başlık isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	75
Tablo 2.11. Lebîb Dîvânî'nda temizlik, süslenme ve kokuların geçtiği beyit sayısı.....	86
Tablo 2.12. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan aksesuar ve takı isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	89
Tablo 2.13. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan değerli taşlar ve madenlerin geçtiği beyit sayısı.....	98
Tablo 2.14. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan aydınlatma eşyalarının geçtiği beyit sayısı.....	102
Tablo 2.15. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan ev gereçlerinin geçtiği beyit sayısı.....	110
Tablo 2.16. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan yazı gereçlerinin geçtiği beyit sayısı.....	114
Tablo 2.17. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan savaş aletlerinin geçtiği beyit sayısı.....	120
Tablo 2.18. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan çeşitli eşya isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	124
Tablo 2.19. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan ilçeler ve şehir isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	138
Tablo 2.20. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan ülke isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	142
Tablo 2.21. Lebîb Dîvânî'nda kullanılan nehir, ırmak ve dağların geçtiği beyit sayısı.....	144

Tablo 2.22. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan din, mehep ve ırk isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	149
Tablo 2.23. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan gün vakitlerinin geçtiği beyit sayısı.....	154
Tablo 2.24. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan ay isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	157
Tablo 2.25. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan mevsimlerin isimlerinin geçtiği beyit sayısı....	160
Tablo 2.26. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan hayvan isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	174
Tablo 2.27. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan çiçek isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	183
Tablo 2.28. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan ağaç isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	188
Tablo 2.29. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan oyun isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	191
Tablo 2.30. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan musiki makam ve usullerin geçtiği beyit sayısı.....	199
Tablo 2.31. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan enstrüman isimlerinin geçtiği beyit sayısı....	205
Tablo 2.32. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan mimarı ve mekânların geçtiği beyit sayısı.....	220
Tablo 2.33. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan vergi ve para çeşitlerinin geçtiği beyit sayısı.....	223
Tablo 2.34. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan hastalık isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	229
Tablo 2.35. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan tedavilerin ve ilaç isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	234
Tablo 2.36. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan devlet görevlilerinin geçtiği beyit sayısı.....	245
Tablo 2.37. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan din ve eğitim görevlilerinin geçtiği beyit sayısı.....	249
Tablo 2.38. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan çeşitli meslek isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	258
Tablo 2.39. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan eğlence ve oyun düzenleyenlerin geçtiği beyit sayısı.....	263
Tablo 2.40. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan toplumun kötü karşıldığı meslek isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	267
Tablo 2.41. Lebîb Dîvânı'nda kullanılan renk isimlerinin geçtiği beyit sayısı.....	271

Tablo 2.42. Divan'da gelenek, görenek ve inanışların geçtiği beyit sayısını gösteren tablo.....	280
--	-----

GİRİŞ

Lebîb'in edebî eserleri incelendiğinde, kendisinin toplumun ve dönemin özellikleri, sosyal yaşantısı ve toplumsal olayları ile ilgili bilgiler veren bir haberci görevini üstlendiği görülmektedir. Sanat ile gerçeklik arasındaki etkileşimi göz önüne aldığımız zaman edebî eserlerin ruh bulmasına vesile olan kelime ve kavramların, yazıldığı dönemi ve o dönemin sosyal hayatını işaret eden detaylara sahip olduğunu görebiliriz. Edebiyat ile eserlerin yazıldıkları dönem ve içerisinde var oldukları toplum arasındaki ilişkiyi 'edebiyat sosyolojisi' inceler.

Edebiyat sosyolojisi, eserlerin yazıldığı dönem ve toplum arasındaki bağları araştırır. Eserler ister gerçekçi ister kurmaca olsun, yazarının bulunduğu toplumun duygularından, düşüncelerinden bağımsız olarak düşünülemez. Her eser bir mânâ ile hayat bulduğu toplumun toprağa attığı bir tohum gibidir. Sosyal yaşamı yansıtan eserler hayatı keşfetmede, analiz etmede, incelemeye ve araştırmada temel araçlardan biri olarak kabul edilir (Kaçmaz, 2017: 35-36). Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın elde ettikleri ve gözlemleriyle toplumsal durumu analiz etme, edebiyatı temele alarak sosyolojik bağlantılara varma çabasıdır (Çelik, 2009: VIII). Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve toplum ilişkisi üzerine kurulu bilim dalıdır.

Kültür soyut bir yapıdadır. Edebiyat ise söz ve yazıyla düşünceleri somutlaştırdığından kültürün aktarıcısıdır ve içerisinde yer alır (Yalçın, 2019: 16). Edebiyat toplumun dışavurumu, kültürel ögesi ve parçasıdır. Eserin temelini oluşturan hikâyenin kaynağı, yazarın gözlem alanından doğar. Toplum edebiyatı bilinçlendirir, edebiyat ise toplumu şekillendirir (Altın, 2013: 10-13). Her toplum kendine ait özellikleri edebiyatında yaşatır; bu sebeple edebî eserler sosyolojik veriler sunan kaynaklardır. Edebiyat ve toplum ilişkisi, edebiyatın ve insanın var olduğu ortamda varlığını korur (İnan, 2021: 1).

Edebiyatı ve sosyolojiyi ortak bir noktada buluşturan insan, edebiyat sosyolojisinin temelini oluşturur (Cuma, 2009: 81). Dünyasını dil hammaddesi üzerine kuran edebiyatın ana konusu insandır. Dil ve insan birer toplumsal unsurdur. İnsan dil ile doğar, kimliğini dilin içinde ve dilin imkânlarıyla inşa eder. Edebiyat dil denilen sosyal bünye içerisinde, kimliğinin aslı unsurlarını kuran insanı seçerek yeniden üretir. Eserler bir üretdir ve her üretim, sosyal ilişkiler ağına sahiptir (Coşkun, 2006: 405). Dil, oluşumunu sosyo-

kültürel ortamda gerçekleştiren, toplum eksenli ve edebiyatın en temel yapı taşıdır. Edebiyatın en önemli malzemesi olan dil sosyo-kültürel bir olgudur. Toplumun ayrılmaz bir bireyi olan yazar bu ilişkinin belirleyicisi konumundadır. Edebiyatın araç olarak dili kullanması, sosyal bir kurum olmasının en önemli yönüdür. Sosyolojik edebiyat incelemesine göre; kendi başına var olmayan edebiyat, kendi içinde doğmuş ve toplumun bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. Yazar bir gerçeği anlatırken, sosyal gerçekleri de beraberinde anlatır. Yazarı, eseri ve okuru toplumsal koşullar belirler (Cuma, 2009: 86-87). Yazarlar; toplumun manzarasını söz ve yazıya dökerek eserlerine yansıtır (Yalçın, 2019: 74), edebiyat ve toplum arasındaki bağları sıkılaştıran bir araç (Altın, 2013: 1), yaşadığı çağın, hayat tarzının, düşünce şeklinin tercümanı ve toplumun sözcüsüdür (Yazıcı, 2021: 43-44). Edebî ürünler incelenerek toplumlar anlamlandırılır ve toplum içerisindeki değişimler edebî türler üzerinden görülür (İnan, 2021: II).

Edebiyatın sosyolojik analizinde ‘ayna’ imgesi büyük önem taşır. Edebiyatın toplumu yansıttığı varsayımını karşılayan ayna terimi, edebiyat ve sosyoloji arasındaki bağı güçlendiren temel bir izlektir. Edebiyat, hikâyelerini kurgularken gereken verileri toplumdan alır, toplumun şartlarından etkilenir ve toplumu yansıtır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat üretiminden yola çıkarak toplumsal olgu analizi yapan bir bilim dalıdır. Kurgu dünyası ve gerçek dünya arasındaki toplumsal bağlar açığa çıkarılmak istenir (Altın, 2013: 20-21). Dönemin ve nesnel ruhun ürünü olan eserler, toplumsal olaylardır (Yazıcı, 2021: 46-48). Eserler anlatılanın dünyasını kurgulamak için gereken verileri ve nitelikleri rasyonel dünyadan alır, eserlerde gerçek dünyanın doğrudan yansımalarıyla karşılaşılır. Gerçek dünya ve sosyal oluşum zinciri edebiyat ile sosyolojiyi yakınlaştırır. Edebiyat alanında meydana gelen sosyolojik şartlar eserleri doğrudan etkiler. Eserin, yazardan gelen bilinç dayanağı kadar, onu varsayırdan dinamikleri etkisi altına alır (Aydın, 2009: 368).

Toplumsal gerçeklik algısı değişir ve edebiyatın yansıttığı gerçeklik anlayışı farklılaşır. Edebiyat gelişimini sürdürmeye ve toplumun yeni gerçeklikleri doğrultusunda değişmeye devam eder (Altın 2017: 39, 52). Edebiyat hakikati keşfe değil, üretime yaslanmanın anahtarı ve gerçeği üretme gayretindedir. Hakikat, üretim kuralı olarak düşünülürse, edebiyatın toplumsal dönüşüm süreçlerindeki rolü ortaya konulabilir. Bu süreçlerin edebiyata taşınması, hakikatin güçlü bir haykırışıdır. Toplumsal dönüşüm süreçleri kendi hakikatini dokurken, yazarlar yaşananları toplumsal belleğe yerleştirme

noktasında ön sıralarda yer almışlar. Edebiyat, yeri geldiğinde kötülüğü yeri geldiğindeyse iyiliği hanesine işler ve bunları insanlara taşırken toplumsal belleği her daim diri tutmasını bilir. Nihayetinde hakikatin haykırabileceği bir toplumsal olan vardır ve edebiyat bu haykırışın en önemli figürüdür. Edebiyat sosyolojinin önemli bir başvuru kaynağıdır (Şeker ve Özcan, 2021: 10-20).

Osmanlı edebiyatı toplumsal olaylardan ve insan yaşamından esinlenerek varlığını sürdürmüştür. Osmanlı edebî metinleri, Osmanlı'nın sosyal hayat unsurlarını konu edinir. Bir Osmanlı şairi olan Lebîb, dönemin toplumsal sorunlarını, sosyal hayatını, gördüğü eksiklikleri, yaşanan kıtlık, kuraklık ve savaş gibi konuları *Dîvân*'ında işleyen şairlerden biridir. Bu yönüyle *Lebîb Dîvânı* yazıldığı 18. yüzyıla ve Lebîb'in yaşadığı Diyarbakır kentine ayna ve ışık tutan bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILI DİVAN EDEBİYATI VE LEBÎB-İ ÂMİD-Î

1.1. 18. YÜZYILI DİVAN EDEBİYATI VE SOSYAL HAYATI

18. yüzyıl genel çizgileriyle Türk dünyasında çeşitli sorunların ve karışıklıkların yaşandığı bir asırdır. Bu yüzyılda yaşanan ‘Lale Devri’, Osmanlı için bir barış ve sükûnet, bir süre için nefes alma, zevk ve eğlence dönemi olarak değerlendirilebilir (Mengi, 2015: 229). İbrahim Paşa, Pasarofça Antlaşması’nın imzalanmasından (1718) sonra Osmanlı siyasetini yönlendirmeye bu tarihten itibaren başlamıştır. Paşa içeride ıslahatlarda bulunmuş ve iyileştirmeler yapmış fakat en çok sanatın gelişmesiyle, zevk ve eğlencenin arttırılması, Osmanlı tarihinde önemli bir dönem ortaya çıkarmıştır. İbrahim Paşa devrinde padişahlık sarayının zenginlik ve gösterişi çok parlaktı, sadrazamlık makamını elde ettiği zaman memleketin iç durumunda ve siyasetinde büyük değişiklikler yapmıştı. Son Avusturya seferinden sonra memleketin geleceğini güvence altına alacak bazı siyasi önlemler alınmış fakat bu önlemler sonuçsuz kalmıştır (Altınay, 2011: 14-22). Lale Devri, Pasarofça Antlaşması’nın imzalanmasıyla (1718) başlayan ve ‘Patrona Halil İsyanı’nın bastırılmasıyla (1730) son bulan, 12 yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Edebî açıdan değerlendirildiğinde modern Azerbaycan edebiyatına geçiş dönemidir (Mengi, 2015: 229). 18. yüzyılda sosyal-toplumsal ve ekonomik hayatta görülen gerilemeye karşılık, bilim-kültür ve edebiyat hayatı gelişimini sürdürmüştür. Şiir olgunluk seviyesine ulaştığından, şairler yeni şeyler bulmakta zorlanmaya başlamıştır. Dil önceki dönemlere göre daha sadedir. Klasik şairler dönemin karakteristik özelliklerinden olan, günlük hayatı ve konuşma dilinin kendine özgü kelimelerini ve tabirlerini bilinçli olarak şiirlerine yansıtmışlardır. Günlük konuşma dilinden kelimelerin görülmesi bu dönemde daha da artmıştır. Şiirlerde Türkçe kelimelerde kafiyeye ve redif kullanma şuurlu bir harekete dönüşmüştür. Edebiyatın doruğa çıktığı ve klasik edebiyatın en zengin dönemi olmasına rağmen diğer yüzyıllara göre üstad sayılacak şairlerin sayısı çok azdır (Eflatun, 2014: 510-511).

III. Ahmed’in son senelerini oluşturan Lale Devri’nde, eğlencenin etkisiyle sanat zevki gelişmiştir. Duygularda oluşan incelik, edebiyatta seçkin eserler ortaya çıkmasına dayanak olmuştur. Çevredeki baharın güzelliği, edebiyatın yenileşmesine hizmet etmiştir. Nedim’in, bu yenileşmenin tek dâhisi ve Lale Devri’nin seçkin şairi olduğunu söylemek

mümkündür. Nedim'in şiirce yaradılışında, yaşadığı asrın çevresini saran gül, sünbül, lale, karanfil bahçelerinin ve eğlencelerin büyük etkisi vardır. Lale Devri'nin bütün gösteriş ve ululuğunu, sarayların süs ve renklerini, bahçelerin rengârenk çiçeklerini, çırağanlar, ziyafetler, helva sohbetleri ile geçen hayatını şiirlerinde yaşatmıştır (Altınay, 2011: 55-56).

1.2. LEBÎB'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.2.1. Lebîb'in Hayatı (1695-1768)

1107/1695 yılında Diyarbakır'da doğan Lebîb, hemen hemen ömrünün tamamını bu şehirde geçirmiştir. Asıl adı Hüseyin Abdulgafur'dur. Diyarbakırlı olduğu için Lebîb-i Âmidî olarak tanınmıştır. Kelime olarak 'akıllı ve zeki' anlamlarına gelen 'Lebîb' mahlasını kullanmıştır. Lebîb'in 'Kara Vâiz' lakabıyla anılmasından hareketle, esmer bir tene sahip olduğu da söylenebilir. Diyarbakır'da 20 yıl müftülük yapan Lebîb'in iyi bir medrese eğitimi aldığı görülmektedir. Çoğunlukla sıkıntılarla dolu bir hayat sürmüştür. Kalabalık bir aileye sahip olması ve zaman zaman maaş alamaması sebebiyle, halinden sürekli şikâyet etmiş, türlü sebeplerle yazdığı kaside ve tarihlerinde bu fakr u zaruretini dile getirmiştir: "Herkesin karşısına cömert kimseler çıkarken ona *Pinti Hamid* yaradılışlı kimseler kısmet olmuştur". Şair Diyarbakır'da umduğunu bulamamıştır; bahtının bir türlü gülmediğini ve son çare olarak İstanbul'a gidip talihini bir de orada aramanın artık zarûrî bir hâl aldığını ifade eden şairin İstanbul'a gidemediğini biliyoruz. Bütün maddi sıkıntılara rağmen, dindar ve kaderine razı bir tavır sergileyerek bütün bu olanları Allah'ın bir imtihanı olarak değerlendirmiştir. Şair hayatının son yıllarını sürekli hastalıkla geçirmiş ve bu durumunu da sık sık dile getirmiştir. Son yıllarını büyük sıkıntılarla geçirdiği ömrü, 1182/1768 yılında yaklaşık 75 yaşında son bulmuş ve Rum (Urfa) Kapısı dışındaki kabristana defnedilmiştir (Kurtoğlu, 2017: 5-9). İstanbul'dan uzak bir taşra merkezinde yaşayan Lebîb, sınırlı imkânlarına rağmen kendisini tanıtmayı başarmış ve yörenin yetiştirdiği en önemli şairler arasında yer almıştır ((Kurtoğlu, 2013).

1.2.2. Edebî Kişiliği

Lebîb, Türkçenin yanında Arapça ve Farsça dillerini de şiir yazacak derecede bilmektedir. Şiirde yenilikten yana olan Lebîb edebî sanatları ustalıkla kullanan, kelime dünyasından anlaşıldığı gibi ufku geniş, kelimelerle istediği gibi oynayan ve en güzel şekilleriyle beyitlerine yerleştiren bir şairdir. Diyarbakır'da bulunduğu sürelerde kentin

sosyal hayatıyla yakından ilgilenmiş, yaşadığı dönemle ilgili tespitlerde bulunmuştur. Şehirde yaşanan kıtlığı, halkın acılarını, gördüğü yanlışları ve eksikleri dile getirmiştir. Şiir anlayışının şekillenmesinde dönemin sosyal ve siyasi şartları etkilidir. Kurumlardaki eksikliklere şahit olmuş, hükûmet ve mesleklerdeki kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında duyarsız kalmamış, gördüğü her türlü eksikliğe tepki göstermiştir. Yaşadığı dönemdeki sosyal bir olayı anlatırken, şairliği bir yana bırakmış ve gerçekliği göz önüne sermiştir. Şiirlerinde adalet ve doğruluktan yana olan şair haksızlığa tahammül edemeyen, kişisel ve toplumsal eksikleri dile getiren bir profil çizmektedir. Kişiliğinin zenginliği, derinliği ve olgunluğu şiirlerine yansımıştır. Sevinçlerini, üzüntülerini, hislerini samimi, yapmacılıktan uzak ve olduğu gibi aktarmıştır. Lebîb, bir şehri ve bir manzarayı tasvir ettiği şiirlerinde, iyi bir gözlemci olduğunu göstermektedir. Şairin, öğüt niteliğindeki manzumelerinden devrinin ahlak kurallarına bağlı olduğu tespit edilebilir. Dinî konulu şiirlerinde ilim ve faziletlerini ön plana çıkarmış, arifane söyleyiş tarzıyla dikkat çekmiştir. Din görevlisi olmasına rağmen kuru ahlakçı değil, rind mizaca sahip, dinin zahiriyle (gerçek olmayan) meşgul olan zahid, sofî ve imamları eleştirmiştir. Methiye türündeki kasidelerinde memduhunu överken mübalağa gösteren ve tekrara düşen Lebîb, kendini övme konusunda da iddialıdır (Kadıoğlu, 2003: 12-36).

1.2.3. Eserleri

Lebîb'den bahseden kaynaklarda 'Dîvân'ının yanında 'Risâle mine'l-Usûl, Risâle mine's-Siyâse ve Tâlikâtu'l-Beyzâvî' adlarında üç ilmî eserinin daha olduğu kaydedilmektedir. Ancak bunlara şu ana kadar rastlanmamıştır (Kurtoğlu, 2013). Lebîb telif eserlerinden dolayı 'müellifler' arasında da sayılmaktadır. Eserleri İslami ağırlıklıdır (Şanlı, 2013: 163).

1.2.3.1. Dîvânı

Eserin 3 tam, 4 de eksik nüshası vardır. Tam nüshalar İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 234, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum Eserler 381 ve 382; eksik nüshalar ise Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum Eserler 234/1, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi A. Sırrı Levend Koleksiyonu 444, Mısır Milli Kütüphanesi TY. 1886, Diyarbakır Kütüphanesi 4428/A'da bulunmaktadır (Kurtoğlu, 2013).

Lebîb kaside ve tarihlerini çoğunlukla devlet adamlarına sunmuş ve onların etrafında oluşan bazı olayları şiirlerine fazlaca yansıtmıştır (Bozkurt, 2017: 214). Kaside

ve tarihlerinde kuru ve lirizmden uzak, didaktik bir söyleyiş vardır. Asıl şairlik gücünü kasidelerinde ve tarih kıtalarında göstermektedir. Gazellerinde ve musammat şiirlerinde lirik ve coşkun bir hal vardır (Kurtoğlu, 2017: 21-29). Mesnevilerde mânâ bütünlüğüne önem vermiştir. Lugaz şiirlerinde halk tabirlerini kullanan şairin ifadeleri herkes tarafından anlaşılırdır. Ramazan ile ilgili şiirlerinde açık ve anlaşılır bir dili vardır (Kadıoğlu, 2003: 36-37).

Doğum, ölüm, tahta çıkış, sefer, zafer, bir göreve atanma, görevde yükselme, azledilme, sünnet, evlenme, sakal bırakma, binaların yapım ve onarımı, doğal afetler gibi değişik konularda yazılan tarih manzumeleri, klasik edebiyatın tarih ile olan ilişkisini ortaya koyduğu gibi, bu edebiyatın sosyal ve kültürel hayatı yansıtmasına da bir örnek teşkil eder. Tarih kıt'aları genel olarak Diyarbakır ve çevresinde gerçekleşen atama ve yükselmeler, imar faaliyetleri, toplumsal hayat ve gündelik yaşamda karşılaşılan durumlar, problemler, sorunlar ve bunların çözümleri ile ilgilidir. Lebîb göreve gelen devlet adamlarını övmüş ve Diyarbakır kentinin talihinin döndüğünü ifade ederek, şehrin virane haldeki durumundan önceki yöneticileri sorumlu tutmuştur. Devlet adamlarına sunduğu kıt'a-i kebirelerde devlet ricalinin uygulamalarını destekleyen ifadeler kullanmış, diğer kıtalarında ise bu uygulamaları ve yönetimdeki aksaklıkları eleştirmiştir (Kardaş, 2018: 116-117).

Lebîb Dîvânı'nda edebiyatımızda pek örneği bulunmayan 'Tevbe-nâme' türünde bir kaside vardır. Tevbe-nâmeler, insanın yaratıcısına yönelerek günahlarının affı için Allah'a yalvardığı, pişmanlık ve af dileme amacı taşıyan metinlerdir. Tevbe amacıyla yazılan manzumede şair doğal olarak samimi ve içten bir dil ve üslup kullanmak zorundadır. Şair, hata ve günah olarak gördüğü tutum ve davranışlardan söz edecek ve eylemlerinden dolayı bağışlanma dileyecektir. Tevbenin içeriği ve amacına yönelik bir dil ve üslup kullanılır (Kardaş, 2013: 1181-1185).

Dîvân'da bir pendname de bulunmaktadır. Kökeni Farsça olan 'pend' sözcüğü nasihat anlamına gelir. Bu bağlamda pend-nâme, bir nasihat kitabı mânâsı kazanır. Her kültürde dürüst, ahlaklı ve duyarlı bireylerden oluşan bir toplum tesis edebilmek için nasihat veren eserler yazılır. Kaleme alınan eserlerde öğütler aracılığıyla insanları doğru yola sevk etmeye gayret edilmiştir. Ortaya konulan eserler aracılığıyla, insanların daha ahlaklı ve olumlu karakter özelliklerine sahip bireyler olmaları hedeflenmiştir. Bazen

nesir bazen de şiir biçiminde yazılmış olan bu eserlerin edebiyatımızda önemli bir yeri olmuştur (Kufacı, 2021: 3099).

1.2.3.2. Tezyîl-i Fihrist-i Şâhân

Lebîb Divânı içerisinde yer alan ve kaside şeklinde yazılmış, 51 beyitlik bir ilavedir. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi tarafından kaleme alınan, Osmanlı padişahlarını kronolojik olarak ele alan, 92 beyitlik manzum bir tarihçe olan *Fihrist-i Şâhân*'a yazılmıştır (tezyîl). Lebîb, Hemdemî'nin bıraktığı yerden, kendisinin ölümüne kadar olan dönemde tahtta bulunmuş padişahları (IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa) anlatmıştır (Kurtoğlu, 2013).

İKİNCİ BÖLÜM

LEBÎB-İ ÂMİDÎ DÎVÂNÎ'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

2.1. MUTFAK KÜLTÜRÜ

2.1.1. İçecekler

Dîvân'da 14 adet içecek çeşidi tespit edilmiştir.

2.1.1.1. Ab (Su)

Evrenin unsurlarından biridir. Yaşamın tek kaynağıdır.

Aşk ab-ı hayattır ve aşksız insan, ölü gibidir. Sevgili, sevgilinin vuslatı, ayak bastığı yer, eşiği, ayağının tozu, toprağı aşığın hayat kaynağıdır. Ağız ve dudaklar mecazen âb-ı hayattır. Sevgilinin dudakları aşığına hayat verir ve can bağışlamaktadır. Dudaklar aşk derdine, hastalığa şifa ve ilaçtır. Dudaklar vahdeti simgelemektedir. Sevgilinin gözleri de hayat pınarıdır (Batur, 2015: 116). Aşığın gözü çeşmeye benzetilirken, 'gözyaşları' ise akan bir suya benzetilmiştir. Suyun rengi ve parlaklığı özellikleri itibariyle 'ayna, gümüş, sevgilinin yanağı'na benzetilmektedir (Aka, 2013: 425).

Mürdegânı bu âb edip ihyâ

Oldu Hızır'ın hayâtına burhân (T. 14 / 24)

(Bu su, ölüleri diriltip Hızır'ın hayatına delil oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair suyun hayat verdiğini ve can bağışlayıcı olduğunu, Hızır'ı örnek vererek açıklamıştır. Ölümsüzlük suyunu bulduğuna inanılan Hızır, İskender, İlyas ve Ab-ı Hayat hikâyesine bir gönderme yapmıştır. (Suyun Hızır'ın elindeki balığa can vermesi.) Suyun canlılık kazandırıcı, yapıcı ve hayat verici özelliklerini dile getirmiştir.

Ki âba ihtiyâc olan mahalde yapıra bi'z-zât

Ede atşâmı irvâya sebîl-i mâ'-i ruh-efzâ (T. 30 / 6)

(Bir kişi suya ihtiyaç olan mahallede su sebili yaptırrsa, suya doyan susamışların canına can katar.)

Yukarıdaki beyitte şair, suyun yaşamsal fonksiyonlar için gerekli bir kaynak olduğunu dile getirmektedir denilebilir. Suyun canlılık kazandırıcı ve hayat verici özellikleri 'cana can katmak' deyiimiyle açıklanmıştır. Suyu ihtiyacı olan insanların, su

ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bir hayırsever tarafından su sebillerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.1.2. Zemzem

Kelime olarak ‘bol ve akıcı olma, Cebrâil’in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses, su sesi (İbn Abbâs), atların su içerken çıkardıkları ses (Farsça)’ anlamlarına gelmektedir. Hz. İsmâil’in annesi Hâcer, uzun arayışlardan sonra İsmâil’i bıraktığı yerde suyun kaynağından fişkırarak aktığını görür (Küçükaşçı, 2013: 242). Dîvân şiirinde ‘Hac, Kâbe, Sefa ve Merve’ ile özdeşleşmiş bir imgedir. ‘Saflık ve parlaklık’ mânâsı vardır. Beyitlerde ‘gözyaşı’na benzetilmiş, ‘zemzem ile yıkanmak’ tabiri kullanılmış, ‘aşk, dudak, lütuf, yemin, veda, bereket, ab-ı hayat’ imgeleriyle birlikte kullanılmıştır (Dokumacı, 2020: 310). Sevgilinin ‘dudağının tadı’na da benzetilmektedir (Cunbur, 1993: 144). Beyitlerde her yönüyle idealize edilmiş olan ‘sevgiliyi’ tarif etmek için kullanılmaktadır (İpek, 2017: 62).

Ka‘be-i ‘âtıfete altun olukdur kalemin

Mahberen teşne-i ihsânına bi‘r-i zemzem (T. 3 / 56)

(Kalemim Kâbe’ye meyleden altınoluktur, mürekkep hokkam da zemzem kuyusu gibi susamışlara bir lütuftur.)

Bu beyitte şair kalemini, yağmur yağdığında Kâbe tavanındaki suyu boşaltmak için yapılmış altın kaplama olan ‘altınoluk’a benzetmiştir. Mürekkep kutusunu zemzem kuyusuna, mürekkebi ise zemzeme benzetmiştir. Şairin burada mürekkebinden kastettiği, yazdıklarındaki anlam olarak düşünülebilir.

Eskiden padişah gibi mühim şahıslar tarafından kullanılacak kalemlerin sap tarafına altın veya gümüşle tezyinat yapılırdı (Düzlü, 2018: 459).

Tâ‘if-i dergehın eder irvâ

Bi‘r-i zemzem gibi devâtı hemân (T. 14 / 4)

(Diviti zemzem kuyusu gibi hemen dergâhın etrafını sular.)

Yukarıdaki beyitte şair diviti zemzem kuyusuna benzetmiştir. Zemzem kuyusu gibi divitin dergâhı sulamasından, dergâhın ilim, irfan, edep, bilgi, lütuf, bereket ile dolup

taştığı anlaşılabilir. Divit ilim ve bilginin, zemzem ise bereketin simgesi olarak düşünülebilir.

Lebiveş sâgar-ı yâkûtdan zemzemlenip kâm al

Kırıklanma Lebîbâ sâgar-ı billûra fağfura (G. 127 / 7)

(Ey Lebîb! Değerli Çin porselenine ve billura kendini beğendirme, dudağı gibi yakut bardaktan zemzemlenip zevk al.)

Yukarıdaki beyitte şair, renginin kırmızı olmasından dolayı şarap bardağını yakut madeniyle ilişkilendirmiş ve sevgilinin kırmızı renk olan dudaklarına benzetmiştir. Şair beytinde, sevgilinin tatlı olan dudaklarından yola çıkarak, bardağın içindeki şarabı zemzem ile ilişkilendirip, zemzemi içen aşığın zevk aldığını açıklamıştır.

2.1.1.3. Kevser

Ahirette Hz. Muhammed'in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz ve nehir olarak bilinir. İslâmî literatürde 'havz', ahirette Hz. Muhammed'e tahsis edileceği bildirilen çok büyük bir havuzudur. Kelime olarak 'çok, pek çok' anlamlarında bir sıfat veya 'ırmak' anlamındadır. Bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade etmektedir. Arapçada ayrı ayrı kullanılan bu iki kelime Türkçede 'havz-ı kevser' şeklinde bir tek terime dönüşmüş bulunmaktadır (Batur, 2015: 119).

Leb-teşne etdi lehcesine âb-ı kevseri (Muhammes 9 - 6 / 3)

(Dudakları kuruyanlara (sevgilinin) dudakları Kevser suyudur.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin dudağının tatlılığını ve sonsuzluğunu anlatmak için, dudağındaki ıslaklığı cennette olduğuna inanılan kevser havuzunun suyuna benzetmiştir.

Bu mahalli kıldı âb u tâb ile

Havz-ı kevser gibi matbû'u'n-nizâm (T. 36 / 2)

(Bu mahalli parlaklık ve canlılık ile Kevser havuzu gibi hayata ve kalplere hoşâ giden düzen verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair Peygamber'in ümmeti ve dostlarıyla kevser havuzu etrafında toplanacağını hatırlatmaktadır. Cennetten geldiğine inanılan kevser isimli suyun

berrak, temiz ve saf olması, tazelik ve canlılık, kalbe ve hayata nizam vermesi özellikleri dile getirilmiştir.

Bakdı ruh-ı al u leb-i cân-pervere vâ'iz

Cân vermededir cennet ile kevsere vâ'iz (G. 73 / 1)

(Vaiz al yanaklara ve can besleyen dudaklara baktı, cennet ile kevser vaize can vermektedir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin kırmızı/al yüzünü ve yanaklarını, güzel olmalarından ve bir bahçenin içindeki güllere benzetildiğinden cennetle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin dudaklarını ise canı beslemesinden, tazelik ve canlılık özelliklerinden dolayı kevser suyuna benzetmiştir. Şair Lebîb, vaiz de olması itibariyle beyitte kendisinden söz etmektedir ve sevgilinin cennet yüzü ve kevser dudakları ona can vermektedir.

2.1.1.4. Gül-ab – Cüllab (Gülsuyu – Gül Şerbeti)

Gülsuyu, gül yapraklarının damıtılmasıyla elde edilmektedir. Gülün yapraklarındaki koku ve diğer özellikler suya geçmektedir. Bağırsakları çalıştırdığı ve bazı sinir hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir. Gülsuyu Dîvân şiirinde sevgilinin güle benzetilen yanağının suya aksetmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Saral, 2017: 171).

Sabâh-ı 'îd-ı safâdır uyandı baht bu sâl

Gül-âb-ı şükr ile rûşen ola gerek zîrâ (T. 42 / 4)

(Bu sene talihli ve huzurlu bayram sabahına uyandı, gerek bu sebepten şükür gülâbı ile aydınlık olsun.)

Yukarıdaki beyitte şair gülsuyunu içecek özelliği ile işlemiştir.

2.1.1.5. Kahve

Kahve, Ortadoğu'nun eski kültür bitkilerinden biridir. Afrika kıtasından yayılmıştır. Uzunluğu 6-8 cm, parlak, koyu yeşil yapraklı, hoş kokulu, beyaz çiçekli ve kirazı andıran meyvelere sahip ve ağaççık görünümünde bir bitkidir. Olgunlaşıp kızaran meyvenin içinden çıkan iki çekirdek tanesi içecek olarak kullanılmıştır (Saral, 2017: 142).

Kahve Dîvân şiirinde içeriği, rengi ve fonksiyonu ile şarabın aynı özellikleri ile karşılaştırılmıştır. Kahve ile şarabın helâl-haram olmak açısından çatışması, kahvenin çekirdekten elde edilmesi, Yemen'den gelmesi, suyla içilmesi, gülşekerle ikram edilmesi,

renge itibariyle karga, kara su ve yılan zehri olarak görülüp uğursuz sayılması gibi olumsuz özelliklerine de değinilmiştir (Saral, 2017: 143).

Kahvenin ilk anlamının ‘şarap’ olduğu ve iştah kestiği için ehl-i keyf kimseler tarafından bu adın verildiği düşünülmektedir (Özçelik, 2010: 13-12). Eğlence meclislerinde yoğun olarak tüketilen kahve, matem zamanlarının da vazgeçilmez içeceği durumundadır (Karataş, 2006: 78).

Kahve, alkolden sonra oluşan mahmurluğun giderilmesine yardımcı olmaktadır. Taze limon suyu karıştırılarak içilmelidir. Limonlu kahve, genişlemiş ve esnekliğini kaybetmiş olan beyin damarlarının eski durumunu almasına yardımcı olarak baş ağrısının geçmesini ve ayılmayı sağlamaktadır. Hazmı kolaylaştırması, kan deveranını hızlandırması, idrar ve ifrazatı çabuklaştırması, yorulan dimağı dinlendirmesi ve akli kuvvetlendirmesi gibi özellikleri vardır (Buyruk, 2015: 282).

Dün pîr-i mugân rinde yine kanını satdı

Bir kahvemi iç deyü getirdi yaga yatdı (G. 131 / 1)

Yukarıdaki beyitte kahvenin eğlence meclislerinde ve ehl-i keyf kimseler tarafından tüketildiği açık bir şekilde görülmektedir. Şair burada kahveyi ‘şarap’ anlamında kullanmıştır.

Bu Hâcî Yûsuf Efendi kufûl edip hacdan

Verir ahibbeye bir sâde kahve-i Yemen’i (Kt. 43 / 1)

(Hacı Yusuf Efendi Hac’dan döndüğünde, sade bir Yemen kahvesi dostlarına verir.)

Yukarıdaki beyitte eskiden hacıların Hac seyahatinden döndükten sonra hediye olarak kahve getirmelerine işaret edilmektedir. Yemen kahvesinin meşhur olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.6. Şir (Süt)

İnsanın hayatını sürdürebilmesi için önemli bir besin maddesidir. Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı ve ağzı tatlı süte benzetilmiştir (Aysan, 2022: 198).

Harîdâr-ı perend-i şîr ü şekker sanma ‘âlemde

Güler yüz tatlı dildir harcı ancak ehl-i ‘irfânın (G. 82 / 3)

(Âlemde atlas kumaş müşterilerini şeker ve süt sanma, ancak bilgili insanların harcı güler yüz ve tatlı dildir.)

Yukarıdaki beyitte şeker ve süt benzetmesi yapılarak, müşterilerin tatlı dilli ve güler yüzlü olmaları gerektiğine dikkat çekmek istenilmiştir. Herkesin tatlı dilli ve güler yüzlü olmadığı, sadece bilgili ve anlayışlı insanların tatlı dil ve güler yüz gösterebildiği anlatılmak istenmiştir.

Gonçelerdir bâga tıfl-ı nâzenîn

Mehd gül-bün şîr şebnem dâye gül (G. 90 / 2)

(Nazlı çocuğun (sevgili) bahçedeki goncalardandır; beşiği gülfidanı, sütü şebnem, dadısı güldür.)

Yukarıdaki beyitte şair süt kelimesini sûtanne (daye) ve tıfl (küçük) kelimeleriyle birlikte kullanmıştır. Küçük çocukların gelişiminde önemli bir yere sahip olan sütün özelliğine dikkat çekmiştir. Sevgiliyi henüz çiğ ve küçük bir goncaya benzeterek, yetişip bir gül olmasını süte bağlamıştır. Sevgiliyi annesi nazla ve sütle büyütmiştir. Gülün yetişebilmesi için suya, bir insanın da yetişmesi için süte ihtiyacı vardır. Bu durumda şair beyitte sütü suya benzetmiştir. Çiğ tanesi-su damlacığı (şebnem) nemli olması dolayısıyla bitkiler için önemli bir su kaynağıdır. Bu yönüyle, şairin sütü şebneme de benzettiği söylenebilir. Şebnem iki anlamıyla kullanılmış, süte ve sevgiliye benzetilmiştir. Bebeklerin içinde büyüdükleri ve yetiştikleri beşiği ile güllerin yetiştiği ve büyüdüğü güllük arasında da teşbih kurulmuştur.

2.1.1.7. Şarap

Mayalanmış üzüm suyudur (Buyruk, 2015: 284). Eğlence merkezlerinin vazgeçilmez unsuru sayılmaktadır. Beyitlerde daha çok rengi ve sarhoşluk vermesi yönleriyle söz konusu edilmektedir. Sevgilinın kırmızı yanakları ve dudakları, aşğın kanlı gözyaşları ile benzetilmektedir (Özhan, 2005: 492). ‘Aşk ve muhabbet’ anlamlarında kullanılmaktadır (Batur, 2015: 121). Sarhoşluk vermesi, humar ve kalbi temizlemesi şarabın etkileri arasında yer almaktadır (Zöhre, 2016: 140).

Ruhun ki bâg-ı behiştin güzîde lâlesidir

Şarâb-ı nâb leb-i la‘linin gusâlesidir (G. 54 / 1)

(Yanağın cennet bağının seçilmiş lalesidir, saf şarap kırmızı dudağının yıkama suyudur.)

Yukarıdaki beyitte şair cenneti bir çiçek bahçesine benzetirken, sevgilinin kırmızı yanaklarını cennet bahçesinin en güzel lalesine, sevgilinin kırmızı dudaklarını ise katıksız kırmızı şaraba benzetmektedir.

Câm-ı şarâb-ı nâbı gören yâd eder bizi

Ma'nâ-yı 'işretiz ahd u peymânelerde biz (G. 58 / 4)

(Saf şarap kadehini görenler bizi hatırlarlar, mânâ meclisinin sözleriyiz.)

Yukarıdaki beyitte şair kendisini kadehin içindeki içkiye benzettiğinden, şarap kadehini gören herkesin onu anacaklarından söz etmiştir. Peymane, şarap kadehi anlamında da kullanılmıştır.

Şarâb-ı la'lin efkârıyla dil-hûn olmak ey sâkî

Bana râcih gelir mazmûn-ı rengîn-i Müdâmî'den (G. 103 / 3)

(Ey saki, sevgilinin kırmızı dudaklarını düşünerek gönlümün kanla dolması, bana Müdamî'nin süslü ve renkli şiirlerinden daha değerli geliyor.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin dudaklarını renginden dolayı şaraba benzetmiştir. Sevgilinin dudaklarını düşünerek üzüldüğünü belirtmek için 'içi kan ağlamak' deyimini kullanmıştır. Sevgilinin şarap gibi kırmızı dudaklarıyla, kanın renginin kırmızı olması arasında bir ilişki kurulmuştur. Sevgilinin dudaklarının, içini kan ağlatmasından 'kırmızı' renk âşık için daha çok değerli hale gelmiştir.

2.1.1.8. Bintü'l-İneb (Üzümün Kızı – Şarap):

'Üzüm kızı' anlamına gelir. Şaraba cinsiyet ve küçüklük anlamları yükler. Şarabın ham maddesi olan üzümün, şaraba hamile bir anneye benzetilmesi sebebiyle zaman içinde 'duhter/kız' kelimesi tek başına 'şarap' anlamını karşılamıştır. Fars edebiyatında üzüm asması şarabın hamile annesine, üzüm tanesi de şaraba hamile olan üzüme benzetilir (Akdemir, 2022: 110).

Dâ'im araları şeker-âb üzre olmada

La'l-i lebiyle duhter-i rez sanki darredir (G. 39 / 2)

(Aralara daima tatsızdır, sanki kırmızı dudakıyla şarap kumadır.)

Yukarıdaki beyitte şair “şarap”la, sevgilinin kırmızı dudakının aralarının sürekli bozuk olduğunu açıklamak için kuma ifadesini kullanmıştır. Âşık için şarap ve sevgilinin kırmızı dudakları birbirlerini çekemeyen ve anlaşılamayan iki kumayı temsil etmektedir.

Sâmân u servetin verir erbâb-ı ‘ayş ana

Bintü’l-‘ineb fakîredir ammâ ki ergani (G. 144 / 6)

(Zevk erbabı ona zenginlik ve servetini verir, ama söz dinle ki şarap fakiredir.)

Açık-meşreb kızıl dîvâne derken duht-i engûra

Eder rû-pûş mînâyı olur meclisde mesture (G. 127 / 1)

(İçilen şaraba kızıl divane derken, mecliste örtülür, yüzü örtülü cam olur.)

2.1.1.9. Bade

Farsça ‘şarap ve içki’ anlamındadır. Dîvân şiirinde en çok kullanılan içecektir. Renginden dolayı ‘dudak, kan, gözyaşı, yanak’ ile teşbih edilmektedir. Lezzeti ve sarhoş edici özelliği teşbihlere konu olur. Bezm ve meclislerin vazgeçilmez unsurudur. Tasavvufta ise ‘Süluk başlangıcındaki zayıf aşk, ilahi aşk’ anlamında kullanılmaktadır. Bir küp içinde saklanır, izbe köşelerde ve mahzenlerde kurulmuş meyhanelerde içilirdi. İçkinin kendisi, içerken ve içtikten sonra insana verdiği hâller, içiliş şekli, şairlerin kullanmaktan vazgeçemedikleri unsurlardandır (Kardaş, 2019: 147).

Su katdı bâdeye pîr-i mugân edip telmih

Ki biri ‘azb-i furât u birisi milh-i ucâc (G. 19 / 6)

(Meyhanecilerin yaşlısı badeye su kattığını hatırlattı, biri tatlı su ve birisi acı su.)

Yukarıdaki beyitte şair meyhanenin yaşlısının şaraba su kattığını hatırlatmıştır. Şaraba acı, suya ise tatlı anlamı verilmiştir. Şarap ve su kelimeleriyle ‘haram ve helal’ havramlarının kastedildiği düşünülebilir.

Sâgar-ı sahbâ-yı nazmımla Lebîbâ bezmde

Bâdesiz ol mest-i hüsn ü ânı ser-hoş eyledim (G. 96 / 5)

(Ey Lebîb! Meclisde dizili şarap kadehlerimle, o akıl alan güzelleri birden görünce, şarap içmeden sarhoş oldum.)

2.1.1.10. Mey

Kuvvetli aşk ve bunun verdiği şevk; sûfiler bu durumda iken amellerinde kusur yapmazlar (Batur, 2015: 119).

Bu sâde dürd-hâri-i bintü'l-‘ineb değil

Yâd-ı ruhuyla nûş-ı mey etmiş ‘aceb değil (Musammat 9 – 2 / 3 4)

(Bu sade değersiz ve küçük tortu, şarap değildir. Hayallerinde şarap içmiş, buna hiç şaşılır mı?)

Düşür zülfün meye sâkî bana sun zehr-i mâr olsun

Dahi çekmem firâkın gel beni lutf eyle şerbetle (T. 41 / 28)

(Saki bana saçlarının düştüğü şarabı sun ki, yılan zehri olsun. Gel bana şerbetinle bir iyilik yap, artık ayrılık acısı çekemem.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarını yılan benzettiğinden, sevgilinin saçının düştüğü şarabı da yılan zehrine benzetir ve sakinin kendisine sunmasını ister. Çünkü yılan gibi saçlarının düştüğü ve zehir olan şarap, âşık için ayrılık acısına iyi gelen, şerbet ilacıdır.

Rind-i mey-nûşa olunmuş nâm-zed duht-ı ‘ineb

Mey-fürûşun hayf bir sâhib-hired dâmâdı yok (G. 79 / 4)

(Rind şarap (üzümün kızı) içiciliğine aday olunmuş, şarap satıcısının, yazık, bir akıl sahibi damadı yok.)

Yukarıdaki beyitte şair, şarabı -üzümün kızı- dişi bir varlık olarak nitelendirmektedir. Akıl sahibi olmayan Rind, üzümün kızı olan şaraba taliptir. Şarap satıcısını ise şarabın babası olarak görerek, bir tane bile akıl sahibi damadının olmadığını açıklamaktadır. Şarap içenlerin hepsinin akıldan yoksun olduğunu vurgulamaktadır.

2.1.1.11. Mül

Farsça bir kelime olup ‘şarap, kırmızı şarap’ anlamına gelir. Klasik Türk şiirinde gül, bülbül, bezm, sohbet, eğlence gibi bahar mevsimine işaret eden veya onunla ilgili olan imgelerle birlikte kullanılır. ‘Gül’, mülün ayrılmaz bir parçası veya tamamlayıcısıdır (Akdemir, 2022: 156).

Kimisi perçem ü kâkül kimi surâhi-i mül

Kimi nihâl-i güle oldu bülbül-i şeydâ (K. 3 / 13)

(Kimisi perçem ve kâkül, kimi şarap sürahisi, kimi çok öten bülbüle taze gül oldu.)

Hüsnüne gülşen-i 'işret denir ol serv-kadin

Perçemi sünbül ruh[u] gül lebi mül sîne semen (K. 24 / 62)

(O servi sevgilinin yüzü gülbahçesi meclisidir. Saçı sünbül, yanağı gül, dudağı şarap, göğsü yasemindir.)

Sevgilinin güzelliğine “zevk bahçesi” denileceğini ifade eden şair, sevgilinin perçemini sünbüle, yanağını güle, dudağını mercana benzetir ve göğsünün ak ve dolgun olduğunu söyler. Perçemin sünbüle benzemesi kokusu, yanağın güle benzemesi renginden ileri gelmektedir.

2.1.1.12. Rahîk

Arapçada ‘yıllanmış iyi şarap, katıksız saf şarap ve cennet şarabı’ anlamlarına gelir. Rahîk, ‘şarap’ anlamına gelmekle beraber herhangi bir şarabı değil, nitelik olarak oldukça iyi olan şarabı karşılamak için kullanılmaktadır (Akdemir, 2022: 183).

Rahîk ü vasfın ile mest-i bî-mecâl oldum

Biraz da hâme gazel-hânlık eylesin bâr (K. 9 / 11)

(Saf şarabın ile kendinden geçmiş ve mecalsiz hale düştüm, biraz ekin vererek kurumuş evimi meyhaneye dönüştürdü.)

Yukarıdaki beytin ilk mısrasında şair sevgiliyi sakiye benzetmiştir. Şarabın sarhoş edici özelliğinden yola çıkılarak, sevgilinin elinden içtiği şarap ile âşık mest olmaktadır. İkinci mısradaki ise şair evini toprağı kurumuş bahçeye benzetmiştir. Sevgilinin aşığa ümit vermesi, aşığın kurak olarak gördüğü evini, canlılığın, hareketliliğin, eğlencenin sembolü olan meyhaneye dönüştürmüştür. Beyitte geçen sevgilinin aşığa verdiği şarap ve ekin, sevgiliden gelen ‘ümit’ gibi düşünülebilir. Sevgilinin aşığa verdiği ümit, aşığı hem mest etmiştir hem de aşığın gözünde şarap içtiği meyhaneye çevirmiştir.

2.1.1.13. Nebiz

‘Fırlatmak, savurmak, atmak, terk etmek, çıkarılmış, özden çıkan şey’ anlamlarına gelir. Kuru üzüm veya hurmanın bir kabın içindeki suya atılarak sarhoş edici özellik kazanıncaya kadar bekletilmesiyle elde edilir (Akdemir, 2022: 176).

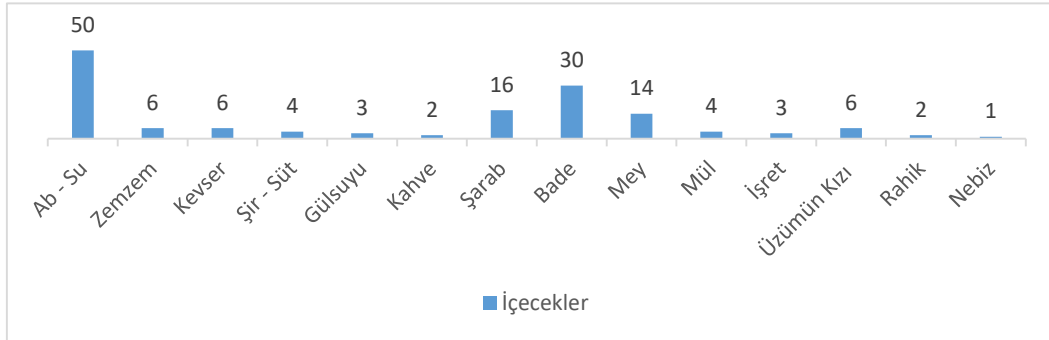
Müfti-i şehri ki mass-ı leb-i şîrîn eyler

Oldu ma‘lûm ki fetvâya gelir şurb-ı nebîz (G. 25 / 3)

(Şehrin müftüsü ki, sevgilinin şirin dudaklarını emer. Malum oldu ki nebiz şarabı için fetvaya gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin dudaklarını tatlı olmasından dolayı, hurmadan yapılan nebiz şarabıyla ilişkilendirmektedir. Kendisini fetva vermeye yetkisi olan şehrin müftüsüne benzetmektedir ve müftünün, sevgilinin nebiz şarabına benzetilen dudaklarını emdiği için fetva vermeye geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2.1. Dîvân’da Yer Alan İçeceklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.2. Keyif Verici ve Zararlı Maddeler

Dîvân’da tespit edilen keyif ve zararlı maddelerden duhan 2 ve zehir 11 beyitte geçmektedir.

2.1.2.1. Duhan (Tütün)

‘Tütün ve duman’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 216).

Her biri elde çûp duhânıyla keyfine

Tiryâki çârşusu gibi vermektedir nizâm (Kt. 7 / 3)

(Her biri elinde keyif veren dumanlı çubuğuyla, Tiryakiler çarşısı gibi düzen kuruyor.)

Bana köz gibi zer-i lutfun eger

Yakıp a‘dâyı ana verse duhân (Kt. 30 / 4)

(Eğer zalim tütününü yakıp ona verse, köz gibi altın lütfu yeter.)

2.1.2.2. Zehr (Agu, zakkum – Sem – Zehir)

Zehir, herhangi bir şekilde vücuda girince ölüm tehlikesi yaratan veya öldüren her türlü nesnedir, bazı hayvanlarda özel bir organla salınan ve ısırma veya sokmayla ölüme sebebiyet veren sıvıdır. Öldürücü olması itibariyle beyitlerde kılıç, düşmanlık, kin, öfke anlamlarında kullanılmıştır (Kara, 2015: 203-204). ‘Gam, ayrılık, aşk, dert ve felek’ kelimeleriyle ilişkilendirilmektedir. Sevgilinin dudağı ise tiryak (panzehir) şeklinde düşünülmektedir (Zöhre, 2019: 138).

Zehr-i mâr ola hasmın iftârı

Zevki çün telhi-i hıyânetdir (K. 14 / 8)

(Düşmanın yemeği yılan zehri gibidir. Çünkü zevkine acı ihanettir.)

Yukarıdaki beyitte şair düşmandan gelen iyiliğin bile kötülük olduğunu anlatmak için, yemeğini yılanın acı zehrine benzetmektedir. Zevk için düşmandan gelen böyle bir şeyi kabul edenler ise hem zevklerine hem de kendilerine ihanet etmektedirler.

Cigerim pâresini bezmine biryân etdin

Dili zehr-âbe-çeş-i kâse-i devrân etdin (Musammat 3 - 1 / 4)

(Ciğerimin parçasını meclisine büryan ettin. Gönlünü devir kâsesi yapıp, zehirli su tattırdın.)

Yukarıdaki beyitte şair kebabın ateşte pişmesinden hareketle aşığın ciğerini kebaba benzetmiştir. Sevgilinin yüreğini mecliste elden ele dağıtılan içki kâsesine, dağıtılan kâsenin içindeki içkiyi ise zehirli suya benzeterek, sevgilinin gönlünü zehir ile teşbih etmiştir. Kebabın döndürülerek pişirilmesi ile devir kâsesi arasında da bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Sevgilinin gönlünün ve devir kâsesinin içindeki içkinin kırmızı rengi bağlamında da bir teşbih söz konusudur.

Düşür zülfün meye sâkî bana sun zehr-i mâr olsun

Dahi çekmem firâkın gel beni lutf eyle şerbetle (T. 41 / 28)

(Saki bana saçlarının düştüğü şarabı sun ki, yılan zehri olsun. Gel bana şerbetinle bir iyilik yap, artık ayrılık acısı çekemem.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarını yılan benzettiğinden, sevgilinin saçının düştüğü şarabı da yılan zehrine benzetir ve bu şarabı sakinin kendisine sunmasını ister. Çünkü yılan gibi saçlarının düştüğü ve zehir olan şarap, âşık için ayrılık acısına iyi gelen, şerbet ilacıdır.

2.1.3. Tahıllar

Dîvân'da 3 adet tahıl çeşidi tespit edilmiştir.

2.1.3.1. Gendüm (Buğday)

Buğday, başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesidir (Batur, 2015: 109). Türkler ve özellikle Mezopotomya'nın kadim halkları tarafından bereket sembolü kabul edildiğini bildiğimiz buğday başağı, Anadolu'da el dokumalarında, işlemlerde, taş ve metal işçiliğinde, seramik ve pişmiş toprak kaplarda desen olarak yer almıştır. Toprakta çıktığı gibi tekrar toprağa dönerek çok sayıda benzerlerini oluşturması nedeniyle, doğum ve tekrar yaşama dönüşün bir sembolü olmuştur. Ana rahmi ve toprağın sinesiyle özdeşleştirilmiştir (Sara, 2017: 69). Telmih yoluyla daha çok Hz. Âdem ile bağlantısına yer verilmiştir. 'Küçük' olmasından dolayı 'yıldızlar ve âşık', renginden dolayı 'sevgilinin teni ve sinesi' ile ilişkilendirilmiştir. Diğer yandan 'gendüm' kelimesi, *Dîvân* şiirinde genellikle 'kendüm' dönüşlülük zamiriyle 'buğday' anlamı arasında tevriyeli kullanılmıştır (Bayram, 2007: 3).

Ser-geşte etmedikce beni dâne vermedi

Rızkımçün etdi gendümü çarh el değirmeni (G. 143 / 2)

(Rızkım için el değirmeni buğdayımı öğüttü. Beni sersem etmedikçe, tohum vermedi.)

Bu beyitte buğdayın tüketilebilmesi için öğütülmesi gerektiği ve öğütme işleminin el değirmeninin vasıtasıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.3.2. Alef (Saman – Yem - Yulaf)

Alef, salkım şeklindeki çiçekleriyle çeltiğin çiçeğini andırmaktadır (Saral, 2017: 80). Değersiz sayılması ise ‘kötü şiir, dünya ve dünya malı’ ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur (Bayram, 2007: 8).

Mü’eddib olmayacak bir şeh(i)rde müşkildir

‘Adil-i Ahfeş olur her büz-i ‘alef-hârı (K. 9 / 50)

(Bir şehirde terbiyeci olmayınca zordur, her yem yiyen keçi Ahfeş’in dengi olur.)

Ahfeş keçisi sorgusuz ve sualsiz her şeye kafa sallayan ve her şeyi onaylayan kişiler için kullanılan bir deyimdir. Yukarıdaki beyitte ise şair bir şehirde o şehrin insanlarına edep ve terbiye öğreten birileri olmadığı takdirde, sorgulamayan ve eleştirmeyen insanların Ahfeş’in keçisiyle denk olacağını ima etmektedir. Buradaki ‘yem’ imgesinin, söylenen ve yapılan her şeyi doğru kabul etmek anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.1.3.3. Tohum

Dîvân şiirinde şekli ve boyutu itibariyle yer almıştır. Beyitlerde ‘sevgilinin ayva tüyleri, beni, aşığın gözyaşları, kadeh, ömür, yıldız, tespih, cim harfinin noktası, mehtap’ imgelerine benzetilmektedir (Saral, 2017: 71).

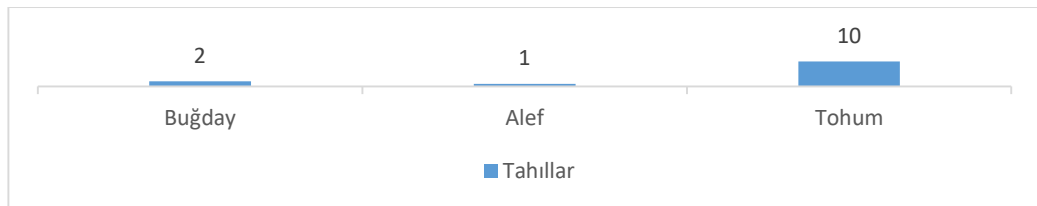
Ne tohm u ne zirâ‘at kaldı şehrin şark u garbında

Kim anlar pâdişâh imdâdı olmazsa re‘âyâyı (Kt. 71 / 29)

(Şehrin batı ve doğusunda ne tohum ne ziraat kadı. Padişah imdadı olmazsa, reayayı kim anlar.)

Yukarıdaki beyitten anlaşılan üzere bütün şehirde bir kıtlık döneminin olduğu ifade edilmektedir. İnsanların yardımına yalnızca padişahın yetişebileceği açıklanmaktadır.

Tablo 2.2. Dîvân’da Yer Alan Tahılların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.4. Baharatlar

Baharat, kokulu şeyler anlamına gelen ‘bahar’ın çoğuludur. Yiyecek ve içeceklerle lezzet, koku ve renk vermesi için eklenen bitkisel maddelerdir ve birçoğu kadim zamanlarda ilaç kabul edilmiştir. Kokulu bitkilerin kurutulmuş şeklidir. Dîvân şairinde rengi, şekli, boyutu itibariyle “sevgilinin beni ve ayva tüyleri, aşığın yüzü ve boyu”na benzetilmektedir. Yiyecek, içecek ve tatlılara katılarak kullanıldığında insan üzerinde meydana getirdiği etkileri de beyitlerde vurgulanmaktadır (Sara1, 2017: 51-52). *Dîvân*’da 5 adet baharat çeşidi tespit edilmiştir.

2.1.4.1. Fülful (Karabiber)

Karabiber daha çok tadının acı olmasıyla bilinmektedir (Buyruk, 2015: 291). Dîvân şairleri özellikle sevgilinin yüzündeki benleri, renginden ve küçük olmasından dolayı karabibere benzetmişlerdir (Yavuz, 2020: 224). Doğu Hint Adaları’nda yabani olarak yetişmekte olan “dâr-ı fülful” koni biçiminde, açık esmer renkli, yakıcı ve keskin lezzetli bir bitkidir (Zöhre, 2016: 131). Grip ve soğuk algınlığı gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılan bu bitkinin özelliğı vücudu ısıtması ve kişiyi terletmesidir (Zöhre, 2016: 131). Eski tıpta sıcak ve kuru maddelerden kabul edilmektedir. Mide ve bağırsak sorunlarına iyi gelerek sinirleri yatıştırmada kullanılırdı. Öksürük ve göğüs hastalıklarının tedavisinde önemlidir (Deniz, 2019: 148).

Beyâz-ı gerdeninle bahs ederse gerden-i mînâ

Olur, şerm ile zâhir fülfulünden şîven-i mînâ (G. 1 / 1)

(Şişenin boynu, beyaz olan boynunla bahsederse, şişenin (ağız) matemi görünen beninden utanır.)

Yukarıdaki beyitte birinci mısradaki şair şişenin cam ve şeffaf olmasıyla, sevgilinin beyaz ve parlak boynu arasında ilişki kurmuştur. İkinci mısradaki şişenin ağız ile anlatılmak istenen, şişenin içindeki şaraptır. Şarap içtikten sonra insanda oluşan hal ve durum, mest oluş, sevgilinin ‘ben’inin aşığın üzerinde bıraktığı acının yanında utanmaktadır. İlk şişe ile sevgilinin kıyaslaması yapılırken, ikincisinde sevgilinin beninin, şişenin içindeki şaraptan daha çok aşığın üzerinde bir tesir meydana getirdiğı görülmektedir.

Şehr-i hüsne kelle-pûşun gâlibâ sünbülçüdür

Lîk la‘l-i hâl-dârın sormuşum fülfulçüdür (G. 36 / 1)

(Galiba güzellik Şehrine beren snblcdr, dudağındaki ben'in fllcdr.)

Yukarıdaki beyitte Şair sevgiliyi güzellik Şehrine benzetmektedir. Sevgilinin beresini (saçlarının güzel kokusundan) sünbüle, dudağının kenarındaki ben'inin ise karabiber tanesine benzetmektedir.

2.1.4.2. Nemek (Milh - Tuz)

Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan bir mineraldir (Batur, 2015: 109). Türk edebiyatında genellikle ekmek gibi saygı duyulan bir unsur olarak görülmüŐ ve ekmekle birlikte anılmıştır. Tat verme, lezzet katma özelliği, Şiirlerde çeşitli vesilelerle yer almış ve tat anlamında da kullanılmıştır (Batur, 2015: 109). İyiliğin bilinmesi ve unutulmaması için kullanılmıştır (Kocabaş, 2019: 156).

İbtisâm-ı leb-i nemek-rîzin

Hande-i piste-i melâhatdir (K. 14 / 22)

(Dudağındaki gülümsemeye tuz satın, fıstık gülüŐü tuzluluktur.)

Yukarıdaki beyitte tuzun yemeğe tat ve lezzet verme özelliğinden yola çıkılarak, sevgilinin gülüŐünün aşığa lezzet verdiği anlatılmak istenmektedir. Kabuğunun Şekli bakımından fıstık "sevgilinin ağzı"na benzetilmiştir. Sevgilinin dudağında oluşan her gülümseme, fıstığın üzerindeki tuz gibi aşığa leziz gelmektedir.

Egeri sretâ dil-ber melekdir

Lebîbâ'sız olursa bî-nemektir (Muamma 8)

(Dilberin yani sevgilinin yüzü melek olsa da, Lebîbasız olursa, tuzsuzdur.)

Yukarıdaki beyitte Şair mahlasını kullanmıştır. Lebîb'in kendisini övdüğü bir beyittir. ÂŞık sevgilinin yüzüne bakmadığı müddetçe, melek gibi güzel yüzlü olsa da tatsız ve lezzetsiz olduğunu/olacağını açıklamıştır.

La'li gibi nemek be-harâm oldu ey Lebîb

Saldı firâş-ı hicrine ol bî-vefâ beni (G. 144 / 8)

(Ey Lebîb, (sevgilinin) dudağı gibi lezzeti haram değildir. O vefasız beni yatağından men etti.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin aşığı yanından göndermesinin, sevgilinin dudağı gibi lezzetli ve helal olduğunu vurgulamıştır. Âşık için sevgiliden gelen acı ve ıstırap, aşığa tatlı gelmekte ve zevk vermektedir.

2.1.4.3. Habbetü's-Sevda (Çörek Otu)

Güzel kokulu ve lezzetli tanelerdir. Siyah rengi ve küçüklüğünden dolayı sevgilinin benine benzetilmiştir (Erdoğan Taş, 2018: 250). “*Eskiden tütsü ve nazar için kullanılırdı. Muskaların içine de koymak âdettir*” (Buyruk, 2015: 291).

Ey tabîb-i cân u dil hâl-i lebin emdir bana

Kıl devâ mecnûn-ı ‘aşka habbetü’s-sevdâ ile (T. 1 / 34)

(Ey can ve gönül tabibi dudağın bana ilaçtır, çörek otu ile mecnun aşkına deva ol.)

2.1.4.4. Darçın (Tarçın)

Kokusu keskin ve tadı yakıcıdır. Tarçın ağacının gövde ve dal kabuklarının dış kısmı sıyırıldıktan sonra kalan iç kabuğunun kurutulup öğütülmesiyle elde edilmektedir (Özçelik, 2010: 220).

Medâr-ı setr-i nûkhetdir dehân-ı mey-keşe hâzır

Der-i mey-hâne dakk-ı muhtesibden dârçîn oldu (G. 128 / 2)

(Muhtesib meyhane kapısını çalmasından, göz önünde olan şarap içicisinin ağız kokusunu gizlenmesi, tarçına dönmesinin sebebidir.)

Meyhane kapısının bile muhtesibin onu sürekli çalmasından utandığı ancak Rind’in muhtesib tarafından sürekli uyarılmaktan utanmadığı görülür (Yıldız ve Öztürk, 2019: 130).

2.1.4.5. Kâfur

Lezzeti sonradan serinlik veren acı ve yakıcı bir maddedir. Kış aylarında yapraklarını dökmezler (Kufacı, 2020: 189). Ağacın gövdesinden elde edildiği için sert bir maddedir ve doğası soğuk olarak bilinmektedir (Keskin, 2009: 792). Keskin ve güzel bir kokuya sahiptir. Renginin beyazlığı ve berraklığı nedeniyle sevgilinin yüzü ve gerdanı için kullanılmıştır (Ulucan, 1996: 49).

Dökme zülf-i siyehin gerden-i kâfûr üzre

Âh efendim bu hevâlarda giyilmez semmûr (K. 7 / 18)

(Ah efendim bu havalarda kürk giyilmez, siyah saçlarını kâfur gerdanının üzerine dökme.)

Yukarıdaki beyitte kâfurun hem güzel kokulu hem de renginin beyaz olması özelliklerinden yola çıkılarak, şair kâfuru ‘sevgilinin boynu’na benzetmiştir. Aşığa göre sevgilinin gerdanı güzel kokulu ve parlaktır. Sevgilinin siyah saçları ile kürk arasında bir ilişki kurulmuştur. Sevgilinin beyaz boynunu örten siyah saçları gibi giydiği kürk de sevgilinin boynunu kapatmaktadır.

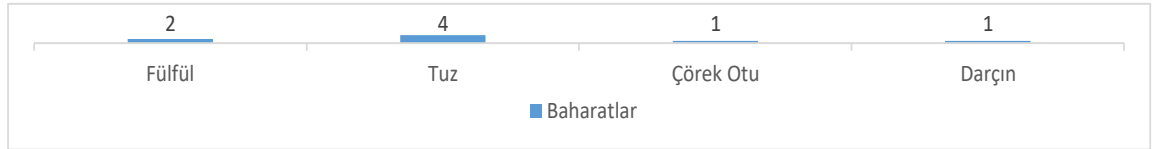
Safvet-i ma‘den-i billûr ile rûh-ı kâfur

Katılıp birbirine oldu o gerden peydâ (K. 12 / 8)

(Kâfur cevheri ile saf billur madeni birbirine katılıp, o gerdan ortaya çıktı.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin gerdanının beyazlığını, berraklığını, parlaklığını, güzel kokusunu anlatabilmek için değerli ve kıymetli bir maden olan ‘billur’ ve ‘kâfur’u birlikte kullanmıştır.

Tablo 2.3. Dîvân’da Yer Alan Baharatların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.5. Yiyecekler

Dîvân’da 12 adet yiyecek çeşidi tespit edilmiştir.

2.1.5.1. Yağ

Suda çözülmeyen, bitkisel veya hayvansal maddedir. Sıvı veya katı olabilir. Besin olarak tüketilen yağ, yüksek enerji verir. Bitkisel yağlar (zeytinyağı, ayçiçeği yağı, pamuk yağı, susam yağı) genellikle sıvı; hayvansal yağlar (tereyağı, iç yağı, sadeyağ, kuyruk yağı) ise katıdır. *Dîvân* şiirinde yağ, “sevgilinin cefasının, rakibin yağ ile balından daha iyi olduğu, bahar yağmurunun yağ ile bal olduğu” şeklinde kullanılmıştır. Sevgilinin iki dudağından birisi yağ olarak tasavvur edilmiş, yağ ve bal karışımına değinilmiş ve “yağlı ballı olmak” deyimine yer verilmiştir (Saral, 2017: 95-96).

Şikeste eyledi perhîzi zâhid-i murtâz

Görünce sofrada yağlı ragîfi hâs beyâz (G. 70 / 1)

(Sakınan zahid sofrada hamurdan yağlı pideyi görünce, perhizi bozdu.)

Yukarıdaki beyitte şair perviz kelimesiyle “tevbe”yi kastetmektedir.

2.1.5.2. Gıda–Aş–Lokma–Erzâk

Gıda, yiyecek ve besin anlamına gelmektedir. Lokma, ağza bir defada alınıp götürülen yiyecek parçasıdır. Dîvân şiirinde “gıdâ-yı rûh” tamlamasıyla kullanılmıştır. Sevgiliden gelen dertlerin hepsi aşğın ruhunun gıdasıdır. Lokma, ağza bir defada alınıp götürülen yiyecek parçasıdır. Dîvân şiirinde “yenilecek bir parça yemek, ekmek” olarak küçümseme mânâsında kullanılmıştır. Erzâk (Zâd), Arapça tedarik için hazırlanan ‘azık’ anlamına gelmektedir. Dîvân şiirinde ‘yolculuk için hazırlanan nevâle ve aşk yolunda çekilen sıkıntılar’ olarak ele alınmıştır (Saral, 2017: 231-232).

Yakdı firâk-ı yâr dil-i mübtelâmızı

Etdin ciğer kebâbı gıdâ vü ‘ışâmızı (G. 145 / 1)

(Sevgilinin ayrılığı mübtela gönlümüzü yaktı, gıda ve aşımızı ciğer kebabı ettin.)

Yukarıdaki beyitte aş ve gıda aşğın gönlüne benzetilmiştir. Kebabın mangalda ateşin üzerinde pişmesinden hareketle, sevgilinin ayrılık acısıyla yanan aşğın gönlü arasında ilişki kurulmuştur. Şair ciğer ve gönül tenâsübünden dolayı “ciğer kebabı”nı beytinde tercih etmiştir.

2.1.5.3. Ragif (Pide)

Mayalı hamurdan yapılan bir ekmektir. Hamuru yumuşaktır. Şekil itibariyle genellikle yuvarlaktır. Fazla kabarmaması için tırnaklı yapılmaktadır. Dîvân şiirinde sevgilinin keskin kirpikleri aşğın sinesine kesikler attığından, ‘aşğın sinesi’ pideye benzetilmiştir. Aşğın göğsü aşk ateşiyle yanan fırındır (Saral, 2017: 65-67).

Şikeste eyledi perhîzi zâhid-i murtâz

Görünce sofrada yağlı ragîfi hâs beyâz (G. 70 / 1)

(Sakınan zahid sofrada hamurdan yağlı pideyi görünce, perhizi bozdu.)

Yukarıdaki beyitte şair perviz kelimesiyle “tevbe”yi kastetmektedir.

2.1.5.4. Büryan – Ciğer – Kebab

Hazırlanışı ve kullanılan malzemeleri bakımından, şairlerin şiirlerinde kullanmalarına yol açmıştır. Dîvân şiirinde ‘ateş’ kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Âşık, aşk derdiyle yandığından kebab ‘ciğer ve sine’ye benzetilmektedir. Beyitlerde kebabın tuzlanmasıyla ilişkilendirilerek, sevgili, aşğın döktüğü gözyaşlarının tuzlu olmasından dolayı, bu gözyaşlarının kebaba lezzet katacağını söyler. Sevgili ateşe, âşık ise kebaba benzetilmektedir. Beyitlerde kebabın döndürülerek pişirilmesi de konu edilmiştir. (Saral, 2017: 13).

Ciğerim pâresini bezmine biryân etdin

Dili zehr-âbe-çeş-i kâse-i devrân etdin (Musammat 3 - 1 / 4)

(Ciğerimin parçasını meclisine kebab ettin. Gönlünü devir kâsesi yapıp, zehirli su tattırdın.)

Yukarıdaki beyitte şair kebabın ateşte pişmesi özelliğinden dolayı aşğın ciğerini kebaba benzetmiştir. Sevgilinin yüreğini mecliste elden ele dağıtılan içki kâsesine, dağıtılan kâsenin içindeki içkiyi ise zehirli suya benzeterek, sevgilinin gönlünü zehir ile teşbih etmiştir. Kebabın döndürülerek pişirilmesi ile devir kâsesi arasında da bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Sevgilinin gönlü ve devir kâsesinin içindeki içki arasındaki kırmızı renk ilişkisinden dolayı bir benzerliğin söz konusu olduğu da söylenebilir.

Yakdı firâk-ı yâr dil-i mübtelâmızı

Etdin ciger kebâbı gıdâ vü ‘ışâmızı (G. 145 / 1)

(Sevgilinin ayrılık acısı mübtela gönlümüzü yaktı, gıda ve aşımızı ciğer kebabı ettin.)

Yukarıdaki beyitte aş ve gıda, aşğın gönlüne benzetilmiştir. Kebabın mangalda ateşin üzerinde pişmesinden hareketle, sevgilinin ayrılık acısıyla yanan aşğın gönlü arasında ilişki kurulmuştur. Şair ciğer ve gönül tenâsübünden dolayı “ciğer kebabı”nı beytinde tercih etmiştir.

Kebâb-ı laht-ı ciger nukl-i bezm-i hasretdir

Sirişk-i dîde-i ‘âşık ana nemeklik eder (G. 26 / 3)

(Ciğer kebabının parçası, bezmin mezesine hasrettir. Aşığın gözündeki gözyaşları ona tuzluk olur.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi bezmin mezesine benzetirken aşığın gönlünü ise sevgilinin hasretiyle ateşte yanan ciğer kebabı parçasına benzetmiştir. İkinci mısradaki aşığın gözlerini tuzluğa benzetirken, gözyaşlarını ise gönlüne akıttığı tuza benzetmiştir. Tıpkı kebabın üzerine dökülen tuz gibidir. Tuzluğun üzerindeki deliklerden dökülen tuz, aşığın gözlerinden dökülen gözyaşlarıdır. Gözyaşlarının gerçek anlamda tuzlu olmasına bir telmihte bulunulmuştur.

2.1.5.5. Nan (Ekmek)

Beslenmenin temel gıdasıdır. Kutsaldır (Işın, 2014: 44). Şükranın, sadakatin ve misafirperverliğin simgesidir (Buyruk, 2015: 276). ‘Nemek (tuz)’ kelimesiyle birlikte kullanılarak, “ekmek tuz hakkı”, yani sofrasında yemek yenilen kişinin hakkı anlatılmaktadır (Saral, 2017: 226). Osmanlılarda buğday ekmeği, lezzetli ve beyaz olduğundan tercih edilmekteydi. Arpa ekmeği ise kıtlık dönemlerinde yenilmekteydi (Turan, 2018: 42). Gönül derdi, aşığın ekmeğidir. Şekil ve renginden dolayı, yuvarlak anlamına gelen ‘kurs’ kelimesiyle kullanılarak ‘güneş ve ay’a, dilim dilim doğranmış ekmek ise ‘hilal’e benzetilmektedir. Sevgilinin kan içiciliğine dikkat çekilmekte; sevgili, aşığın kanına ekmek doğrayarak içmektedir (Saral, 2017: 63-65).

Kurulmakta bir ucdan hasret-i nân ile pey-der-pey

Kazâ-yı cenge dönmüş Âmid’in lâşeyle her cây (T. 71 / 21)

(Âmid’in her yeri değersizleşmiş, savaş memleketine dönmüştür. Ekmek hasretiyle ile bir uçtan birbiri ardınca kurumaktadır.)

Yukarıdaki beyitte Amed kentinin bir kıtlık döneminden geçtiği anlaşılmaktadır. Halk ekmek hasreti çekmiştir, Amed bir uçtan diğer uca kurumuş ve değersizleşmiştir. Tıpkı bir savaş şehrine dönmüştür.

2.1.5.6. Penir (Peynir)

Peynir Osmanlı mutfağında önemli bir rol oynardı. II. Bayezid’in sarayında kahvaltıda yenirdi ve 16. yüzyılda yemekten sonra leblebiyle yenmesi âdetti. Peynir, tek başına yendiği gibi, birçok tatlı ve yemeğe de konurdu (Işın, 2010: 300).

Ki hem gül hem penîr ü hem ceviz ile edip memlû

Kasîden döndü keçgûl-i gedâyâna bu hey'etle (T. 41 / 46)

(Hem gül, hem peynir hem de ceviz ile doludur ki, Bu şiirin heybesi, dilenci keşkûlüne döndü.)

Yukarıdaki beyitte şair şiirinin içeriğinin zenginliğini, konularının çeşitliliğini, her türden konuyu işlediğini anlatmak istemiştir. Bunu da dilencinin heybesindeki gül, peynir ve cevizle açıklamıştır. Şiirini dilenci heybesine benzetmektedir.

2.1.5.7. Nukl - Nokul (Meze–Çerez)

Şekerle kaplanmış kuruyemiştir. En eski şekerlemelerdendir (Işın, 2014: 189).

Nücûmu nukl ü şeker pîr-i çarh-ı Cem-bezmin

Elinde mihr ü meh altun gümüş piyâlesidir (G. 54 / 5)

(Cem meclisi gök pirinin yıldızları meze ve şeker, elimde güneş ve ay altın ve gümüş bardağıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair cem meclisini 'göge' benzetirken, elindeki gümüş ve altın bardağını 'güneş', mezeyi ise 'yıldız'a benzetmektedir.

Kebâb-ı laht-ı ciger nukl-i bezm-i hasretidir

Sirişk-i dîde-i 'âşık ana nemeklik eder (G. 26 / 3)

(Ciğer kebabının parçası, bezmin mezesine hasrettir. Aşığın gözündeki gözyaşları ona tuzluk olur.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi bezmin mezesine benzetirken aşığın gönlünü ise sevgilinin hasretiyle ateşte yanan ciğer kebabı parçasına benzetmiştir. İkinci mısradaki aşığın gözlerini tuzluğa benzetirken, gözyaşlarını ise gönlüne akıttığı tuza benzetmiştir. Aşığın gözyaşları, tıpkı kebab yemeğinin üzerine dökülen tuz gibidir. Tuzluğun üzerindeki deliklerden dökülen tuz, aşığın gözlerinden dökülen gözyaşlarıdır. Gözyaşlarının gerçek anlamda tuzlu olmasına bir telmihte bulunulmuştur.

2.1.5.8. Yufka

Yufka, eski Türkçede ‘ince’ anlamına gelmekte, ‘çok ince açılmış mayasız ekmek’ anlamında da kullanılmaktadır (Işın, 2010: 407). Yunus Emre en ‘mütevâzı’ yiyeceklerden biri olduğunu vurgulamaktadır (Şeker, 1992: 90)

Değildir bâde bagrı yufkadır mey-hâre kan aglar

Pür olmuş girye-i mestâneden pîrâmen-i mînâ (G. 1 / 2)

(Kan ağlayan sarhoşun yüreği bade değildir, âşık yufka yüreklidir. Cam şişenin etrafında çok ağlamaktan kendinden geçmiştir.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgili için kan ağladığından kırmızı renge dönen aşığın yüreğinin, şarap değil de yufka yürekli olmasından kaynaklandığını açıklamaktadır. Şair bu beytinde acıklı durumlara dayanamayan ve üzülen anlamlarına gelen ‘yufka yürekli’ deyimini kullanmıştır.

2.1.5.9. Kaymak

Kaymak, karıştırılarak kaynatılan sütün, soğuduktan sonra üzerinde biriken yağ tabakasına denilmektedir. Dîvân şiirinde ‘bal’ ile birlikte ‘sevgilinin dudakları’na benzetilmektedir (Saral, 2017: 96-97).

Eger düşnâm işitsem ol leb-i şîrîn-edâsından

Gelir evfak mezâk-ı câna kaymak baklavasından (Kıta 41 / 1)

(Eğer o şirin dudaklarından sövme sözleri işitsem, cana kaymak baklavası tadı uygun gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliden duyduğu hakaret sözlerini, tatlı dudaklarından çıktığı için, kaymak baklavasına benzetmektedir.

2.1.5.10. Piyaz (Soğan)

Beyitlerde ‘kokusu, acılığı ve suyu’ gibi bitkisel özelliklerinden hareketle ‘kötü şiir, rakîb ve düşman’la ilişkilendirilmiştir (Bayram, 2007: 7)

Dîdemin bûy-ı piyâz-ı gam akıtdı eşkini

Sil anı gül-berg-i dâmânınla ey bâg-ı vefâ (K. 13 / 50)

(Ey vefalı bahçenin gül yaprağı, sevgilinin kokusu, soğan gibi keder gözyaşını akıttı.)

Soğan doğrandığı zaman, kokusu ve acı olması özelliklerinden dolayı gözleri yaşartmaktadır. Yukarıdaki beyitte şair soğanın bu özelliklerinden yola çıkarak, sevgilinin kokusunun da aşığa acı çektirdiğine ve gözyaşı döktürdüğüne işaret etmiştir.

Kapılma rengine kat kat çekersin acısını

Lebîb o lâle- 'izâr etmesin piyâz sana (G. 3 / 7)

(Rengine kapılma, acısını katkat çekersin. O lale yanaklarını sana soğan etmesin.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin lale gibi kırmızı yanaklarına, aşığın kendisini kaptırmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha sonra sevgilinin yanakları tıpkı soğan gibi, aşığa acı ve gözyaşı vermektedir.

2.1.5.11. Sir (Sarımsak)

Sarımsağın (sir) toprağın altındaki beyaz kabuklu soğanı çok sayıda “diş”ten oluşur. Dikine gelişen kısa ve yassı yaprakları vardır. 15-30 cm'ye kadar boylanan tek çiçek sapının tepesinde soluk pembe ya da yeşilimsi beyaz renkte minik çiçekleri küre biçimindeki çiçek kellesinde açar. Lezzetlendiricidir ve sebze olarak kullanılır. Antibiyotik, balgam söktürücü, sindirim kolaylaştırıcı ve yüksek tansiyonu düşürücüdür. Halk hekimliğinde göz hastalıklarında, kulak ağrısında, ateş düşürmede, böcek sokmalarında, mide ve bağırsak rahatsızlıklarında, iştah açmada, tansiyon düşürmede kullanılır. Şifalı tesirlerine inanılan sarımsak, nazarlık olarak kullanılmaktadır. Kokusu nedeniyle hastalıklara sebep olan kötü ruhları uzaklaştırıcı olduğuna inanılır. Bu nedenle loğusa ve çocuğuna al basmaması için başuçlarına sarımsak asılır. Eve nazar değmemesi için evin içine, kapı üstlerine sarımsak asılır evi nazardan ve kötü ruhlardan koruduğuna inanılır. Aynı şekilde bebekleri de korumak maksadıyla küçük bir bez içindeki sarımsak bebeğin üzerine asılır. Geceleyin evden sarımsak verilirse o eve felaket ya da ölüm getireceği, sarımsak kabuğunun ateşte yakılmayacağı, ayakaltına atılmasıyla uğursuzluk getireceği, loğusa evinden sarımsak çıkartılırsa loğusanın kırk basmasına uğrayacağı gibi insanlar arasında zamanla sarımsak ile ilgili farklı inançlar oluşmuştur. Bunların dışında, sarımsağın, tohumu olsaydı ölüme çare olacağı inancı da zamanla gelişmiştir. Dîvân şiirinde sarımsak çok kullanılmadığı gibi kullanılan beyitlerde de genelde soğanla birlikte

kokusu, acılığı ve suyu gibi nitelikleriyle anılmıştır. Sarımsak ayrıca diğer meyve ve sebzelerden daha düşük bir değere sahip olarak gösterilmiştir (Saral, 2017: 134-135).

Sûk-ı attârâna girse şahne-i kahrı gelir

‘Anber ü ‘itr u gül-âbından meşâma bûy-ı sır

(Zabıta, attar çarşısına girse; amber, itr ve gülsuyundan burnuma sarımsak kokusu gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair güzel kokularla donatılmış attar çarşısına zabitanın gelişini, sarımsak kokusu olarak düşünmüştür.

2.1.5.12. Ceviz

Arapçadaki ‘ceviz, cauz, cavz’ ve Farsçadaki ‘gevz, gauz, gavz’ sözcükleriyle ilişkilidir (Saral, 2017: 129). Dîvân şiirinde kabuğunun kırılıp içinin yenmesi itibariyle, fıstık ve bademle ilişkilendirilmiştir (Bayram, 2007: 223; Saral, 2017: 129).

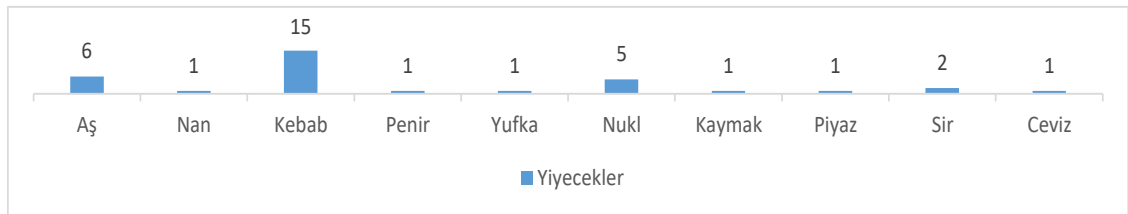
Ki hem gül hem penîr ü hem ceviz ile edip memlû

Kasîden döndü keçgûl-i gedâyâna bu hey’etle (T. 41 / 46)

(Hem gül, hem peynir hem de ceviz ile doludur. Bu şiirin heybesi, dilenci keşkûlüne döndü.)

Yukarıdaki beyitte şair şiirinin içeriğinin zenginliğini, konularının çeşitliliğini, her türden konuyu işlediğini anlatmak istemiştir. Bunu da dilencinin heybesindeki gül, peynir ve cevizle açıklamıştır. Şiirini dilenci heybesine benzetmektedir.

Tablo 2.4. Dîvân’da Yer Alan Yiyeceklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.6. TATLILAR

Dîvân’da 12 adet tatlı çeşidi tespit edilmiştir.

2.1.6.1. Kand–Sükkeri-Şeker

Bir tat ve tatlılık veren değişik ve karışım halindeki yiyeceklerdir. Gazellerde ‘sevgilinin dudağı’na benzetilmektedir. ‘Sevgilinin sözleri ve sohbeti’ tatlıdır. Sevgilinin ağzı şeker tadı vermektedir (Ulucan, 1996: 65-66). Şeker kamışından, yaprakları kesilip işlendikten sonra ezilerek elde edilir. Şeker ve ezilmek ilgisinden hareketle şiirin muhatabı olan kişinin dudağında bazen şekerin bazen saf şarabın ezildiği söylenir (Şahin, 2011: 792).

Bu rütbe sormaz idi gönül sırr-ı la‘lini

Kand-i lebinle olmasa şîrîn cevâb-ı telh (G. 21 / 2)

(Şeker dudaklarınla acı cevabın tatlı olmazsa, gönül makamı bu dudaklarının sırrını sormazdı.)

Bana rahm eylemeyip aldın elimden yâri

Gönlüm eglencesi tûtî-i şeker-güftârı (Musammat 3 – 2 / 1)

(Bana merhamet etmeyerek sevgiliyi elimden aldın, papağanın şeker sözleri gönlümün eglencesidir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi papağana benzetmiş, şeker verilerek, papağanın sözlerini ise konuşurduğu için ‘şeker’le ilişkilendirmiştir. Sevgilinin tatlı sözleri, aşığın gönlünün eglencesidir.

2.1.6.2. Bal (Asel – Şehd – Engübin)

Çiçeklerde bulunan şekerli birleşikleri bal arıları toplar, midesinde değişikliğe uğratıp, peteklere yerleştirirler. Kuvvetlendirici, tedavi edici ve tatlandırıcı olarak kullanılmıştır. Sindirim bozukluğuna iyi gelir, besleyicidir, bakterileri öldürür, mikropların üremesini önler, bazı yaraları iyileştirmektedir. Dîvân şiirinde bal, daha çok sevgilinin dudağının ve ağzından dökülen güzel sözlerin bala benzetilmesi ile kullanılmıştır (Saral, 2017: 29).

İtmedin dil-beri râm u lebi şîrînini bûs

Âh ey dil-şude ne mûm u ne hod bâl etdin (G. 88 / 4)

(Sevgiliye boyun eğip, tatlı dudaklarını öpmedin. Ah ey âşık ne mum ne de kendini bal ettin.)

Yukarıdaki beyitte şair aşığın tıpkı yandıkça eriyen mum gibi sevgiliye boyun eğdiğini; tatlı dudaklarını öpmediği için, aşığın sevgilisi uğruna ne yanan bir mum ve ne de kendisinin bal olduğunu açıklamıştır. Şair beyitte sevgilinin tatlı dudaklarıyla bal arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin tatlı dudaklarını öpen aşığı bala benzettiği söylenebilir.

2.1.6.3. Helva

Un veya irmik yağda kavrulup üstüne şerbet dökülmesiyle yapılmaktadır (Keskin, 2009: 761). Dîvân şiirinde ölünün ardından helva yapılıp dağıtılması, helvaya sineklerin konması, helvalık (bahşiş) verilmesi, üzerinde dumanının tütmesi, sevgilinin dudaklarının helva gibi tatlı olması, diğer tatlılarla karşılaştırılması bağlamlarında kullanılmıştır (Saral, 2017: 38).

Mü'min olur âmâde zuhûr-ı Ramazân'a

Halvâ-yı teşekkürle sahûr-ı Ramazân'a (G. 36 / 1)

(Mü'min, teşekkür helvasıyla Ramazâna ve sahura hazır olur.)

Demek mümkün ki zehr-i kahır tagyîr-i mezâk etse

Ebed etmezdi semden zâ'ika temyîz-i helvâyı (T. 5 / 29)

(Kahır zehri tadını bozmuşsa demek mümkün ki, hiçbir zaman zehrin tadını helvadan ayırt etmezdi.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın, sevgiliden gelen zehri helvadan ayırt edemediğini açıklamıştır.

Hatardır 'ahdi erbâb-ı şekâya şöyle kim çün mû

Olur, pîçide-i laht-ı ciğer halvâ-yı peşmîne (G. 122 / 14)

(Yemin verenlerin sözü tehlikelidir, ciğer parçasının kıvrımı keten helvası (pişmaniye) olur).

2.1.6.4. Gullaç

Ramazan sofralarının vazgeçilmezidir. Özel hazırlanan ince yufkalar sütle ıslatılır ve aralarına kuruyemişler konulur, içine gül suyu veya kaymak da konulabilir (Keskin, 2009: 760). Dîvân şiirinde yaprak yaprak ve şeffaf oluşu, sevgilinin dudağı gibi tatlı

oluşu, gül suyu katılması, diğer tatlılarla karşılaştırılması, onlardan üstün tutulması, inceliğiyle kitap yaprağına benzemesi ve hamsenin çok yapraklı olmasıyla güllaç arasında türlü ilişkiler kurulmuştur (Saral, 2017: 34).

Dedim o gonçe-feme ‘âşık-ı hazîni gel aç

Dedi nezâket ile yer mi baklavâ-yı gülâc (G. 19 / 1)

(Hüzünlü aşığa o gonca dudaklara aç gel dedim, baklava güllacını nezaketle yer mi, dedi.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin dudaklarını, küçük olmasından dolayı ‘gonca’ya tatlı olmasında dolayı ise ‘baklava’ya benzetmektedir. Sevgilinin gonca gibi tatlı dudaklarından dolayı ‘baklava güllacı’ terimi kullanılmıştır.

2.1.6.5. Baklava

Dîvân şiirinde baklavaya, Ramazan ayında yenmesi, oruçlu kişinin baklavaya meyletmesi, içine bâdem katılması, sevgilinin dudağı gibi tatlı olması şeklinde yer verilmiştir (Saral, 2017: 28).

Dedim o gonçe-feme ‘âşık-ı hazîni gel aç

Dedi nezâket ile yer mi baklavâ-yı gülâc (G. 19 / 1)

(Hüzünlü aşığa o gonca dudaklara aç gel dedim, baklava güllacını nezaketle yer mi, dedi.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin dudaklarını, küçük olmasından dolayı ‘gonca’ya, tatlı olmasında dolayı ise ‘baklava’ya benzetmektedir. Sevgilinin gonca gibi tatlı dudaklarından hareketle ‘baklava güllacı’ imgesini kullanmıştır.

Eger düşnâm işitsem ol leb-i şîrîn-edâsından

Gelir evfak mezâk-ı câna kaymak baklavasından (Kıta 41 / 1)

(Eğer o şirin dudaklarından sövme sözleri işitsem, cana kaymak baklavası tadı uygun gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliden duyduğu hakaret sözlerini, tatlı dudaklarından çıktığından, kaymak baklavasına benzetmektedir.

2.1.6.6. Palude (Pelte)

Dîvân şiiirinde, “oturan, oturmuş” ve nişasta anlamında “nişeste” kelimeleriyle birlikte kullanılmış, aşığın gözyaşları, sevgilinin teni ve dudakları pâlûdeye teşbih edilmiştir. Soğuduktan sonra kıvam olarak katılaştır ve bulunduğu kabın şeklini alır. Hassas olup dokunulduğunda yumuşak yapısından dolayı titremektedir (Saral, 2017: 45).

O hâlis nerm ü ter billûra benzer gerden-i sâfın

Emenler sükkeri pâlûde zann eyler safâsından (Kt. 41 / 2)

(O halis ve saf gerdanı yumuşak ve taze billura benzer, emenler sefasından pelude tatlısı sanarlar.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin gerdanını, beyaz ve parlak olmasından dolayı billur madenine benzetmektedir. Âşıklar, sevgilinin gerdanını pelude tatlısına da benzetmektedirler. Şair beytinde pelude tatlısının hassas olduğundan dolayı titreyen yumuşak yapısı özelliğiyle, sevgilinin gerdanının tatlılığı ve yumuşaklığı özellikleri arasında ilişki kurmuştur.

2.1.6.7. Akide

İlk anlamı iman, dinî inanış; ikinci anlamı ise ağdalanmış iken ufak ufak kesilen renkli şekerdir (Saral, 2017: 25). Sevgilinin dudağı, söylediği sözler, can bağışlayıcı ve gönle neşe veren özelliklere sahiptir. Sevgilinin tatlı olarak nitelendirilen dudaklarından Âşık için dökülecek birkaç söz, aşığın gönlündeki aşk derdinin azalmasını sağlayacaktır (Saral, 2017: 26).

Her mümsik ‘akîde-i kâma

Kâmın âlûde-i liyâkatdır (K. 14 / 7)

(Şeker lezzetine her yapışan lezzete bulaşmaya layıktır.)

Bu gülsitân-ı sehânın mevâ‘idinde eder

Şeker ‘akîdesi kesretde bahs-i nân-ı ‘azîz (G. 63 / 3)

(Bu gülbahçesi cömertliği sofralarında eder. Şeker akidesi bollukta bahsi geçen aziz nan.)

2.1.6.8. Şerbet – Şire

Kelime olarak ‘içecek, ilahi feyz, ilahi sevgi, aşk şarabı’ anlamlarına gelmektedir. Dîvân şiirinde kırmızı ve tatlı olması itibariyle ‘sevgilinin dudakları’na benzetilmiştir (Deniz, 2019: 141).

Zevk-ı gül-şerbet-i dem-i iftâr

Bûs-ı la‘lindeki halâvetdir (K. 14 / 23)

(İftar zamanı gül şerbetinin zevki, dudağındaki tatlı öpücüktür.)

Yukarıdaki beyitte şair âşık için sevgilinin dudağındaki öpücüğün, iftar zamanında içilen gül şerbetinin zevkinden tatlı olduğunu açıklamıştır.

Sabâhı şerbet-i la‘linle etdirir ta‘bîr

O haste dil ki gice hâbda piyâle göre (G. 116 / 2)

(Sabah şerbeti dudağınla anlamlanır, o hasta gönül ki gece rüyada şarap bardağı görür.)

Şerbet-i sıhhatimdi ol dîdâr

N’işleyim dürlü dürlü hâ’il var (M. 1 / 46)

(O sevgili sağlık şerbetimdir, türlü türlü korkuları ne yapayım?)

Yukarıdaki beyitte şair şerbetin sağlıkla ilişkisine dikkat çekerek, sevgiliyi sağlık ve sıhhat veren şerbete benzetmektedir.

2.1.6.9. Mürebbâ (Marmelat–reçel–meyve suyu)

En eski mürebbâ tarifi 15. yüzyılın ilk yarısına ait olup turunç kabuğuyla yapılan kuru bir şekerlemedir. 19. yüzyıla gelinceye kadar ise mürebbâ meyve ezmesi veya tanesiz olarak süzölmüş meyve suyundan yapılan kıvamlı bir reçel anlamı kazanmıştı. 20. yüzyılda Avrupa etkisiyle meyve ezmesiyle yapılan reçellere marmelat denilmeye başlandı (Işın, 2010: 268).

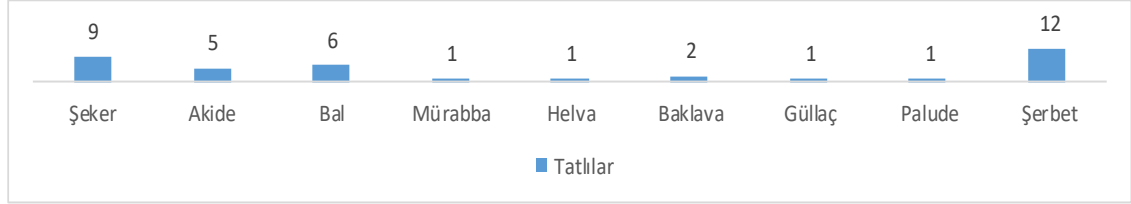
Öpüp hâl-i leb-i şîrînini keyf-i şebâneyle

Mürebbâ-yı karanfil var mezâk-ı ‘ayşda hâlâ (K. 15 / 37)

(Gecenin keyfiyle şeker dudaklarının ben'ini öpüp, karanfil reçeli tadında zevk var.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin şeker gibi tatlı olan dudağının kenarındaki beni karanfil reçeline benzetmektedir.

Tablo 2.5. Dîvân'da Yer Alan Tatlıların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.6.10. Mive-Semer (Meyve)

Her bir meyve şekli, rengi ve kokusu bakımından sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte düşünülmüştür. Şairler zaman zaman, sevgilinin vuslatını her suyun ve havanın bulunduğu mekânda yetişmeyen bir meyve gibi hayal etmişlerdir (Özkan, 2005: 482). Bir motif olarak geleneklere girmiştir. Bazen bir teşbih, bazen de alegori unsuru olarak edebî eserlerde yer almıştır (Keskin, 2009: 772). Bazı meyvelerde aşkın halini tasvir etmek için kullanılmaktadır (Deniz, 2019: 145). Osmanlı döneminde meyvenin sıradan halkın birbirlerine sundukları hediyeler arasında bulunduğu bilinmektedir (Düzlü, 2018: 778). Ağacın ve canlılığının bir göstergesidir (Yılığör, 1990: 3). *Dîvân*'da 8 adet meyve çeşidi tespit edilmiştir.

Mîve-i vaslına ben doymayıp oldum mahrum

Doya bârî semer-i hulde o tıfl-ı ma' sûm (Terkibi B. 5 / 6)

(Ben meyve vuslatına doymayıp, yoksun oldum. O küçük masum bari cennet meyvesine doya.)

Za'îf olursa dahi germ-tab' olur agyâr

Resîde mîveyi ekser bulur diler düşürür (G. 46 / 12)

(Rakip güçsüz olsa bile, kızgın ve öfkeli olur. Pek çok yetişmiş meyveyi bulur ve gönüller düşürür.)

Yukarıdaki beyitte kullanılan “yetişmiş meyve” olarak sevgili imgesi düşünülebilir. Şair rakibin, güçsüz bile olsa kızgın ve öfkeli olduğundan hareketle, dilediğinde sevgiliye benzetilen ağaçtaki yetişmiş meyveleri bulup düşürebileceğini ifade etmektedir. Şair beytinde ağaçtaki yetişmiş meyvelerin herhangi bir çaba göstermeden, zamanı gelince düştüklerine de değinmiştir denilebilir.

2.1.6.11. Rümman (Nar)

Sonbaharda olgunlaşan nar, üstten basık küre biçiminde ve iri portakal büyüklüğünde sarı ve kırmızı renkli bir kabukla kaplıdır. Bu kabuğun altında, her meyvede ortalama 1.000 adet olan nar taneleri bulunur. Ateşi düşürdüğü ve ishale iyi geldiği bilinir. Yahudi inancına göre narda, Tevrat'taki ayet sayısıyla eşit sayıda 613 adet çekirdek bulunur ve bolluk, bereket, doğurganlık simgesi olarak kutsal günlerde yenir. İncil'de pek çok kez “bilgi ağacı” olarak anılır, meyvesinin yasaklı olduğu belirtilir. Meyve olarak üç ayette geçmekte olup birinde cennet meyvesi, diğer iki ayette dünya nimeti olarak övgüyle bahsedilmiştir. Hadislerde ise narın mide için faydasına vurgu yapılarak şifa yönüne ve ağacının, gölgesinden yararlanan bir ağaç olmasına dikkat çekilmiştir. Genel olarak Akdeniz, Orta Doğu, Hindistan çevrelerinde ve Orta Asya'dan Çin'e kadar olan yerlerde bereket, üreme, doğuş, öldükten sonra dirilme, doğanın dirilişi ve ölümsüzlük simgesi olarak kabul görmektedir. Anadolu'da kutsal sayılan nar taneleri yeni gelin evlerine serpildiğinde evliliğin devamlı, bereketli; ailenin zengin, çocukların çok ve uzun ömürlü olacağına inanılırken, nar yenilirken tanelerinin bitirilmesi ve yere düşen taneleri, şeytanın kapmasının önlenmesi doğru görülmüştür. Ayrıca Maniheizm'den esinlenilerek, Hazar hakanının sembolü olarak kullanılan nar, hükümdarlıkla da bağlantılıdır. Osmanlı padişahlarının nar desenli kaftanlar giymeleri de buradan gelmektedir. Dîvân şiiirinde ateş, ateş kıvılcımı, bebek, dudak, gonca, gönül, göz, gözyaşı, gülen insan, harf, kalp, kan, kan dolu bağır, kına, küpe, mercan, sayfa, söz, yakut, yanak, yumruk, yüz vs. gibi canlı ve cansız pek çok varlığa benzetilmiştir. Bunlar arasında en çok kullanılan unsur olarak dudak, gülen insan ve göz teşbihi gelmektedir. Sevgilinin dudağı, yüzü, memeleri narın meyvesine; boyu ağacına, aşığın kanlı gözyaşları, kanlı yaraları, la'l taşı ve yıldız tanelerine benzetilirken, bazen de ateş anlamına gelen “nâr” kelimesiyle aralarında hem benzerlik kurulmuş hem de kinaye ve tevriyeli kullanıma yer verilmiştir (Saral, 2017: 118-119).

‘ Aceb cevherli yerdir sâha-i mey-hâne kazdıkça

Çıkar yâkût-ı rümmânî ya rengîn ma‘den-i mînâ (G. 1 / 7)

(Meyhaneyi kazdıkça, cevherli yer olmasına şaşılır mı? Nar rengi gibi yakut, mina madeni çıkar.)

Yukarıdaki beyitte şair meyhaneyi, içinde cevher ve değerli madenlerin bulunduğu maden ocağına benzetmektedir. Meyhanenin içinde bulunan cevherlere ve değerli madenlere şaşırılmaması gerektiği dile getirilmiştir. Meyhanenin bir unsuru olan kırmızı şarabı, kırmızı nar rengi dolayımında yakut madenine benzetmektedir. Meyhaneden çıkan bir diğer maden ise parlak şişe anlamına gelen kadeh kavramıdır. Şarap ve kadeh meyhanenin mücevherleridir. Maden ocağının içindeki madenlerin ve değerli taşların çıkartılabilmesi için kazma işlemi yapılmaktadır.

2.1.6.12. Kiraz (Kiras)

Ağaçta yetişen birkaç tanesi bir küme oluşturabilen kırmızı renkli yaz meyvesidir. Dalından koparıldığında, uzun süre bekletildiğinde içinde kurtlar oluşmaktadır (Özçelik, 2010: 215). Dîvân şiirinde şekil, renk ve tat açısından ‘sevgilinin dudağı’na benzetilmektedir (Saral, 2017: 115). Kadeh içine vişne, kiraz gibi renkli meyveler veya turunç, portakal gibi mezelerin kabuğunu koyarak içmek eski bir âdettir (Düzlü, 2018: 780). Kulağa küpe yapılmaktadır. Olgunlaşma zamanı gelince ağırlaşır ve dalları eğilir. Su içermesi açısından hem çok faydalıdır hem de fazla yenildiğinde karında şişkinlik yapmaktadır (Keskin, 2009: 780/782). Tek çekirdekli tohumludur. Ağacının meyveleri, kabuğu, yaprakları, çiçekleri, sapları bedene yararlıdır. Sapları idrar söktürücüdür, böbrekleri ve idrar yollarını temizler. İçerdiği bazı mineraller nedeniyle bedenin su dengesini düzenler. Bedeni güçlendirmektedir (Saral, 2017: 115).

Kirâs-ı la‘lini taksîmde edip îrâd

Nezâket eyledi mutrib hisâr faslında (G. 114 / 2)

(Çalgıcı, hisar makamında nezaket gösterdi (ki) kiraza benzeyen kırmızı dudağına dair doğaçlama besteyi söyledi.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin tatlı ve kırmızı dudağından dolayı kiraz meyvesiyle arasında bir ilişki kurmuştur.

2.1.6.13. Tin (İncir)

Dutgillerdendir, yurdu Akdeniz kıyılarıdır. Yaprakları geniş ve dilimli ağacın yaş ve kuru yenilen etli ve tatlı yemişleridir (Batur, 2015: 104). Çok çekirdeklidir. Bolluk ve bereketin simgesidir. Âdem ve Havva mahrem yerlerine incir yaprağı örtmüşlerdir. İncir ağacı ise ölümsüzlüğün meyvelerini ve çiçek açmadan yemiş verdiği için, Meryem'in sembolüdür. Kur'ân'da ismi geçmektedir. Sağlığa ve bazı hastalıklara iyi geldiği söylenmektedir. Beyitlerde tatlılığına da dikkat çekilmektedir. Dîvân şiiirinde ise incirin tohumları 'yıldız'a, incirin kendisi 'yanak ve dudağa' (Saral, 2017: 111-112), renk itibariyle 'kadeh' imgesine benzetilmektedir. Âşıklar için şifa kaynağıdır (Kul, 2019: 178).

Re'âyâ vü berâyâ hakkına rahm-i mühibbümdir

Muhammerdir vücûdu âb-ı rahm ü tîn-i re'fetle (T. 41 / 54)

(Müslüman ve Hristiyan halkına dost şefkatidir. Paslanmış vücudu merhamet suyu ve merhamet inciriyle.)

Yukarıdaki beyitte şair incirin âşıklar için şifa kaynağı olması özelliğinden yola çıkarak, merhametli incirin paslanmış vücutlara bir dost şefkati olduğunu açıklamıştır.

2.1.6.14. Sib-Zenahdan (Elma)

Dîvân şiiirinde güzel kokulu, sulu, lezzetli, yuvarlak, kırmızı rengi özellikleri itibariyle 'sevgilinin çenesi'ne benzetilmiştir (Zöhre, 2016: 133).

Olamaz sîb-i zenehdânı gibi cân-perver

Bulsa sîb-i Sıfahân âb-ı hayât ile nemâ (K. 12 / 7)

(İsfahan şehrinin elmaları ab-ı hayat ile çoğalsa, sevgilinin çenesi gibi gönül açan olmaz.)

Sevgilinin elmaya benzeyen çene çukuru aşğın gönlünde açılan yaraya benzetilmektedir. Sevgilinin çene çukurunun aşğın gönlünde yara açması olarak düşünülebilir.

Yanaşsa gabgab-ı hura-yı cennet gabgab-ı yâre

Sanırsın sun'-ı Mevlâ ortadan bölmüş bir elmayı (T. 5 / 12)

(Yârin gerdanı cennet hurilerinin gerdanına yanaşsa, sanırsın Mevla bir elmayı ortadan ikiye bölmüş)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin gerdanı ile cennet hurilerinin gerdanını, ikiye ayrılan bir bütün elma olarak düşünmüştür. Mevla tıpkı bir sanat eseri gibi elmayı tam ortadan ikiye bölerek, güzel bir iş yapmıştır.

2.1.6.15. İneb–Engür-Rez (Üzüm)

Asmanın taze ve kuru olarak yenilen salkım hâlindeki meyvesidir (Batur, 2015: 105). Hem meyve hem şarap olmasıyla ‘iki yürekli’ diye zikredilmektedir. Sarhoş edici özelliği ve renginin kızıl olmasından dolayı ‘sevgilinin dudakları’ için kullanılmaktadır (Deniz, 2019: 145). Salkım şeklinde bir arada olması ve küçük yuvarlak tanecikleri bulunmasından hareketle ‘sevgilinin benleri, tespih taneleri, gerdanlık, yıldızlar ve vahdet’le ilişkilendirilmiştir (Bayram, 2007: 2). ‘Gözyaşı ve dudak üzüm tanesi, parmaklar salkım, saçlar asma’ (Saral, 2017: 124), ‘göz ve zekâtı verilen mal’ imgelerine de benzetilmiştir (Saral, 2017: 124).

Zehr-i kahrından eger bâgda sohbet geçse

Dâne-i hantal olur tâkde habb-i engûr (K. 7 / 39)

(Eğer bağda zehir kahrından sohbet geçse, asmadaki üzüm taneleri hantal tanesi olur.)

Yukarıdaki beyitte şair bağda edilen zehirli sohbetten dolayı asmadaki üzüm tanelerinin hantal tanesi olacağını açıklamıştır. Şair beytinde hantal imgesini kaba ve biçimsiz anlamlarında kullanmıştır.

Olsa telh evveli bezmin sonu şîrîn olmaz

İktitâf eyleyemez hubb-i ‘ineb hantal eken (K. 24 / 20)

(Bezmin başlangıcı acı olsa, sonu tatlı olmaz. Hantal eken, üzüm tanesi koparmaz.)

Acı hantal meyvesi ekildiğinde, tatlı üzüm tanesi elde edilemez. Yukarıdaki beyitte şair eğlence meclisinin hantal meyvesi gibi acı başlangıcı olursa, üzüm tanesi (şarap) gibi tatlı bitmeyeceğini vurgulamıştır. Hantal meyvesi acı anlamında kullanılmıştır, denilebilir.

Safâsı sâlikine sekr-i keşf eder işrâb

Sıkılmamışken anın tâk-i pâki üzre 'ineb (Kt. 15 / 10)

(Şarap onun temiz asmasının üstüne sıkılmamışken neşesi yolcusuna keşf sarhoşluğu içirir [yaşatır]).

2.1.6.16. Hurma

Sıcak iklimde yetişmektedir. Dîvân şiirinde renginin koyu olması itibariyle 'sevgilinin dudakları'na benzetilmektedir (Deniz, 2019: 147). Ramazan ayında tüketilir. Medine hurması, çekirdeğinin ortadan ayrık olması, kurusunun da taze olması özellikleriyle ele alınmaktadır (Keskin, 2009: 777). Ağacı 'bolluk ve bereket' sembolüdür. Cennete özgü meyve ve ağaçlardan sayılmıştır, 'hayat ağacı' motifi olarak kullanılmaktadır (Saral, 2017: 109). 'Sevgilinin kalbi' sertliği itibariyle hurma çekirdeğine, 'boyu' da 'hurma fidanı'na benzetilmiştir (Saral, 2017: 109).

Tevâzu 'lu ferîd-i hokka-bâz bedr-i mehâsinde

Kem-idrâkân o zabl-i ibli zann eyler ki hurmadır (Kıta 12 / 57)

(Alçakgönüllü eşsiz hokkabaz ayın en parlak halinde (dolunayda), o akıldan noksan, deve gübresini hurma zaneder.)

Yukarıdaki beyitte şair deve gübresinin ve hurmanın renginin koyu olması özelliklerinden yola çıkarak, iki imge arasında ilişki kurmuştur.

2.1.6.17. Portakal–Turunç-Narenc

Dîvân şiirinde yuvarlak şekli ve turuncu rengi gibi bitkisel özellikleri itibariyle 'sevgilinin çenesi, memeleri, yanağı, utanmış aşığın yüzü, ay, güneş; çevgan oyununun topu, yıldızlar, çene altı, gonca, gözyaşı, Hızır, tepsi, top ayna' imgelerine benzetilmektedir (Saral, 2017: 121).

Nişân-ı bûsevâr sîb-i zenehdânında ketm etme

Bu şeb kim portakal gabgabın etmiş idi dest-ârâ (T. 2 / 24)

(Elma yanağında öpücük var, saklama. Bu akşam portakal gerdanını hangi el süslemiştir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yanağını 'elma', gerdanını ise 'portakal'a benzetmektedir.

Turunç-ı gabgabın kâfir esîr etdi beni min-ba‘d

Dahi çıkmaz inanmam portakalın bahre korsânı (K. 8 / 24)

(Portakal gerdanın bundan sonra beni kâfir etse de, inanmam gerdenin deniz korsanı olamaz.)

2.1.6.18. Ayva

Ağaçta yetişen bir kış meyvesidir (Özçelik, 2010: 214). Dîvân şiirinde ‘sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, hat’ (Buyruk, 2015: 180), sarı renkli ve yuvarlak özellikleri itibariyle ‘aşığın yüzü’ne benzetilmiştir (Zöhre, 2016: 133). Ayva “Eyvâh!” ünlemi yerine kullanılmıştır (Saraç, 2017: 120).

Kimseden hark-ı feza‘ olmaya sâdır diyerek

İstemez gars olana bâgda nahl-i eyvâ (T. 37 / 8)

(Gönül diyen kimseden, yanma korkusu olmaya. Fidan olan bağda ayva ağacı istemez.)

Ragîd-i ‘ayşda gark-ı ganîmet akrânım

Benim bu bâgda ancak nasîbim ayvâdır (K. 16 / 40)

(Hayatta batmış ganimet bana uygundur. Benim bu bağda nasibim ancak ayvadır.)

2.1.6.19. Şeftali

Zar gibi ince kabuklu, kadife gibi ince tüylü, genellikle sarı, pembe kırmızı alacalı, bol sulu, lifli ve hoş kokulu, eti ise beyaz, sarı ya da kırmızı renklidir (Kocabaş, 2019: 150). Güzel kokulu, sulu ve lezzetli, yuvarlak, kırmızı tonlarındaki meyvesi özellikleri itibariyle işlenmiştir. Sevgilinin dudağı ve bûse unsurlarıyla özdeşleştirilmiştir. Öpme izi, yanak, gazel, kadeh, ferruh gibi imgelerle ilişkilendirilmiştir (Zöhre, 2016: 136). Şekli, rengi, çiçeği, tadı ve çekirdeğinin yenmemesi özellikleri itibariyle işlenmiştir. ‘Sevgilinin yüzü, ağzı, dudağı, çenesi, göğüsleri, bileği’ne benzetilmektedir (Aysan, 2022: 196).

Bana birdir zenhâdânın nevâziş bûs-ı haddinle

Dimâg-ı ‘âşık etmez fark şeftâlünü sîbinden (G. 106 / 3)

(Çeneni okşamak ile yanağını öpmek bana birdir. Âşık akıl, şeftalini elmandan, fark etmez.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin çenesini elmaya benzetirken, yanağını ise şeftaliye benzetmiştir. Âşık için ikisinin bir olduğunu açıklamıştır.

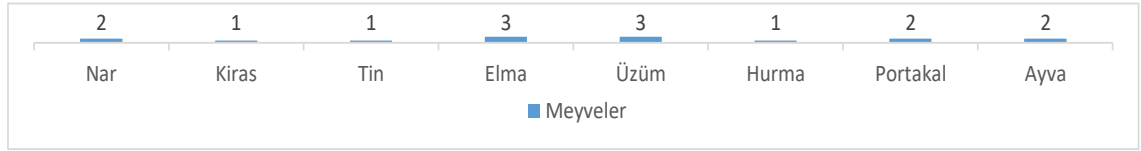
Bûse-çîn olmamış agyâr niçün ruhsârın

Rengini bozmuş alıp reng-i gül-i şeftâlû (G. 108 / 3)

(Yanağın öpücüğü için niçin rakip olmamış. Gül renkli şeftali alıp, rengini bozmuş.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin kırmızı renkli yanağını, kırmızı tonlardaki şeftaliyle ilişkilendirmiştir.

Tablo 2.6. Dîvân'da Yer Alan Meyvelerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.1.7. Eşyalar

Dîvân'da 17 adet mutfak eşyası tespit edilmiştir.

2.1.7.1. Bülbül–Sagar–Peymane–Piyale–Zevrak–İbrik–Kâse–Hum–Sürahi–Cam–Kadeh (Bardak)

İçindeki şarap itibarıyla ‘dudak, ağız’ (Kılıç, 2016: 408) ve ‘aşığın gözyaşıyla dolu olan gözleri’ne benzetilmiştir (Saral, 2016: 46).

Satma ey mug-beçe-i mest bize hîç ‘ismet

Meclis-i bâdede bin bûse iki câm işidir (G. 29 / 8)

(Ey sarhoş meyhaneci çırağı bize hiç masumluk satma, bade meclisinde bin öpücük iki kadeh işidir.)

Sûfî gice bir zevrak alıp zikri şaşırđı

‘Özrün dileyip sâkiye dili dolaşırđı (G. 130 / 1)

(Sûfî bir gece bir bardak içki alıp, zikri şaşırđı. Özrünü dileyip, utangaçlıktan ve sorhoşluktan ne söylediğini şaşırđı.)

Yukarıdaki beyitte şair, sūfinin utangaçlığını anlatabilmek için, dili dolaşmak deyimi kullanmıştır. Şair ayrıca sūfinin bir bardak içki ile sorhoşluktan saki karşısında ne söylediğini şaşırmasını açıklamıştır.

Sâkiyâ sâgarı tut devre-i engüşť üzre

Sâk-ı peymânede göster o gümüş halhâlî (T. 19 / 4)

(Ey saki, şarap kadehini tut, parmağın üzerinde döndür. Bardağın sapında, o gümüş halhalı göster.)

Yukarıdaki beyitte şair sakinin beyaz ve parlak parmaklarını gümüş halhala, kadehin sapını ise halhal takan ayak bileğine benzetmektedir. Tıpkı ayak bileğine takılan gümüş halhal misali, saki de parlak ve beyaz elleriyle şarap kadehinin sapından tutmakta ve onu mecliste dolaştırmaktadır.

Sabâhı şerbet-i la'linle etdirir ta'bîr

O haste dil ki gice hâbda piyâle göre (G. 116 / 2)

(Sabahı şerbet dudağınla anlamlanır, o hasta gönül gece rüyada şarap bardağını görür.)

Meyle pür ise kûze ana gel beri derler

Bezme giremez olsa tehî kâse-i mînâ (G. 5 / 5)

(Meyle dolu ise testi ona yakına gel derler. Yararsız ve boş kâse parlak olsa da bezme giremez.)

Sebû-yı pür-sadâ vermez tehî hum sâzdan kalmaz

Yesârın ketm eder mâl ehli müflis devletin söyler (G. 45 / 3)

(Dolu küp ses vermez, boş fiçî sazdan geri kalmaz (ses çıkarır). Mal sahibi zenginliğini gizler, iflas eden kimse devlete söyler.)

Yukarıdaki beyitte şair dolu küp ses çıkarmaz deyimini kullanmıştır. Donanımlı insanlar gerektiğinde konuşma adabına sahiptir, edepsiz insanlar ise boş konuşurlar. Şair beytinde bu durumu boş küp ve dolu fiçî ile açıklamıştır. İkinci mısradaki fikrini destekleyen bir veri olarak zengin insanların her yerde mal varlıklarını

konuşmadıklarını, parasız olan insanların ise tam tersi bir davranış gösterdiklerini anlatmaktadır.

2.1.7.2. Mina (Şişe)

Mina, Farsça billurdan yapılan şarap şişesidir. Kuyumcuların gümüşe vurdukları lacivert veya yeşil renkli sırçaya denilmektedir. Dîvân şiirinde şarap şişesi anlamında kullanılmaktadır. Beyitlerde ‘kadeh’le birlikte kullanılması, kırıldığında parçalanması, yeşil renkli olması gibi özellikleriyle ele alınmıştır (Saral, 2016: 54).

Mînâ-yı mey gibi sakınır afet-ü-hîzden

Hıffetle cünbiş eylemez ağır düşer sebû (G. 107 / 9)

(Hislenerek coşma felaketinden, şarap şişesi gibi sakınır. Testi kolaylıkla eğlence yapmaz, ağır düşer.)

Meyle pür ise kûze ana gel beri derler

Bezme giremez olsa tehî kâse-i mînâ (G. 5 / 5)

(Meyle dolu ise testi ona beri gel derler, yararsız ve boş kâse parlak dahi olsa, bezme giremez.)

2.1.7.3. Sebu - Meşk (Şarap Testisi)

Topraktan yapılıp, fırında pişirilen kulplu taktır. Çeşmeden su getirmek ve içilen suyun içine konulması için kullanılır. Sıcak havalarda suyu soğuk tutma özelliği bulunmaktadır. Dîvân şiirinde şarabın içine konulduğu eşya olarak konu edinilmektedir. Meclisin parçası ve meyhanenin vazgeçilmez unsurudur. Beyitlerde şekli itibariyle ‘göz’e benzetilmektedir (Saral, 2017: 196).

İbrîk-i meyden el yudurup ehl-i meclise

Bâzâr-ı ‘ayşî rıtl-ı girâna keser sebû (G. 107 / 8)

(Meclis ehline şarap ibriğinden el yıkatıp, testi zevk pazarında sıvı ağırlığı ölçeğine benzer).

Yukarıdaki beyitte ilk mısradaki “ibrik”, hem abdest alınan hem de meyhane kültüründe içine şarap konulan bir unsurdur. Meclis ehli ibriğin içindeki şarap ile abdest almaktadır. Meclis ehli için ibriğin içindeki şarap, abdest aldıkları suyu temsil etmektedir.

İkinci mısradan ise şair, ‘eğlence pazarı’ nı meyhaneye benzetmektedir. Pazarın bir unsuru olan ağırlık ölçüğünden yola çıkarak, içi şarap dolu büyük testiye, sıvı ağırlığı ölçüğüne benzetmektedir. Rıtl-ı girân kelimesi hem sıvıların ağırlık ölçüğü hem de büyük ve ağır kadeh anlamına gelmektedir.

2.1.7.4. Sürahi

Ağız dar, aşağısı ise geniştir. İnce ve uzun şekli itibariyle Dîvân şiirinde ‘sevgilinin gerdanı, gonca, göz, ağız, mum, servi ve secde eden insana’ benzetilmiştir (Saral, 2017: 58).

Kimisi perçem ü kâkül kimi surâhi-i mül

Kimi nihâl-i güle oldu bülbül-i şeydâ (K. 3 / 13)

(Kimisi perçem ve kâkül, kimi şarap sürahisi, kimi çok öten bülbüle taze gül oldu.)

2.1.7.5. Tas-Kâse

Sulu maddelerin konulması için demirden yapılan, ayaksız ve yuvarlak kaptır. Üzerine çeşitli teknikler kullanılarak, farklı desenler yapılmıştır. Dîvân şiirinde şekil itibariyle ‘dünya, ay, güneş, felek’ imgelerine benzetilmiştir (Saral, 2017: 195).

Meh ü mihr iki topu çarh tâsı zühre rakkâsı

Felek eyvânına bir iki günlü asma sâ‘atdir (K. 28 / 9)

(Ay ve güneş gök tasında yıldız dansı eden iki toptur. Gökyüzü sarayında bir iki günlü asma saattir.)

2.1.7.6. Cerre–Kuze–Desti–Testi

Testi, ana maddesi balçık olan; fırında pişirilen, ağız kısmı dar ve uzun, aşağı kısmı karınlı su kabıdır. Toprak, çini, porselen ve camdan yapılmaktadır. Türkler topraktan yapılanı tercih etmişlerdir. Çeşmeden su getirmek ve içilecek su koymak için kullanılmıştır. Özellikle sıcak havalarda suyu soğuk tutmasından dolayı kullanımı tercih edilmiştir. Dîvân şiirinde meclisin bir parçası ve şarabın içinde saklandığı bir eşyadır. Şekil itibariyle ‘göz’e benzetilmektedir. Meyhanenin vazgeçilmez unsurlarındandır. Dîvânlarda kadehle bir arada yer alması ve kulpunun elde kalması gibi mecazlı bir anlatımla yer almıştır (Saral, 2016: 60-61).

Vâ‘iz ki nasb-ı nefis ede mey dökmege Lebîb

Def' etme kesr-i kûze degil kasdı cerredir (G. 39 / 5)

(Vaiz Lebîb sarab dökmeğe nefsine emir verdi. Parçalamış su testi değil, cerre niyetidir.)

Cerre hem testi hem de köylerde halkı bilgilendirmek için müezzinlik yapılması anlamına gelmektedir.

Meyle pür ise kûze ana gel beri derler

Bezme giremez olsa tehî kâse-i mînâ (G. 5 / 5)

(Meyle dolu ise testi ona beri gel derler, yararsız ve boş kâse parlak dahi olsa, bezme giremez.)

2.1.7.7. Sifal-Hazef (Çanak–Çömlek)

Topraktan yapılmış kaplara denilmektedir. Yoksulluğu simgelemektedir. Dîvân şiirinde şekil itibariyle ‘dolunay ve aşğın başı’na benzetilmektedir. Sevgilinin kapısındaki köpeğin yemek kabıyla da ilişkilendirilmektedir (Saral, 2017: 176).

Hazef misâli alıp satdı cevherin hayfâ

Lebîb kıymetini bilmedi zamâne senin (G. 85 / 6)

(Çanak ve çömlek gibi cevherini alıp sattı, yazık etti. Lebîb, zaman senin kıymetini bilmedi.)

2.1.7.8. Fağfur–Avanis (Tabak–Yemek Kabı)

Tabaklar, fazla derin olmayıp, genellikle daire biçiminde ve içi çukurdur. Bakır veya çiniden (porselen) yapılmaktadır. Dîvân şiirinde ‘güneş, sevgilinin yüzü, gök, gül ve lale’ye benzetilmektedir (Saral, 2016: 59).

Lebiveş sâgar-ı yâkûtdan zemzemlenip kâm al

Kırıklanma Lebîbâ sâgar-ı billûra fağfura (G. 127 / 7)

(Ey Lebîb! Değerli Çin porselenine ve billura kendini beğendirme, dudağı gibi yakut bardaktan zemzemlenip zevk al).

Yukarıdaki beyitte şair, renginin kırmızı olmasından dolayı şarap bardağını yakut madeniyle ilişkilendirmiştir ve sevgilinin kırmızı dudaklarına benzetmektedir. Şair

beytinde sevgilinin tatlılık veren dudaklarından yola çıkarak, bardağın içindeki şarabı zemzemle ilişkilendirmiş ve zemzem içen aşığın zevk aldığını açıklamıştır.

Sîmli avânisini vasf etdi bir agzı gümüş

Matbahında bedr-i meh bir orta sâbit lengeri (T. 69 / 26)

(Bir gümüş ağızlı, gümüş yemek takımlarını övdü. Mutfağının ortasında bir yuvarlak tepsi duruyor.)

2.1.7.9. Bıçak

Sap ve demirden oluşmaktadır. Keskin ağızlıdır. Yemeğin hazırlanışında kesme işlemi için kullanılmaktadır. Dîvân şiirinde sevgilinin kirpikleri ve bakışlarının keskinliği aşığın sinesine saplanıp, yaralamaktadır. Beyitlerde ‘kanlı bıçaklı olmak’ deyimine yer verilmektedir (Saral, 2017: 174-175).

Çıkardı bir bıçakdan tîg-i nusret tâb-i ikbâli

Revân u Gence vü Tiflîs ü Tebrîz ü Hemedân’ı (K. 29 / 31)

(Bir bıçaktan bahtı parlayan yardım kılıcı çıkardı. Revân, Gence, Tiflîs, Tebrîz ve Hemedân’ı.)

Yaz bu târîhi hemân ol küştenîler hakkına

Bir bıçakdan çıkdı üç ‘âsî-i bed-kârın ser (T. 34 / 2)

(O öldürülenler hakkında hemen bu tarihi yaz. Bir bıçaktan üç kötü asinin başı çıktı.)

2.1.7.10. Lenger-Tepsi

Yemek yemek için etrafında oturulur, üzerine yemek için gerekli araç ve gereçler (tabak, çatal, kaşık) konulur. Demirden yapılmaktadır. Dîvân şiirinde yuvarlak şekli ve rengi (gümüş) itibarıyla ‘dolunay’a benzetilmiştir (Saral, 2017: 196).

Kim nemekdân-ı mücevher mi süreyyâ mı denir

Tepsi-i sîmînine çün çarh vermiş zîveri (T. 69 / 25)

(Kim mücevher tuzluğu mu, Süreyya mı denir. Çünkü zineti gümüş tepsisine döndürmüş.)

Simli avânisini vasf etdi bir agzı gümüş

Matbahında bedr-i meh bir orta sâbit lengeri (T. 69 / 26)

(Bir gümüş ağızlı, gümüş yemek takımlarını anlattı. Mutfağının ortasında bir yuvarlak tepsi duruyor.)

2.1.7.11. Sofra–Simat (Masa)

Etrafına dizilip üzerinde yemek yenilmektedir. ‘Yemek’ kelimesi yerine de kullanılmaktadır. Dîvân şiirinde ‘kerem, lütuf, ihsan, ikram, misafir’ kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Beyitlerde ‘sevgilinin yüzü ve güzelliği’ kullanımları da vardır. Aşîğın nezdinde ‘sevgilinin ağzı, vuslatı, hicranı ve gamı’ onun sofrasıdır (Saral, 2017: 189).

Şikeste eyledi perhîzi zâhid-i murtâz

Görünce sofrada yağlı ragîfi hâs beyâz (G. 71 / 1)

(Sakınan zahid sofrada hamurdan yağlı pideyi görünce, perhizi bozdu.)

Yukarıdaki beyitte şair ‘perviz’ kelimesiyle ‘tevbe’yi kastetmektedir.

Her gören bast-ı simât-ı keremin tâbe-haşır

Necl-i mâderle eder Hâtem-i suffu mat‘an (K. 24 / 88)

(Her gören toplayana kadar ikram sofrasını, ana oğulla Sofu Hatem sofrası eder.)

2.1.7.12. Gırbal (Elek)

Süzme ve ayıklamak için kullanılmaktadır. Dîvân şiirinde şeklinden dolayı ‘yarım ay ve gökkuşağı’na, delikli olması itibariyle de ‘aşîğın sinesi’ne benzetilmektedir (Saral, 2017: 177-178).

Belî va‘d-i kümûnun hâtemi ammâ vefâsında

Su sızmaz dest-i cûdunda anı farz etseler gırbâl (T. 43 / 38)

(Evet, gizlenmiş sözünün mührü vefasında ama onu elek zannetseler de cömert elinden su sızmaz.)

2.1.7.13. Delv (Kova)

‘Su kovası’ anlamındadır ve on iki burçtan biridir (Devellioğlu, 2010: 195).

Rüsûm-ı pâdişehân üzre şâh-râhında

Su saçdı müşg-i sehâbıyla delv olup sakkâ (K. 3 / 115)

(Padişah yolunun üzerine, padişah töreninde sucu kova olup, misk kokulu bulutuyla su saçtı.)

2.1.7.14. Zenbil (Kab)

Hasırdan örülmüştür ve kulpları bulunur. Bir şeylerin taşınması için kullanılmaktadır (Keskin, 2009: 942).

Beşerden yok nazîrin hüsn ile rûy-ı zemîn üzre

‘Aceb zenbîl ile gökden mi indin ey melek-sîmâ (T. 2 / 20)

(Dünya üzerinde güzel yüzüne benzer beşer yok. Ey melek yüzlü acaba zenbil ile gökten mi indin?)

2.1.7.15. Sebed

Sepetler, ince dallar, saz yaprakları, kabuk gibi çeşitli malzemelerden yapılmaktadır (Işın, 2010: 331). Eşyaların saklanması ve taşınmasında kullanılmaktadır.

Yer nihânî ba‘z-ı yârânın sepet tîmârıdır

Karye yok mahsûl yok pürdür müdâm anbâr-ı lâf (G. 76 / 2)

(Bazı yaranın saklanacak yeri tımar sepetidir. Köy yok, mahsul yok, laf ambarı daima doludur.)

Pul degil çeşm-i ‘anasında bütün nukre-i dehr

Urmasın hiç sebet-i çarha süreyyâyı kilîd (K. 4 / 20)

(Gözyaşında bütün dünyanın gümüş külçesi, para değil. Gök sepetine Süreyya kilidi hiç vurulmasın.)

2.1.7.16. Hokka (Kutu)

Ahşap, tahta, cam, toprak ve madenden yapılmaktadır. Dîvân şiirinde şeklinin küçük olması itibariyle ‘sevgilinin ağzı’na benzetilmektedir. Beyitlerde macunun ve şarabın içine konulduğu kap olarak da geçmektedir (Saral, 2017: 179-180).

Devâ-yı misk bulur za‘f-ı kulbe-i mazlûm

Derûn-ı hokka-i re'yinden etse istidvâ (T. 42 / 17)

(Hokkanın içindeki düşünceden faydalansa, misk ilacı zayıf mazlum kulbesini bulur.)

Kasîde hokka-i iskencübîne oldu şebîh

Ki mezc-i hulv-i teşekkürle telh-i şekvadır (K. 16 / 56)

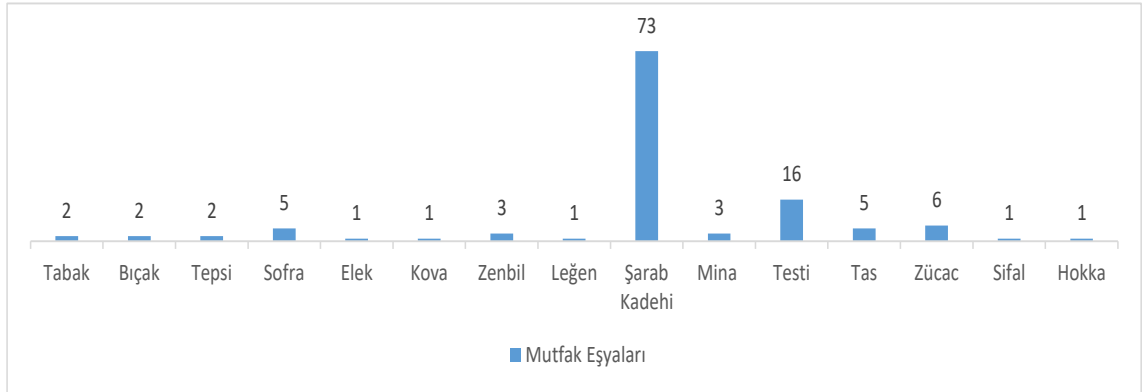
(Şiirim iskencübin kabına benzedi. Tatlı, hoş ve güzel teşekkürle karıştırdı ki, acı şikâyettir.)

Hokka-i ma'cûn-ı firkat geldi mektûbun bana

Sıklet-i kâbûs-ı hülyâdan masûn etdin beni (Kt. 6 / 2)

(Bana mektubun geldi, macun hokkasından ayrıldım. Akıldan geçen sıkıntı kâbusundan beni korudun.)

Tablo 2.7. Dîvân'da Yer Alan Mutfak Eşyalarının Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.2. GİYİM-KUŞAM VE SÜSLENME KÜLTÜRÜ

2.2.1. Kumaşlar

Kumaş, Arapça 'toplamak ve ipleri bir araya getirmek' anlamında 'kamş' kelimesinden gelmektedir. İpek, yün, keten, pamuk ve benzerlerinden dokunmuş, ağır dokumalara verilen genel isimdir. Eski devirlerde kıymetli ve önemli bir ticaret ürünüydü. Osmanlı'da terfi ve ödüllendirme durumlarında, hükümdar, devlet adamı, elçilere sunulan en önemli hediyeler arasındaydı. Diplomatik ilişkilerde hediye olarak kullanılmasıyla, imparatorluğun gücünü yabancılara simgeleme görevini de üstlenmişlerdir. İmparatorluğun içinde sanatsal fikirleri iletmede önemli bir anlatım yöntemi olarak

kullanılırdı ve ekonominin temel taşlarını oluştururlardı. İpek kumaşlar, Osmanlı törenlerinde ve yüksek sınıf kültüründe, sosyal konum belirleyicisi olarak önemli bir yere sahipti. Bazen devlet görevlilerinin maaşlarının bir kısmını da oluştururdu (Şahin, 2011: 622). *Dîvân*'da 10 adet kumaş çeşidi tespit edilmiştir.

Kumâş-ı nazm ki zîb-i dükân-ı 'âlemdir

Sevâd-ı mahbere Hindûstân-ı 'âlemdir (K. 2 / 11)

(Şiir kumaşı âlem dükkânının süsüdür. Mürekkep siyahı âlemin Hindistan'ıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair dünyayı bir kumaş dükkânına, şiirini ise kumaş dükkânının içindeki süslü bir kumaşa benzetmektedir. Yani şiir, dünyanın süsüdür diyebiliriz. Şiirini yazdığı siyah mürekkep ise, halkın koyu renkli olmasından dolayı 'Hindistan' ülkesiyle ilişkilendirmiştir.

2.2.1.1. Hara (Hare–sert taş)

İpek ve ipliğin karşılığıdır. Kumaş dokunduktan sonra iki kızgın silindir arasında kumaşı ezmek ve sürtmek suretiyle elde edilmektedir (Keskin, 2009: 852). Kelime olarak Farsça 'sof gibi dalgalı kumaş' anlamına gelmektedir. Düz renktir. Görünüşü mermerin üzerindeki dalgalı damarlara benzemektedir (Öztekin, 2004: 362).

Lâbis-i kâlâ-yı rif'at sanma râhat üzredir

Eyler işrâb ıztırâbın mevce-i hârâ vü sûf (77 / 2)

(Kala giysisini rütbe sahibi sanma, üzerinde rahattır. Dalgalı hara ve suf acını ima eder.)

2.2.1.2. Atlas (Saten)

İlk defa Çin'de dokuması yapılmıştır. Entari ve astar olarak kullanılmaktadır. Sık ve sert bir dokumaya sahiptir (Öztekin, 2004: 347). İpek ve pamuktan dokunan, desensiz ve düz renk kumaştır. Gösterişli, parlak, ince, hafif ve kıymetlidir. *Dîvân* şiirinde en çok kullanılan olan kumaş türüdür. Beyitlerde 'gök' kelimesiyle tevriyeli kullanılmakta, hiçbir yıldızın bulunmadığı dokuzuncu göğe atlas denilmektedir (Öztoprak, 2010: 108).

Olur, şermende nâmûsiyyesinden

Ser-â-ser atlas-ı çarh-ı şefak-zâ (T. 40 / 10)

(Dokuzuncu gök bu şafağa, utancından, baştanbaşa yatağın etrafında perdesi olur.)

Hulle ber-dûş-ı gınâyım bakma hîç noksanıma

Atlasın versin felek almam ten-i 'uryânıma (G. 124 / 1)

(Berduş elbiseli bir tok gözlüyüm, hiç noksanıma bakma. Gökyüzünün atlasını verse felek, çıplak tenime almam.)

Görünce atlas-ı çarh inbisât gösterdi

Ana göre ne kumâş oldugun bilir zîrâ (K. 3 / 128)

(Dokuzuncu göğü görünce, gönlü açıldı ve kalbi ferahladı. Zira ona göre ne kumaş olduğunu bilir.)

2.2.1.3. Diba

İpekli, lüks, renkli motiflerle süslüdür (Karataş, 2006: 131).

Bu destgâhda me'kûlü hâmesi çıkarır

Kimi çiçekli hıtâyî kimi zerî dîbâ (K. 3 / 18)

(Bu tezgâhta yemeğini kaleminden çıkarır. Kimi çiçekli hatayi, kimi altın/sarı diba.)

Ekmeğini kalemiyle kazanan bir kişi, bir tezgâhtan nasıl türlü güzel kumaşlar dokunup çıkarsa, şiir tezgâhından da memduh güzel yazılar üretmektedir.

Tâbe-key bast-ı metâ'-ı sühan ol destura

El verir bezm-i tahayyüzîde abâ vü dibâ (K. 22 / 22)

(Faydalı söz yayan o vezire ne vakte kadar yer tutulan eğlencede aba ve diba el verir.)

2.2.1.4. Sündüs

Altın ve gümüşten işlenmiş, nakışlı ipek kumaştır. Dîvân şiirinde parlak, süslü, nakışlı, değerli olduğundan zenginlerin, devlet adamlarının, sevilen kimselerin elbiselerinde ve eşyalarında kullanıldığı belirtilmektedir. Şairler hurilerin giymiş oldukları cennet elbiselerinin de sündüs kumaşından yapıldığını düşünmektedirler (Öztoprak, 2010: 115).

Eyleyip te'sîr-i 'ulvî sadr-ı sündüs-güstere

Ol mekîn-i eşref ü efham hüküm-fermâ ile (T. 1 / 72)

(Yüksek ve yüce sadır sündüs ile dokundu ve işlendi. O ferman hükmü ile şerefli ve büyük rütbe sahibidir.)

2.2.1.5. Hatayi

Hatay kumaşıdır. Süslemede açılmış bitkiye benzer bir çiçek motifidir (Devellioğlu, 2010: 390). Zemini siyah, sırmalı ve ipek bir kumaş çeşidir (Keskin, 2009: 853).

Ne kumâş oldugun su'âl edene

Söyle zencîrli hatâyîdir (Lugaz 1 / 6)

(Ne kumaşı olduğunu soranlara, zincirli bir hatayi olduğunu söyle.)

2.2.1.6. Semmur–Kakum (Kürk)

Samur, zerdava ve sansar cinsinden, Sibiryâ'da yaşayan bir hayvanın postundan elde edilen çok kıymetli bir kürktür. İnsanların tarih öncesi devirlerden beri hayvan postlarından yapılmış basit elbiseler giydikleri bilinmektedir. Eski Türkler'de de kürk kullanımının yaygın olduğu arkeolojik malzemelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı sarayında da kürk kullanımı oldukça yaygındı. Sarayda kadınlar arasında da bilhassa kışlık kıyafet olarak kürk kullanılmıştır. Osmanlı'da soğuktan korunmaya yönelik bir ihtiyaçken sonra lüks haline gelmiştir. Devlet görevlilerine ait resmî kıyafetler arasında da önemli bir yere sahiptir (Şahin, 2011: 642-643).

Tâ cihânda vüzerâ devlet ile giydikçe

Yeni mansıblar için hil'at-ı semmûr-ı cedîd (K. 4 / 59)

(Yeni semmur kaftanını yeni mevkiler için vezirler dünyada mevkiyle giyer.)

Dökme zülf-i siyehin gerden-i kâfûr üzre

Âh efendim bu hevâlarda giyilmez semmûr (K. 7 / 18)

(Siyah saçlarını kâfur gerdanının üzerine dökme. Ah efendim bu havalarda kürk giyilmez.)

Yukarıdaki beyitte kâfurun hem güzel kokulu hem de renginin beyaz olmasından yola çıkılarak, şair, kâfuru 'sevgilinin boynu'na benzetmiştir. Aşağıya göre sevgilinin gerdanı güzel kokulu ve parlaktır. Sevgilinin siyah saçları ile kürk arasında bir ilişki

kurulmuştur. Sevgilinin beyaz boynunu örten siyah saçları gibi giydiği kürk de boynunu kapatmaktadır.

2.2.1.7. Suf (yün)

İnce keçi kılından dokunmaktadır (Buyruk, 2015: 193).

Lâbis-i kâlâ-yı rif'at sanma râhat üzredir

Eyler işrâb ıztırâbın mevce-i hârâ vü sûf (G. 77 / 2)

(Kala giysisini rütbe sahibi sanma, üzerinde rahattır. Dalgalı hara ve suf acını ima eder.)

2.2.1.8. Zer-tari - Zer-baft

Farsça, 'altın işlemeli ve sırmalı' anlamlarına gelmektedir. Isfahan ve İran'da dokunanları beğenilmektedir (Öztekin, 2004: 360).

Aransa zihn ü zekâsı kelîm-i kürdîden

Temîze kudreti yokdur kumâş-ı zer-târı (K. 9 / 46)

(Kürdi keliminden akıl ve zekâsı aransa, zertari kumaşının temizlemeye gücü yoktur.)

2.2.1.9. Pare

'Parça ' anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 999).

O zerrîn-raht o zerrîn-zîn o zerrîn-pâre yedekler

Dıraşından yüzün saklar güneş kendin eder ihfâ (K. 15 / 24)

(O altından eşya, o altından eyer, o altından kumaş parçası. Parlaklığından güneş kendini gizler, yüzünü saklar.)

2.2.1.10. Şal

Şal, yünden dokunmuş, değerli ve ince kumaştır. İpek ve pamuktan dokunmuş olanları da vardır. En güzelleri Hindistan ve İran'da bulunmaktadır. Omuz ve boyun atkısı, sarık, kuşak, örtü olarak kullanılabilir. Dîvân şiirinde değerli olan diğer kumaşların karşısında sade ve gösterişsiz sıradan bir örtü anlamında kullanılmıştır (Şahin, 2011: 652).

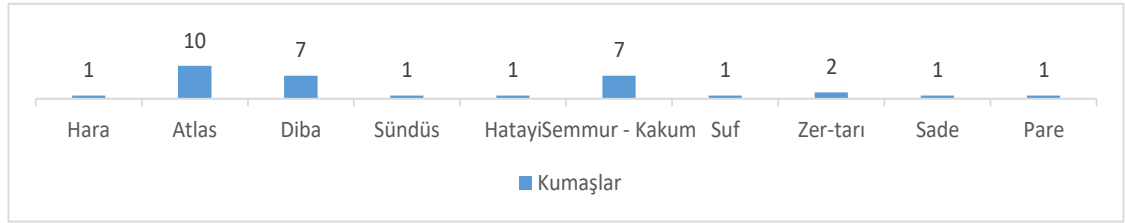
Reng-i ruh-ı nermin düşünüp yâr Lebîbâ

Uysun deyü şâlîsini gül-pembe boyatdı (G. 131 / 7)

(Ey Lebîb, yârin yumuşak yanağının rengini düşünüp, uysun diye şalını gül pembeye boyattı.)

Hayalinde sevgilinin yanağının kırmızı gül ve pembe arası renginden yola çıkarak, sevgilinin boynuna sardığı şalın rengini sevgilisinin yanağıyla aynı renkte hayal etmiştir.

Tablo 2.8. Dîvân'da Yer Alan Kumaşların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.2.2. Giyecekler

Dîvân'da 19 adet giyecek çeşidi tespit edilmiştir.

2.2.2.1. Kıyafet-Elbise-Elbas-Libas-Esvab-Tan-Came-Kisve-Kisvet

Çeşitli kumaşlar kullanılarak yapılır ve vücudu örtmek için kullanılır. *Dîvân* şiirinde insanların anlayışları, fikirleri, ahlakı gibi özellikleri elbise olarak düşünüldüğünden elbise/kıyafet 'fahır, iftihar, letafet, sabır, kanaat, şer, hayat, ömür, yaşam, riya, saadet' gibi imgelere benzetilmektedir. Giyilip çıkarılmasından dolayı da 'geçicilik'le, 'dünya hayatının geçiciliği'yle ilişkilendirilmektedir. Gösterişli ve pahalı elbiseler giymek iyi görülmemektedir. Kıyafetin renkleri sosyal, dinî ve siyasi sınıfların özelliklerini göstermektedir (Öztoprak, 2010: 118-120).

'Aşk salmaz eşk-i hûnînsiz dile hengâmeler

'İdi bilmem giymese etfâl rengîn câmeler (G. 38 / 1)

(Gönlün kavgalarında, aşk kansız gözyaşı dökmez. Çocuklar renkli elbiseler giymezse, bayramı bilmem.)

Ragbet-i elbise yok derdi gören hey'etini

Ana 'îdiyye olur kisvesi dervîşânın (T. 13 / 15)

(Görünüşünü ve duruşunu gören, arzu elbisesi yok derdi. Dervişin elbisesi ona bayramlık olur.)

Olmaz eger etsem de kabâ perde-i çeşmim

Ol merdüm-i çeşmin yine elbâsına lâyık (G. 80 / 28)

(Eğer göz perdemi cübbe etsem de olmaz, o gözbebeği yine elbisesine layıktır.)

Ser ü sâ mânî nâ-peydâ libâs-ı ‘ayşdan ‘ârî

Edip rihlet kimisi Şâmî gider kimi Şehbâyî (Kt. 71 / 12)

(Gaye ve düzeni belirsiz, yaşam elbisesinden uzak. Kimisi Şam şehrine gider, kimi Şehba’ya yolculuk eder.)

Şam güney Suriye’de yer alır, Şahba ise kuzey Suriye’de yer almaktadır.

Hatt-ı müşğîn-i taraf-ı ruhsârın

Ka‘be-i hüsn ü âna kisvetdir (K. 14 / 21)

(Yanağındaki ayva tüylerinin misk kokusu, yüzünün yan bakışı, Kâbe’nin güzelliği ona elbisedir.)

Düşdü düş-ı i ‘tibârımdan Lebîb esvâb-ı câh

Hem-bahâdır ragbetim sükunda semmûr-ı palâs (G. 65 / 9)

(Ey Lebîb, itibar elbisesi, değerli hayallerimden düştü. Cesur isteğim, semmur-ı palas sakinliğinde.)

2.2.2.2. Hulle

İki parçadan oluşur ve astarlıdır. Kültür ve edebiyatta hurilerin giymiş oldukları ‘cennet giysisi’ diye bilinmektedir (Öztoprak, 2010: 133).

Hulle ber-düş-ı gınâyım bakma hîç noksanıma

Atlasın versin felek almam ten-i ‘uryânıma (G. 124 / 1)

(Hiç eksikliklerime bakma, cennet giysisi zengin omuzlarımda, felek çıplak tenime atlas verse almam.)

2.2.2.3. İhram

Hac ibadetini yerine getirirken giyilmektedir. Havlu ve benzeri türden, dikişsiz olmasıyla insanın geçici kaygı ve bağımlılıklarından sıyrılışını ifade etmektedir (Uzun, 2009: 338).

Gül-perend-i sıdk ile ihrâm-bend-i ‘azm olup

Eyledin lebbeyk-zen âheng-i şeh-râh-ı hicâz (T. 7 / 9)

(Gül kumaş sadakati ile ihram bağlama niyet olur. Lebbeyk diye söyleyen, hicaz yoluna ahenk eyledin.)

Yukarıdaki beyitte şair ‘Hicaz’ kelimesini hem müzik makamı hem de şehir/bölge anlamında kullanmıştır. İhrama girerken edilen Lebbeyk duası hem hicaz makamına hem de Mekke ve Medine şehirlerini içine alan, Hicaz bölgesinin doğru ve açık yoluna uygundur. Tevriyeli kullanılmıştır.

Alıp ihrâm-ı zer-târ-ı ‘inâyet pîş-i ikbâle

Ola mebzûl nakd-i ‘adl ü dâdın müstmendâne (T. 12 / 34)

(Altın telli ihsan ihramını alıp, huzura yönel. Ucuz adalet sermayesi ve hak/doğruluğun biçarelikle olur.)

2.2.2.4. Aba (Hırka)

Kaba, kalın ve yünlü kumaştan yapılmaktadır. Ucuz, gösterişsiz, nakışsız süssüz ve sade olduğundan dervişler/sûfiler giymektedir. Rindane yaşayışın ve dünya malının değersizliğinin sembolüdür (Öztoprak, 2010: 122-123). Dayanıklıdır, geniş, yakasız, kolsuz, uzun, önü açıktır. Fakr alameti ve zühd nişanesidir (Buyruk, 2015: 195). İlmiye mensupları ve medrese öğrencileri tarafından da giyilmekteydi (Düzlü, 2018: 709).

Cümle evsâhını eder tathîr

Girse âba eger evsâf-ı zamîr (Lugaz 5 / 5)

(Eger bedeninin abaya girse, pis ve kirli vücudunu temizler.)

Yukarıdaki beyitte şair, abanın, insanın kötü davranışlarını terbiye etmesi özelliğine değinmiştir.

Bir de yumak necâset-i bedeni

Hem ‘abâ vü kabâ vü pîreheni (M. 6 / 4)

(Aba, kaba ve gömleği, pislik ve kirli bedeni yıkar.)

2.2.2.5. Cübbe

Arkası önünden kısa, ayaklara kadar inen, düğmesiz, geniş (Kocabaş, 2019: 160), düz, yumuşak yakalı, kolları sade kıyafet (Demirok, 2022: 219). İlmîye sınıfı, din görevlileri ve papazlar tarafından giyilmektedir. Cübbe giyen kişilerin başlıklarından ve sarıklarının renklerinden, hangi sınıftan oldukları anlaşılmaktadır (Öztoprak, 2010: 124-125).

Kerâmet ıssı bizim şeyh efendiden savudum

Ki ol ‘azîzi istemez ne cübbe vü ne ridâ (K. 5 / 11)

(Bizim keramet sahibi şeyh efendiden niyetlendim, o aziz ki ne cübbe ne rida istemez.)

2.2.2.6. Damen-Etek

Belden aşağıya giyilmektedir. Dîvân şiirinde ‘iffet ve temizlik’ kelimeleriyle ilişkilendirilmiştir (eteği temiz olmak). Beyitlerde ‘âşık, gül bahçesi ve çiçek bahçesi’ne benzetilmektedir. İşlemelerine, süslemelerine ve desenlerine dikkat çekilmektedir. Şiirin eteği vardır ve şair sıkıntıya düştüğünde şiir eteğine yapışarak rahatlamaktadır (Öztoprak, 2010: 125-127).

Felek de tekyegeh-i ‘aşkda kuçeklik eder

Ki atlas-ı şafakı devre al eteklik eder (G. 26 / 1)

(Felek de aşk tekkesinde yavrudur ki kırmızı göğün dönüşüne, kırmızı etek olur.)

Mülk-perver kim Nizâmülmülk girse bezmine

Yüz sürer dâmânına sad-şerm ü istihyâ ile (T. 1 / 15)

(Mülk perver olan Nizamülmülk ki bezmine girse, utangaç yüz ve hayâ ile eteğine yüz sürer.)

2.2.2.7. Nemed (Keçe-KePENek)

Yünden ve kıldan ıslatılıp, dövülerek yapılmaktadır (Küçük, 2021: 98). Kolsuzdur, omuzlara alınarak, içine girilir, boyun ve baş dışarıda kalır, ayak bileklerine kadar uzanır (Keskin, 2009: 895). Dîvân şiirinde ‘fakirlik’, ‘kanaat’ ve ‘aşıklık’la ilişkilendirilmiştir. Derviş giysisidir (Turan, 2018: 37).

Tutdu hele şeh-bender-i tevfiik yediyle

Tamgâ-yı temeyyüz nemed-i gerdeni dîbâ (T. 38 / 25)

(Üstün damgalı diba, keçe olan boyuna padişah eliyle uygun kılındı.)

2.2.2.8. Pirehen–Kamis (Gömlek)

Anlam olarak ‘gön–deri’ demektedir. Kelimenin bütününe baktığımızda ise ‘deriye ve tene’ giyilen anlamı çıkmaktadır. Vücudun üst kısmını örtmekte olan çeşitli giyeceklerin geneline verilen isimdir. İnce, narin, yumuşak, zarif ve vücudu rahatsız etmeyecek özelliklerdedir. Dîvân şiirinde renk ve şekil özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde kırmızı rengi itibariyle ‘gül, lale ve güneş’e, siyah renginden dolayı da ‘menekşe, nergiz, gece’ye benzetilmektedir. ‘Kavuşmanın’ sembolüdür. Hz. Yusuf ve Hz. Yakub’a telmihte bulunmaktadır. Gömleğe kokular sürülmesi ve kokulu suyla yıkanması, iki parçalı oluşu şiirin konusu olmuştur (Öztoprak, 2010: 129-130). Şairler aşığın ‘bağrındaki ve bedenindeki yaraları’ gömleğe benzetmişlerdir (Turan, 2018: 37).

Kulunda işte o gam-hurde mürdelerden bil,

Ki pîrehen kefen ü pisterim musalladır (K. 6 / 36)

(İşte o kullardaki değersiz gamı ölümlerden bil ki gömleğim kefen ve yatağım musalladır.)

Yukarıdaki beyitte şair beyaz renk özelliklerinden dolayı kefen ve gömlek arasında bir ilişki kurmuştur. Ölümlerin camide üzerinde yatırıldıkları musalla taşını ise kendisine yatak etmiştir.

Bir de yumak necâset-i bedeni

Hem ‘abâ vü kabâ vü pîreheni (M. 6 / 4)

(Aba, kaba ve gömleği, pislik ve kirli bedeni yıkar.)

Savlet-i pûşîş-i pîrâhenini gûş edicek

Cismini sardı semen şimdi kefenden kefene (G. 120 / 3)

(Saldırı gömleğini duyacak. Şimdi kefenden kefene değer sardı vücudunu.)

Yukarıdaki beyitte şair Hz. Yusuf'un masumluğunun simgesi olan 'arkadan yırtılan gömleği'ne telmihte bulunmuştur. Gömlek imgesi Hz. Yusuf'un suçsuzluğunu insanlara duyuran bir araçtır. Arkadan yırtık olan Hz. Yusuf'un gömleği, saldırı gömleği olarak nitelendirilmiştir. Kefen ve gömlek arasında beyaz renkten dolayı ilişki kurulmuştur.

2.2.2.9. Kaba

Pamuk, deri veya yünden yapılmaktadır (Rahmani, 2019: 40). Önü açık, düğmeli, uzun, yırtmaçlı ve astarsızdır. Dîvân şiirinde renkleri, süsleri, motifleri ve nakışları beyitlere konu olmuştur (Öztoprak, 2010: 135).

Mü'essirü'n-nefes-i lâbis-i libâs-himem

Ki oldu atlas-ı himmet kabâ-yı çespânî (Kt. 24 / 4)

(Çaba elbisesini giyen nefes sahibi ki çaba atlası, kabaya layık oldu.)

2.2.2.10. Hırka

Uzun kollu, kolları geniş, yakasız, önü düğme ile kapanan bu kıyafetin yanlarında cepleri vardır. İçi pamuklu ve kalın kumaştan yapılanları tarikat üyeleri (sofular) giymekteydiler (Düzlü, 2018: 714-715). Kelime olarak 'yamalı ve yırtık' anlamlarına gelmektedir. Yünden dokunmuş, sade ve süssüz kumaşlardan yapılmaktadır. Tecrid (Soyutlanmışlık) Hırkası; tarikata katılanlara yeni hırka verilerek, eski alışkanlıklarından soyunma (Öztoprak, 2010: 131), dünya nimetlerinden yüz çevirme anlamındadır (Buyruk, 2015: 200).

Ola bed-hâhların dûş-ı hased-pûşende

Hırka-i ye's ü te'essüf bi-tarîki't-te'bîd (K. 4 / 60)

(Kötü niyetlilerin omuzlarındaki hased elbiseleri ve ümitsizlik hırkası, üzüntü yolunu sonsuz kılar.)

Hırka-pûş olur o dervîşâna

Giricek bezmine a'yâne (Lugaz 12 / 2)

(O dervişe giyilecek hırka olur. Bezmine ileri gelenler girecek.)

2.2.2.11. Nikab (Peçe)

Siyah ve ince tül den seyrek dokunmuştur. Yüzü örtmek için kullanılmaktadır (Şahin, 2011: 680).

Penbe-i şerm ü edebden eylemişler bâfte

Hâssa dülbend-i istihyâ nikâb olmuş sana (G. 2 / 3)

(Utanmaktan pembe olmuş yüze, edep dokumuşlar. Utanma özelliği olan tül bend, sana peçe olmuş.)

2.2.2.12. Perde

Dîvân şiirinde saçın yüzü örtme özelliğinden dolayı sevgilinin saçına benzetilmiştir (İşçi, 2017: 99).

Henûz perde-keş-i intizârdır dîdem

Cemâl-i şâhid-i maksûda hasretim hâlâ (K. 5 / 60)

(Gözüm henüz perde çeken ümit ile beklemektedir. Hala güzel yüzünü görmeye hasretim.)

Yukarıdaki beyitte şair, güzel yüzüne perde çeken, yani saçlarıyla güzel yüzünü örten sevgilinin güzel yüzüne özlem çektiğini, aşğın bir gün sevgilinin güzel yüzünü görebilme ümidinin olduğunu dile getirmektedir. Perde, sevgilinin yüzünü örttüğü siyah saçları anlamında kullanılmıştır diyebiliriz.

Tutup cev-v-i semâyı dūd-ı bârût eyledi muzlim

Siyeh bir perde çekdi rûyuna hurşîd-i nûrânî (K. 8 / 58)

(Muzim tutup, gökyüzünü barut dumanı eyledi. Güneş parlaklığı yüzüne, siyah bir perde çekti.)

Yukarıdaki beyitte şair âşık imgesi müzlim olarak kullanılmıştır. Aşğın çektiği ah ile gökyüzü barut dumanına dönmüştür. Aşğın çektiği ah ile gökyüzünü siyaha çeviren siyah duman, sevgilinin güneş parlaklığına benzeyen yüzüne perde olmuştur. Dîvân şiiri geleneğinde sevgilinin yüzünü örten ‘siyah saçları’ ile kadınların yüzlerine örttükleri ‘perde’ ve ‘siyah duman’ arasında bir ilişki kurulmuştur.

2.2.2.13. Palas

Palas, ‘eski püskü giysi’ anlamına gelen ‘pelaspare’ birleşik kelimesiyle bilinmektedir. ‘Çul’ anlamına da gelmektedir (Öztoprak, 2010: 113).

Düşdü dûş-ı i‘tibârımdan Lebîb esvâb-ı câh

Hem-bahâdır ragbetim sükunda semmûr-ı palâs (G. 65 / 9)

(Ey Lebîb, itibar elbisesi, değerli hayallerimden düştü. Cesur isteğim, semmur-ı palas sakinliğindedir.)

2.2.2.14. Zırh (Cevşen)

Savaşlarda darbelerden korunmak için giyilen demir/çelik giysiye verilen isimdir (Şahin, 2011: 220).

Oldu eşheb yerine âlet-i had pâye-süvâr

Kefen oldu bedeli cevşen-i ceng-efzânın (T. 13 / 20)

(At yerine sınır aleti rütbeli süvari oldu. Savaş yerinin zırh bedeli, kefen oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair savaşta askerlerin giymiş oldukları zırhın bedelinin, ölümü simgeleyen ve ölüm elbisesi anlamına gelen kefen olduğunu dile getirmektedir.

2.2.2.15. Kala

Bir kumaş çeşididir.

Lâbis-i kâlâ-yı rif‘at sanma râhat üzredir

Eyler işrâb ıztırâbın mevce-i hârâ vü sûf (G. 77 / 2)

(Kala giysisini rütbe sahibi sanma, üzerinde rahattır. Dalgalı hara ve suf acını ima eder.)

Sarf eyleme nakd-i dili her sâde kumâşa

Kıymet verilir herkese kâlâsına lâyıq (G. 80 / 9)

(Her sâde kumaşa gönül servetini sarf etme, kalasına layık herkese kıymet verilir.)

2.2.2.16. Rida (Şal)

İki parça havlu türünde bir örtüdür. Baş haricinde vücudun belden yukarı kısmını örtmektedir (Buyruk, 2015: 209). Boyuna takılmaktadır. Güzelliği tamamlayan bir aksesuardır. Dîvân şiirinde şekil ve renginden dolayı ‘elif, lamelif, Nil Nehri, cetvel, güneş, kol’ imgelerine benzetilmektedir. ‘Riya’ ile ilişkilendirilerek de karşımıza çıkmaktadır (Öztoprak, 2010: 137).

Kerâmet ıssı bizim şeyh efendiden savudum

Ki ol ‘azîzi istemez ne cübbe vü ne ridâ (K. 5 / 11)

(Bizim keramet sahibi şeyh efendiden niyetlendim, o aziz ki ne cübbe ne rida istemez.)

Sûfi kala boynunda vebâli bu ‘ibâdın

Kim elsinede oldu ridâ ismi riyânın (G. 87 / 3)

(Bu sûfi kulun vebali boynunda kala ki lisanlarda rida ismi riyanın oldu.)

Şekl-i mecerre sanma ridâ-yı sefid ile

Düşunda hâce-i felekin şâl-i tirmesi (G. 141 / 2)

(Büyük ve parlak yıldız kümesi şeklinde sanma, beyaz ridadır. Okun örtüsü, göğün hocasının omuzundadır.)

2.2.2.17. Kefen

Kişi öldükten sonra cesedin sarıldığı beyaz renkte bez parçasıdır. Ölü kefen ile birlikte gömülür.

Kulunda işte o gam-hurde mürdelerden bil

Ki pîrehan kefen ü pisterim musalladır (K. 16 / 36)

(İşte o kullardaki değersiz gamı ölümlerden bil ki gömleğim kefen ve yatağım musalladır.)

Yukarıdaki beyitte şair beyaz renk özelliklerinden dolayı kefen ve gömlek arasında bir ilişki kurmuştur. Ölümlerin camide üzerinde yatırıldıkları musalla taşını ise kendisine yatak etmiştir.

Oldu eşheb yerine âlet-i had pâye-süvâr

Kefen oldu bedeli cevşen-i ceng-efzânın (T. 13 / 20)

(At yerine sınır aleti rütbeli süvari oldu. Savaş yerinin zırh bedeli, kefen oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair savaşta askerlerin giymiş oldukları zırhın bedelinin, ölümü simgeleyen ve ölüm elbisesi anlamına gelen kefen olduğunu dile getirmektedir.

Savlet-i pûşîş-i pîrâhenini gûş edicek

Cismini sardı semen şimdi kefenden kefene (G. 120 / 3)

(Saldırı gömleğini duyacak. Şimdi kefenden kefene değer sardı vücudunu.)

Yukarıdaki beyitte şair Hz. Yusuf'un masumluğunun simgesi olan arkadan yırtılan gömleğine telmihte bulunmuştur. Gömlek, Hz. Yusuf'un suçsuzluğunu insanlara duyuran bir araçtır. Arkadan yırtık olan Hz. Yusuf'un gömleği, saldırı gömleği olarak nitelendirilmiştir. Kefen ve gömlek arasında beyaz renkten dolayı ilişki kurulmuştur.

2.2.2.18. Şal

Yünlü kumaşlar ve yün örgülerden yapılan, uzun bir örtüdür. Boyun ve omuzları örtmek için kullanılmaktadır. İki ucundan üçgen şeklinde katlanılmaktadır. Rind, kâmil ve derviş olan aşığın, manevi değeri yüksek ve övüldüğü elbisesidir. Alçakgönüllülüğün, sadeliğin, şükürün ve kanaatin sembolüdür. Beyitlerde rengi itibariyle 'kara şal' tabiri geçtiğinden, 'gece, kadir gecesi, karanlıklar ülkesi'ne benzetilmektedir. 'Kefen'e teşbih edildiği de görülmektedir (Öztoprak, 2010: 137-138).

O şûhun sâ'id-i nermine köhne dâg-ı rengini

Gül-i tasvîrde benzer şâl-i Keşmîr içre göstermiş (G. 66 / 4)

(O şahın yumuşak kolundaki eski yara rengi, Keşmir şalı içinde görünen gül tasvirine benzer.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin kolundaki eski yarayı, Keşmir şalındaki kırmızı gül desenine benzetmektedir.

Reng-i ruh-ı nermin düşünüp yâr Lebîbâ

Uysun deyü şâlîsini gül-pembe boyatdı (G. 131 / 7)

(Ey Lebîb, yârin yumuşak yanağının rengini düşünüp uysun diye şalını gül pembeye boyattı.)

Hayalinde sevgilinin yanağının kırmızı gül ve pembe arası renginden yola çıkarak, sevgilinin boynuna sardığı şalın rengini sevgilisinin yanağıyla aynı renkte hayal etmiştir.

Şekl-i mecerre sanma ridâ-yı sefiddür

Düşunda hâce-i felekin şâl-i tirmesi (G. 141 / 2)

(Büyük ve parlak yıldız kümesi şeklinde sanma, beyaz ridadır. Okun örtüsü, göğün hocasının omuzundadır.)

2.2.2.19. Mest

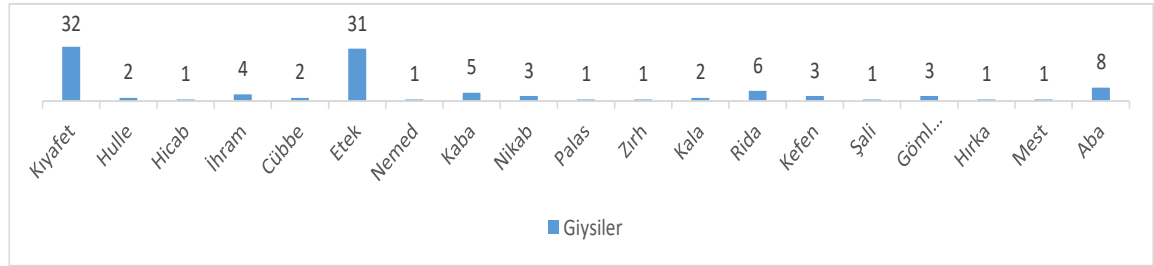
Deriden yapılmış yumuşak ayak giysisidir (Şahin, 2011: 684).

Pâça da'vetlerine vaz'-ı zarîfâne edip

Bûsuna sâde topuk mesti ile çekdi taban (G. 34 / 3)

(Paça çağrısına zarifane yerleştirilen, taban kokusuna sade topuk mesti ile çekti.)

Tablo 2.9. Dîvân'da Yer Alan Giysilerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.2.3. Giysi Unsurları

Dîvân'da tespit edilen giysi unsurlarından giriban 12 ve cep 5 beyitte kullanılmıştır.

2.2.3.1. Giriban (Yaka)

Farsçada 'boyun ve gerdan' anlamına gelen 'giri' kelimesinde türemiştir. Boynu çevreleyen kısım ve önden açılan giysilerin ön kısmına denilmektedir (Şahin, 2011: 686).

Cümlesin dâmân-ı sabrım gibi eyler çâk çâk

Dil henûz agyâr ile dest ü giribân olmadı (G. 136 / 6).

(Sözlerin sabır eteğim gibi parçalandı, gönül henüz rakip ile çekişmedi [eliyle yakasına yapışmadı.]

Evlâd ebeveyn ile olup hasım o günde

Biri birine dest ü girîbân olacaktır (G. 35 / 5)

(O günde evlâd ve ebeveyn düşman olup, birbirleriyle çekişecekler.)

2.2.3.2. Ceyb (Cep)

İçine bir şeyler konulması için yapılan giysi parçasıdır.

Ceyb-i zihnim bu cevâhîrle olunca memlû

Bir dikiş kaldı girîbânım ola çâk u safâ (T. 11 / 19)

(Zihin cebim bu cevherle dolu olunca, yakamın güzel ve temiz olmasına, bir dikiş kaldı.)

Yukarıdaki beyitte şair, heybe gibi içine bir şeylerin konulduğu cebi zihinle ilişkilendirmiştir. Tıpkı içine bir şeyler konulan cep gibi, zihnin de cevherle doldurulduğunu dile getirmiştir. Şair bu beytinde zihni cebe benzetmektedir.

2.2.4. Başa Takılanlar

Dîvân'da 7 adet başlık tespit edilmiştir.

2.2.4.1. Dülbend

Yumuşak, hafif, ince, pamuklu ve seyrek bir bezden yapılan böşörtüsüne verilen isimdir. *Dîvân* şiirinde rengi ve başüstünde durmasından hareketle, 'güneş'le ilişkilendirilmektedir. Beyitlerde şairler yumuşak, zarif, narin, ince ve pamuklu olması itibarıyla 'gül'le teşbih etmişlerdir (Öztoprak, 2010: 147-148).

Herkesin yanında olmuş mu 'teber

Anı dülbend içre saklar şâhlar (Lugaz 10 / 3)

(Herkesin yanında beğenilen olmuş, şahlar onu dülbentin içinde saklar.)

Yukarıdaki beyitte şair kıymetli ve değerli şeylerin dülbentin içinde saklanmasına vurgu yapmıştır.

2.2.4.2. Külâh (Küleah)

Dikişsiz ve tek parçadır. Keçeden yapılmaktadır. (Düzlü, 2018: 696). Ucu sivri ve yüksektir. Mecazen ‘oyun, hile, düzen, dolab’ anlamlarına gelmektedir (Kara, 2015: 148).

Görünüp taraf-ı külâhında o zülf-i bûyâ

Oldu dil-besteleri yek-sere yâhû-gûyâ (K. 12 / 1)

(O güzel kokulu zülfi, külâhının kenarından görünür. Sanki baştanbaşa âşık oldu.)

Aşığın sevgiliye âşık olması için, güzel kokulu saçlarının külâhının kenarından görünmesi yeterlidir.

Eyle firîb-i dehr-i degal her sebük-sere

Bir tâc giydirirse de yüz bin külâhı var (Kt. 14 / 7)

(Her hafif başlıyı, dolandırıcı dünya aldatır. Bir tac giydirirse de yüz bin külâhı var.)

Kâküllerini gûşe-i destârda göster

Sünbül sana zîbâ yaraşır taraf-ı külehde (G. 112 / 2)

(Kâküllerini destârın köşesinden göster. Külâhın kenarında sünbül, sana güzel yakıştır.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin sünbül gibi güzel kokan ve destârın kenarından çıkan saçlarının, sevgiliye yakıştığını açıklamıştır.

2.2.4.3. Tac (Efser)

Başın tepesi anlamındadır. Bir şeyin yüksek yerine ve tepesine denilmektedir. Tarikat ehlinin kendi tarikatlarını bildiren, dövme yünden yapılan başlıklarına da tac ismi verilmektedir. Padişahların mücevherlerden yapılmış başlıklarıdır (Şahin, 2011: 694). Padişahların hükümdarlık alametidir. Süslüdür; değer, asalet, iktidar ve zenginlik sembolüdür (Öztoprak, 2010: 146).

Ser-i sa‘d-efser-i şeh-zâde-i hurrem-bahta

Eyledi zebh-i karâbîn-i teşekkür ‘âlem (Tarih 3 / 63)

(Sevinçli ve saadetli padişah başındaki kutlu taca teşekkür kurbanı kesti, nişan eyledi.)

‘Âlem âşüfte ser-i zülf-i perişân üzre

Kendi tâc oldu ser-i fitne-i devrân üzre (Muamma 42)

(Başının üzerindeki dğınık zülfün âlemi perişan etti. Başı üzerinde dönen fitne kendine tac oldu.)

Sevgilinin kıvırcık saçları hem perişan etmektedir hem de fitne çıkarmaktadır. Sevgilinin saçları perişan eden ve fitne çıkartan, başının üzerinde taşıdığı tacıdır.

Kıt‘ası zer-tâc bir âyîne-i mergûbdur

Anda gûyâ kim cemâl-i dil-rübâdır hüsn-i hat (Kt. 23 / 7)

(Altın taç şiiri bir beğenilen aynadır. Güzel yazı ki sanki güzel yüzlü sevgilidir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yüzünü aşğın üzerine şiirini yazdığı bir sayfaya benzetirken yüzündeki ayva tüylerini ise yazıya benzetmektedir.

Rakam edip musahhaf-ı mâhi

Eyle ser-tâc gülbünü ana sen (Muamma 2 / 1)

(Yanlışlıkla yıkılmış, işaret edip sen ona gülbünü baş tacı eyle.)

2.2.4.4. Destar (Sarık)

Başta takılan fes ve takke gibi başlıkların üzerine sarılmaktadır. Dîvân şiirinde güzel sarılması, şekil ve renk özellikleriyle konu edinilmiştir. Beyitlerde ‘gökyüzü’ne benzetildiği de görülmektedir (Öztoprak, 2010: 140-141).

Boyattı reng-i nilüferle sûfi taraf-ı destârın

Bahâra tâzeden âvîze-bend-i taylesân oldu (K. 6 / 26)

(Sûfi destarın altındaki yaşlı göz bakışını, nilüfer rengiyle boyattı. Sarığın ucundan asılı zincir, bahara tazelik oldu.)

Nilüfer, beyaz taç yapraklardan oluşmaktadır. Suda olmasından dolayı ‘gözü yaşlı’ olarak nitelendirilmektedir. Beyitlerde şekil ve renk itibariyle ‘güneş ve aşğın solan yüzünün sarılığına’ benzetilmiştir (Kaya: 2015).

Yukarıdaki beyitte şair, nilüfer çiçeğini, suda yetişmesi ve ‘gözü yaşlı’ olarak nitelendirilmesinden dolayı, sevgilinin destarının altındaki yaşlı gözleri ve renk itibariyle

sevgilinin solgun yüzüne benzetmektedir. Sevgilinin sarıĝın kenarından çıkan, zincire benzetilen bir tutam kıvırcık saçı baharın tazeliğini getirmektedir. Sevgilinin güzel kokan saçları ile bahar tazeliği arasında ilişki kurulmuştur.

Kilâb-âlûda perçem gösterir zann etme dildârı

Çıkardı gûşe-i destârdan bir deste ter sünbül (Kıta 40 / 2)

(Zan etme sevgilisi köpek bulaşmışa perçem gösterir. Destarın köşesinden bir deste taze sünbül çıkardı.)

Köpek genellikle haram, pis ve kirli kabul edilmektedir. Yukarıdaki beyitte şairin, köpeğe bulaşmış sözüyle anlatmak istediği, fitne ve nefsinin peşine düşmüş âşiktir. Sevgili, sözü edilen âřıĝa güzel kokulu saçlarını göstermemektedir.

Kâküllerini gûşe-i destârda göster

Sünbül sana zîbâ yaraşır taraf-ı külehde (G. 112 / 2)

(Kâküllerini destarın köşesinden göster. Kûlahın kenarında sünbül, sana güzel yakışır.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin sünbül gibi güzel kokan ve destarın kenarından çıkan saçlarının, sevgiliye yakıştığını açıklamıştır.

Dâl-fes gezme âmân fitne-i devrân olma

Döneyim başına destâr-ı levendâne gibi (G. 137 / 2)

(Aman sarıksız fesle gezme, fitne devranı olma. Hızlı ve süratli destar gibi başında döneyim.)

2.2.4.5. Fes

Tepeye doğru daralan silindir şeklinde ve üstünden sarkan bir püskülü bulunmaktadır (Zehir, 2017: 76). Yünden yapılmış ve kırmızı renklidir. Fesin resmi başlık olarak kullanılmasının ardından yaşanan fikir ayrılıkları şairlerin şiirlerine konu edinmesine zemin hazırlamıştır (Öztoprak, 2010: 141).

Fitnedir perçem ‘arak-çîninde olmak âşikâr

Cânib-i fesden zuhûr-ı leşker-i Hindû galat (G. 72 / 7)

(Perçemin külâhında aşikâr olması fitnedir. Fes tarafından Hint askerinin çıkması yanlıştır.)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları, kıvrıcık olmasından dolayı, ortalığı karıştıran fitneye benzetilmektedir. Sevgilinin saçlarının, başına taktığı başlıktan görünmesi fitne sebebidir. Şair, sevgilinin saçlarını siyah renk olmasından hareketle bir Hint askerine benzetmektedir. Sevgilinin siyah saçlarının festen (kenarından) görünmesi yanlıştır. Sevgilinin siyah saçları gizlenmesi gereken bir Hintli askerdir.

Abdâl-i ‘aşka dâg-ı seri tâc-ı zer yeter

Merdân-ı ser-fedâyâ mutallâ fes istemez (G. 57 / 3)

(Yaralı âşık Abdal’ın başına altın tac yeter, mert ve yiğit baş fedaya yıldızlanmış fes istemez.)

2.2.4.6. Arak-çin–Arakıyye

Kavuğun kenarlarının terden yağlanmasını önlemek amacıyla kavuğun altına giyilmekteydi. İnce dikişleri ünlüdür (Öztekin, 2004: 370).

Fitnedir perçem ‘arak-çîninde olmak aşikâr

Cânib-i fesden zuhûr-ı leşker-i Hindû galat (G. 72 / 7)

(Perçemin külâhında aşikâr olması fitnedir. Fes tarafından Hint askerinin çıkması yanlıştır.)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları, kıvrıcık olmasından dolayı, ortalığı karıştıran fitneye benzetilmektedir. Sevgilinin saçlarının, başına taktığı başlıktan görünmesi fitne sebebidir. Şair sevgilinin saçlarını siyah renkte olmasından hareketle bir Hint askerine benzetmektedir. Sevgilinin siyah saçlarının festen (kenarından) görünmesi yanlıştır. Sevgilinin siyah saçları gizlenmesi gereken bir Hintli askerdir.

2.2.4.7. Kelle-puş

Kavuğun altına giyilerek, kavuğun alın teri ile kirlenmesi önlenirdi (Öztekin, 2004: 370).

Şehr-i hüsne kelle-pûşun gâlibâ sünbülcüdür

Lîk la‘l-i hâl-dârın sormuşum fülfulcüdür (G. 36 / 1)

(Galiba güzellik Őhrinin beresine snblcdr. Fakat sormuşum dudağındaki bene flflcdr.)

Yukarıdaki beyitte Şair sevgiliyi güzellik Şehrine benzetmektedir. İlk mısradaki Şair aşığı iekiye benzeterek, sevgilinin beresindeki salarından bulaşmış olan sünbül kokusunun sahibi konumundadır. İkinci mısradaki ise Şair aşığı baharatıya benzeterek, sevgilinin dudağının kenarındaki karabiber beninin sahibi konumundadır.

Tablo 2.10. Dîvân’da Yer Alan Başlıkların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.2.5. Süslenme – Kokular ve Temizlik

Dîvân’da 5 adet süslenme, 7 koku ve 3 adet temizlik unsuru tespit edilmiştir.

2.2.5.1. Hna (Kna)

Kna, toz halinde olup, el ve ayaklara, desen ve Şekiller yapılarak sürülmektedir. Sürülen yerde bir süre kaldıktan sonra yıkanmakta ve kırmızı renk vermektedir.

Sarıldım ele ayaga efss

Taklid-i hnya tevbe y Rab (Kt. 33 / 17)

(Eyvah ele ayağa sarıldım, Ya Rabb kna taklidine tövbe.)

Knanın ele ve ayağa sürülmesi özelliğinden dolayı, aşık da kendini knaya benzeterek sevgilinin eline ve ayağına sarılmıŐtır.

Ederse reng-i hicbn gl-i sefid hayâl

Olur, fsrdesi dest-i nebât-ı bga hn (K. 5 / 44)

(Beyaz gl utanmanın rengini hayal ederse bağ bitkilerinin ellerindeki kna solar.)

2.2.5.2. Kuhl - Sürme

‘İsmid’ adı verilen taştan elde edilir. *Dîvân* Şiirinde ‘sevgilinin ayağının tozu’na benzetilmiştir (Şahin, 2011: 723).

Olanlar n’il-i nr-ı basîret vahdet-i Hakk’a

Ederler mîl-i sürme çûbdârı çeşm-i Mansûr'a (G. 127 / 2)

(Hakkın birliğini kalbiyle hissedener, aydınlığa erişmiş olanlardır. Ağaç çöpü Mansur'un gözüne sürme mili olur.)

Yukarıdaki beyitte şair idam edilen Hallac-ı Mansur hikâyesine telmihte bulunmuştur. Mansur'un idam için götürüldüğü darağacının ince dalı, sürme milidir. Mansur Allah'ın birliğini kalbiyle hissetmiş ve aydınlığa erişmiştir, gönül gözüyle gördükleri Mansur'u aydınlığa ulaştırmıştır, denilebilir. Şair beytinde darağacının dalını benzettiği sürme mili ile gözlerin daha iyi görmesini sağlayan sürme arasında bir ilişki kurmuştur.

Sevâdı sürme-i çeşm-i hüner dü-mısra'ımın

Miyânı câdde-i Isfahân-ı 'âlemdir (K. 2 / 13)

(İki mısramın hüneri, gözlerdeki sürmenin karartısıdır. Isfahan yoluna işaretir.)

Yukarıdaki beyitte şair, şiirinin ilham kaynağının sevgilinin gözlerindeki kara sürme olduğunu dile getirmektedir. Şairin iki mısradan oluşan beytiyle, sevgilinin iki gözü arasında ilişki kurulmuştur, denilebilir. Isfahan şehrinin sürmenin ana vatanı olduğu sonucuna da varılabilir.

Gözüne soksun ehl-i Isfahan kuhlin sen ey dâver

Gazâ kuhliyle tekhîl eyledin çeşm-i küheylânı (K. 8 / 76)

(Ey adil ve doğru hükümdar, Isfahan sürmesini gözüne sürsün. Atının gözlerine gazâ sürmesiyle çektin.)

2.2.5.3. Mil

Göze sürme çekmek için kullanılır, kemik veya fildişinden yapılır. İnce uzun ve sivridir (Çarlıoğlu, 2011: 93).

Yine almaz göze mânend-i mil-i sürme incelsin

Gubâr-âlûd-ı endûh eyleme hîç cism-i gamnâkin (G. 83 / 3)

(Sürme mili gibi incelse, yine almaz göze. Üzgün insanın, üzüntü tozu hiç olma.)

Olanlar nâ'il-i nûr-ı basîret vahdet-i Hakk'a

Ederler mîl-i sürme çûbdârı çeşm-i Mansûr'a (G. 127 / 2)

(Hakkın birliğini kalbiyle hissedenler, aydınlığa erişmiş olanlardır. Ağaç çöpü Mansur'un gözüne sürme mili olur.)

Yukarıdaki beyitte şair idam edilen Hallac-ı Mansur hikâyesine telmihte bulunmuştur. Mansur'un idam için götürüldüğü darağacının ince dalı, sürme milidir. Mansur Allah'ın birliğini kalbiyle hissetmiş ve aydınlığa erişmiştir, gönül gözüyle gördükleri Mansur'u aydınlığa ulaştırmıştır, denilebilir. Şair beytinde darağacının dalını benzettiği 'sürme mili' ile gözlerin daha iyi görmesini sağlayan 'sürme' arasında bir ilişki kurmuştur.

2.2.5.4. Gaze (Allık)

Gaze, kadınların yanaklarına kızılık vermesi için kullandıkları bir süslenme aracıdır.

'Abes bu gâliye bu gâze hep tekellüfdür

Ki verdi hüsn-i Hudâ-dâdın imtiyâz sana (G. 3 / 6)

(Bu hoş koku allık hep gayesiz özentidir. Allah vergisi güzelliğin sana ayrıcalık verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair sürülen hoş kokularla yanağı pembeleştirmeye yarayan, bir süs eşyası olan allığın yapay güzellik unsurları olduklarına vurgu yapmaktadır. Kişinin kendisine özel olan ve onu ayrıcalıklı yapan güzelliğin Allah'ın verdiği, katıksız ve saf olan güzellik olduğunu ifade etmektedir.

2.2.5.5. Vesme (Kaş Sürmesi)

'Damga' anlamındadır (Devellioğlu, 2010: 1338). Vesme, kadınların kaşları için kullandıkları siyah boyaya verilen isimdir.

Bu kütüb-hâne-i 'âlemde midâd-ı te'lif

Tâ ola vesme-i ebrû-yı sutûr-ı 'ulemâ (K. 24 /24)

(Bu kütüphane âleminde eser yazma mürekkebi, kaş boyası âlim satırları ola.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın kütüphanesindeki eserlerin ve şiirlerinin ilham kaynağının, sevgilinin siyah kaşları olduğunu ifade etmiş, mürekkebi ile kaş boyası arasında renklerinden hareketle ilişki kurmuştur.

2.2.5.6. Buy – Nühket – Rih - Şemim – İstişmam (Koku)

‘Koku’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 129).

Meşâm-ı câna bûyun yok bezmde güft-gûyun yok

Gül-i tasvîrden farkın senin bilmem nedir hâlâ (T. 2 / 21)

(Can burnuma kokun yok, bezmde söz söyleyenin yok. Senin gül tasvirinden farkın nedir hala bilmem.)

Medâr-ı setr-i nühketdir dehân-ı mey-keşe hâzır

Der-i mey-hâne dakk-ı muhtesibden dârçîn oldu (G. 128 / 2)

(Göz önünde olan şarap içicisinin ağız kokusunu gizlenmesinin sebebidir. Muhtesib meyhane kapısını çalmasından tarçına döndü.)

Meyhane kapısının bile muhtesibin onu sürekli çalmasından utandığı ancak Rind’in muhtesib tarafından sürekli uyarılmaktan utanmadığı görülür (Yıldız ve Öztürk, 2019: 130).

Rîhden tabl gibi sînesi müstahkem ü saht

Cümle menfezleri surnâveş eder savt ızhâr (K. 19 / 14)

(Davul gibi sinesi güzel kokudan sağlamlaşmış ve kuvvetlenmiş. Zurna delikleri gibi sözlerin, ses çıkartır.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin güzel kokulu sinesini, yuvarlak olmasından yola çıkarak ‘davul’a benzetirken, delikleri sayesinde ses çıkarmaya yarayan zurnayı ise sevgilinin sesine benzetmektedir. Zurna gibi ses çıkarmak için kuvvetli bir gırtlığa sahip olmak ile davul gibi sert ve sağlam sine arasında ilişki kurulmuştur. Sevgilinin ağzından çıkan sözleri de güzel kokuya benzetmektedir.

Şemîm-i perçemin aldı bozuldu nâfe-i müşg

Görünce zülfünü tellendi turre-i havrâ (K. 3 / 76)

(Güzel kokulu sümbüllerin aldı, misk kokusu bozuldu. Lüle saçlı ceylan gözlüyü görünce yer üstüne yatırdı.)

Ey dil hayâl-i kâkül-i ‘anber-şemîm ile

Bezm-i safâya sîne-yi pür-sûzu micmer et (G. 11 / 5)

(Ey gönül, amber kokulu kâkülünün hayaliyle, safa bezmine yanıklarla dolu sineyi micmer et.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarının güzel kokusunu amber ile ilişkilendirmiştir. Âşık, sevgilinin cefası ve hasretiyle yanan gönlünü, içinde tütsü yakılan ve etrafa güzel koku yayan micmere benzetmektedir. Sevgilinin amber gibi güzel kokulu saçlarını hayal ederken, yanık sinesini ise içinde tütsü yakmaya yarayan ve etrafına güzel koku yayan micmere benzeterek eğlence meclisinin bir unsuru olduğunu ifade etmiştir. ‘Etrafına güzel koku yayan micmer’ ile ‘amber gibi güzel kokulu saç’ arasında da ilişki kurulduğunu söylemek mümkündür.

2.2.5.7. Misk–Müşgin-Nâfe

Bir tür erkek ceylanın karın derisi altında bulunan bir bezeden veya göbek çevresinden çıkarılmaktadır. Sabit ve uçucu yağ içermektedir. Siyah veya siyaha yakın koyu esmer renklidir. Kıvamlı, keskin ve hoş kokulu bir maddedir. Yatıştırıcı, ağrı kesici, hâfıza, göz ve kalp kuvvetlendiricilik gibi tıbbi özellikleri bulunmaktadır (Demir, 2015: 25-26).

Şemîm-i perçemin aldı bozuldu nâfe-i müşg

Görünce zülfünü tellendi turre-i havrâ (K. 3 / 76)

(Güzel kokulu sümbüllerin aldı, misk kokusu bozuldu. Lüle saçlı ceylan gözlüyü görünce yer üstüne yatırdı.)

Getirmez çeşmine çeşm-i gazâl-ı deşt-peymâyı

Salındırmaz o perçem nâfe-i müşgîn-bûyâyı (Tarih 5 / 11)

(Çölde yol alan ceylan gözlü, gözlerin önüne getirmez. O misk kokulu perçem salındırmaz.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarının kokusunu misk maddesi ile özdeşleştirmiştir. Güzel kokulu misk maddesinin bir ceylanın göbeğinden elde edilmesi ile Dîvân şiirinde sevgilinin ceylana benzetilmesi arasında bir ilişki kurulmuştur diyebiliriz.

2.2.5.8. Anber

Etçil bir balığın bağırsaklarında toplanan taşlaşmış maddeden veya denize dökülen dışkılarından elde edilmektedir (Demir, 2015: 19).

Ey dil hayâl-i kâkül-i ‘anber-şemîm ile

Bezm-i safâya sîne-yi pür-sûzu micmer et (G. 11 / 5)

(Ey gönül, amber kokulu kâkülünün hayaliyle, safa bezmine yanıklarla dolu sineyi micmer et).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarının güzel kokusunu amber ile ilişkilendirmiştir. Âşık, sevgilinin cefası ve hasretiyle yanan gönlünü, içinde tütsü yakılan ve etrafa güzel koku yayan micmere benzetmektedir. Sevgilinin amber gibi güzel kokulu saçlarını hayal ederken; yanık sinesini, içinde tütsü yakmaya yarayan ve etrafına güzel koku yayan micmerle ifade ederek bunun eğlence meclisinin unsuru olduğunu düşünmüştür. ‘Etrafına güzel koku yayan micmer’ ile ‘amber gibi güzel kokulu saç’ arasında da ilişki kurulduğunu söylemek mümkündür.

O hittalar k’ede hâkinde ‘itr-ı hulkun eser

Kesâd-ı ‘anberi açmaz dükân-ı ‘attârı (K. 9 / 5)

(O diyarlar toprağında hükmeden, ıtr kokulu ahlakın eser. Amber yokluğu, attar dükkânı açmaz).

Sûk-ı attârâna girse şahne-i kahrı gelir

‘Anber ü ‘itr u gül-âbından meşâma bûy-ı sır (T. 9 / 34)

(Zabıta, attar çarşısına girse; amber, ıtr ve gülsuyundan burnuma sarımsak kokusu gelir).

Yukarıdaki beyitte şair güzel kokularla donatılmış attar çarşısına zabitanın gelişini, sarımsak kokusu olarak düşünmüştür.

Müjdecî başıydı gûyâ ka‘be-i ümmîdden

Bûy-ı ‘anberle ‘abîserle gelip bâd-ı sabâ (K. 13 / 39)

(Güya ümid Kâbe’sinin müjdecibaşıydı, sabah rüzgârı amber kokusuyla ve nazla gelir).

Yukarıdaki beyitte şair sabah rüzgârının sevgilinin amber gibi güzel kokusunu getirdiğinden, sevgili gibi nazla ve salınarak gelmesiyle ilişki kurarak bahsetmektedir.

2.2.5.9. ‘Itr

‘Güzel ve lâtif koku’ anlamlarına gelir. Sardunyagillerden, yapraklan tırtıklı bitkidir (Devellioğlu, 2010: 459).

Sûk-ı attârâna girse şahne-i kahrı gelir

‘Anber ü ‘itr u gül-âbından meşâma bûy-ı sîr (T. 9 / 34)

(Zabita, attar çarşısına girse; amber, itr ve gülsuyundan burnuma sarımsak kokusu gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair güzel kokularla donatılmış attar çarşısına zabitanın gelişini, sarımsak kokusu olarak düşünmüştür.

O hittalar k’ede hâkinde ‘itr-ı hulkun eser

Kesâd-ı ‘anberi açmaz dükân-ı ‘attârı (K. 9 / 5)

(O diyarlar toprağında hükmeden, itr kokulu ahlakın eser. Amber yokluğu, attar dükkânı açmaz.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin itr gibi güzel kokusunu esen rüzgârın getirdiğine vurgu yapmıştır.

2.2.5.10. Gülsuyu

İçinde dinî olarak yasak olan alkol bulunmayan gülsuyu peygamber kokusunu hatırlatmaktadır (Özkan, 2005: 245).

‘Anber ü ‘itr u gül-âbından meşâma bûy-ı sîr (T. 9 / 34)

(Zabita, attar çarşısına girse; amber, itr ve gülsuyundan burnuma sarımsak kokusu gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair güzel kokularla donatılmış attar çarşısına zabitanın gelişini, sarımsak kokusu olarak düşünmüştür.

Bûy-ı sünbül girmiş inbîk-i hayâl-i gonçeye

Sonra zülf-i ‘anberîninçün gül-âb olmuş sana (G. 2 / 2)

(Sevgilinin hayal süzgecinden, sünbül kokusu girmiş. Sonra amber, zülfün için, sana gülsuyu olmuş.)

2.2.5.11. Abir

Çeşitli maddelerin esansla karıştırılmasıyla oluşmaktadır. Dîvân şiirinde sevgilinin saçlarının ve teninin kokusuyla ilişkilendirilmektedir (Aksu, 2002: 366).

Müjdecî başı mı geldin Ka‘be-i maksûddan

Kim ‘abîserveş verir nutkun dile bûy-ı ‘abîr (T. 9 / 5)

(Müjdecîbaşı, Kâbe’den mi geldin? Nazlı gibi sözlerin gönüle abir kokusu gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin sözlerine benzeyen nazlı gibi sözleri, müjdecîbaşının Kâbe’den getirdiği abir kokusuna benzetmektedir. Kâbe’de olan sevgilinin güzel kokusunu, rüzgâr aşığa müjde ile getirmiştir. Şairin burada sevgilinin sözleri ile kastettiği, sevgilinin abir gibi güzel kokusudur. Sevgilinin abir gibi güzel kokusunu aşığa ulaştıran rüzgâr ‘müjdecîbaşı’na, sevgilinin yaşadığı ve abir gibi güzel kokusunun geldiği yer ise Kâbe’ye benzetilmektedir.

2.2.5.12. Galiye

Galiye, misk ve amber karıştırılmış bir birleşimdir. Pahalı olduğundan ‘pahalı’ mânâsındaki ‘agâlî’ kelimesinden türetilmiştir (Şahin, 2011: 728).

Hüsn-i tedbîrin ‘arûs-ı mülke oldu galiye

Tîb-i hulkun verdi ‘anber-âb eltâfin gül-âb (T. 52 / 7)

(Güzel hareketlerin, gelinin yüzüne galiye oldu. İyiliklerin güzel kokulu ahlakına amber suyu ve gül suyu verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair, güzel hareketleri ve iyilikleri açıklamak için güzel kokuları kullanmıştır.

‘Abes bu gâliye bu gâze hep tekellüfdür

Ki verdi hüsn-i Hudâ-dâdın imtiyâz sana (G. 3 / 6)

(Bu hoş koku bu allık hep gayesiz özentidir. Allah vergisi güzelliğin sana ayrıcalık verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair sürülen hoş kokular ve yanağı pembeleştirmeye yarayan, bir süs eşyası olan allığın yapay güzellik unsurları olduklarına vurgu yapmaktadır. Kişinin kendisine özel olan ve onu ayrıcalıklı yapan güzelliğin Allah'ın verdiği, katıksız ve saf olan güzellik olduğunu ifade etmektedir.

2.2.5.13. Sipend

Tüysüz ve yapışkandır, acımsı ve keskin bir kokusu vardır. Çeşitli fiziksel ve ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılan bir tarım bitkisidir. Ölüm, hastalık, kötülük ve büyüğü uzaklaştırmaktadır. Tütsü ve nazar bağlamında bilinmektedir (Uysal ve Çağlar, 2017: 269-270).

Yakdın beni gayri sûd vermez

Âteşte olan sipende himmet (G. 13 / 4)

(Sevda yaktı beni, artık ateşte olan sipende gayret vermez.)

Yukarıdaki beyitte şair, bir tütsü bitkisi olan ve hastalıkların tedavisinde kullanılan sipendin dahi sevgilinin sevdasıyla yanan aşığa fayda veremeyeceğini dile getirmiştir. Sipend bitkisinin ateşte yanan bir tütsü olması ile aşığın yanması arasında ilişki kurulmuştur, denilebilir.

2.2.5.14. Ayine (Ayna)

Arka yüzüne ince bir civa tabakası sürülmüş, düz cam levhadır. Metallerin parlatılmasıyla elde edilir. Zaman içinde paslandığından, beyitlerde pasın giderilmesi işlenmiştir (Günyüz, 2001: 652-653). Parlatılması için kül kullanılmaktaydı (Keskin, 2009: 923). Havayla temas ettiğinde kararmamaları için keçe içinde saklanırlardı (Şahin, 2011: 750). Güzeller aynaya bakarak kendi güzelliklerinin farkına varırlar ve yine ona bakarak süslenirler. Güneş gibi parlak, beyaz ve lekesizdir. Güneşin kâinattaki her şeyi göstermesi gibi ayna da kendine yansıyan güzelliği ve çirkinliği yansıtmaktadır (Ay, 2009: 142). Güzeli her zaman görme şansına sahip olduğundan, âşık aynayı kıskanmaktadır (Kandemir, 2008: 27). Dîvân şiirinde 'sevgilinin güzel yüzü'nün yanı sıra (Turan, 2018: 37) Tasavvufi olarak 'gönül'e benzetilmiştir (Kocabaş, 2019: 195).

Cilâ vü cevher ü safvet salâbetde ne kâbil kim

Mübârek kalbini taklîd ede âyîne-i fûlâd (T. 6 / 4)

(Cila, cevher ve pak sağlamlıkta ne mümkün ki elik ayna mübarek kalbini taklit eder.)

Bilir mi ‘aşıkına sret-i kerem ki müdâm

O mest-i pr-gadab âyîne-i gurra bakar (G. 50 / 2)

(Daima aşığına kerem yüzlü bilir mi ki, o hiddet dolu sarhoş, gurur aynasına bakar.)

O Őh hsnne de nz eder gibi zr

Bakınca rûyuna âyineden eder a‘ rz (G. 75 / 5)

(nk o gzel ve neşeli yüzüne de naz eder, aynadan bakınca yüzüne işaret eder.)

Pk-cevher âdem ister kim nmyiş-bahş ola

Sanma her âyineden sret-nmdır hüsn-i hat (Kt. 23 / 2)

(İnsan pak cevher ister ki, görünüş verilir. Sanma ki hüsn-i hat her aynadan görünen Őekildir.)

2.2.5.15. şane (Tarak)

Sevgilinin saımı tarar, dağıtır, toplar ve kokusunu aşığa ulaştırır. Sevgilinin saına takılan gönülleri temizler. Grnşnden dolayı ‘sevgilinin kirpiği’ne benzetilmektedir (Ulucan, 1996: 44).

Sad-pre edip şne-sıfat kendüyi ahir

Olmadı gönül perçem-i bysına lâyık (G. 80 / 4)

(Gönül en sonunda kendini tarak gibi yüz parça edip, güzel kokulu peremine layık olmadı.)

Yukarıdaki beyitte Şair tarağın dişli olması özelliğinden yola çıkararak, sevgili için kendisini yüz parçaya böldüğünü dile getirmektedir. Kendini yüz parça eden tarak, aşığın gönlüne benzetilmiştir. Aşığın gönlüne benzetilen yüz parçalı tarak sevgilinin güzel kokulu saçlarına layık değildir.

Misâl-i perçem-i dil-ber ‘akrı trmr olmuş

Meger kim cem‘ in meşşte-i lutfun ura şne (T. 12 / 15)

(Sevgilinin perçeminin gibi malın perişan olmuş. Meğerki cem için güzellik süsleyicin taraktır.)

Düşmüşüm silsile-i ‘aşkına dîvâne gibi

Giremem zülf-i ham-ender-hamına şâne gibi (G. 137 / 1)

(Divane gibi düşmüşüm aşkının silsilesine, tarak gibi (sevgilinin) ender ve kıvrım kıvrım saçlarına giremem.)

2.2.5.16. Misvak

Diş temizliğinde kullanılmaktadır. Erâk ağacının ucu dövülüp, fırça haline getirilmektedir (Buyruk, 2015: 368).

Zer-i hâlis-‘ayâr ol sıdk ile sûk-ı hakîkîde

Çıkarma Bâyezîd’e ‘ırkını ey sûfi misvâkın (G. 83 / 5)

(Ey misvak kullanan sûfi! Gerçek pazarda, halis altın gibi saf bir doğrulukla Bâyezîd-i Bistami gibi ol, kötü huylarını terk et.)

2.2.5.17. Arayış–Zib–Zinet-Ziver–Hilye-Piraye (Süs)

‘Süs’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 1385).

Sanma ârâyîş için Rûm’a bakar mir’âta

Gösterir ‘âşîka gâh sîne vü gâhî gerden (K. 24 / 63)

(Sanma ki süs için yüz aynaya bakar. Aşığa bazen sinesini, bazen gerdanını gösterir.)

Satrlar hilye-i tevkîr-i cihânânıyla

Yanar altın gibi bir zînet ü zîver geldi (T. 39 / 10)

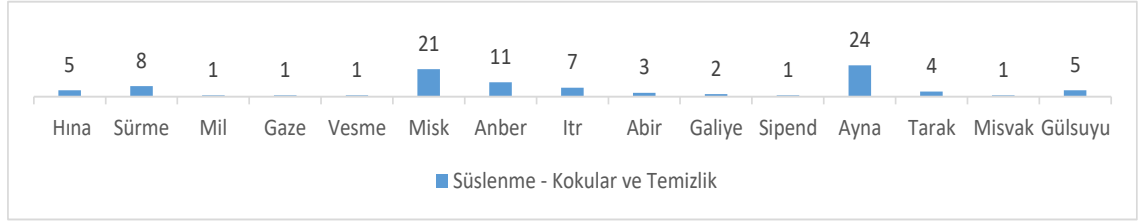
(Satırlar Allah’ın güzel sıfatlarını hürmetle anar. Yanar altın gibi zinet ve ziver geldi.)

Gel et bu cevheri zîb-i tabakçe-i hâtır

Ki ragbet eyleyicek armagân-ı ‘âlemdir (K. 2 / 14)

(Gel bu cevheri aklın küçük tabakasının süsü yap ki, istek ve ilgi duyulacak dünyanın hediyesidir.)

Tablo 2.11. Lebîb Dîvânı'nda Temizlik, Süslenme ve Kokuların Geçtiği Beyit Sayısı

2.2.6. TAKILAR VE AKSESUARLAR

Dîvân'da 8 adet takı ve aksesuar tespit edilmiştir.

2.2.6.1. Engüşt-Nigin–Hatem–Mühür (Yüzük)

Devlet yönetiminde görevli bazı yetkililer rütbelerine göre yüzükler takmaktaydılar (Doğan, 2012: 1566).

Olup engüşt-i zâtı münfasıl mühr-i hayâtından

Budur nakş-ı nigîn-i mansıb-ı dünyâ vü mâ-fihâ (T. 16 / 3)

(Hayat mühründen olup, parmağın kendisinden ayrılmış. Dünya ve içindekilerin memuriyet yüzüğü budur.)

2.2.6.2. Silk–Kılade-Tavk (Gerdanlık-Kolye)

Kılade veya silk, boyuna takılan süs ve ziynet eşyasıdır. Altın, gümüş ve inci gibi değerli taş ve madenlerden yapılmaktadır. *Dîvân* şiirinde şekil itibariyle sevgilinin boynuna doğru sarkan saçlarına benzetilmektedir. Aşığın döktüğü gözyaşları, sevgilinin boynundaki kolyedir (Özkan, 2005: 468).

Ya sende yok mudur insâf ki edesin güherin

Kılâde gerden-i nâ-müstehakka bî-pervâ (K. 3 / 28)

(Ya sende insaf yok mudur ki mücevher edesin. Pervasız gerdana, gerdanlık layık değildir.)

Ya bir kılâde-i nûr idi gerden-i dîne

Vücûd-ı fahr-i cihân şemsetü'l-kılâde ana (K. 3 / 96)

(Peygamberin varlığı ona kolyede en büyük ve en değerli taştır. Gerdanına bir parlak kolye idi.)

Yukarıdaki beyitte şair peygamberi, kolyedeki en büyük ve en değerli taş benzemektedir. Yuvarlak taşlar, cihana ışık veren güneş ve peygamber arasında bir ilişki kurulmuştur.

2.2.6.3. Sübha (Tesbih)

Tespihler, kıymetli taşlardan yapılmaktadır. İstiğfar çekmek ve çeşitli dualar okumada sayıları tespit etmeye yaramaktadır. Riyanın sembolüdür (Şahin, 2011: 765-766).

Dilinde âyet-i nusret elinde sübha-i tâ‘at

Tevekkül eşhebinde müsta‘în-i hâlık-ı mifdâl (T. 43 / 9)

(Dilinde Nusret ayeti, elinde ibadet tesbihi, güç işinde fazilet sahibi yaratıcıdan yardım ister.)

Üzüldü ‘arak ümîdi dökülsün eşk-i rakîb

Güsüste-târ olıcak sübha dâneler düşürür (G. 46 / 9)

(Ümidin teri dökülsün, gözü yaşlı rakib üzüldü. Kopan ipteki tespih taneleri düşer.)

2.2.6.4. Halhal

Halhal, gümüş veya altından yapılan, ayak bileğine takılan bileziktir. Dîvân şiirinde ‘ayak ve pay’ kelimeleriyle birlikte anılmaktadır. Güvercin ve kuşların ayaklarına takılmasıyla da konu edilmiştir (Özkan, 2005: 467).

Sâkiyâ sâgarı tut devre-i engüşt üzre

Sâk-ı peymânede göster o gümüş halhâlî (T. 19 / 4)

(Ey saki, şarap kadehini tut, parmağın üzerinde döndür. Bardağın sapında, o gümüş halhalı göster.)

Yukarıdaki beyitte şair sakinin beyaz ve parlak parmaklarını gümüş halhala benzetirken, kadehin sapını ise halhal takılan ayak bileğine benzetmektedir. Tıpkı ayak bileğine takılan gümüş halhal misali, saki de parlak ve beyaz elleriyle şarap kadehinin sapından tutmakta ve onu mecliste dolaştırmaktadır.

Koyup ümmîd-i visâlinle beni hasretde

Şekl-i âgûşumu sâk-ı gama halhâl etdin (G. 88 / 3)

2.2.6.5. Küpe-Menguş

Küpe, değerli madenlerden ve taşlardan yapılan, kulağa takılan bir süs eşyasıdır. Dîvân şiirinde bazen bir olaydan ve durumdan ders alıp unutmamak mânâsına gelen ‘kulağa küpe takma/olma’ deyimiyile ilişkilendirilmiştir. Bazı beyitlerde ‘kulluk’ simgesi olarak konu edilmiştir (Özkan, 2005: 468).

Hayli nutk-ı âbdâr-ı dil-beri gûş eyledim

Cevher-i düşnâmını ammâ ki mengûş eyledim (G. 96 / 1)

(Sevgilinin parlak sözlerini çok işittim amma mücevher sövmelerini, küpe yaptım.)

Yukarıdaki beyitte şair, âşık sevgiliye ait güzel sözler işitse bile, âşık için ders niteliğinde olan sözlerin, sevgilinin aşığa söylediği kötü sözler olduğunu vurgulamaktadır. Şair beytinde bu durumu açıklamak için “kulağa küpe yapmak” deyimini kullanmıştır. Sevgilinin sözlerinin tıpkı bir küpe gibi sürekli kulakta olması gerekmektedir.

Erganıdır deyü el eyledi dün bâde-keşân

Almaga duht-i rezi eyledi bir küpe nişân (Müfred 3)

2.2.6.6. Kese-Kis

‘Küçük ve büyük torba, kap, cepte taşman para torbası’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 600).

Verse bir mülkü bir kese sultân

Eyler ol kasrı hâric ez-fermân (Lugaz 4 / 7)

(Sultan o sarayın dışında bir kese mal verse ferman eyler.)

Nakd-i zâtın gümrüğe îrâd iken çarh-ı denî

Harca sürdü kîsemizden eyledi masraf seni (G. 133 / 1)

2.2.6.7. Asa (Mahşuk–Kadib)

Uzun ve ince değneğe denir. Dervişler ellerinde tutarlar. Tutan kişinin omuzlarından dört parmak uzundur. Zahirî dindarlığı ve riyayı simgelediğinden, terk edilmesi gerekir. Asa kullanmak sünnettir (Şahin, 2011: 698). Denge unsurudur. (Hz.

Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi) 'sevgilinin saçı'na benzetilmiştir (Aysan, 2022: 169).

Sen ki oldun 'asâ-yı dest-i hüner

Za'f-ı pîrîde ol bana yâver (M. 2 / 7)

(Sen ki hünerli ellerdeki asa oldun, o zayıflık piri de bana yardımcıdır.)

Yed-i hükmünde âhir bir 'asâ kaldı Süleymân'ın (Musammat 8 - 5 / 5)

(Süleyman'ın elindeki hükmünden son bir asa kaldı).

Tablo 2.12. Dîvân'da yer Alan Takılar ve Aksesuarların Beyit Sayısını Gösteren

Tablo

Takı ve Aksesuarlar	Sayı
Yüzük	13
Kolye	2
Tesbih	4
Halhal	1
Küpe	4
Kemer	1
Kese	2
Asa	2

2.2.7. Gelenekler ve Görenekler

2.2.7.1. Saçı gülsuyu ile yıkama

Bûy-ı sünbül girmiş inbîk-i hayâl-i gonçeye

Sonra zülf-i 'anberîniçün gül-âb olmuş sana (G. 2 / 2)

(Sevgilinin hayal süzgecinden, sünbül kokusu girmiş. Sonra amber zülfün için, sana gülsuyu olmuş).

2.2.7.2. Göze mil ve sürme çekme

Olanlar nâ'il-i nûr-ı basîret vahdet-i Hakk'a

Ederler mîl-i sürme çûbdârî çeşm-i Mansûr'a (G. 127 / 2)

(Hakkın birliğini kalbiyle hissedener, aydınlığa erişmiş olanlardır. Ağaç çöpü Mansur'un gözüne sürme mili olur).

Yukarıdaki beyitte şair idam edilen Hallac-ı Mansur hikâyesine telmihte bulunmuştur. Mansur'un idam için götürüldüğü darağacının ince dalı, sürme milidir. Mansur Allah'ın birliğini kalbiyle hissetmiş ve aydınlığa erişmiştir, gönül gözüyle gördükleri Mansur'u aydınlığa ulaştırmıştır, denilebilir. Şair beytinde darağacının dalını

benzettiği sürme mili ile gözlerin daha iyi görmesini sağlayan sürme arasında bir ilişki kurmuştur.

2.3. MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR

Dîvân'da 11 adet maden ve değerli taş tespit edilmiştir.

2.3.1. Ma'den

Bir mekân ismi olan ma'den/ma'din, 'bir yerde ikamet etmek, yerleşmek, bir şeyin kökünün bulunduğu yer, merkez, maden ocağı, maden yatağı, yer altında bulunan ve topraktan ayrı olarak ekonomik değer taşıyan maddeleri veya böyle maddeler içeren yer' anlamlarına gelir (Aktan, 2003: 306).

Edip nehzat Sitanbul'dan şükûh u ferr ü haşmetle

Gelip ma'denleri tanzîme bir me'mûr-i sultânî (T. 49 / 4)

(Görkem ve büyüklük ile İstanbul'dan hareket eden bir sultan memuru gelip madenleri düzenlemiştir.)

2.3.2. Genç

Hazîne, define demektir. *Dîvân* şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazineye benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği bir hazinedir. 'Sevgilinin aşkı ve vuslatı' âşık için hazine değerindedir (Kızıltoprak, 2017: 82).

Gel ey kilk-i hünerver hâzin-i gencîne-i gevher

Âlemsin dest-i ehl-i ma'rifetde istikâmetle (Kt. 27 / 1)

(Ey kalem ustası mücevher hazinesinin bekçisi gel, ustalıkta ve doğrulukta âlemde becerili elin insanısın).

2.3.3. Cevher–Cevahir–Gevher–Güher-Mücevher

Kelime olarak 'öz ve maya' anlamlarına gelmektedir. Kendi kendine var olan, başka bir şeye ihtiyacı olmayan unsurdur. Toprağı altına çeviren iksirdir (Günyüz, 2001: 577). *Dîvân* şiirinde 'sevgilinin vuslatı, ağzı, teri; şairin sözleri, nazmı, övgüsü; aşığın gönlü ve yağmur damlası'na benzetilmektedir. Beyitlerde cennetin kapısının da cevherden olması ele alınmaktadır (Tolasa, 1973: 519).

Bu şi'ri ver o cevâhir-şinâs-ı nazma Lebîb

Ki zihni her gün ele tâze bir güher düşürür (G. 46 / 13)

(Ey Lebîb, cevahiri anlayan ve tanıyan şiire bu anlamı ver ki, zihni her gün ele bir mücevher düşürür.)

Yukarıdaki beyitte şair, şiirinin sözcüklerini elinin tuttuğu kalem vasıtasıyla kâğıda aktardığından ‘el’ unsurunu kullanmıştır. Şiirini anlamlandırmak için zihninden gelen sözcükleri ‘mücevher’e benzetmektedir. Şair kendi mücevherini anlayabilen şiire anlam vermelidir.

Ben ne hîzem ne hâk-i cevher idim

Geh yanıp geh gümüş gibi eridim (M. 1 / 43)

(Ben ne odundum ne de gerçek cevherdim. Bazen yandım, bazen de gümüş gibi eridim.)

Cevâhir bir kemerdir san miyân-ı ‘arşa bağlanmış

İmâm-ı Sâni’ye tahsîs edip bir dil-keş eyvânı (T. 70 / 12)

(Göğün ortasından bağlanmış, cevahir bir kemer gibidir. İmam-ı Rabbani’ye bir gönül cezbedici köşk tahsis eder.)

Gel ey kilik-i hünerver hâzin-i gencîne-i gevher

‘Âlemsin dest-i ehl-i ma‘rifetde istikâmetle (Kt. 27 / 1)

(Ey kalem ustası mücevher hazinesinin bekçisi gel, ustalıkta doğrulukla âlemde becerili elin insanısın.)

Ya sende yok mudur insâf k’edesin güherin

Kılâde gerden-i nâ-müstehakka bî-pervâ (K. 3 / 28)

(Ya sende mücevherin yok mudur ki insaf edesin. Pervasız gerdana, gerdanlık layık değildir).

2.3.4. Altın–Zer (Altın)

En çok değer verilen madendir. Kolay işlenmekte ve süs eşyaları yapımında kullanılmaktadır. Dîvân şiirinde çok değerli olması ve sarı rengi dolayısıyla benzetmeler yapılmıştır (Günyüz, 2001: 162). Beyitlerde ‘aşığın yüzü’ne benzetilmektedir. Madenden

çıkarıldıktan sonra dövülerek ince yaprak şeklini alır, daha sonra işlenmektedir. Dayanıklıdır ve paslanmamaktadır (Aksu, 2002: 115-116).

Cevher-i nutku hem-çü zerd ü eser

Bendeyi hürr ü hürrü bende eder (M. 1 / 22)

Sözün özü altın gibidir, etkisi ise büyüktür. Kulu özgür, özgürü kul eder.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin konuşmasını ve ağzından çıkan cümleleri mücevher ve altın gibi değerli bir madenlere benzetmektedir.

Nücûmu nukl ü şeker pîr-i çarh-ı Cem-bezmin

Elinde mihr ü meh altun gümüş piyâlesidir (G. 54 / 5)

(Cem meclisi gök pirinin yıldızları meze ve şeker, elimde güneş ve ay altın ve gümüş bardağıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair cem meclisini ‘gök’ imgesine benzetirken, elindeki gümüş ve altın bardağını ‘güneş’e, mezeyi ise ‘yıldız’a benzetmektedir.

El uzatsa arza ger toprak tuta altun olur

Dest-i bahtı böyle bir feyz-i ‘azîmin mazharı (T. 69 / 38)

(Eğer toprağa el uzatsa, tuttuğu toprak altın olur. Uğurlu eli böyle büyük bir berekete sahiptir.)

2.3.5. Sim–Gümüş

Parlak renkli, çürümeyen, kolay işlenen değerli bir madendir (Günyüz, 2001: 166). Taşın içinden çıkarılmaktadır. Devamlı kaynatılarak işlenmekte, ateşe atılıp bir sopayla karıştırılmaktadır. Dîvân şiirinde ‘sevgilinin çenesi, kolu, teni ve aşğın gözyaşları’na benzetilmektedir (Aksu, 2002: 118).

Ben ne hîzem ne hâk-i cevher idim

Geh yanıp geh gümüş gibi eridim (M. 1 / 43)

(Ben ne odundum ne de gerçek cevherdim. Bazen yandım bazen de gümüş gibi eridim.)

Sâkiyâ sâgarı tut devre-i engüşt üzre

Sâk-ı peymânede göster o gümüş halhâlî (T. 19 / 4)

(Ey saki, şarap kadehini tut, parmağın üzerinde döndür. Bardağın sapında, o gümüş halhalı göster.)

Yukarıdaki beyitte şair sakinin beyaz ve parlak parmaklarını gümüş halhala benzetirken, kadehin sapını ise halhal takan ayak bileğine benzetmektedir. Tıpkı ayak bileğine takılan gümüş halhal misali, saki de parlak ve beyaz elleriyle şarap kadehinin sapından tutmakta ve onu mecliste dolaştırmaktadır.

Berf benzetdi bu dem deşti gümüş ma‘denine

Gurre-i nâsiye-i lutf-ı mezîd oldu bedîd (K. 4 / 25)

(Bu zaman çölü karı gümüş madenine benzetti. Parlak yüzünün lütfunu çoğaltı, benzersiz ve güzel oldu.)

Sîmli avânisini vasf etdi bir agzı gümüş

Matbahında bedr-i meh bir orta sâbit lengeri (T. 69 / 26)

(Bir gümüş ağızlı, gümüş yemek takımlarını övdü. Mutfağının ortasında bir yuvarlak tepsi duruyor.)

Harâmdır deyü sîm ü zer almaga zâhid

Birer birer aradı hücrende züvvârı (K. 9 / 17)

(Zahid haramdır diye gümüş ve altın almaya, ziyaretçileri hücrende birer birer aradı.)

O tıflı bezmde zann etme sîm ü zer düşürür

Bir iki kâse-i ‘işret-fezâ meger düşürür (G. 46 / 2)

(Sanmaki o küçük, mecliste gümüş ve altın düşürür. Meğer bir iki kâse içki verici düşürür.)

2.3.6. Elmas

Aslı maden kömürüdür. Serttir. Kırıntıları zehir olarak kullanılmaktadır (Karataş, 2006: 194).

Ya hûriyân egilip huldden temâşâya

Şünûf-1 bend olan elmâslar verirdi ziyâ (K. 3 / 112)

(Ey cennetin kızları ebedi seyre eğilip, elmaslar ışık ve aydınlık verirdi.)

2.3.7. Billur

‘Parlak, şeffaf ve saydam taş veya saf ve temiz beyaz cam, kristal’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 119).

Lebiveş sâgar-1 yâkûtdan zemzemlenip kâm al

Kırıklanma Lebîbâ sâgar-1 billûra fağfura (G. 127 / 7)

(Ey Lebîb! Değerli Çin porselenine ve billura kendini beğendirme, dudağı gibi yakut bardaktan zemzemlenip zevk al.)

Yukarıdaki beyitte şair, renginin kırmızı olmasından dolayı şarap bardağını yakut madeniyle ilişkilendirmiştir ve sevgilinin kırmızı dudaklarına benzetmektedir. Şair beytinde sevgilinin tatlılık veren dudaklarından yola çıkarak, bardağın içindeki şarabı zemzemle ilişkilendirmiş ve zemzem içen aşığın zevk aldığını açıklamıştır.

Safvet-i ma‘den-i billûr ile rûh-1 kâfur

Katılıp birbirine oldu o gerden peydâ (K. 12 / 8)

(Kâfur cevheri ile saf billur madeni, birbirine katılıp o gerdan ortaya çıktı.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin gerdanının beyazlığını, berraklığını, parlaklığını, güzel kokusunu anlatabilmek için değerli ve kıymetli bir maden olan ‘billur’ ve ‘kâfur’u birlikte kullanmıştır.

2.3.8. Yakut

Damarları dar ve incedir. Kızıl sarı ve gök rengindedir. Ataşe dayanıklıdır. Dîvân şiirinde kırmızı rengi özelliğiyle benzetmeler yapılmıştır. Zehirlenme, yürek çarpıntısı, vesvese, cin çarpması gibi pek çok hastalığa iyi geldiği düşünülmektedir (Günyüz, 2001: 169).

‘Aceb cevherli yerdir sâha-i mey-hâne kazdıkça

Çıkar yâkût-1 rümmânî ya rengîn ma‘den-i mînâ (G. 1 / 7)

(Meyhaneyi kazdıkça, cevherli yer olmasına şaşılır mı? Nar rengi gibi yakut, mina madeni çıkar.)

Yukarıdaki beyitte şair meyhaneyi, içinde cevher ve değerli madenlerin bulunduğu maden ocağına benzetmektedir. Meyhanenin içinde bulunan cevherlere ve değerli madenlere şaşırılmaması gerektiği dile getirilmiştir. Meyhanenin bir unsuru olan kırmızı şarabı, kırmızı nar rengi dolayımında yakut madenine benzetmektedir. Meyhaneden çıkan bir diğer maden ise parlak, cam şarap şişesidir. Şarap ve parlak şişe meyhanenin mücevherleridir.

Lebiveş sâgar-ı yâkûtdan zemzemlenip kâm al

Kırıklanma Lebîbâ sâgar-ı billûra fağfura (G. 127 / 7)

(Ey Lebîb! Değerli Çin porselenine ve billura kendini beğendirme, dudağı gibi yakut bardaktan zemzemlenip zevk al.)

Yukarıdaki beyitte şair, renginin kırmızı olmasından dolayı şarap bardağını yakut madeniyle ilişkilendirmiştir ve sevgilinin kırmızı dudaklarına benzetmektedir. Şair beytinde sevgilinin tatlılık veren dudaklarından yola çıkarak, bardağın içindeki şarabı zemzemle ilişkilendirmiş ve zemzem içen aşığın zevk aldığını açıklamıştır.

2.3.9. La'l

'Kırmızı/al' anlamına gelir. Değerli ve kırmızı bir süs taşıdır (Devellioğlu, 2010: 623).

Etme her nâ-dâna la'l-i nâbını 'arz u telef

Bana 'arz et cevher-i hüsne benim kıymet-şinâs (G. 65 / 5)

(Her bilgisize saf lalini sunma ve yok ettirme. Bana sun, güzel cevherine kıymet bilen benim.)

Yukarıdaki beyitte şair değerli kırmızı lal taşı cevherini, sevgilinin kırmızı dudaklarına benzetmektedir. Şair beytinde sevgilinin dudaklarının değerini bilmeyenlere sunulmaması gerektiğini, sunulduğu zaman ise sevgilinin dudaklarının değersizleştiğini dile getirmiştir. Kırmızı lal cevherine benzeyen dudakların aşığa yani şairin kendisine sunulması gerekmektedir. Çünkü sevgilinin kırmızı lal taşı gibi mücevherlerinin değerini âşık bilmektedir.

Diline kan oturur la'l-i Bedahşân'ın ger

Kafes-i fikrine girse o leb-i cân-bahşâ (K. 12 / 6)

(Eğer o can bağışlayan dudaklar fikir kafesine girse, Bedehşan'ın Lal taşı gönlüne kan oturur.)

2.3.10. Mihek

Altın ve gümüşün üzerine sürterek, ayarını tespit etmeye yarayan taştır (Düzlü, 2018: 649).

Herkesin cevherin ursun mihek-i tecribeye

Zihn-i vakkâdını nasb eyle muhayyer ola tâ (K. 22 / 15)

(Herkesin cevherini deneme taşı ölçsün, beğenilen olana kadar parlak akıl nasip eyle.)

Yukarıdaki beyitte şair insan aklını cevhere benzetmektedir. Madenlerin değerinin anlaşılması için kullanılan mihek taşı, insan aklının cevherinin değerini belirleyen bir ölçü aleti olarak kullanmıştır.

2.3.11. Dürr – Lü'lü – Le'al (inci)

Beyaz, yuvarlak ve parlak bir taştır. İstiridyeye ve midyenin içine giren nisan yağmurundan bir damlanın, bir kum zerreciği rahatsızlık verdiği için, damlacığı kaplamakta ve zaman içinde inciye dönüşmektedir. 'Deniz' ve 'su' ile birlikte ele alınmıştır (Günyüz, 2001: 166). Dîvân şiiirinde 'söz, şiir, sevgili, sevgilinin dişleri ve aşığın gözyaşları'na benzetilmektedir (Aksu, 2002: 119).

Oldu eşk-i dîdemin ey nâzenîn

Evveli bahr âhiri dürr-i semîn (Muamma 23)

(Ey sevgili, son baharın ilk çok değerli incisi gözyaşım oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın sevgili için dökmekte olduğu gözyaşlarını, değerli inci tanesine benzetmektedir.

Sadef-i cism-i safâ-güster ü zîbâsından

Çünkü dür-dâneler etmişdi zuhûr âbile sân (K. 11 / 3)

(Sedef süsünden ve safâ (beyaz taş) döşenmiş, çünkü inci taneleri su kabarcığı benzeri meydana çıkardı.)

Def gibi seylî-i cevr-i devre sâbirdir tenim

Dürre-i dest-i cefâya tabl-ı hâzırdır tenim (G. 99 / 1)

(Tenim def gibi zaman selinin zülmüne sabırlıdır. Tenim, inci gibi beyaz elin cefasına hazır davuldur.)

Bağrını deldi hased dürr-i semîn-i sadefin

Nâf-ı müşğînini erbâb-ı dil etdikde senâ (K. 12 / 10)

(Sana misk göbeğini gönül ehli ettikçe, haset değerli sedef incisinin bağrını deldi.)

Her birin bin zer-i hurşîde verir

Nakl edenler dür-i vasfın ‘adene (T. 53 / 15)

(İncinin özelliklerini fevkaledede anlatanlar, her biri bin altın güneşe verir.)

2.3.12. Timur - Demir

Demir dövüldükten sonra, “su verme” denilen, sıcak demirin sert olmasını sağlamayı temin eden işlemlerden geçirilir. Suyu tam zamanında verilen demir, sağlam ve kalitelidir (Keskin, 2009, 277).

Eder mi pend o mehin kalb-i âhenîne kâr

Soguk demir ne dökersin gönül nedir bu ‘anâ (K. 5 / 26)

(Ey gönül, o hakir demir gibi sağlam olan kalbine nasihat eder mi? Soğuk demir dökersin, bu ona nedir?)

Yukarıdaki beyitte şair, sert olma özelliğinden dolayı sevgilinin kalbini demire benzetmektedir.

Dayanmaz darbına âbâdı kagazdan da ehvendir

Siper isterse tîmûr olsun ister hâlis-i fûlâd (T. 4 / 19)

(Darbelerine dayanmaz abadı kâğıttan (Hindistan’da ipekten yapılan kâğıt) da daha aşağıdır. Siper ister demir olsun, ister halis çelik olsun.)

2.3.13. Fulad (Çelik)

Demirin işlenmiş halidir. Dayanıklısıdır, serttir ve kolay erimemektedir. Suyu alınıp, tekrar su verilerek işlemler yapılmaktadır (Aksu, 2002: 118).

Dayanmaz darbına âbâdı kagazdan da ehvendir

Siper isterse tîmûr olsun ister hâlis-i fûlâd (T. 4 / 19)

(Darbelerine dayanmaz abadı kâğıttan (Hindistan’da ipekten yapılan kâğıt) da daha aşağıdır. Siper ister demir olsun ister halis çelik olsun.)

2.3.14. Sedef - Sadef

Sıcak denizlerde bulunan midye ve istiridyelerin kendilerini korumak için salgıladıkları salgı sonucu oluşturdukları yuvalardan elde edilmektedir. İnci bir sedefin içinde oluşmaktadır (Günyüz, 2001: 169).

İsminin Bâkî Efendi olduğu i‘lâm eder

Kim bekâyâ-yı sedefdendir o memdûhu’l-enâm (T. 25 / 4)

(İsminin Baki Efendi olduğunu bildirir. O övülmüş insanlar ki sedeften geriye kalanlardır.)

Sedeften geriye kalan incidir. Yukarıdaki beyitte şair, övülmüş insanları değerli inciye benzetmektedir.

Sadef-i cism-i safâ-güster ü zîbâsından

Çünkü dür-dâneler etmişdi zuhûr âbile sân (K. 11 / 3)

(Sedef süsünden ve beyaz taşdan döşenmiş, çünkü inci taneleri su kabarcığı benzeri meydana çıkardı.)

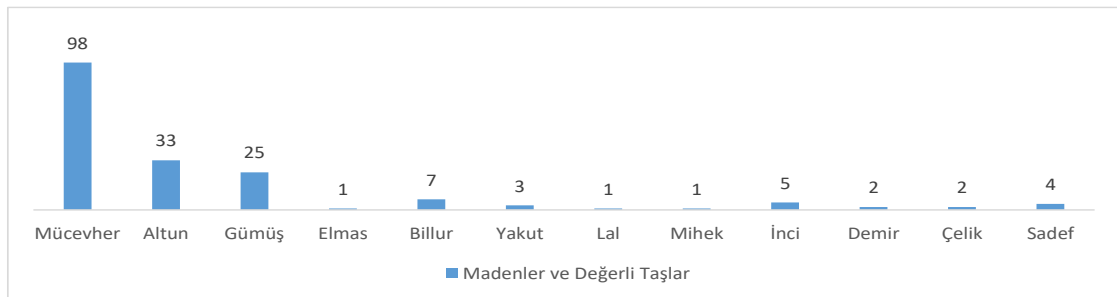
Bağrını deldi hased dürr-i semîn-i sadefin

Nâf-ı müşğînini erbâb-ı dil etdikde senâ (K. 12 / 10)

(Sana misk göbeğini gönül ehli ettikçe, haset değerli sedef incisinin bağrını deldi.)

Tablo 2.13. Dîvân’da Yer Alan Madenler ve Değerli Taşların Beyit Sayısını

Gösteren Tablo

2.4. EŞYALAR

2.4.1. Aydınlatmalar

Dîvân'da 5 adet aydınlatma gereci tespit edilmiştir.

2.4.1.1. Fetil-Fitil

Fitiller, kükürtlenmiş üstüpuşden veya papirüs yapraklarından yapılmaktadır (Şahin, 2011: 739). Kandil ve mum gibi aydınlatma araçlarının ortasında bulunan ve yakılarak ışık vermesine yarayan yanıcı ipe verilen isimdir.

Felek-i sâmine yutdurdu fetîli gicenin

Kesret-i şem'-i kanâdîli müdâhin degilem (T. 3 / 29)

(Sekizinci göğge gecenin fitilini yutturdu, mum kandillerinin çokluğuna yalancı dost değilim.)

Beli vardır içinde gerçi fetîl

Kimse ammâ ana demez kandîl (Lugaz 9 / 4)

(Evet, içinde fitil vardır. Ama ona kimse kandil demez.)

2.4.1.2. Kandil-Çerag

Toprak, maden, seramik ve camdan yapılan kaptır. İçine zeytinyağı ve bir fitil konularak yakılmaktadır (Turan, 2018: 39). Yağ bittikten sonra fitilin sönebilmesi için, içine su da konulmaktadır (Keskin, 2009: 946). *Dîvân* şiirinde saçın yüzün etrafında duruşundan dolayı 'sevgilinin saçı'na benzetilir (İşçi, 2017:87), Tasavvufta ise 'yol gösterici' anlamında kullanılmaktadır (Küçük, 2021: 132).

O şehryâr-ı gamım ki kılar çerâgânı

Şüküfte dâğlarım lâlezâr faslında (G. 114 / 4)

(O gam padişahım ki ışığını verir. Lalebahçesi gibi dağlarım çiçek açar.)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin verdiği üzüntünün, güneş ışığıyla renklenen lale bahçesi gibi aşığın yaralarını çiçeklendirdiği anlatılmaktadır. Şair padişah sevgiliyi 'güneş'e, verdiği üzüntüyü 'güneş ışığı'na, yaralarını ise 'lale bahçesi'ne benzetmektedir. Lale bahçesindeki lalelerin kırmızı renk olmasıyla, yaraların kırmızı renk olması arasında ilişki kurulmuştur, denilebilir.

Müncelîdir sîneden târiki-i âhımda dâğ

İşte görsün görmeyenler bende vardır şeb-çerâğ (G. 75 / 1)

(Ahımdaki karanlık yara sineden parlaktır. Ben de gece kandilleri vardır, işte görsün görmeyenler.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın ah dumanındaki siyahlığın, sevgilinin sinesinden daha parlak olduğunu ifade etmiştir. Siyah renk ile karanlık arasında ilişki kurulmuştur.

Yahod anınçün açıldı hazâ'in-i melekût

Saçıldı sâhasına şeb-çerâğlar her câ (K. 3 / 113)

(Yahut onun için görünmeyen hazineler açıldı. Sahanın her yerine gece kandilleri saçıldı.)

Yanmakda çerâğ-ı ni'amı bay u gedanın

Bak dîde-i insâf ile nûr-ı Ramazân'a (G. 36 / 3)

(Ramazân nuruna insaf gözüyle bak, fakir ve zenginin nimet çerağı yanmaktadır.)

Ola kandîl-i tâli'in rûşen

Tâ ki meh tâk-ı çarha zînetdir (K. 14 / 5)

(Parlak kandil gibi doğan ay, gökyüzü kubbesinin süsüdür.)

Felek-i sâmine yutdurdu fetîli gicenin

Kesret-i şem'-i kanâdîli müdâhin degilem (T. 3 / 29)

(Sekizinci göğe gecenin fitilini yutturdu, mum kandillerinin çokluğuna yalancı dost değilim.)

Beli vardır içinde gerçi fetîl

Kimse ammâ ana demez kandîl (Lugaz 9 / 4)

(Evet, içinde fitil vardır. Ama ona kimse kandil demez.)

2.4.1.3. Mum-Şem-Çerag

Yavaş yanan maddenin, fitilin üzerine döküldükten sonra katılaştırılmasıdır (Çarlıoğlu, 2011: 60). Yuvarlak ve ortasında pamuk ipliğinden bir fitilin bulunduğu mum,

dondurulmuş yağdan oluşmaktadır. ‘Güzelliği’ simgelemektedir (Şahin, 2011: 743). Dîvân şiirinde yanması ve ışık kaynağı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. ‘Pervane’ imgeş ile birlikte kullanılmaktadır. Beyitlerde ‘ilahi aşk’ muma benzetilmektedir (Turan, 2018: 40). Sevgilinin yüzünün güzelliği ve yanağının parlaklığına teşbih edilmiştir (Kılıç, 2016: 406). Çabuk tükenmesi ‘ömrün kısalığına ve hayatın faniliğine’ benzetilmektedir (Deniz, 2019: 165). Dîvân şiirinde mum; yapılışındaki yağ, şekli, ateşin içindeki fitil, yanıp eridikçe etrafına dökülen damlalar ve dumanı nedeniyle başlı başına insana teşbih edilir. Mum yandıkça sanki aşığın yürek yağı erir. Şekli itibariyle ayakta duran insanı andıran mumun içindeki fitil, insanın içindeki can damarıdır. Hak âşıkları içlerindeki mumu yaktıkça bedenlerinden sıyrılarak fena bulurlar (Özkan, 2005: 362).

İtmedin dil-beri râm u leb-i şîrînini bûs

Âh ey dil-şude ne mûm u ne hod bâl etdin (G. 88 / 4)

(Ah ey âşık, sevgiliye boyun eğip, tatlı dudaklarını öpmedin. Kendini ne mum ne de bal ettin.)

Yukarıdaki beyitte şair aşığın tıpkı yandıkça eriyen mum misali sevgiliye boyun eğip, tatlı dudaklarını öpmediği için, aşığın sevgilisi uğruna ne yanan bir mum olduğunu, tatlı dudaklarını öpmediğinden, ne de kendisinin bal olduğunu açıklamıştır. Şair beyitte sevgilinin tatlı dudaklarıyla bal arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin tatlı dudaklarını öpen aşığı bala benzetmektedir, denilebilir.

Felek-i sâmine yutdurdu fetîli gicenin

Kesret-i şem‘-i kanâdîli müdâhin degilem (T. 3 / 29)

(Sekizinci göğe gecenin fitilini yutturdu, mum kandillerinin çokluğuna yalancı dost değilim.)

2.4.1.4. Micmer

Buhardan içine tütsü yakılmaktadır. Etrafa güzel koku saçmaktadır (Aysan, 2022: 99). Dîvân şiirinde ‘aşığın ciğeri, canı, sinesi’ imgelerine benzetilmektedir (Turan, 2018: 38).

Ey dil hayâl-i kâkül-i ‘anber-şemîm ile

Bezm-i safâya sîne-yi pür-sûzu micmer et (G. 11 / 5)

(Ey gönül, amber kokulu kâkülünün hayaliyle, safa bezmine yanıklarla dolu sineyi micmer et.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarının güzel kokusunu amber ile ilişkilendirmiştir. Âşık, sevgilinin cefası ve hasretiyle yanan gönlünü, içinde tütsü yakılan ve etrafa güzel koku yayan micmere benzetmektedir. Sevgilinin amber gibi güzel kokulu saçlarını hayal ederken; yanık sinisini, içinde tütsü yakmaya yarayan ve etrafına güzel koku yayan micmere teşbih etmiştir. Bunları eğlence meclisinin unsuru olarak düşünmüştür. Etrafına güzel koku yayan micmer ile amber gibi güzel kokulu saç arasında da ilişki kurulmuştur denilebilir.

‘Anberîn zülfün anıp sînesin aldı âteş

Âh edip micmere çıktı deyü depesinden dûdu (G. 142 / 3)

(Ah edip dumanı tepesinden micmere çıktı diye, amber kokulu zülfünü anıp sinesi ateş aldı.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin amber gibi güzel kokulu saçları, ateş gibi yanan sinisi, ah dumanı ve etrafa güzel koku yaymak için yakılan tütsü ile içine konulduğu micmer arasında ilişki kurmuştur.

2.4.1.5. Kibrit

Kibrit, kükürt demektir. Beyaz, sarı, kırmızı ve siyah olmak üzere dört çeşidi vardır. En iyisi kırmızı olanıdır ve ‘kibrît-i ahmer’ olarak bilinmektedir (Şahin, 2011: 741).

Kîmyâger zann ederler mazhar-ı ihsânını

Gûyiyâ kibrît-i ahmerden nigâh-ı kemteri (T. 69 / 28)

(Güya kırmızı kibritten değersiz bakışa, kimyager iyilik sahibi zannederle).

Tablo 2.14. Dîvân’da Yer Alan Aydınlatmaların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.4.2. Ev Gereçleri

Dîvân’da 17 adet ev gereci tespit edilmiştir.

2.4.2.1. Balin (Yastık)

Yastık, uyurken kafa ve boyun altında kullanılan, yünlü ev eşyasıdır. Dîvân şiirinde âşık etrafında şekillenmektedir. Sevgiliden uzak olan âşık, sevgilinin bulunduğu mahalleye gider ve onun kapısının eşliğinde bekler. Âşık sevgilinin kapısında beklerken, kapıyı kendisine yastık yapmaktadır (Gürdap, 2023: 77).

Gözün açmaz yürümez durmaz oturmaz uyumaz

Ser-be-bâln-i hacergâh u şa'îre der-kâr (K. 19 / 17)

(Gözünü açmaz, yürümez, durmaz, oturmaz, uyumaz. Şaire taş baş yastığıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair uyumak için başın alt kısmına konulan yastığı, şekil itibariyle taşa benzetmektedir. Taş şairin yastığıdır.

2.4.2.2. Buriya (Hasır)

Yere serilir ve sarılır. Maddi değeri yoktur ve temin edilmesi kolaydır. Dîvân şiirinde 'hankah, derviş, tekke' gibi imgelerle birlikte ele alınıp işlenmiştir (Keskin, 2009: 925).

Bed-gû sayar anı bize esbâb-ı fakrdan

Semmûre kaplar ehl-i riya bûriyâmızı (G. 145 / 7)

(Dedikoducu bize onu yoksulluk sebeplerinden sayar. Riya ehli hasırımızı ağaçla kaplar.)

Yukarıdaki beyitte şair, hasırın maddi değeri olmadığından dolayı yoksulluk sebeplerinden biri olduğunu dile getirmiştir.

Cihân yansa hasîrim yok niçün ketm eyleyem

Hakk'ı Kilimin dört ucun verdim suya cell-i cesâretle (T. 41 / 34)

(Dünya yansa hasırım yok niçin gizleyeyim, büyük cesaretle Hakk kilimin (yeryüzü) dört ucunu yere serdim.)

2.4.2.3. Kilid

Kapı ve çekmece gibi eşyaları kapatmak için kullanılmaktadır.

Penbeden bir hisâr-ı dil-keşdir

Anın ammâ kilîdi âteşdir (Lugaz 6 / 2)

(Penbeden bir gönül çeken hisardır, ammâ onun kilidi ateştir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi kilidi ateşten bir kaleye benzetmektedir. “Penbe”ni hem pamuk (beyaz olması) hem de açık kırmızı renk anlamlarında kullanılması mümkündür. İki anlamı da sevgilinin özelliklerini gösteren anlamlardır.

Pul degil çeşm-i ‘anasında bütün nukre-i dehr

Urmasın hiç sebet-i çarha süreyyâyı kilîd (K. 4 / 20)

(Gözyaşında bütün dünyanın gümüş külçesi, para değil. Gök sepetine Süreyya kilidi hiç vurulmasın.)

Hemân miftâh-ı tîg-i nusretin al deste feth eyle

Kilîd-i genc-i Îrân’ı der-i iklim-i Tûrân’ı (K. 8 / 75)

(Zafer kılıcının anahtarını hemen al eline feth eyle. İran hazinesinin kilidi, Turan diyarının kapısı.)

Temîzden kalıp âteş-gedeyle buz-hâne

Semenderin dişî kitlendi kaldı kufîsâ (K. 5 / 9)

(İyice ateş tapınağı ile buzhane arasında kaldı. Semenderin dişî kilitlendi, kilitli kaldı.)

2.4.2.4. Miftah (Anahtar)

‘Anahtar’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 749).

Hemân miftâh-ı tîg-i nusretin al deste feth eyle

Kilîd-i genc-i Îrân’ı der-i iklim-i Tûrân’ı (K. 8 / 75)

(Zafer kılıcının anahtarını hemen al eline feth eyle. İran mücevherinin kilidi, Turan ülkesinin kapısı.)

2.4.2.5. Takvim

Üzerinde gün, ay ve yılların belirtildiği kitapçıktır.

Rûyu zülf altında pinhân etmiş ol mâh-ı münîr

Var mı takvîminde bu sâlin husûfa bir müşîr (Muamma 22)

(O parlak ay gibi yüzü, saçlarının altında gizlenmiş. Bu senenin takviminde bir ay tutulması haberi var mı?)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin aya benzeyen parlak yüzüne düşen siyah saçlarını ‘ay tutulması’yla ilişkilendirmiştir. Bir ay tutulması olup olmadığını ise günler hakkında çeşitli bilgiler içeren takvim yapılarından sormaktadır.

Bir iki sâl idi âsâr-ı ‘ulviyyeyle ‘ârifler

Kalem-cünbân-ı takvîm-i cedîd olmuşdular ammâ (T. 2 / 4)

(Arifler ve yüceler için yüzyıllar, bir iki seneydi. Amma yeni takvimin hareketli kalemi olmuşlardı.)

Bu takvîmât-ı ‘aklı ser-te-ser gözden geçirdim hep

Muhassal her biri bir güne ta‘bîr eyleyip îrâd (T. 4 / 7)

(Bu akıl takvimlerini hep baştanbaşa gözden geçirdim. Sonuç her biri bir güne açıklama getirir.)

2.4.2.6. Firaş – Pister – Bister – Bisat - Came-hab (Yatak – Döşek - Minder)

Üzerinde yatmak ve oturmak için kullanılmaktadır.

Ne ihtimâl ki matrûh-ı künc-i gam koyasın

Esîr-i pister ü sâhib-firâş bîmârı (K. 9 / 23)

(Esir yatağı ve hasta yatak sahibi, ne ihtimal ki köşe bucak konulmuş gam koyasın.)

Sâ’ir âlât u bisât esliha vü turf u tuhaf

Ki şümârında yedi kûteh idi ihsânın (T. 13 / 13)

2.4.2.7. Seccade

Üzerinde namaz kılmak için kullanılmaktadır.

Sen de kıldın kibleye hüsn-i teveccüh sıdk ile

Eyleyip gösterde-i seccâde-i rûy-ı niyâz (T. 7 / 8)

(Sen de kibleye iyilik ve güzellikle yönelip, doğrulukla kıldın. Yüzlerini seccadeye yalvarış / yakarış ve dua için kapanmışlar.)

Yukarıdaki beyitte şair, seccadenin kibleye doğru serilen, iyilik ve güzellikle kibleye yönelen, üzerinde namaz kılınan, dua etmek ve Allah'a yalvarmak için kullanılması gibi özelliklerini dile getirilmiştir.

Ben dahi seccâdeyi serdim tevekkül bâbına

Vird-i yâ Fettâh u yâ Rezzâk ile subh u mesâ (K. 13 / 66)

(Ben de sabah ve akşam her gün okunan ya Fettah ya Rezzak ile hayırlısıyla Allah'a bırakıp, seccadeyi serdim.)

Yukarıdaki beyitte şair, Allah'tan bir şeyin hayırlısını istemek için, seccadenin üstünde kılınan namazdan sonra, Allah Teâlâ'nın ismi olan (el-Esmâü'l-Hüsna) isimleri vird edindiğini belirtmiştir.

2.4.2.8. Süzen (İğne)

İğne, bir ucu sivri diğer ucu ise delik, metalden yapılan bir eşyaya verilen isimdir. Delik olan uca bir ip geçirilir ve sivri olan ucuyla da dikiş yapılacak yere batırılıp çıkartılarak dikme işlemi yapılır.

Fikr-i müjgân olmasa zahmım dikiş tutmaz Lebîb

Sînem oldu gümrük-i hicrinde sadr-ı süzeni (G. 133 / 5)

(Ey Lebîb, (sevgilinin) kirpiklerinin düşüncesi olmasa, yaram dikiş tutmaz. Sinem ayrılık gümrüğünde göğüs iğnesi oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin uzun ve sivri kirpiklerini iğneye benzeterek, aşığın yarasının kapanması için, sevgilinin kirpiklerinin düşüncesinin gerektiğini belirtmektedir. Sevgilinin iğneye benzeyen uzun ve sivri kirpiklerini, aşığın yarasını diken bir imge olarak düşünmek mümkündür.

2.4.2.9. Mikraz (Makas) - Dehre (Budama Makası)

Makas, kesici olan ağzının kapanıp açılması sûretiyle bir şeyi kesmeye, biçmeye ve doğramaya yarayan metal bir gereçtir.

O terzi şûhu eder çîn-i ebruvânı bize

Metâ‘-1 cevreden endâm kesmege mikrâz (G. 70 / 2)

(O terzi kaşlarının çatıklığını bize neşe verir. Makas zulüm malından boy keser.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgiliyi terziye benzettiğinden sevgilinin kaşlarının çatıklığı ve sert görünümünü aşığı sevinç vermektedir.

Hemîşe tâ ki gülistân-1 dehre ‘ârız olup

Bu çâr-fasl bahâr u hazân u sayf u şitâ (K. 5 / 81)

(Her zaman bu dört mevsim bahar, hazan, yaz ve kış; gülbahçesinin budama makasıdır.)

2.4.2.10. Tîşe (Balta)

Tîşe, ‘balta ve keser’ anlamlarına gelir. Tîşe-i Ferhâd, Ferhad'ın dağ açmada kullandığı baltasıdır (Devellioğlu, 2010: 1294).

Tîşe-i ihtimâm-1 âsafla

Âbı Ferhâdveş olup cûyân (T. 14 / 19)

(Vezir baltasına dikkat ederek, Ferhat gibi suyu arayan olur.)

Yukarıdaki beyitte şair, Ferhat ile Şirin hikâyesine telmihte bulunarak, Ferhat'ın Şirin'in aşkı için dağı baltayla delip, su araması ve şehre su getirmesini konu etmiştir.

2.4.2.11. Sünger

Sünger, emici özelliği olan bir temizlik malemesidir.

Misâl-i sâyis alıp sünger-i süreyyâyı Silip

Burâk'ını keyvân-1 çarh ser-tâ-pâ (K. 3 / 116)

(Seyis gibi Burak'ını alıp, satürn/zuhâl gezegeni göğünü, Süreyya Yıldızı süngeriyle baştanbaşa sildim.)

2.4.2.12. Çekmece

Dolabın hareketli parçasıdır. Eşyaları düzenli saklamak için kullanılmaktadır (Keskin, 2009: 928). *Lebib Dîvânî*'nda çekmece imgesinin geçtiği, aşağıda belirttiğimiz iki beyitte; güzel, eşsiz ve benzersiz olmalarıyla Hint çekmecelerinden söz edilmiştir.

Büyût-1 revzeneler bâblar tenâsübde

Misâl-i çekmece-i Hind olur nazarda bedîd (T. 18 / 6)

(Evlerin pencereleri, kapılar birbirine uygundur. Baktığında eşsiz Hint çekmecelerine benzer.)

Muntazam revzeneler çekmece-i Hindâsâ

Ahmed-âbâd-ı safâdır bu binâ ma'nâda (T. 23 / 8)

(Hindistan çekmeceleri, düzgün pencereler, bir mânâda bu yapı Ahmed'in sefa evidir.)

2.4.2.13. Mehd-Gehvare (Beşik-Kundak)

Bahar bulutu bir dadıya benzetilir; gül bahçesi beşik, gonca ise çocuktur. Bahar bulutu dadısı, gül bahçesi beşiği üzerine gelmiş, gonca çocuğu ağzını açarak memesine uzanmıştır. Bahar bulutunun yağdırdığı yağmurlar, tıpkı çocukların sütle beslenmesi gibi çiçekleri ve ekinleri besleyip büyüttüğünden dolayı böyle bir benzetme yapılmıştır (Şahin, 2011: 134).

Gonçelerdir bâga tıfl-ı nâzenîn

Mehd gül-bün şîr şebnem dâye gül (G. 90 / 2)

(Nazlı çocuğun (sevgili) bahçedeki goncalardandır; beşiği gülfidanı, sütü şebnem, dadısı güldür.)

Yukarıdaki beyitte şair sût kelimesini sûtanne (daye) ve tıfl (küçük) kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Küçük çocukların gelişiminde önemli bir yere sahip olan sütün özelliğine dikkat çekmiştir. Sevgiliyi henüz çiğ ve küçük bir goncaya benzeterek, yetişip bir gül olmasını süte bağlamıştır. Sevgiliyi annesi nazla ve sütle büyütmiştir. Gülün yetişebilmesi için suya, bir insanın yetişmesi için de süte ihtiyacı vardır. Bu durumda şair beyitte sütü suya benzetmiştir. Çiğ tanesi – su damlacığı (şebnem) nemli olması özelliğiyle bitkiler için önemli bir su kaynağıdır. Bu yönüyle sütü şebneme de benzetmiştir denilebilir. Şebnem iki anlamıyla kullanılmış, süte ve sevgiliye benzetilmiştir. Bebeklerin içinde büyüdükleri ve yetiştikleri beşik ile güllerin yetiştiği ve büyüdüğü güllük arasında teşbih yapılmıştır.

2.4.2.14. Rahle

Kur'ân ve kitabın üzerine -okumak için- konulduğu sıralardır. Geniş ayaklı, üstü dar, alçak bir masadır (Özçelik, 2010: 179).

Rahle-i râhat kırıldı mekteb-i bahtımda âh

Seyli-i üstâd-ı gamdan bana yokdur bir mücîr (T. 9 / 48)

(Ah, kader mektebimde rahat rahle kırıldı. Gam üstadının şiddetinden, imdadıma yetişen biri yoktur.)

2.4.2.15. Fevvere (Fıskiye)

'Fıskiye, içinden su fışkıran şey' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 302).

Gülsitân-ı 'işretin fevvâre-i billûruna

Bir kalem su feyz-i mi'mâr-ı kaderden tâkdir (G. 49 / 2)

(Gülbahçesinin eğlencesinin billur fıskiyesine, suyun bolluk ve bereket kaderinin mimarından bir kalem kaderden tâkdir.)

2.4.2.16. Sanduk (Kutu)

Sandık; mücevher, kumaş, çeyiz gibi değerli eşyaların içine konulup, saklandığı bir gereçtir.

Bir zamân sandûka-i sînemde hıfz etdim ki tâ

Görmeye ehl-i ma'ârifden anı bir âheri (T. 69 / 6)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın içinde her şeyi gizlediği ve sakladığı gönlünü 'göğüs sandığı'yla ilişkilendirmiştir. Gönül gözüyle görülecektir.

Kimi sandûk-ı sîm ü servetin kufl-ı Frengî'si

Kiminin nakd-i ma'sûşu yemîni elde hâzır mâl (T. 43 / 30)

(Kimi gümüş sandık ve Frenk kilidi servetin, kiminin para yemini elde hazır maldır.)

2.4.2.17. Perde

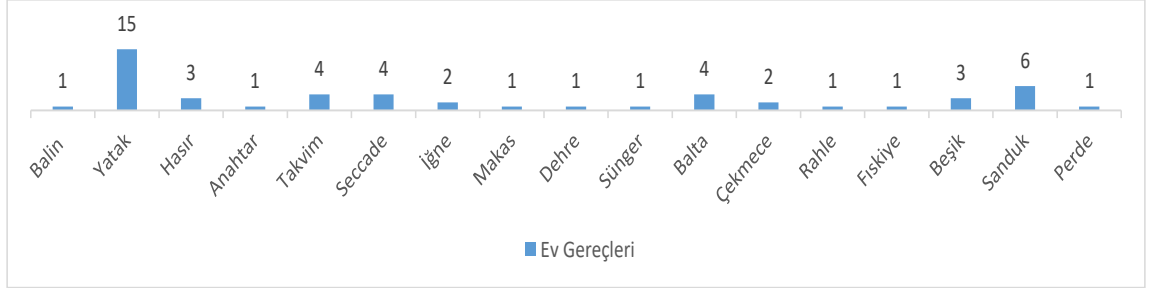
Kapı ve pencere gibi yerlere asılan örtüdür (Devellioğlu, 2010: 1005).

Ka‘be-i vech-i mîr-i kâmil için

Oldu gûyâ ki perde nûr-ı siyâh (T. 93)

(Kâmil emiri Kâbe yüzü için, sözümona ki siyah nur perdesi oldu).

Tablo 2.15. Dîvân’da Yer Alan Ev Gereçlerinin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.4.3. Yazı Gereçleri

Dîvân’da 11 adet yazı gereci tespit edilmiştir.

2.4.3.1. Midad (Mürekkep)

Mürekkep, çeşitli kıvamlarda yapılan ve çeşitli renkleri bulunan, yazı yazma işini gören bir akışkan bir sıvıdır. *Dîvân* şiirinde mürekkebe rengi itibariyle benzetmeler yapılmıştır. Beyitlerde siyah rengi ‘sevgilinin beni’, kırmızı rengi ‘aşğın sevgili için akan kanlı gözyaşları’ ile özdeşleştirilmiştir (Gürdap, 2023: 98).

Bu kütüb-hâne-i ‘âlemde midâd-ı te’lîf

Tâ ola vesme-i ebrû-yı sutûr-ı ‘ulemâ (K. 22 / 24)

(Bu kütüphane âleminde eser yazma mürekkebi, kaş boyası âlim satırları ola.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın kütüphanesindeki eserlerin ve şiirlerinin ilham kaynağının, sevgilinin siyah kaşları olduğunu ifade etmekte, mürekkep ile kaş boyası arasında ilişki kurmaktadır.

2.4.3.2. Devat – Divit – Hokka - Mahber

Kalemlerin konulduğu kutudur. Pirinçten ve bakırdan yapılmaktadır. Beldeki kuşağa çaprazlanarak sokulur (Demirok, 2022: 276).

Ka‘be-i ‘âtıfete altun olukdur kalemin

Mahberen teşne-i ihsânına bi‘r-i zemzem (T. 3 / 56)

(Kalemim Kâbe'ye meyleden altınoluktur. Zemzem kuyusu gibi mürekkep hokkam da susamışlara bir lütuftur.)

Yukarıdaki beyitte şair kalemini, yağmur yağdığında Kâbe tavanındaki suyu boşaltmak için yapılmış olan altın kaplama 'altınoluk'a benzetmiştir. Mürekkep kutusunu zemzem kuyusuna, mürekkebi ise zemzeme benzetmiştir. Şairin burada mürekkebinden kastettiği şeyin yazdıklarındaki anlam olduğunu söylemek mümkündür.

Eskiden padişahlar gibi mühim kimseler tarafından kullanılacak kalemlerin sap tarafına altın veya gümüşle tezyinat yapılırdı (Düzlü, 2018: 459).

İmtihân eyle kimin var ise dilde diyeri

İşte nazm işte varak işte devât işte kalem (T. 3 / 61)

(Kimin gönlünde evler varsa, imtihan eyle. İşte şiir, işte kâğıt, işte divit, işte kalem.)

Buyursun işte kalem işte levh ü işte devât

Beyâza çıksın o sır kim nihân-ı 'âlemdir (K. 2 / 25)

(Buyursun işte kalem, işte levha, işte divit. O sır kî gizli âlemdir, beyaza çıksın.)

2.4.3.3. Defter

Defter, kâğıtların biraraya gelmesiyle oluşmaktadır. Üzerine yazı yazmak ve kayıt tutmak için kullanılmaktadır.

Sâlisen re' fetli defterdâr efendinin müdâm

Defter-i bahtı olup zîb-âver-i dest-i 'âlâ (K. 13 / 95)

(Merhametli defterdar efendinin, üçüncü olarak devam eden, zinet getiren üstün el, baht defteri olur.)

2.4.3.4. Varak - Kâğıt (Yaprak ve Sayfa)

Hamur haline getirilmiş bitkilerden ve kimyasal maddelerden yapılmaktadır. İnce ve kurudur (Düzlü, 2018: 451). Yazı için kullanılacak kâğıt, yüzeyine "âhar" adı verilen nişasta ve yumurta akıyla hazırlanmış özel bir karışımın sürülüp mührlenmesiyle hazırlanır. Âhar kâğıda parlaklık ve dayanıklılık verdiği gibi kalemin kolay hareket etmesini ve hataların kolayca silinip giderilmesini de sağlar; yazıya güzellik ve gösteriş

kazandırır. (Şahin, 2011: 254). Dîvân şiirinde ‘sevgilinin yüzü’ ile ilişkilendirilmiştir (Gürdap, 2023: 96).

Yahud safî kagıdı eyledi tûfengine âh

N’olaydı keyfi gibi çatlasaydı ol bârî (K. 9 / 34)

(O kale duvarı ne olaydı keyfi gibi çatlasaydı, yahud temiz kâğıdı tüfeğine ah eyledi.)

İmtihân eyle kimin var ise dilde deyri

İşte nazm işte varak işte devât işte kalem (T. 3 / 61)

(Kimin gönlünde evler varsa, imtihan eyle. İşte şiir, işte kâğıt, işte divit, işte kalem.)

2.4.3.5. Levha

Üzerine resim ve yazı gibi şeyler yazılabilen düz nesnedir (Devellioğlu, 2010: 632).

Buyursun işte kalem işte levh ü işte devât

Beyâza çıksın o sır kim nihân-ı ‘âlemdir (K. 2 / 25)

(Buyursun işte kalem, işte levha, işte divit. O sır kî gizli âlemdir, beyaza çıksın.)

2.4.3.6. Kalem – Kamış – Hame – Kilk

Kalem, defterlerin ve kâğıtların üzerine yazı yazmak için kullanılmaktadır.

Hâme-i tebrîk ile yazdım Lebîb

Havz-ı dil-keş ana târîh-i tamâm (Kt. 36 / 3)

(Ey Lebîb, tebrik kalemiyle yazdım, gönül çelen havuzu tarihi tamamlandı.)

Buyursun işte kalem işte levh ü işte devât

Beyâza çıksın o sır kim nihân-ı ‘âlemdir (K. 2 / 25)

(Buyursun işte kalem, işte levha, işte divit. O sır kî gizli âlemdir, beyaza çıksın.)

İmtihân eyle kimin var ise dilde deyri

İşte nazm işte varak işte devât işte kalem (T. 3 / 61)

(Kimin gönlünde evler varsa, imtihan eyle. İşte şiir, işte kâğıt, işte divit, işte kalem.)

2.4.3.7. Kitab (Nüsha)

Kelime olarak ‘toplamak, dikmek, bağlamak, yazmak’ anlamlarına gelen ‘ketb’ kökünden gelmektedir. Bilgilerin yazılarak, bir araya getirildiği eşyadır (Zöhre, 2016: 236).

Yazdı itmâm-ı kütüb-hâneyle târîhin kalem

Bî-bedel oldu vezîri kıt‘a gûyâ bir kitâb (T. 72)

(Kütüphanenin tamamlanma tarihini kalem yazdı, güya kıta vezirine bir kitab bedelsiz oldu.)

İşte târîhim Lebîb oldu bu beyt

Ehline olur me‘âlî bir kitâb (T. 50 / 18)

(Ey Lebîb, işte bu beyit tarihim, dostuna ve kavmine anlam olun bir kitaptır.)

2.4.3.8. Mektub

Mektup, haberleşme vasıtasıdır. Dîvân şiirinde mektup kâğıdının beyazlığı, mektuba mühür yazılması, mektubun sonunun selamla bitirilmesi gibi özellikleri konu edilmiştir. Gönderenden bir işaret olması için güzel kokular sürülmekte ve bazen de gözyaşları ile ıslatılmaktadır (Keskin, 2009: 1120-1121).

Mektûb-ı mahabbet gibi ragbetli olursun

Leb-beste ol esrârına hulkun rakamâsâ (G. 4 / 3)

(Muhabeet mektubu gibi ilgi duyulan olursun. Ağzı bağlı ol (susan ve konuşmayan) sırlarına huyun yazıyla işaret eder.)

Hokka-i ma‘cûn-ı firkat geldi mektûbun bana

Sıklet-i kâbûs-ı hülyâdan masûn etdin beni (Kt. 6 / 2)

(Bana mektubun geldi, macun hokkasından ayrıldım. Akıldan geçen sıkıntı kâbusundan beni korudun.)

2.4.3.9. Tuğra

Hanedanın maddî ve manevî gücü dile getirilmiştir (Mermer, 2000: 87). Padişahın imzasıdır. Belgelerde bulunur (Karataş, 2006: 182), berat, ferman, paralarda

kullanılmaktadır. Padişahın isim ve lakabını içinde barındırır, kalın kalemle yazılmıştır (Aysan, 2022: 14).

Hîç olmaz kâbil-i tuğrâ-yı garrâ-yı merâm

Olmayanlar sadr-ı zâtında nişân-ı ma'rifet (.14 / 2)

(Gönlünde bilgelik olmayanlara tuğra isteği hiç kabul olmaz.)

2.4.3.10. Ferman (Emir)

'Emir, buyruk, pâdişâh tarafından verilen yazılı emir, berat, buyrultu' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 298).

Bu hiddetle salâbetle görünce İbn-i Hattab'a

Resûlün yâ 'Ömer yâ ersele oldu emr ü fermânı (Kt. 19 / 14)

(Ey Resulün bu hiddetle ve sertlikle görünce, İbn-i Hattab'a Ey Ömer gözyaşın ferman ve emiri oldu).

2.4.3.11. Risale

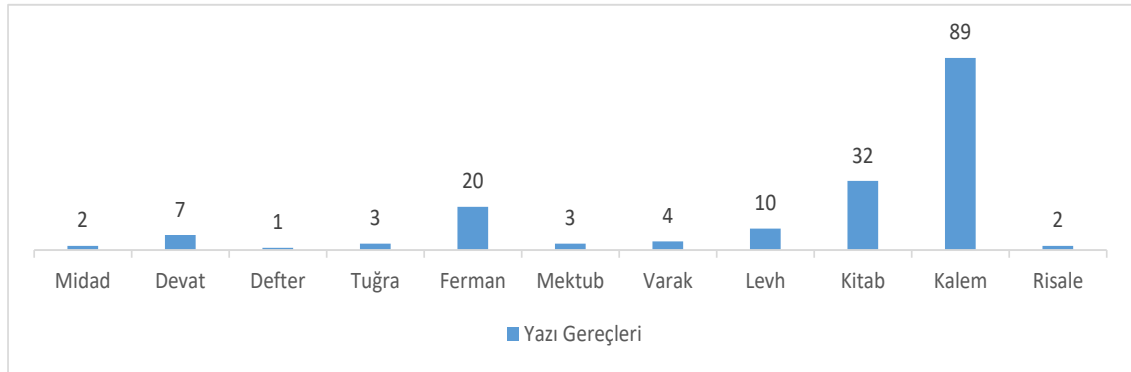
'Mektuplar, küçük kitaplar, mecmûalar, dergiler' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 1037).

Sâde şâ'ir demesin hâsid-i fâsid-meşreb

Bir risâlem dahi var 'ızz-i huzûra hâlâ (K. 22 / 13)

(Hased ve fesad ruhu sade şiiir demesin, hâlâ yüce huzurda bir risalem dahi var).

Tablo 2.16. Dîvân'da Yer Yazı Gereçlerinin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.4.4. Savaş Aletleri

Dîvân'da 13 adet savaş aleti tespit edilmiştir.

2.4.4.1. Barut

Hemen alev alır, toz halinde, silahların ateşlenmesinde kullanılmaktadır (Özçelik, 2010: 193).

Tutup cevvi-i semâyı dūd-ı bârût eyledi muzlim

Siyeh bir perde çekdi rûyuna hurşîd-i nûrânî (K. 8 / 58)

(Sema boşluğu barut dumanı oldu. Güneş gibi parlak yüzüne, siyah bir perde çekti.)

Yukarıdaki beyitte şair âşık imgesini müzlim olarak kullanmıştır. Aşğın çektiği ah ile gökyüzü barut dumanına dönmüştür. Aşğın çektiği ah ile gökyüzünü siyaha çeviren siyah duman, sevgilinin güneş parlaklığına benzeyen yüzüne perde olmuştur. *Dîvân* şiiri geleneğinde sevgilinin yüzünü örten 'siyah saçları' ile kadınların yüzlerine örttükleri 'perde' ve 'siyah duman' arasında bir ilişki kurulmuştur.

Muhîte bir şerer düşseydi kahrından “ma‘âza’llâh”

Hevâya atılırdı mahzen-i bârûtveş deryâ (T. 2 / 34)

(Maazallah kahrından okyanusa bir kıvılcım düşseydi, deniz barut deposu gibi havaya atılırdı.)

Yukarıdaki beyitte şair aşğın ahının sadece bir parçasının denize düşmesi sonucunda, bir depo dolusu barutun denize atılıp, patlatılmasıyla denizin alacağı hali ilişkilendirmiştir.

2.4.4.2. Hancer-Hançer

Ucu sivri, iki tarafı keskin ve eğri bir bıçak türüdür. *Dîvân* şiirinde keskinliği, cilalanması, paslanması, zincirle bele bağlanması, kabzasının değerli taşlarla işlenmesi gibi durumlar üzerinden ele alınmıştır (Keskin, 2009: 955). Sapı boynuz, kemik ve sert ağaçtan yapılmaktadır. Namlusu çelikten yapılan ve 'kın' denilen bir mahfaza içinde saklanmaktadır. Beyitlerde yaralayıcı ve öldürücü özelliklerinden dolayı 'sevgilinin kaşları ve kirpikleri'ne benzetilmiştir (Kocabaş, 2019: 199-200).

Mest-i nahvet yâri gördüm dâl-ı hancer gamzeler

Kaldı dil hayrette hancer-keş galat hancer galat (G. 71 / 4)

(Kımindan sıyrılmış bakışlar (dik durma), kibir ve gurur sarhoşu yâri gördüm. Hançer çeken gönül hayrette kaldı.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin kibir ve gurur sarhoşu halini, kabından çekilen hançerin dik duruşuna benzetmektedir.

Hilâl-i mâh-ı Şevvâl anlama destûr-ı devrânın

Hasûd-ı câhını tehdîd için gösterdi hancer 'îd (K. 18 / 7)

(Semadaki (hançere benzeyen) parlaklığı Şevval ayının hilâli sanma! Zamanın kudretli hâkiminin (Ali Paşa) makamına göz dikenleri tehdit etmek için Ramazân Bayram'ı düşmana hilâle benzeyen hançerini gösterdi.)

2.4.4.3. Kılıç – Tig - Seyf

Kahramanlığın, gücün, bağımsızlığın simgesidir. Soylular, rütbeliler ve kumandanlar kullanmışlardır. İnce, uzun, kesicidir (Şahin, 2011: 210). Dîvân şiirinde 'güneş ışıklarının ince, uzun, parlak görünüşü'ne benzetilmektedir (Ay, 2009: 142). 'Sevgilinin kirpiği ve gamzesi'ne benzetilerek, aşığı yaralar.

Tegerg üsrüb saçıp yağmur misâli yel tûfenginden

Nihâl ü berg-i süsen şâhir-i seyf ü sinân oldu (K. 6 / 17)

(Yağmur misali rüzgâr tüfeğinden dolu kurşun saçtı. Fidan ve süsen yaprağı sesi yüksek kılıç ve mızrak oldu.)

Tüfekten çıkan kurşunlara karşı, kılıç ve mızrakla korunmaktadır. Yağmur ve dolu yağışı öncesi şiddetli rüzgârlar olduğundan, süsen çiçeğini kılıca benzeyen yaprakları, fidan ağacını ise mızrak yapılan dalları ve gövdesi korumaktadır. Şair, yağmur gibi olan dolu yağışını, kuşuna; dolu ve yağmur yağışının nedeni olan rüzgârları, tüfeğe; korunan süsen yapraklarını kılıca ve fidan ağacını ise mızrağa benzetmektedir. Doğa olaylarına savaş tasviri yapmıştır, denilebilir.

Kurs-ı mihr ile hilâl anlar gören ammâ değil

Cevri terk ü hulf için etmek kılıç koydu semâ (K. 13 / 6)

(Güneş yuvarlaklığı ile gören hilal anlar ama değil, sema üzüntüyü terk etmek ve dönmek için kılıç koydu.)

Çıkardı bir bıçakdan tîg-i nusret bâl-i ikbâli

Revân u Gence vü Tiflîs ü Tebrîz ü Hemedân'ı (K. 29 / 31)

(Bir bıçaktan bahtı parlayan yardım kılıcı çıkardı. Revan, Gence, Tiflis, Tebriz ve Hemedan.)

2.4.4.4. Fesan (Bileği)

Kesici aletlerin keskinliğini arttırmak için kullanılan taşdır (Kocabaş, 2019: 211).

Siyâh-ı çeşmi ki imdâd-ı sürmedân bilmez

Hadeng-i gamzeleri minnet-i fesân bilmez (G. 55 / 1)

(Kara gözleri ki, sürmenin yardımını bilmez. Ok gibi bakışları, fesanın minnetini bilmez.)

2.4.4.5. Silah

Mu'înin evliyâ ervâhı tîgîn hüsn-i niyyetdir

Kimin var söylesin böyle silâhı böyle a'vânı (K. 8 / 77)

(Yardımcının evliya âlemi kılıcın iyi ve güzel niyyetidir. Kimin böyle silahı, böyle yardımcısı var söylesin.)

2.4.4.6. Tüfeng – Tüfek

Tegerg üsrüb saçıp yağmur misâli yel tüfenginden

Nihâl ü berg-i süsen şâhir-i seyf ü sinân oldu (K. 6 / 17)

(Yağmur misali rüzgâr tüfeğinden dolu kurşun saçdı. Fidan ve süsen yaprağı sesi yüksek kılıç ve mızrak oldu.)

Tüfekten çıkan kurşunlara karşı, kılıç ve mızrakla korunmaktadır. Yağmur ve dolu yağışı öncesi şiddetli rüzgârlar olduğundan, süsen çiçeğini kılıca benzeyen yaprakları, fidan ağacını ise mızrak yapılan dalları ve gövdesi korumaktadır. Yağmur gibi olan dolu yağışını kurşuna, dolu ve yağmur yağışının nedeni olan rüzgârları tüfeğe, korunan süsen

yapraklarını kılıca ve fidan ağacını ise mızrağa benzetmektedir. Doğa olaylarına savaş tasviri yapmıştır, denilebilir.

2.4.4.7. Kupal – Gürz (Topuz – Bozdoğan)

Demirden sapı ve sapın ucunda yuvarlak bir top bulunmaktadır (Keskin, 2009: 954).

Ser-i 'adûyu boyar kana gürz-i kûpâlî

Kesince serlerine cümle ser-i husr düşürür (G. 46 / 16)

(Topuzlu yiğit, düşmanların başını kana bular, her birinin başına bir hüsrân getirir.

2.4.4.8. Keman – Yay – Ok – Tir – Hadeng – Navek - Kavs

Uzak mesafelere ulaşır. Uç kısmında 'peykan' adında sivri demir vardır (Karataş, 2006: 144).

Açıldı her yere sûrâhlar nedir 'âşık

Hedef midir bedenin ol kaşı kemâna senin (G. 85 / 3)

(Aşığın her yerine delikler açıldı. O keman gibi kaşlara, senin bedenin hedef midir?)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığı yaralayan sevgilinin uzun ve sivri kaşlarını kemana benzetmektedir.

Siyâh-ı çeşmi ki imdâd-ı sürmedân bilmez

Hadeng-i gamzeleri minnet-i fesân bilmez (G. 55 / 1)

(Kara gözleri ki, sürmenin yardımını bilmez. Ok gibi bakışları, fesânın minnetini bilmez.)

2.4.4.9. Siper – Kalkan (savunma silahı)

Karşı taraftan gelecek darbeleri önlemek için kullanılır ve dayanıklı madenlerden yapılmaktaydı. Göğüs büyüklüğünde ve yuvarlaktır (Keskin, 2009: 957).

Dayanmaz darbına âbâdı kagazdan da ehvendir

Siper isterse tîmûr olsun ister hâlis-i fûlâd (T. 4 / 19)

(Darbelerine dayanmaz abadı kâğıttan (Hindistan’da ipekten yapılan kâğıt) da daha aşığıdır. Siper ister demir olsun, ister halis çelik olsun.)

Hayâl ettim gümüş kalkanlar andan isti’âreyle

‘Aceb olmaz mı arza ‘arz-ı bedr etmek meh-i garrâ (T. 25 / 24)

2.4.4.10. Şeş-per

Şeşperin, ucunda altı parçadan oluşan kanatları bulunmakta ve gürze benzemektedir (Keskin, 962).

Ki şeş-per-i te’dîbleri olmasa der-dest

Baş egmez idi kimseye efrâd-ı re’âyâ (T. 38 / 3)

(Ellerinin içindeki ceza ve edeplendirme silahlarından olmazsa, reaya askerleri kimseye baş egmezdi.)

2.4.4.11. Top (Gülle- Şarapnel)

Demir ve taş mermi atmaya yarayan silahlardır. Ateşli silahlara verilen isimdir (Buyruk, 2015: 350). Yuvarlaktır, barutla ateşlenmektedir. Kale ve surların yıkımında kullanılmaktadır (Özçelik, 2010: 195).

Râmişger olup top tûfeng eyledi âheng

Gâh eşk-i beyâ okudu gâh nâdd-ı ‘aliyyâ (T. 38 / 20)

(Usta bir sanatçı gibi, top ve tûfek seslerini ahenkleştirdi; kimi zaman acı dolu ağıtlar okudu, kimi zaman da coşkulu, yüce nidalar.)

2.4.4.12. Nize – Sinan - Matraka (Mızrak)

Kelime olarak ‘dürtmek, delmek, fırlatmak’ anlamlarına gelmektedir. Ucuna kemik, boynuz, bakır, tunç, demir, çelik gibi delici-kesici şeyler takılmaktadır (Küçük, 2021: 135). Uzun saplı, sivridir. Dîvân şiirinde ‘sevgilinin kirpikleri, iğne, kalem, yıldızların kıvılcımları’ ile teşbih edilmektedir (Keskin, 2009: 959).

Tegerg üsrüb saçıp yağmur misâli yel tûfenginden

Nihâl ü berg-i sûsen şâhir-i seyf ü sinân oldu (K. 6 / 17)

(Yağmur misali rüzgâr tüfeğinden dolu kurşun saçtı. Fidan ve süsen yaprağı sesi yüksek kılıç ve mızrak oldu.)

Tüfekten çıkan kurşunlara karşı, kılıç ve mızrakla korunmaktadır. Yağmur ve dolu yağışı öncesi şiddetli rüzgârlar olduğundan, süsen çiçeğini kılıca benzeyen yaprakları, fidan ağacını ise mızrak yapılan dalları ve gövdesi korumaktadır. Yağmur gibi olan dolu yağışını kuşuna, dolu ve yağmur yağışının nedeni olan rüzgârları tüfeğe, korunan süsen yapraklarını kılıca ve fidan ağacını ise mızrağa benzetmektedir. Doğa olaylarına savaş tasviri yapmıştır, denilebilir.

Nîze-i nâzı begim meydâna çık merdâne at

Şermi at kaldır hicâbı câm çek mestâne at (G. 15 / 1)

(Beyim meydana mertçe çık, naz mızrağını at. Utanmayı ve hayâ etmeyi kaldır at, kadeh çek, sarhoşçasına at.)

2.4.4.13. Dur-bin

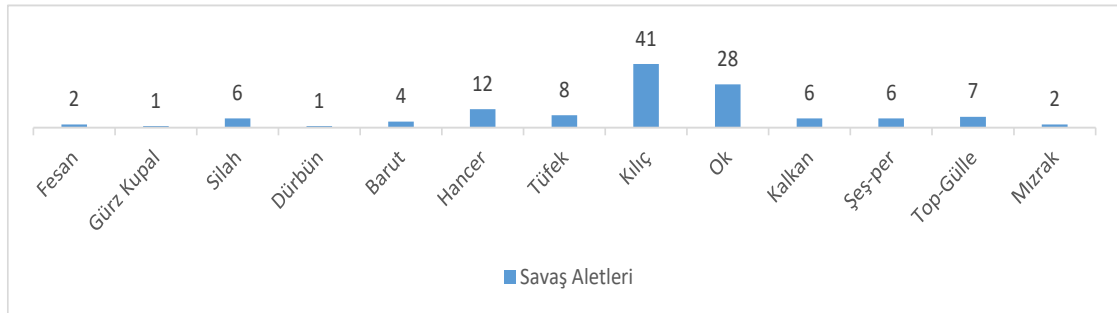
Uzakları yakın göstermeye yaramaktadır (Özçelik, 2010: 173).

Hikmet-âmûz ki edip vehle-i ûlâsında

Dûr-bîn-i hikemin bâsıra-i zihne karîn (T. 8 / 7)

(İlk başında işin ilim ve bilgi öğreten ki, ilim ve bilgi dürbünüm zihnin görme duyusuna yakındır).

Tablo 2.17. Dîvân'da Yer Alan Savaş Aletlerinin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.4.5. Ölçü Aletleri

Divanda tespit edilen ölçü aletlerinden terazi 14, endaze ise 1 beyitte kullanılmıştır.

2.4.5.1. Mizan - Terazu – Miskal - Kantar (terazi – tartı):

İki kefesi vardır. Bir tarafa ağırlıklar, diğer tarafa tartılacak eşya konulur. Hafif taraf yukarı çıkar (Bilir, 2009: 192).

A ‘mâl terâzûsünü hâzırlayıp Allâh

Mahlûkum uyansın deyü fermân olacaktır (G. 35 / 4)

(Allah amel terazisini hazırlayıp, “Mahlûkum uyansın” diye ferman buyuracaktır.)

Felekde taşı terâzûyi devşirip mîzân

Mesîr-i muhtesib-i dîne oldu râh-güşâ (K. 3 / 117)

(Mizan dünyada terazi taşını bozup, seyir ceza muhtesibe yol (meslek) açan oldu.)

Bakılsa âyinecidir yanında arz-ı Necef

Cilâ-yı miskale-i feyzdir binâ-yı Haleb (Kt. 21 / 6)

(Necef memleketi bakılsa yanında aynacıdır. Halep parlaklığı parlatan (cilayı cilalayan) bolluk ve bereket (çok akan su) üzerine kuruludur.)

2.4.5.2. Endaze (uzunluk)

Altmış santimetrelik bir ölçü, derece, ölçektir (Devellioğlu, 2010: 253).

Endâze-i hayyât-ı kaderle ola her-bâr

Semmûr-ı senâ kisve-i çespân-ı Refî‘â (20 / 13)

(Yücelik kürkü, yüce layık elbise her defa kader tarzisi ölçüğü ola.)

Yümn ile devlet ile câh ile olsun yâ Rab

Kâle-i ‘ömrünün endâzesi ‘ömr-i dünyâ (T. 51 / 14)

2.4.6. Diğer Eşyalar

Dîvân’da 10 madde tespit edilmiştir

2.4.6.1. Lenger (Çapa)

Lenger, ‘çapa demiri’ anlamına gelmektedir. Deniz dibine saplanarak, deniz taşıtlarının sabit durmasına sağlamaktadır. Lenger şekil olarak hafif eğiktir. *Dîvân* şiirinde benzetildiği unsurlar genel olarak sevgilinin uzuvlarıyla ilgilidir. Beyitlerde

‘sevgilinin kaşı’na benzetilmektedir. Sevgili, aşğın kayık olan gönlünün lengeridir (Gürdap, 2023: 75).

Ayırmaz sâhilinden fülkü men‘-i lengeri anın (Musammat 8 – 1 / 3)

2.4.6.2. Neşter (Cerrah Bıçağı)

‘Hekim bıçağı’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 966).

Tabîb-i memleketdir mülke hükmü ‘ayn-ı hikmetdir

Dimâ‘-ı fâside gûyâ ki tîgı neşter-i fessâd (T. 4 / 16)

(Memleketin hekimidir, mülkün hâkimi hikmetin kendisidir. Sanki kılıcı bozuk kanlılara, kanı bozuk)

2.4.6.3. Tabut

Vefat eden kişi, yıkandıktan sonra ‘kefen’ adı verilen beyaz bir kumaşa sarılır ve tabuta konulur, mezarlığa kadar omuzlarda taşınır, mezarlıkta tabuttan çıkarılır ve kefeniyle gömülür (keskin, 2009: 435).

Ki oldu devletin üç sâl sadr-ı a‘zamı şimdi

Bedeldir kürsi-i dîvânına tâbût-ı mâtem-zâ (T. 16 / 2)

(Şimdiki devletin üç sal sadrazamı oldu. Matem tabutu divan kürsisine bedeldir.)

2.4.6.4. Rikab (Üzengi)

Şekil itibariyle ve gümüş renginden dolayı ‘hilal’e benzetilmektedir (Özçelik, 2010: 197).

Rükûb irâdesin etdikde seyyid-i kevneyn

Burâk seng-i rikâba yanaşmayıp aslâ (K. 3 / 80)

2.4.6.5. Dizgin

Kelime olarak ‘idare etmek ve yürütmek’ anlamlarına gelmektedir. Atı durdurmak için kullanılmaktadır (Özçelik, 2010: 197).

Âmân ey şeh-süvârım sürme esb-i nâzı şiddetle

Biraz çek dizgini kırdın geçirdin halkı nahvetle (T. 41 / 23)

2.4.6.6. Zincir – Zencir

Halka halka demirlerin iç içe geçmesiyle oluşur. Nesnelerin bağlanarak tutulmasına yarar. Sevgilinin saçlarının bukle bukle ve uzun olması, aşığı kendine bağlaması itibariyle benzetilmiştir (Deniz, 2019: 184).

Dîv-i gam ‘âlemi zencîrli dîvâne eder

Câm-ı mey olmasa bâzû-yı bezmde ta‘vîz (G. 25 / 4)

(Gamlı ifrit âlemi, zincirli divane eder. İçki bardağı olmazsa, kol bezminde muska.)

Yukarıdaki beyitte şair Dîvân şiiri geleneği olan “divanelerin zincire vurulması”nı konu etmiştir. Gam sonuncunda divane olup zincire vurulan kimse, bir tedavi yöntemi olan ve ifritten korunmak için kullanılan muskayı boynuna/koluna takmaktadır. Meclisteki içki bardağını, kola takılan muskayla ilişkilendirilmiştir.

Gel çözmeye ‘akd-i zülfü perîşân olur meded

Dîvâneğân-ı ‘aşkın o zencîre bağlıdır (G. 34 / 3)

(Düğümlemiş ve perişan olmuş saçlarını, gel çözmeye yardım olur. Divanenin yeri o zincire bağlıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin lüle ve kıvrıkcık saçlarını birbirine bağlı zincir halkalarına benzetmektedir. Divaneliğin alemetleri olan delilerin zincire vurulmasından yola çıkarak, âşık sevgilinin zincire benzettiği saçlarına bağlıdır.

Bender-i zülfün metâ‘ıdır deyü şâm u seher

Gönderir bâd-ı sabâyı tuhfe gülşen gülşene (G. 109 / 2)

(Sabah akşam zincir gibi saçların değerlidir diyor. Gülbahçesi gülbahçesine sabah rüzgârını (sevgilinin kıvrımlı saçlarının güzel kokusunu) hediye gönderir.)

2.4.6.7. Ceres (Çan)

Dîvân şiirinde çıkardığı ses itibariyle ‘gönül’e benzetilmektedir. Aşığın ‘ah ve figanları’dır (Çarlıoğlu, 2011: 96).

Etmez tarîk-i maksadı kat‘erre-i nefes

Baksan zamânede yine sâhib-nefes ceres (G. 64 / 1)

(Bıçkı (kesici alet) maksad yolunu kesmez. Zamanede baksan yine nefes sahibi çan.)

2.4.6.8. Asiyab (Değirmen)

Parçalamak ve ezmek için kullanılan bir araçtır.

Devr-i lutfunda âsiyâb gibi

Buldu her kes suyun sürüp devran (K. 23 / 3)

(Lütuf devrinde değirmen gibi suyun sürüp devranını herkes buldu.)

2.4.6.9. Kemend

Uzakta bulunan bir şeyi tutup, çekmek için atılan ucu ilmekli uzun iptir. Âşıkları avladığından ‘sevgilinin saçı ve kâkülü’ne benzetilmektedir (Buyruk, 2015: 365).

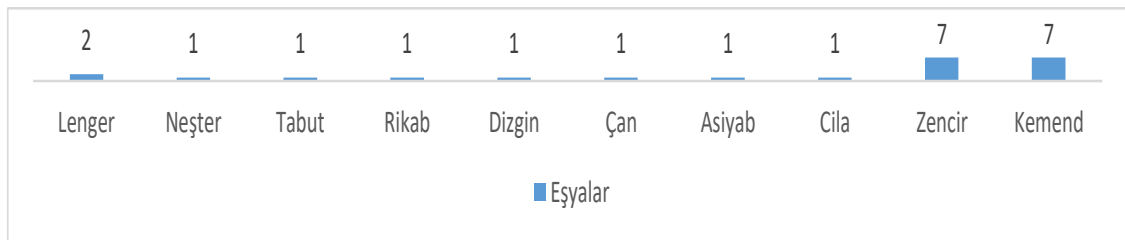
Çok kimse esîr oldu Freng ehline ammâ

Zülfün sıkı tutdu bu dil-i zâra kemendi (G. 129 / 4)

(Frenk milletine çok kimse esir oldu ama saçlarının ipi bu perişan gönlünü sıkı tuttu.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin uzun saçlarını, aşığın perişan gönlünü sıkı tutan ‘ip’e benzetmektedir. Sevgilinin uzun saçlarına esir düşen, aşığın perişan gönlüyle, Frenklere esir düşenler arasında ilişki kurulmuştur. Şair beytinde sevgiliyi zalim ve acımasız, Müslüman olmayan bir millete benzetmektedir.

Tablo 2.18. Dîvân’da Yer Alan Çeşitli Eşyaların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.5. COĞRAFYA

2.5.1. Şehirler ve İlçeler

Dîvân'da 2 ilçe, 35 şehir tespit edilmiştir.

2.5.1.1. Sitanbul - İstanbul

Dîvân şiirinde deniz kenarında olması, güzelliği ve padişahların tahta çıktığı şehir olması özelliklerle anılmıştır (Karaca, 2020: 21-22).

Edip nehzat Sitanbul'dan şükûhu ferr ü haşmetle

Gelip ma' denleri tanzîme bir me'mûr-i sultânî

(Bir sultan memuru İstanbul'dan görkem, iktidar ve büyüklükle yola çıkıp, madenleri düzenlemeye geldi.)

Yukarıdaki beyitte şair, madenleri düzenlemek için sultan tarafından görevlendirilen bir memurun İstanbul'dan yola çıkışını anlatmaktadır.

İki sâl oldu dâmâdım kulun bekler Sitânbul'u

Garîb ü 'âciz ü mehcûr esîr-i künc-i tenhâyı (T. 71 / 45)

(İki sal oldu damadım kulun İstanbul'u bekler. Garib, aciz ve unutulmuş, تنها köşede esir.)

2.5.1.2. Amed – Âmid (Diyarbakır)

Kurulmakda bir ucdan hasret-i nân ile pey-der-pey

Kazâ-yı cenge dönmüş Âmid'in lâşeyle her câyı (T. 71 / 21)

(Ekmek hasretiyle ile bir uçtan birbiri ardınca kurumaktadır. Âmid'in her yeri değersizleşmiş, savaş alanına dönmüştür.)

Yukarıdaki beyitte Âmid (Diyarbakır) kentinin bir kıtlık döneminden geçtiği anlaşılmaktadır. Halk ekmek hasreti çekmiştir, Âmid bir uçtan diğer uca kurumuş ve değersizleşmiştir. Tıpkı bir savaş şehrine dönmüştür.

Pâdişâhım el-âmân etdi Diyâr-ı Bekr'i key

Çend-cerrâr-ı tama' hem çün Hasan Keyfâ harâb (Kt. 16 / 14)

(Padişahım, Diyarbakır'ı nasıl el eman diletti? Kaç tane açgözlü dilenci Hasankeyf'i harab etti.)

Diyâr-ı Bekr'i korsan-ı fesâd almışdı bir müddet

O dâver geldi efrenc-i fitenden eyledi âzâd (T. 48 / 4)

(Bir süre Diyarbakır'ı fesad korsanlar almıştı. O hükümdar geldi, Avrupalı fitnelerden kurtardı.)

Yukarıdaki beyitte Diyarbakır kentinin büyük fitneciler tarafından esir alındığı ve Sultan (Mehmet Emin Paşa) tarafından kurtarıldığı açıklanmaktadır.

Düşünce zulmet-i ye'se ma'âşından siyâh-rûzân

Sevâd-ı Âmid-i Sevdâ'dan etdi terk-i sevdâyı (K. 71 / 11)

(Dünya hayatından karanlık ümitsizliğe düşünce, siyah yüzlü kara Âmid insanları sevdâyı terk etti.)

Zulmet, siyah yüz, sevad, sevda; burada tenasüp sanatı vardır.

2.5.1.3. Ergani (Âmid)

Emîn-i ma'den etdi Ergani'ye eyleyip tahsis

Yazıp verdi ana gûyâ sened bâ-hatt-ı reyhânî (T. 49 / 10)

(Ergani'yi maden eminine tahsis ederek, ona sanki reyhani yazıyla yazılmış bir senet verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair divanî hat belgesiyle Ergani'ye atanan maden eminini konu almaktadır.

2.5.1.4. Sivas

Bu vilâyetde olan zulm-i re'âyâ sûz ile

Etmedi Sîvâs'ı Tîmûr-ı fiten-cûyâ harâb (Kt. 16 / 13)

(Bu vilayette yaşanan halkı yakıp kavuran zulüm ile fitne arayan Timur bile Sivas'ı bu kadar harap etmedi.)

2.5.1.5. Ruha (Urfa)

Mevlid-i Nâbî'dir âdâbın gözet çek dizgini

Sen ne zühreyle Ruhâ'da 'arz-ı 'irfân eyledin (K. 17 / 26)

(Mevlid-i Nâbî'dir âdâbın gözet, dizgini çek. Sen ne zühreyle Ruhâ'da 'arz-ı 'irfân eyledin.)

2.5.1.6. Adana

Nâm-zed oldu anın adına câh-ı Adana

Adını andı bu takrîb ile şâh-ı vâlâ (T. 46 / 10)

(Onun adına Adana makamına aday oldu, bu tahrirle yüce şahın adını andı.)

2.5.1.7. Şam (Suriye)

Hac ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır (Düzlü, 2018: 71). Cennetin, Şam'ın üstünde veya altında olduğuna inanılmaktadır (Buyruk, 2015: 36). Dîvân şiirinde sevgilinin kara saçlarından dolayı, 'sevgilinin saçları'nı ifade etmektedir (İşçi, 2017: 139).

İki sâl olmuş iken Şâm'ın Emîrû'l-hâcî

Satveti subhunu şâm etmiş idi 'Urbân'ın (T. 13 / 16)

(İki yıl boyunca Şam'ın Emîrû'l-hâcî'sı, 'Urbân'ın akşamına sabahının heybetini getirmişti.)

Tefavvuk eylesin Rûm u 'Irak u Mısır-ı Şâm üzre

Ki şimdi Kâf-ı 'ankâ-yı sa'âdetdir sa'âdetle (T. 41 / 18)

(Rum, Irak, Şam ve Mısır üzerine üstünlük eylesin ki şimdi mutlulukla, Kaf Dağı'nın mutlu ankasıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair, kâinatı ve evreni çevreleyen bir dağ olan, Kaf Dağı'nın zirvesinde yaşadığına inanılan anka kuşu ile çeşitli şehirler üzerine seferler düzenleme, zaferler ve üstün gelme arasında bir ilişki kurulmuştur denilebilir.

2.5.1.8. Revân (Ermenistan) - Tebriz (İran) - Tiflis (Gürcistan) - Hemedan (İran)

Çıkardı bir bıçakdan tîg-i nusret bâl-i ikbâli

Revân u Gence vü Tiflîs ü Tebrîz ü Hemedân'ı (K. 29 / 31)

(Bir bıçaktan bahtı parlayan yardım kılıcı çıkardı. Revân, Gence, Tiflîs, Tebrîz ve Hemedân.)

2.5.1.9. Gence (Azerbaycan)

Bakü'nün batısında, Küçük Kafkasya Dağları'nın kuzeydoğu eteklerinde, Kür Irmağı'nın sağ kollarından Genceçay'ın her iki kıyısında Bakü-Tiflis demiryolu üzerinde yer almaktadır (Buyruk, 2015: 46).

Çıkardı bir bıçakdan tîg-i nusret bâl-i ikbâli

Revân u Gence vü Tiflîs ü Tebrîz ü Hemedân'ı (K. 29 / 31)

(Bir bıçaktan bahtı parlayan yardım kılıcı çıkardı. Revân, Gence, Tiflîs, Tebrîz ve Hemedân.)

2.5.1.10. Kazvin (İran)

Nizâ' eylerse cism-i 'âşık te'sîr bâbında

Verir kat'î cevâb ol tîg-ebrû tîg-ı Kazvîne (G. 122 / 4)

(Âşık insana tesir kapısında kavga ederse, o kılıca benzeyen kaşı, Kazvin kılıcına kesin cevap verir.)

2.5.1.11. Hicaz (Arabistan)

Kelime olarak Arapça 'kuşak, bele bağlanan ip, ayıran' anlamlarına gelmektedir. Suudi Arabistan'ın batısında, Arap Yarımadası'nı kuzeyden güneye sıradağlar halinde inerek ayıran bir dağ silsilesidir. Tasavvuf'ta ise 'Mekke' olarak değerlendirilmektedir (Deniz, 2019: 43).

Olunca pâdişâh-ı 'âlemîn Rûm'u Hicâz'ında

Mühimmât-ı umûr-ı sa'besin icrâda şöhret-dâd (T. 6 / 10)

(Rum u Hicaz âleminde padişah olunca, zor mühim işlerin yerine getirmede şöhretlendi.)

Mısır u Hicâz'ı geşt ü güzâr etdi 'âkıbet

Verdi bu hâk-i tîrede seng-i fenâya ser (T. 65 / 5)

(Sonunda Mısır ve Hicaz'ı gezip tozdu. Bu kara toprakta yokluk taşına baş verdi.)

Gül-perend-i sıdk ile ihrâm-bend-i ‘azm olup

Eyledin lebbeyk-zen âheng-i şeh-râh-ı hicâz (T. 7 / 9)

(Gül kumaş sadakati ile ihram bağlama niyet olur. Lebbeyk diye söyleyen, hicaz yoluna ahenk eyledin.)

Yukarıdaki beyitte şair ‘Hicaz’ kelimesini hem müzik makamı hem de şehir anlamında kullanmıştır. İhrama girerken edilen Lebbeyk duası hem hicaz makamında hem de Mekke ve Medine şehirlerini içine alan, Hicaz bölgesinin doğru ve açık yoluna uygundur. Tevriyeli kullanılmıştır.

2.5.1.12. Bağdad (Irak)

Irak’ın en büyük şehridir. Verimli topraklar üzerinde yer almaktadır (Gürdap, 2023: 48). Ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Kültür, medeniyet, ilim, sanat, edebiyat alanlarında gelişmiştir (Buyruk, 2015: 29). Aşağı Mezopotamya’nın kuzey kenarında, Dicle Nehri’nin iki tarafında yer alır ve Irak’ın başkentidir. Kelime olarak Farsça ‘Allah vergisi, lütfedilmiş bahçe, hediye’ anlamlarına gelmektedir. ‘Sulh ve selâmet şehri’ veya ‘evi’ adı verilmiştir. Cennete benzetilmektedir (Kara, 2015: 118).

Bagdâd ehli sikkeyi mermerde kazdılar

İhlâk-ı Surh-ser deyü târîh yazdılar (T. 90)

(Bağdad halkı mührü mermerde kazdılar, Kızılbaş helakı diye tarih yazdılar.)

Kesildi kal‘a-i Bagdâd içinde

Ser-i bî-devleti bî-ceng ü perhâş (Kt. 66 / 2)

(Bağdad kalesi içinde savaşız ve kavgasız zavallı başı kesildi.)

2.5.1.13. Ermen

Hâne-i agyâr-ı kâfir-kîşe mihmân oldu dil

Düşdü seyyâh-ı gamın gûyâ diyâr-ı Ermen’e (G. 109 / 4)

(Gönül, kâfirlerin yabancı evine misafir oldu; Sanki gam yolcusu Ermen diyarına düştü.)

2.5.1.14. Haleb - Şehba (Suriye)

Ticaret yolları üzerindedir, kara ve su yollarıyla taşıma yapılabilen, Osmanlı'nın iç pazarına açılan üretim ve dağıtım merkezidir. Yer altı suları bakımından zengindir (Özçelik, 2010: 269).

Hevâ-yı bâg-ı 'Irâk'ı Hicâz'a kısmetdir

Hemîşe râhatü'l-ervâh imiş nevâ-yı Haleb (Kt. 21 / 8)

(Bağın havası Irak-ı Hicaz'a (makam) kısmettir. Haleb makamı daima, râhatü'l-ervâh makamıymış.)

Bakılsa âyinecidir yanında arz-ı Necef

Cilâ-yı mîskale-i feyzdir binâ-yı Haleb (Kt. 21 / 6)

(Necef memleketi yanında bakılsa âyinecidir. Halep parlaklığı parlatan (cileyi cilalayan) bolluk ve bereket (çok akan su) üzerine kuruludur.)

Ser ü sâ mânâ nâ-peydâ libâs-ı 'ayşdan 'ârî

Edip rihlet kimisi Şâmî gider kimi Şehbâyî (T. 71 / 12)

(Zirve ve zenginliği görünmeyen yaşam elbisesinden uzak, kimisi Şam'a gider, kimisi Şehbay'a yolculuk eder.)

2.5.1.15. Horasan (İran)

Kelime olarak Farsça hur 'güneş', asan 'doğan' kelimelerinden oluşmaktadır. Asıl mânâsı ise 'güneşin doğduğu memleket'tir (Kara, 2015: 121).

O dâver kim sözü burhân-ı kâtı' kendi lâyıkdır

Silâhdâr etmege şemşîrine şâh-ı Horasân'ı (K. 8 / 14)

(O adil ve doğru hükümdar ki sözü keskin ve kılıcı delil, Horasan şahı kılıç ustasını silâhdâr etmeye.)

2.5.1.16. Nişabur (İran)

Düşse tâb-ı gazabı Hind'e “'ıyâzen billâh”

Kürre-i nâra döner subhgeh-i Nişâbûr (K. 7 / 40)

(Öfkenin yaratılışı Hind'e düşse Allah'a sığınırım, Nişâbûr sabah vakti ateş küresine döner.)

2.5.1.17. Isfahan - Sıfahan (İran)

Dîvân şiirine 'sürmesi' ile konu olmuş ve 'sevgilinin yolunun tozu' ile ilişkilendirilmiştir (Tolasa, 1973: 84). Deccal'ın burada ortaya çıkacağına inanılır, bura şehirde kırk gün oturanların bencil ve cimri olduğu söylenmektedir (Buyruk, 2015: 45).

Sevâdı sürme-i çeşm-i hüner dü-mısra'ımın

Miyânı câdde-i Isfahân-ı 'âlemdir (K. 2 / 13)

(İki mısramın hüneri, gözlerdeki sürmenin karartısıdır. Isfahan yoluna işaretir.)

Yukarıdaki beyitte şair, şiirinin ilham kaynağının sevgilinin gözlerindeki kara sürme olduğunu dile getirmektedir. Şairin iki mısradan oluşan beytiyle, sevgilinin iki gözü arasında ilişki kurulmuştur denilebilir. Isfahan şehrinin sürmenin ana vatanı olduğu sonucuna da varılabilir.

'Acem kûçeklerin 'uşşâk-ı çenberden geçirdi hep

Bu devri sûfiyânın devr-i bezm-i Isfahân oldu (K. 6 / 27)

(Acem dansçıları hep aşk çenberinden geçirdi. Bu Sufiyan'ın (İran şehri) devri, Isfahan eğlencesinin devri oldu.)

Gözüne soksun ehl-i Isfahan kuhlin sen ey dâver

Gazâ kuhliyle tekhîl eyledin çeşm-i küheylâmı (K. 8 / 76)

(Ey adil ve doğru hükümdar, Isfahan sürmesini gözüne soksun. Atının gözlerini gaza sürmesiyle çektin.)

Olamaz sîb-i zenehdânı gibi cân-perver

Bulsa sîb-i Sıfahân âb-ı hayât ile nemâ (K. 12 / 7)

(İsfahan elması ab-ı hayat ile yetişse de sevgilinin çenesi gibi can besleyen olamaz.)

2.5.1.18. Necef (Irak)

Hz. Ali'nin şehadetinden dolayı 'meşhed' adı verilmiştir. Hz. Ali'nin türbesi buradadır. Şiiler açısından önemli bir şehirdir (Demirok, 2022: 309).

Bakılsa âyinecidir yanında arz-ı Necef

Cilâ-yı miskale-i feyzdir binâ-yı Haleb (Kt. 21 / 6)

(Necef memleketi bakılsa yanında aynacıdır. Halep parlaklığı parlatan (cilayı cilalayan) bolluk ve bereket üzerine kuruludur.)

2.5.1.19. İzmir

Dil kim Freng-i zülf-i girih-gîre bağlıdır

Bir karyedir iç ildeki İzmir'e bağlıdır (G. 34 / 1)

(Gönül ki dolaşık Avrupalı (yabancı) zülfe bağlıdır. Bir köydür, iç ildeki İzmir'e bağlıdır.)

2.5.1.20. Edirne

Edirne, Osmanlı Devleti zamanında ikinci başkent görevi görmüştür. Ülkenin Batı'ya açılan kapısı ve Batı'ya yapılan seferler için önemli bir konaklama noktasıdır. Sürgün avı geleneğiyle, 'saydgâh/nahcîrgâh' olmuştur. Buçuktepe, çingeneler, nehirleri, ayvası, gülü, şarabı ve iklim özellikleriyle Dîvân şiirine konu olmuştur (Keskin, 2009: 974).

Edirne tahtgâhında gazâyâ 'âzim olmuşken

Mizâc-ı devlete verdi hanel erbâb-ı tугyânî (K. 29 / 22)

(Edirne başkentinde savaşa karar olmuşken, devlete karşı duran kimseler, devlet bünyesine zarar verdi.)

Yukarıdaki beyitte şair, devletin başkentinin Edirne olduğu, savaş ve devlet ile ilgili kararların Edirne kentinde alındığına dair bilgiler vermektedir, denilebilir.

2.5.1.21. Karaman ve Kastamonu

Ba'zılarının menşe'ini teftîş olunca

Yâ Kastamonî Türkü ya Türk-i Karaman'dır (Kt. 13 / 45)

(Bazılarının kökeni araştırılınca, ya Kastamonu ya da Karaman Türkü olduğu ortaya çıkar.)

2.5.1.22. Erzurum

Girince Erzurûm'a dâver-i iclâl-i pîrâye

Çıkardı kahr ile cünd-i sefeh-cûyânı bî-imhâl (T. 43 / 45)

(Büyük ve gösterişli hükümdar Erzurum'a girince, akılsızları arayan askeri hiç vakit kaybetmeden kahr ile çıkardı.)

2.5.1.23. Malatya – Maden

Tuglar lutfuyla ol mîr-i me'âlî-pervere

Eyledi ma'den-i Malatya düvistî dâveri (T. 69 / 36)

(O mirin sancağının lutfuyla, Malatya madenini iki yüz hükümdara denk eyledi.)

2.5.1.24. Hıta – Hoten (Çin)

Dîvân şiiirinde misk ahuları Hıta'da olduğundan dolayı ele alınmaktadır (Tolasa, 1973: 84).

Yâd edip çeşm-i siyâh ile olur tehniye-sâz

Gözün aydın deyü birbirine âhû-yı Hıtâ (K. 12 / 4)

(Kara gözlerin ile Hıta Ceylan'ı gözün aydın diye birbirlerine tebrik etmeyi hatırlatır.)

Şaşdı kaldı göricek sürme-i kudretle gözün

Verdi hayretle bogazı ele âhû-yı Hoten (K. 25 / 67)

(Gözün sürme kudretiyle görünce şaşdı kaldı, Hoten Ahusu yakayı ele verdi.)

Yukarıdaki beyitte aşğın sürdüğü kudret sürmesiyle hoten'de bulunan sevgiliyi görünce şaşırıldığı dile getirilmiştir. Âşık yanında olmayan sevgilisini gönül gözleriyle görmüştür

2.5.1.25. Şirvan (Azerbayca)

Du'â me'mûlü ile tâlibine eyledim ihdâ

Lebîb ol vak'ayı bu güne yazdı hibr-i Şirvânî (Kt. 19 / 25)

(Lebîb, o olayı Şirvan mürekkebiyle bugüne yazdı. İsteyene ümitle edilen dua ile hediye ettim.)

2.5.1.26. Mekke

Beyitlerde 'sevgilinin mahallesi'ne benzetilmiştir (Tolasa, 1973: 83).

Civâr-ı Mekke ya'nî Cidde-i mamûrede bir sâl

Olup vâlî furât-ı 'azb-i 'adlin eyledi icrâ (T. 30 / 5)

(Mekke civarında, kutsal Cidde'de bir yıl Vali olarak bulunup, tatlı adaletle yönetti.)

2.5.1.27. Cidde (Arabistan)

Suudi Arabistan'ın başkentidir. Önemli bir liman kenti ve uğrak noktasıdır. Deniz yoluyla hacca gidenlerin, Mekke ve Medine'den önce uğradıkları şehirdir (Demirok, 2022: 303).

Civâr-ı Mekke ya'nî Cidde-i mamûrede bir sâl

Olup vâlî furât-ı 'azb-i 'adlin eyledi icrâ (T. 30 / 5)

(Mekke civarında, kutsal Cidde'de bir yıl Vali olarak bulunup, tatlı adaletle yönetti.)

Mansıb-ı Cidde-i ma'mûreyi ihsânı ile

Ser-firâz etdi anı şâh-ı Sikender-tev'em (T. 47 / 9)

(Cidde memuriyeti makamı lütfu ile Şah İskender benzerlerinden üstün etti.)

2.5.1.28. Kerbela (Irak)

Hasret-i âb ile nice yıllar

Kerbelâ ehli oldu ehli hemân (Kt. 14 / 14)

(Su hasretiyle nice yıllar, halk hemen Kerbela ehli oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair su ile ilgili bir sıkıntıyı dile getirirken, susuz bir şekilde Kerbela çöllerinde can veren Hz. Hüseyin olayına bir telmihte bulunmaktadır. İki olay arasında bir benzerlik kurarak, ilişkilendirmiştir denilebilir.

2.5.1.29. Keşmir

Hindistan, Pakistan ve Çin sınırında ve Himalayalar'ın eteğinde, dağlıktır. Dîvân şiiirinde 'güzelleri, gülleri, Tibet keçisinin yününden örülen şalları' ile birlikte ele alınmıştır (Kara, 2015: 124).

O şûhun sâ'id-i nerminde köhne dâg-ı rengini

Gül-i tasvîrde benzer şâl-i Keşmîr içre göstermiş (G. 66 / 4)

(O şahın yumuşak kolundaki eski yara rengi, Keşmir şalı içinde göstermiş gül tasvirine benzer.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin kolundaki eski yara ile Keşmir şalındaki kırmızı gül desenini benzetmektedir (teşbih).

2.5.1.30. Rakka (Suriye)

Kâf idi Rakka velî uçmuş idi 'ankâsı

Eyledi da'vet anı nukra-i lutf-ı Hudâ (T. 51 / 7)

(Rakka Kâf idi, veli ankası uçmuş idi. Hüdâ'nın güçlü ve sonsuz lütfu onu davet etti).

2.5.1.31. Aden (Yemen)

Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkenti ve tarihi limanıdır. Arap yarımadası ve Afrika'daki Somali yarımadası arasında yer almaktadır. Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan körfezdedir. Değerli inciler çıkarılmaktadır (Demirok, 2022: 287).

Geçir târ-ı nigehten gerden-i hoy-kerde-i sâfın

Geçin dürr-i Necef'le beg gibi dürr-i 'Aden'den geç (G. 17 / 5)

(Bakışlarını siyah saçlarından, temiz terlemiş gerdanına geçir. Necef taşıyla bey gibi geçin, Aden incisinden geç.)

Niçe tab' ebr-i güher-bâr-ı belâgat kim eder

Sâha-i safhayı nazm-ı ter ile bahr-i 'Aden (K. 24 / 2)

(Nice mücevher huylu bulut, güzel ve iyi söz yağdırır ki, cömertlik sayfası, taze şiir ile Aden denizidir.)

2.5.1.32. Basra (Irak)

Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği, batıdan Suriye ve Necid'den, doğuda İran'dan gelen yolların kesiştiği yerde kurulmuştur (Kara, 2015: 119). Müslümanların bizzat inşa ettiği ilk şehirdir (Buyruk, 2015: 35).

Vâli-i Bâgdâd u hem Basra

Sıgmaz evsâfi defter-i hasra (M. 2 / 16)

(Hem Bağdad valisi ve hem Basra, keşif defterine vasıfları sığmaz.)

2.5.1.33. Kırım (Ukrayna)

Ana hizmetle Kırım Hanı kesim satmadadır

Kâse-şûlarla gelir bâb-ı hümâyûnuna Cem (T. 3 / 7)

(Cem bâb-ı hümâyûnuna kâselerle gelir, Kırım Hanı ona hizmetle kadehim satmadadır.)

2.5.1.34. Üsküdar

O Dârâ Üsküdar'a Râfizî kasdıyla geçdikde

Sitanbul dâhilinde Hârîcîler aldı meydânı (K. 29 / 33)

(O hükümdar (Keykubat) Üsküdar'a, İstanbul içinde meydanı hariciler aldı.)

2.5.1.35. Bedahşan

Bir kısmı Afganistan, bir kısmı da Rusya sınırları içinde olan yukarı Sind ve Horasan bölgesinde, Kabil ile Yarkent arasında, dağlık bir bölgedir. Yakut cinsi olan kırmızı lal taşıyla ele alınmaktadır. Bu bölgeden 'bedahş' denilen yakut çıkarılmaktaydı (Buyruk, 2015: 46).

Diline kan oturur la'l-i Bedahşân'ın ger

Kafes-i fikrine girse o leb-i cân-bahşâ (K. 11 / 6)

(Eğer o can bağışlayan dudaklar fikir kafesine girse, Bedehşan'ın Lal taşı gönlüne kan oturur.)

2.5.1.36. Şiraz (İran)

İşte meydân-ı sühan varmayalım Şîrâz'a

Eskiden darb-ı meseldir bu edâ-yı zîbâ (K. 18 / 19)

(İşte söz meydanı Şiraz'a varmayalım, bu güzel ve süslü davranış atasözüdür.)

2.5.1.37. Babil (Irak)

Mezopotamya'nın en eski ve büyük şehridir. En önemli astronomi, astroloji ve kehanet merkezidir. Harut ve Marut burada büyü öğrenmişlerdir, bir kuyuda baş aşağı asıldılar (Günyüz, 2001: 112).

Sihri Hârûtî çeh-i Bâbil'den olmuş ser-zede

Sonra gelmiş kâkülünde pîç ü tâb olmuş sana (G. 2 / 5)

(Harut sihri Babil kuyusundan çıkmış, sonra gelmiş saçlarında sana ıstırap ve sıkıntı olmuş).

Yukarıdaki beyitte şair, Harut ve Marut'un öğrendikleri büyüler ve sihirler sonucunda, Babil kuyusunda baş aşağı asılmaları olayına telmihte bulunmuştur. Şair beytinde harut sihrinin kuyudan çıkmasıyla, baş aşağı asılmalarında dolayı, saçlara ıstırap ve sıkıntı verdiğini ifade etmektedir.

2.5.1.38. Turan

Hemân miftâh-ı tîg-i nusretin al deste feth eyle

Kilid-i genc-i Îrân'ı der-i iklîm-i Tûrân'ı (K. 8 / 75)

(Zafer kılıcının anahtarını hemen al eline feth eyle. İran hazinesinin kilidi, Turan diyarının kapısıdır.)

2.5.1.39. Maçin

Gâh zülfün elledim geh ruhların bûs eyledim

Nâ'il oldum mülk-i hüsnün Çîn'ine Mâçîn'ine (G. 126 / 4)

(Bazen saçlarımı okşadım, bazen yanaklarından öptüm. Güzelliğin Çin ülkesinin Maçin kentine kavuştum.)

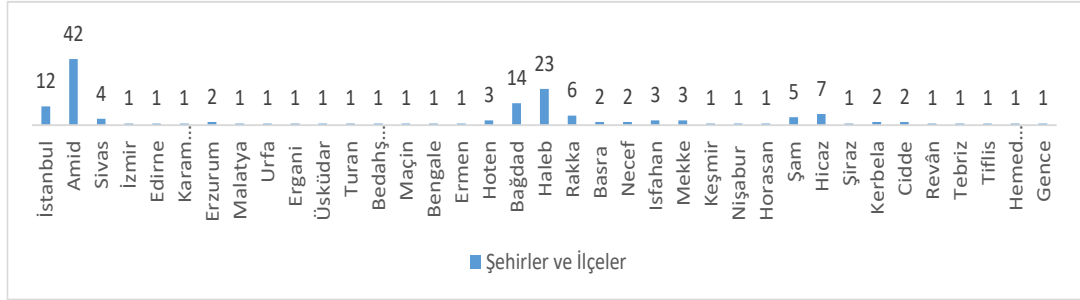
2.5.1.40. Bengale

Gerd-i hat-ı sebzinde öpen hâlini gûyâ

Bengâle'ye Hind iskelesinden yanaşırdı (G. 130 / 59

(Güya kederli yeşil ayva tüylerinden öpen, Bengâle'ye Hind iskelesinden yanaşırdı).

Tablo 2.19. Dîvân'da Yer Alan Şehirlerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.5.2. Ülkeler

Dîvân'da 7 ülke tespit edilmiştir.

2.5.2.1. Çin

Uzaklığıyla, ipekli kumaşlarıyla, resim sanatının merkezi olmasıyla, dinî mozayığıyla efsanevi bir ülkedir. Doğu mistisizminin beşiğidir (Ulucan, 1996: 24). Kelime olarak 'kıvrım ve büküm' anlamlarına da gelmektedir. Beyitlerde misk, Hıta bölgesinden temin edildiğinden, sevgilinin saçının güzel kokusuyla birlikte işlenmiştir (Günyüz, 2001: 113). Yön olarak 'doğu' bölgesini ifade etmektedir. *Dîvân* şiirinde halkının kalabalık olması, güzellerinin şöhreti, resim ve minyatür gibi sanatlardaki ustalıkları gibi konular üzerinden ele alınmıştır (Aksu, 2002: 71).

Gâh zülfün elledim geh ruhların bûs eyledim

Nâ'il oldum mülk-i hüsnün Çîn'ine Mâçîn'ine (G. 122 / 4)

(Bazen saçlarımı okşadım, bazen yanaklarından öptüm. Güzelliğin Çin ülkesinin Maçin kentine kavuştum.)

2.5.2.2. Hindistan

Bengal Körfezi ile Umman Denizi arasında, kuzeyinde Himalaya Sıradağları, güneyinde ise Hint Okyanusu ile çevrili, yarımada görünümünde büyük bir ülkedir (Demirok, 2022: 312). Dîvân şiirinde Hintlilerin koyu tenli olmasından dolayı ‘siyah’ olarak ele alınmıştır. Beyitlerde ‘saç, ayva tüyü, ben, kaş’ imgelerine benzetilmiştir. ‘Hint kumaşı, değerli taşlar, baharatlar, ticaret ve tüccarları’ şiirlere konu olmuştur (Aslan, 2016: 97-98). Beyitlerde sabah rüzgârı sevgilinin kokusunu getirdiğinden, ilaç ve baharat getiren Hintli tüccarlara; Hindistan’ın sıcak olmasından, yüz güneşe, gözler de güneş altında yatan Hintlilere benzetilmektedir (Küçük, 2021: 25).

Muntazam revzeneler çekmece-i Hindâsâ

Ahmed-âbâd-ı safâdır bu binâ ma‘nâda (T. 23 / 8)

(Hindistan çekmeceleri, düzgün pencereler, bu yapı bir mânâda Ahmed’in sefa evidir).

Kumâş-ı nazm ki zîb-i dükân-ı ‘âlemdir

Sevâd-ı mahbere Hindûstân-ı ‘âlemdir (K. 2 / 11)

(Şiir kumaşı âlem dükkânının süsüdür. Mürekkep siyahı âlemin Hindistan’ıdır).

Fitnedir perçem ‘arak-çîninde olmak âşikâr

Cânib-i fesden zuhûr-ı leşker-i Hindû galat (G. 72 / 7)

(Perçemin arakçininde âşikâr olması fitnedir. Fes tarafından Hint askerinin çıkması yanlıştır).

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları, kıvrıkcık olmasından hareketle, ortalığı karıştıran fitneye benzetilmektedir. Sevgilinin saçlarının başına taktığı başlıktan görünmesi fitne sebebidir. Sevgilinin saçları renginden dolayı bir Hint askerine benzetilmektedir. Sevgilinin siyah saçlarının festen görünmesi yanlıştır. Sevgilinin siyah saçları, gizlenmesi gereken bir Hintli askerdir.

Düşse tâb-ı gazabı Hind’e “‘ıyâzen billâh”

Kürre-i nâra döner subhgeh-i Nîşâbûr (K. 7 / 40)

(Öfke gazabı Hindistan'a düşse 'Tanrıya sığınarak', Nişabur sabah vakti ateş küresine döner.)

Hezâr reşk ü hased ehl-i arz-ı tis'îne

Ki Rûm'a nisbeten iklîm-i Hind'dir meselâ (K. 5 / 17)

(Bin kıskançlık ve haset doksan dünya ehline ki, mesela Rûm'a nispeten Hint ülkesidir.)

2.5.2.3. Yemen

Kelime olarak Arapça 'sağ taraf' anlamındadır. Arabistan'ın güney batı ucudur. Dîvân şiirinde 'akik taşı ve Süheyl Yıldızı' unsurlarıyla işlenmiştir. Süheyl, güney yarım kürede bulunur, parlak ve büyüktür. Yemen'den çok iyi görünmektedir. Akik taşı, kırmızı rengini bu yıldızdan almıştır (Kara, 2015: 116).

Bu Hâcî Yûsuf Efendi kufûl edip hacdan

Verir ahibbeye bir sâde kahve-i Yemen'i (Kıta 43 / 1)

(Hacı Yusuf Efendi Hac'dan döndüğünde, bir sade Yemen kahvesi dostlarına verir.)

Yukarıdaki beyitte eskiden hacıların Hac seyahatinden döndükten sonra hediye olarak kahve getirmelerine işaret edilmiştir.

2.5.2.4. Mısır

Kelime olarak 'ülke ve memleket' anlamlarına gelmektedir (Deniz, 2019: 40). Sina yarımadası ve Kuzey Afrika'nın bir bölümünde bulunur, büyük kısmı çöllerle kaplıdır (Demirok, 2022: 308). Firavunlardan kalma zengin bir miras olan Mısır Hazinesi konu edinilmiştir (Günyüz, 2001: 118). Dîvân şiirinde Hz. Yusuf ve Züleyha, Nil Nehri'nden dolayı işlenmiş; 'güzellik'le ilişkilendirildiğinden 'sevgilinin yüzü'ne benzetilmiştir. Beyitlerde 'sultan' kelimesiyle beraber kullanılmış, 'şeker kamışı' ve 'kılıç' nedeniyle de konu olmuştur (Tolasa, 1973: 82).

Ya'ni yenbû'-ı Mısır-ı hüsn-i 'amel

Nîl-i rahmi revâde zam'ân (T. 14 / 3)

(Yani güzel ve iyi iş yapan Mısır pınarı, merhametli Nil'e uygundur.)

Mısır sınırları içinde doğan Nil Nehri'nin, tarım alanlarının sulama ihtiyacını karşılaması özelliğinden dolayı kutsal kabul edilmektedir. Yukarıdaki beyitte şair Nil'in yanında Mısır Pınarı kelimesini de kullanmıştır. Nil Nehri'nin merhametli olduğunu, iyi ve güzel işler yaptığını dile getirmektedir.

Âyet-i mîrâs-ı mensûh oldu döndü Mısır'a şehir

Çerkes hâkim ile oldu Âmid-i Sevdâ harâb (Kt. 16 / 15)

(Miras ayeti hükümsüz oldu, Mısır şehrine döndü. Çerkes hâkim ile Kara Âmid harab oldu.)

Mısır u Hicâz'ı geşt ü güzâr etdi 'âkıbet

Verdi bu hâk-i tîrede seng-i fenâya ser (T. 65 / 5)

(Sonunda Mısır ve Hicaz'ı gezip tozdu, bu kara toprakta yokluk taşına baş verdi.)

2.5.2.5. Irak

Dicle Nehri'nden aşağı Basra'ya kadar Şat suyunun iki yanını kaplamaktadır. Önemli İslam-kültür ve sanat merkezidir (Günyüz, 2001: 116).

Hevâ-yı bâg-ı 'Irâk'ı Hicâz'a kısmetdir

Hemîşe râhatü'l-ervâh imiş nevâ-yı Haleb (Kt. 21 / 8)

(Bağın havası Irak-ı Hicaz makama kısmettir. Haleb makamı daima, râhatü'l-ervâh makamıymış.)

Kuhul fenninde ehliyyetli bir kehhâle muhtâcım

Gezip Rûm'u 'Irak'ı bulmadım bir hâzık-ı bînâ (T. 2 / 59)

(Göze sürme çekme bilgisinde, yetkin bir göz doktoruna muhtacım, Rum ve Irak'ı gezip işini iyi yapan bulamadım.)

2.5.2.6. İran

Güneybatı Asya'dadır. Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrilidir (Kara, 2015: 113).

Çeteci nâmı ile 'asker-i dîne nice sâl

Kahramânî geçinip ma'reke-i Îrân'ın (T. 13 / 5)

(Çeteci namıyla kahramanca geçinip, İran savaş meydanına nice din askerini sal.)

2.5.2.7. Kâfiristan

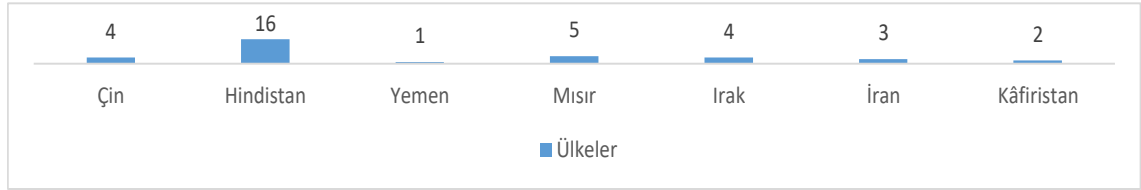
Afganistan'ın kuzey doğusunda, Hindukuş Dağları yamacında, Pencşir'den Çitral'e kadar uzanan, yüksek vadilere bölünmüş dağlık bölgedir (Kara, 2015: 113). Dîvân şiirinde sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Hristiyan ülkeleri için ve Hindistan'daki bir bölge için kullanılmaktadır. Şiirlerde kara renk ile ilişkilidir. Sevgilinin merhametsizliği vurgulamak suretiyle ele alınmaktadır (İşçi, 2017: 62).

Tamâm, etdikde hüsn-i re'y ile âsâyiş-i mülkü

‘Azîmet kıldı teshîre bilâd-ı Kâfiristân'ı (K. 29 / 28)

(İyi ve güzel fikir ile mal güvenliği tamamlandı, Kâfiristan diyarlarını ele geçirmeye yola çıktı.)

Tablo 2.20. Dîvân'da Yer Alan Ülkelerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.5.3. Nehirler – Irmaklar – Dağlar

Dîvân'da 3 ırmak ve nehir, 1 dağ ismi tespit edilmiştir.

2.5.3.1. Kızılırmak

Sivas'ta doğup Samsun'da Karadeniz'e dökülmektedir (Demirok, 2022: 290).

Kızılırmak misâli hûni dili

Nûş edip humr-ı gamda rûz u şebân (K. 23 / 7)

(Kızılırmak gibi kanlı gönlü, gam şarabında gece ve gündüz içer.)

Eşkime etdi refâkat cigerimden kanım

Kızılırmak'a dönüp dîde-i hûn-efşânım (Musammat 5 – 7 / 2)

(Ciğerimden kanım gözyaşıma arkadaşlık etti. Kan saçan gözlerim Kızılırmak'a döndü.)

2.5.3.2. Ceyhun Nehri (Amuderya)

Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir ve en uzun nehridir (Batur, 2015: 304). Pamir dağlarından çıkıp, Aral Gölü'ne akmaktadır (Bilir, 2009: 63). Kaynağı Afganistan'dır, Tacikistan ve Özbekistan sınırlarından geçmektedir (Demirok, 2022: 290).

Nehr-i Ceyhûn bâg-ı lütfunda

Bir kalem su gibi eder cereyân (T. 14 / 8)

(Ceyhûn Nehri, lütuf bahçesinde bir kalem su gibi hareket eder/akar.)

2.5.3.3. Nil Nehri

Dünyanın en uzun nehridir. Mısır'da doğan nehir Akdeniz'e dökülmektedir. Bulunduğu yere hayat verdiğine inanılmaktadır. Tarımsal sulama amacıyla kullanılmıştır. Mübarek kabul edilmiş ve cennetten geldiğine inanılmıştır (Demirok, 2022: 290).

Ya'ni yenbû'-ı Mısr-ı hüsn-i 'amel

Nîl-i rahmi revâde zam'ân (T. 14 / 3)

(Yani güzel ve iyi iş yapan Mısır pınarı, merhametli Nil'e uygundur.)

Mısır sınırları içinde doğan Nil Nehri, tarım alanlarının sulama ihtiyacını karşılaması özelliğinden dolayı kutsal kabul edilmektedir. Yukarıdaki beyitte şair Nil'in yanında Mısır Pınarı kelimesini de kullanmıştır. Nil Nehri'nin merhametli olduğunu, iyi ve güzel işler yaptığını dile getirmektedir.

2.5.3.4. Kaf Dağı

Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna, ankanın burada yaşadığına inanılan sıra dağlardır. Yükseklik, uzaklık, kanaat, erişilmezlik imgelerinin simgesidir (Günyüz, 2001: 131).

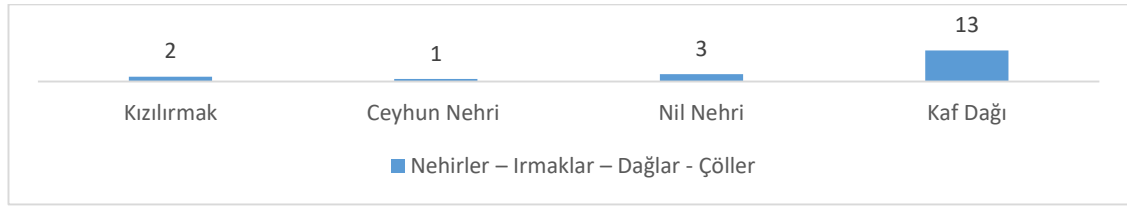
Tefavvuk eylesin Rûm u 'Irak u Mısr-ı Şâm üzre

Ki şimdi Kâf-ı 'ankâ-yı sa'âdetdir sa'âdetle (T. 41 / 18)

(Rum, Irak, Şam ve Mısır üzerine üstünlük eylesin ki şimdi mutlulukla, Kaf Dağı'nın mutlu ankasıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair, kâinatı ve evreni çevrelediği düşünülen Kaf Dağı'nın zirvesinde yaşadığına inanılan anka kuşu ile çeşitli şehirler üzerine seferler düzenleme, zaferler ve üstün gelme arasında bir ilişki kurmuştur, denilebilir.

Tablo 2.21. Dîvân'da Yer Alan Nehirler, Irmaklar ve Dağların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.5.4. Irklar – Mezhepler – Dinler

Dîvân'da 9 ırk, 3 mezhep ve din ismi tespit edilmiştir.

2.5.4.1. Türk

Ba'zılarının menşe'ini teftîş olunca

Yâ Kastamoni Türkü ya Türk-i Karaman'dır (Kt. 13 / 45)

(Bazılarının kökü teftîş olunca, yâ Kastamoni Türkü ya Türk-i Karaman'dır.)

2.5.4.2. Ekrad (Kürt)

Gidip emniyyet ebnâ-yı sebîlin mâl ü cânından

Hisâr etmişdi gûyâ her taraftan hâ'in-i Ekrâd (Kt. 4 / 24)

(Kürtlerin Haini güya her taraftan kuşatmıştı. Yolcuların mal ve can güvenliği gitti.)

2.5.4.3. Rum

Dîvân şiirinde 'beyazlık'la ilişkilendirilmektedir. Beyitlerde 'yüz'e benzetilmektedir (Tolasa, 1973: 81). Yön olarak 'batı' kastedilmiştir (Aksu, 2002: 71).

Tefavvuk eylesin Rûm u 'Irak u Mısr-ı Şâm üzre

Ki şimdi Kâf-ı 'ankâ-yı sa'âdetdir sa'âdetle (T. 41 / 18)

(Rum, Irak ve Şam Mısır üzerine üstünlük eylesin ki şimdi mutlulukla, Kaf Dağı'nın mutlu ankasıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair, kâinatı ve evreni çevreleyen bir dağ olan, Kaf Dağı'nın zirvesinde yaşadığına inanılan anka kuşu ile çeşitli şehirler üzerine seferler düzenleme, zaferler ve üstün gelme arasında bir ilişki kurmuştur denilebilir.

Kuhul fenninde ehliyyetli bir kehhâle muhtâcım

Gezip Rûm'u 'Irak'ı bulmadım bir hâzık-ı bînâ (T. 2 / 59)

(Göze sürme çekme bilgisinde, yetkin bir göz doktoruna muhtacım, Rum ve Irak'ı gezip işini iyi yapan bulamadım.)

Hezâr reşk ü hased ehl-i arz-ı tis'îne

Ki Rûm'a nisbeten iklîm-i Hind'dir meselâ (K. 5 / 17)

(Bin kıskançlık ve haset doksan dünya ehline ki, mesela Rum'a nispeten Hint ülkesidir.)

Olunca pâdişâh-ı 'âlemîn Rûm u Hicâz'ında

Mühimmât-ı umûr-ı sa'besin icrâda şöhret-dâd (T. 6 / 10)

(Rum ve Hicaz âleminde padişah olunca, zor mühim işleri yerine getirmede şöhretlendi.)

Şeh-i memâlik-i hüsn oldu âhir ol Mehveş

O sîne Rûm'dur ol ruh Freng o hâl Habeş (G. 67 / 1)

(Sonra o güzel (sevgili), güzel memleketlerin şahı oldu. Sinesi Rum, yüzü Freng, ben'i Habeş oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair beyaz renginden dolayı sineyi 'Rum', yüz/yanağı 'Avrupa', siyah renk beni ise halkının kara olmasından dolayı 'Habeş' memleketlerine benzeterek, sevgilinin bu güzel memleketlerin padişahı olduğunu dile getirmektedir.

2.5.4.4. Efrenc – Frenk

Frenk, 'Fransız, Avrupalı, yabancı, Hristiyan' anlamlarına gelmektedir. Beyitlerde 'siyah giymesi, siyah sakalları, Türkçeyi konuşamaması' özellikleriyle konu olmuştur. Frenk kelimesiyle birlikte siyahlıkla ilgili kelimelerin kullanılması, 'kâfir' anlamında da kullanıldığını göstermektedir (Keskin, 2009: 384).

Çok kimse esîr oldu Freng ehline ammâ

Zülfün sıkı tutdu bu dil-i zâra kemendi (G. 129 / 4)

(Frenklere çok kimse esir oldu ama saçlarının ipi bu perişan gönlünü sıkı tuttu.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin uzun saçlarını, aşğın perişan gönlünü sıkıca tutan 'ip'e benzetmektedir. Sevgilinin uzun saçlarına esir düşen, aşğın perişan gönlüyle, Frenklere esir düşenler arasında ilişki kurulmuştur. Şair beytinde sevgiliyi zalim ve acımasız, Müslüman olmayan bir millete benzetmektedir.

Diyâr-ı Bekr'i korsan-ı fesâd almışdı bir müddet

O dâver geldi efrenc-i fitenden eyledi âzâd (T. 48 / 4)

(Bir müddet Diyarbakır'ı fesad korsanlar almıştı. O hükümdar geldi, Avrupalı fitnelerden kurtardı.)

Yukarıdaki beyitte Diyarbakır kentinin büyük fitneciler tarafından esir alındığı ve Sultan (Mehmet Emin Paşa) tarafından kurtarıldığı açıklanmaktadır.

Şeh-i memâlik-i hüsn oldu âhir ol Mehveş

O sine Rûm'dur ol ruh Freng o hâl Habeş (G. 67 / 1)

(Sonra o güzel sevgili, güzel memleketlerin şahı oldu. O sine Rum, o yüz Freng, o ben Habeş.)

Yukarıdaki beyitte şair beyaz renginden dolayı sineyi 'Rum', yüz/yanağı 'Avrupa', siyah renk beni ise halkının kara olmasından dolayı 'Habeş' memleketlerine benzeterek, sevgilinin bu güzel memleketlerin padişahı olduğunu dile getirmektedir.

2.5.4.5. Tatar

Dîvân şiirinde 'misk, ahu, nâfe, buy' ile ele alınmıştır. Usta avcı, at binici, ok atıcı, yağmacı, zalim, kavgacı, cesur' özellikleri bulunmaktadır. Güzelleriyle meşhurdur (Buyruk, 2015: 54).

Olursan nazra-ı zinhâr kahriyle anın merfû'

Nigâh-ı yârdan gamz-ı cefâ Tatardan yagma (Kt. 1 / 35)

(Onun (sevgilinin) kati tek bir bakışının kahriyle, hükümsüz olursan, yar bakışından cefa çukuru (cefalı sürgün bakış) Tatar'dan yağmadır.)

Feryâd ki Tatar-ı gamı eyledi târâc

Sâmân-ı şu'ûrum demedi yahşi yamandı (Kt. 13 / 7)

(Tatar gamı feryad ki yağma eyledi. Zengin şuurum, güzel yamandı demedi.)

2.5.4.6. Habeş (Etiyopya)

Afrika'nın doğusunda Yemen'in karşı kıyısının iç kesiminde yer almaktadır. Dîvân şiiirinde halkının siyahî renkte olmasında dolayı 'sevgilinin siyah saçları ve beni, gecenin karanlığı'na benzetilmiştir (Kara, 2015: 112).

Şeh-i memâlik-i hüsn oldu âhir ol Mehveş

O sine Rûm'dur ol ruh Freng o hâl Habeş (G. 67 / 1)

(Sonra o güzel (sevgili), güzel memleketlerin şahı oldu. O sine Rum, o yüz Freng, o ben Habeş.)

Yukarıdaki beyitte şair beyaz renginden dolayı 'sine'yi 'Rum', yüz/yanağı 'Avrupa', siyah renk beni ise halkının kara olmasından hareketle 'Habeş' memleketlerine benzeterek, sevgilinin bu güzel memleketlerin padişahı olduğunu dile getirmektedir.

2.5.4.7. Arab - Urban

İki sâl olmuş iken Şâm'ın Emîrû'l-hâcî

Satveti subhunu şâm etmiş idi 'Urbân'ın (T. 13 / 16)

(İki yıl boyunca Şam'ın Emîrû'l-hâcî'si, 'Urbân'ın akşamına sabahının heybetini getirmişti.)

Cünbiş-i güft-gû gelip kaleme

Çıkdı cân-bâzveş 'Arab 'Aceme (M. 4 / 11)

(Kaleme söz söyleme hareketi gelip, Arab Acem'e cambaz gibi çıktı.)

2.5.4.8. Acem (İranlı)

Cünbiş-i güft-gû gelip kaleme

Çıkdı cân-bâzveş 'Arab 'Aceme (M. 4 / 11)

(Kaleme söz söyleme hareketi gelip, Arab Acem'e cambaz gibi çıktı.)

‘Acem kûçeklerin ‘uşşâk-ı çenberden geçirdi hep

Bu devri sûfiyânın devr-i bezm-i Isfahân oldu (K. 6 / 27)

(Acem dansçıları hep aşk çenberinden geçirdi. Bu Sufiyan’ın (İran şehri) devri, Isfahan eğlencesinin devri oldu.)

2.5.4.9. Yunan

Velî her şahs-ı fırsat-ârzû-gîr-âzmâ var kim

Nihânî hud‘asıyla aldar Eflâtûn-ı Yunânî (T. 27 / 5)

(Yunân Eflâtûn’u gizli hürmetiyle, her fırsatı arzulayan azmi var ki veli aldar.)

2.5.4.10. Çerkes

Enbiyâ vü hulefânın siyerin ‘ârif hem

Çerkes ü Kayser ü Sâsân u Key ü Kisrâ’nın (T. 13 / 8)

(Peygamberlerin, halifelerin, Çerkezlerin, Roma ve İran imparatorlarının tarihini bilen kimselerdir.)

2.5.4.11. Kızılbaş – Surh-ser (İran)

Kızılbaş, İran ile bütünleştirilen en önemli kavramdır. XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmıştır. Safevî Devleti’nin kurucusu Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar, kendi taraftarlarına On İki İmam’ı temsil eden on iki dilimli kırmızı börtü giydirmiş ve zaman içinde bu zümre *kızılbaş* adıyla anılmıştır. Kızılbaş, başta sadece Şeyh Haydar taraftarlarını içine alırken, sonra onun ve oğlu Şah İsmail’in yoğun faaliyetleriyle, Safevî taraftarları için kullanılmıştır. Kızılbaş, Safevîlerin askerî gücünü temsil etmektedir. Beyitlerde ‘sürh-serân’ kelimesi Safevî askerleri anlamında kullanılmıştır. XVI. yüzyıl itibariyle Osmanlı - Safevî çekişmesinin sonucunda Osmanlılar kızılbaş kavramını ‘devlet muhalifi ve isyancı zümreler’ mânâsında kullanmışlardır. Artan kızılbaş ayaklanmalarında isyana katılan zümrelerin dinî inanç ve yaşayışlarının Sünnîliğe uzak olmasından ‘sapıklık, yoldan çıkmışlık, inkârcılık’ gibi dinî boyutlar da eklenmiştir. Kızılbaşlar, ‘yoldan çıkan kişi ve gruplar’ olarak anılmıştır (Şahin, 2011: 201-202).

Bagdâd ehli sikkeyi mermerde kazdılar

İhlâk-ı Surh-ser deyü târîh yazdılar (T. 90)

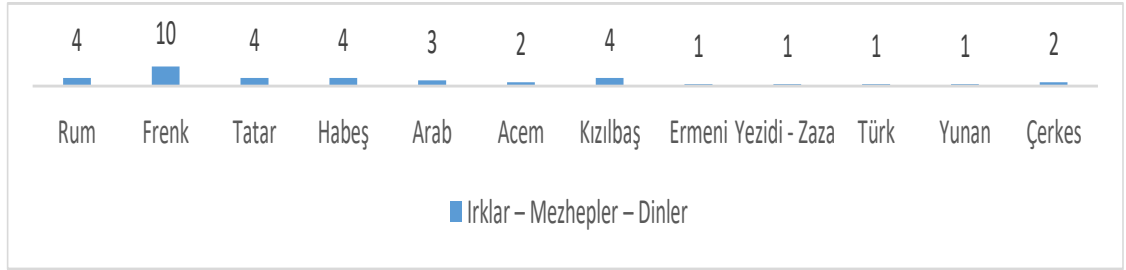
(Bağdad halkı mührü mermerde kazdılar, Kızılbaş helakı diye tarih yazdılar.)

Bu târîhim verilsin pâdişâha

Sana kurbân olundu bir Kızılbaş (Kt. 66 / 3)

(Bu tarihim padişaha verilsin, bir Kızılbaş sana kurban oldu.)

Tablo 2.22. Dîvân'da Yer Alan Irklar, Mezhepler ve Dinlerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.6. ULAŞIM

Dîvân'da tespit edilen ulaşım araçlarından gemi 13 ve zevrak 1 beyitte geçmektedir.

2.6.1. Zevrak (Sandal – Kayık Tekne)

Deniz ve nehirlerde yolcu ve eşya taşımak maksadıyla kullanılmaktadır. Kısa ve geniştir. Kürek veya yelkenle hareket ettirilebilmektedir (Öztekin, 2004: 244).

Kimisi hibr-i tebahhur güzîn-i fazl u funûn

Nihâde zevrak -ı 'ucbunda lenger-i huyelâ (K. 3 / 5)

(Seçkin iman ve ilimler bilgini, kibir teknesinde kibir lengeri konmuştur.)

2.6.2. Keşti (Gemi)

'Gemi' anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 589).

Bu hevâlarla düşüp engine dil yelken kürek

Sâhil-i seb'îne yetdi keşti-i 'ömr-i fakîr (T. 9 / 52)

(Gönül yelken kürek gibi bu arzuya ve bu havalarda denize düşüp, fakir ömrün gemisi yetmiş sahile yetti.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi denize benzetmektedir. Fırtınalı havalarda tıpkı denize düşen yelken ve kürek gibi, aşığın gönlü de arzu ve istekle sevgilinin denizine düşmektedir. Şair 'heva' kavramını 'arzu ve hava' anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanmıştır. Aşığın sevgiliye duyduğu arzu, fırtınalı bir havayı anımsatmaktadır denilebilir.

Ede Hak şurta-i tevfiika karîn

Keşti-i 'ömrünü başdan dümene (T. 53 / 22)

(Yelkenli askere yakın ede Hak, ömür gemini baştan dümene.)

Yukarıdaki beyitte şair insan ömrünü gemiye benzetmektedir.

Kur'ân u tevârîh ile tâ'atla mesâcid

Keştî olur ashâb ücûr-ı Ramazân'a (G. 36 / 4)

(Ramazân sevabı ehliyelerinin Kur'ân ve tevârîh ibadetleriyle, mescitler gemi olur.)

Ayırmaz sâhilinden fülkü men'-i lengeri anın (Musammat 8 – 1 / 3)

2.7. ZAMANSAL KAVRAMLAR

2.7.1. Günün Vakitleri

2.7.1.1. Eyyam (Gün)

Bu ol eyyâm u rûz-ı müs'adettir kim her an çün

Hezârân kebş-i 'îd-i ekberin kurbân eder adhâ (K. 15 / 8)

(Her kim bu sadetli gün ve zamanlar için büyük bayrama binlerce koyun kurban eder.)

Gün batdı şiken-hârelerin hep günü doğdu

Bu remzi eder magrib ezânı Ramazân'ın (G. 38 / 5)

(Gün battı midelere günü doğdu, Ramazân ezanı güneşin batışına işaret eder.)

Yukarıdaki beyitte şair Ramazan ayında akşam ezanı ile birlikte oruçların açılmasını konu edinmiştir.

2.7.1.2. Ruz u Şeb – Leyl u Nehar (Gece-Gündüz):

Günün tüm vakitleri kastedilmiş ve günlerin sürekliliği anlatılmak istenmiştir (Günyüz, 2001: 105).

Rûz u şeb devr eder feleklerde

Anı bir kimse görmemiş yerde (Lugaz 5 / 3)

(Gece ve gündüz göklerde döner, onu yerde bir kimse görmemiş)

Kızılırmak misâli hûni dili

Nûş edip humr-ı gamda rûz u şebân (K. 23 / 7)

(Kızılırmak gibi kanlı gönlü, gam şarabında gece ve gündüz içer)

Hânkâhında kırklar yediler

Çünkü nân-ı ‘azîzi leyl ü nehâr (Kt. 20 / 16)

(Çünkü kırklar dergâhında gece ve gündüz aziz ekmeği yediler)

2.7.1.3. Seher (Tan)

Seher, ‘sabahın erken vakti ve şafak zamanı’ anlamlarına gelmektedir (Şahin, 2011: 70). Çiçekler sabah vakitlerinde yapraklarını açmakta, bülbül de seher vakti ötmektedir (Şahin, 2011: 421). Seher rüzgârı topladığı çiçek kokularını estiği yerlere götürmektedir (Şahin, 94). Seher vaktinde edilen yakarış ve ibadetler kabul edilmektedir (Şahin, 2011: 136).

Seherden katre katre bâgda şebnem kıyâs etme

Ruhun yâdıyla aglar gülsitânın verd-i handâmı (K. 8 / 26)

(Seherden bağda damla damla çiğ kıyas etme. Gülbahçesinin gülen gülü, sevgilinin yüzünün hatıralarıyla ağlar.)

Bîdâr idi seherle bir eyyâm-ı bahtımız

Gör hikmeti ki şimdi çevirdi yatalığa (G. 113 / 2)

(Bir bahtlı günümüz, seherle uykusuzdu. Gör hikmeti ki şimdi yatalağa çevirdi.)

İftâr gelir mâ'ide-i rahmet-i Hak'dan

Her şâm u seher merd-i sabûr-ı Ramazân'a (G. 36 / 2)

(Hakk'ın rahmet sofrasından iftar gelir, her seher ve akşam Ramazân sabrına)

2.7.1.4. Subh (Sabah)

Sabah, güneşin doğduğu vakte denilmektedir (Günyüz, 2001: 105). Çiçekler sabah vaktinde rengârenk yapraklarını açarlar (Şahin, 2011: 131). Sabah vakti sohbet ve işret zamanıdır. Sabah vakti mahmurluğu gidermek için şarap içme âdeti vardır (Şahin, 2011: 404). Çiğ taneleri sabah vakti görülmektedir (Şahin, 2011: 729).

Senin reng-i ruhundan gonçe tasvîr etseler farzâ

Düşerdi safha-i dîvâra her subh u mesâ şebnem (G. 98 / 5)

(Ola ki senin yanak renginden gonca tasvir etseler, her sabah ve akşam çiğ damlası düşerdi.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yanağını, kırmızı renk olmasından dolayı 'gonca'ya benzetmektedir. Her sabah gülbahçesindeki goncaya çiğ tanesinin (su damlasının) düşmesinden dolayı, sabah akşam sevgilinin yanağına düşüşünü de tasvir etmektedir.

Bender-i zülfün metâ'ıdır deyü şâm u seher

Gönderir bâd-ı sabâyı tuhfe gülşen gülşene (G. 109 / 2)

(Sabah akşam zincir gibi saçların değerlidir diyor. Gülbahçesi gülbahçesine sabah rüzgârını (sevgilinin kıvrımlı saçlarının güzel kokusunu) hediye gönderir.)

Hep kurb-ı kahve-hânedede tiryâki tahtasın

Subh-dem etdi tahta biti gibi iltizâm (Kt. 7 / 2)

(Hep kahvehane mekânında tiryaki tahtasısın, tahta kurdu gibi sabah vaktini gerekli gördü.)

2.7.1.5. Şam - Mesa (Akşam)

Akşam, Dîvân şiirinde renginin siyah ve karanlık olması özellikleriyle konu edinilmiştir. Beyitlerde ‘sevgilinin saçı’na benzetilmektedir (Günyüz, 2001: 106).

Senin reng-i ruhundan gonçe tasvîr etseler farzâ

Düşerdi safha-i dîvâra her subh u mesâ şebnem (G. 98 / 5)

(Ola ki senin yanak/yüz renginden gonca tasvir etseler, her sabah ve akşam çiğ damlası düşerdi.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yanağını, kırmızı renkte olmasından dolayı ‘gonca’ya benzetmektedir. Her sabah gülbahçesindeki goncaya çiğ tanesinin/su damlasının düşmesinden dolayı, sabah akşam sevgilinin yanağına düşüşünü de tasvir etmektedir.

Bender-i zülfün metâ‘ıdır deyü şâm u seher

Gönderir bâd-ı sabâyı tuhfe gülşen gülşene (G. 109 / 2)

(Sabah akşam zincir gibi saçların değerlidir diyor. Gülbahçesi gülbahçesine sabah rüzgârını (sevgilinin kıvrımlı saçlarının güzel kokusunu) hediye gönderir.)

Bezm-i hâsından ayrı şâm u seher

Sarsar-ı gamla cân u dil sarsar (M. 5 / 6)

(Sabah ve akşam bezminden ayrı, gam fırtınasıyla can ve gönül sarsılır.)

Eyler iken senâyâ subh u mesâ

Cüst-cûy-ı defâtir-i şu‘arâ (M. 1 / 18)

(Sabah ve akşam överken, şairler defterlerini araştırır.)

2.7.1.6. Leyl - Leyle (Gece) – Şeb-i Yelda (En Uzun Gece)

Dîvân şiirinde ‘aşk, eğlence, şarap’ gibi imgelerle işlenmiştir. Şairin duygularını yansıtmaktadır. Âşık bu zaman dilimini aşk acısıyla incelemektedir. Bazı insanlar için ‘korku ve ızdırıp’ yaşatırken, bazıları içinse arzularını gerçekleştirme fırsatı vermektedir (Gümüş, 2020: 217).

Çeşm-i terimde etdi hayâl-i ruhun makar

San burc-ı delv idi bu gice menzil-i kamer (G. 53 / 1)

(Yüzünün hayali yaşlı gözlerimin merkezi oldu. Sen bu gece ayda kova burcuydun.)

Her gicesi bin Kadr ola her bir günü bir 'îd

Ferhunde geçe her dem ü her ân-ı Refî'â (K. 20 / 25)

(Her bir günü bir bayram, her gicesi bin kadir gicesi olur. Her zaman ve her anı, yüce ve mübarek geçer.)

Lisân-ı vak'a-nüvîsân-ı leyle-i Mi'râc

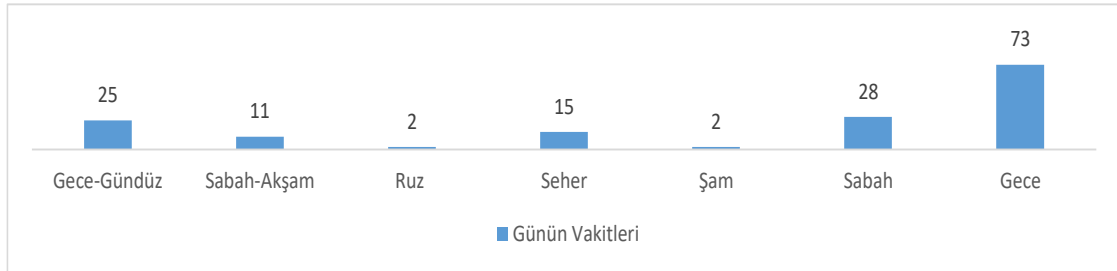
Bu resme eyledi ol vakt-i hurremi imlâ (K. 3 / 62)

(Mi'râc gicesi olayını yazan lisan, o feraklık veren zamanı resmileştirdi.)

Nice devr-i muvâfik gördük ammâ böyle âyince

Felekde görmedik nev-rûza tahvîlin şeb-i yeldâ (Kt. 1 / 14)

Tablo 2.23. Dîvân'da Yer Alan Günün Vakitlerinin Geçtiği Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.7.2. Günler

Dîvân'da tespit edilen günlerden Cuma 4, Şenbe 1 beyitte geçmektedir.

2.7.2.1. Cuma

Erip târîh-i hicret bin yüz altmış sekiz sâle

Salât-ı Cum'a'ya çıkmış idi ol zıll-i Yezdânî (K. 29 / 41)

(O yezdanın gölgesi bin yüz altmış sekiz senesi hicret tarihinde cuma namazı ile çıkmış idi.)

Ezân-ı Cum'a gûyâ oldu anın "irci'î"-hânı

Du'â-yı Cum'a gûyâ kim vedâ'-ı âlem-i fânî (K. 29 / 42)

(Cuma Ezânı güya onun yönelme evi oldu. Cuma Duâsı güya fani âlemin vedasıdır.)

2.7.2.2. Şenbe (Cumartesi)

Cumartesi günleri Yahudiler için kutsaldır (Keskin, 2009: 375).

Eger ta'cîl-i tehdîd etse nâsa hâce-i kahrı

Gelirdi şenbeden bir gün mu'ahhar rûz adına (G. 122 / 12)

(Eğer hızla korkutsa, kahır hocası kaldırır. Cumartesiden birgün sonraki gün adına gelirdi.)

2.7.3. Aylar (Mah)

Sevgilinin dolunay gibi olan yüzünün parlaklığının sürekliliği anlatılmaktadır. Sevgilinin yüzü her zaman dolunaydır (Günyüz, 2001: 102). *Dîvân*'da 7 ay ismi tespit edilmiştir.

2.7.3.1. Receb

Recep ayı, üç ayların başlangıcıdır.

Ki şehr-i rûze ya şehr-i recebden ol giceyi

Ya on yedi ya yigirmi yedi yazar fuzalâ (K. 3 / 63)

(Erdemliler o ramazan ayı gecesini recep ayından ya onyedi ya yirmiyedi fazla yazar.)

2.7.3.2. Şaban

Şaban ayının sonu ve Ramazan ayının başlangıcındaki hilâl orucun habercisidir. Gökyüzünde hilâl olarak görünenin ya Şaban ayının sonundaki 'n' ya da Ramazan ayının başındaki 'r' harfi olduğuna inanılmaktadır (Şahin, 2011: 520).

Envâr-ı terâvîh ü tesâbîh ile mescid

Gösterdi çerâgânı şebânı Ramazân'ın (Kt. 38 / 7)

(Teravih ve salat-ı tesbih nuru ile mescit Şaban-ı Ramazan'ın aydınlığını gösterdi.)

2.7.3.3. Ramazan - Sıyam

Şairlerin dîvânlarında Ramazan konusunun işlendiği 'Ramazaniyye' isimli başlık bulunmaktadır. Dîvân şiirinde 'içkinin yasak olması, oruçtan sonra bayramın gelmesi, Ramazân'a hakîm der marazân, günahların affolunması' konularıyla karşımıza çıkmaktadır (Turan, 2018: 36).

Envâr-ı terâvîh ü tesâbîh ile mescid

Gösterdi çerâgânı şebânı Ramazân'ın (Kt. 38 / 7)

(Teravih ve salat-ı tesbih nuru ile mescit, Şaban-ı Ramazan'ın aydınlığını gösterdi).

Ey dil ola gör menkabe-hânı Ramazân'ın

Kim feyz-i cinân etdi cihânı Ramazân'ın (G. 38 / 1)

(Ey gönül, Ramazân'ın hikâyesini anlat ki o cihânı bereket cihânı etti.)

2.7.3.4. Şevval

Hilalin tekrar görünmesiyle Şevval ayı başlar ve Ramazan ayı son bulur.

Hilâl-i mâh-ı Şevvâl anlama destûr-ı devrânın

Hasûd-ı câhını tehdîd için gösterdi hancer 'îd (K. 18 / 7)

(Semadaki (hançere benzeyen) parlaklığı Şevval ayının hilâli sanma! Zamanın kudretli hâkiminin (Ali Paşa) makamına göz dikenleri tehdit etmek için Ramazân Bayram'ı düşmana hilâle benzeyen hançerini gösterdi.)

Şevvâlde zann etme hemân 'îdı Lebîbâ

Sâlihlere 'îd oldu her ânı Ramazân'ın (G. 38 / 8)

(Ey Lebîb, bayramı Şevval ayında zannetme, salihlere Ramazân'ın her anı bayram oldu.)

Salihler için bayram, Ramazan ayından sonra gelmez. Bayram, Ramazan ayının her anıdır.

2.7.3.5. Nisan

Dîvân şiirinde ‘lütuf, ihsan, cömertlik ve bereket’in simgesidir. İnci taşının nisan yağmuruyla oluştuğu düşünülmektedir (Tolasa, 1973: 457).

Sulayıp hep o yolları keremi

Mâh-ı âb oldu san meh-i Nîsân (T. 14 / 22)

(O yolları cömertlikle hep sulayıp, ağustos ayı nisan ayı oldu.)

2.7.3.6. Temmuz

Divan şiirinde sıcaklığı ile konu olmuştur.

Sûziş-i dil hevâ-nümâ-yı temmûz

Âh-ı serdim misal-i berd-i ‘acûz (M. 5 / 19)

(Gönül yangınına istek gösteren temmuz, yaşlı kadın soğuğu gibi ahı serdim.)

Yaşlı kadın soğuğu; rumi takvimle 26 Şubat – 4 Mart, miladi takvimle 11 – 17 Mart tarihlerinde görülmektedir (Özcan, 1992).

2.7.3.7. Ab (Ağustos)

Divan şiirinde sıcaklığı ile konu olmuştur.

Verdi şükûfe-i ruhuna su şarâb ile

Başlar belâsı oldu o meh âb u tâb ile (G. 121 / 1)

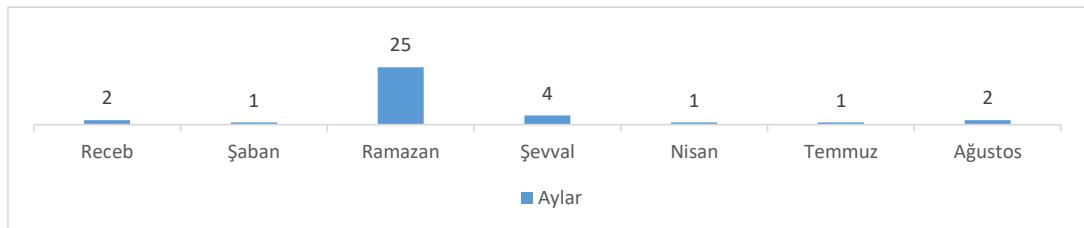
(Çiçek ruhuna su, şarap ile verdi. O ağustos ayı ve sıcaklık ile başlar belası oldu.)

Sulayıp hep o yolları keremi

Mâh-ı âb oldu san meh-i Nîsân (T. 14 / 22)

(O yolları cömertlikle hep sulayıp, ağustos ayı nisan ayı oldu.)

Tablo 2.24. Dîvân’da Yer Alan Ayların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.7.2. Mevsimler

Dîvân'da 5 mevsim ismi tespit edilmiştir.

2.7.2.1. Şita (Sultan-ı Şer) (kış)

Zorlu koşullarından, tabiatın karlarla kaplanmasından, şiddetli rüzgârların esmesinden bahsedilmiştir (Yaman, 2022: 11). Kış mevsimi soğuk ve acımasızdır, 'zalim' olarak nitelendirilmiştir (Yavaş, 2011: 48).

Cihâmı kabzaya aldı bu sâl o rütbe şitâ

Ki düşdü pençe-i hurşîde lerziş-i sermâ (K. 5 / 1)

(Bu sene o kış derecesi cihanı avucuna aldı, güneşin elleri soğuktan titredi.)

Şitâ vü sayf Lebîbâ hazân ne-dîdeligi

'İvaz mıdır 'acebâ servin istikâmetine (G. 118 / 7)

(Ey Lebîb, kış ve yaz mevsimi hazan görmemişliği, acaba sevgilinin yoluna bedel midir?)

2.7.2.2. Zemheri (Karakış)

Zemheri, kışın en soğuk, şiddetli geçen ayına denilmektedir. Kışının sert geçtiği yılın baharının normal zamanına oranla daha erken geldiği bilinmektedir (Kul, 2019: 186).

Zemherî-i firâka oldum esîr

Nev-bahâr-ı visâle hasret-gîr (M. 5 / 3)

(Zemheri ayrılığına esir oldum, kavuşma baharı hasret oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair, esir olduğu sevgilinin ayrılığını 'zemheri' ile, sevgiliye kavuşma hasretini ise 'bahar'la ilişkilendirmiştir.

2.7.2.3. Bahar

Tabiatın canlanması, yeryüzünün yemyeşil çimlerle kaplanması ve çeşitli çiçeklerle donatılmasıyla, bağ ve bahçelerin güzelleşmesiyle ele alınmıştır. 'Rüzgâr'la birlikte

kullanılmıştır. Bahar mevsiminin gelişiyle birlikte sevgili de köşkünden çıkmıştır (Yaman, 2022: 10).

Zemherî-i firâka oldum esîr

Nev-bahâr-ı visâle hasret-gîr (M. 5 / 3)

(Zemheri ayrılığına esir oldum, kavuşma baharı hasret oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair, esir olduğu sevgilinin ayrılığını ‘zemheri’ ile sevgiliye kavuşma hasretini ise ‘bahar’la ilişkilendirmiştir.

Şâhid-i nev-bahârdır gonçe

Dil-keş ü dil-şikârdır gonçe (Musammat 6 – 1 / 1 2)

(Gonca ilkbahara tanıktır, gonca gönül çeken ve gönül avcısıdır.)

2.7.2.4. Nev-ruz

Farsça ‘yenigün’ anlamına gelmektedir. Baharın başlangıcıdır. Miladi 22 Mart, Rumi takvimine göreyse 9 Mart günüdür. İran’da yılbaşı 21 Mart’ta kutlanmaya başlanır. Tabiat ve diriliş bayramıdır. Tabiatın canlanması, doğanın uyanışı, havanın ısınması, büyük coşku ve yeniden doğuş anlayışı içinde kutlanır. Dîvân şiirinde bu coşku ‘diyanizyak’la anlatılmıştır (Yavaş, 2011: 29-31). Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın yaratıldığı gün olarak rivayet edilmektedir (Rahmani, 2019: 71).

‘Âkıl niçe ragbet ede bu bâg-ı fenaya

Kim dûş ola Nev-rûz dahi bâd-ı hazâna (T. 27 / 2)

(Akıl niçin arzu eder bu yokluk bağına, nevruz dahi hazan rüzgârına ki düş ola.)

2.7.2.5. Hazan (sonbahar)

İnsanı durgunluğa ve karamsarlığa sürükleyen, hüznün mevsimidir. Artık kışın yaklaştığı ve yolun sonunun görüldüğü mevsimdir. Dîvân şiirinde ‘ihtiyarlık, bitkinlik, yaşlılık, ölüm, dert ve sıkıntı’ imgelerini simgelemektedir. Hazan mevsimi, saçlarına kırlar düşmüş bir insana benzetilmektedir (Yavaş, 2011: 39). Tabiatın harab olması, bağ ve bahçelerin sararıp solması, çiçek yapraklarının dağılması ve şiddetli rüzgârlar nedeniyle toprağın yapraklarla kaplanması ele alınmıştır. Sevgili bu mevsimde köşküne kapandığından âşık hüzünlenmiştir (Yaman, 2022: 11).

Şitâ vü sayf Lebîbâ hazân ne-dîdeligi

‘İvaz mıdır ‘acebâ servin istikâmetine (G. 118 / 7)

(Ey Lebîb, kış ve yaz mevsimi hazan görmemişliği, acaba sevgilinin yoluna bedel midir?)

Ne âgâz u ne encâmında aldım nûkhet ol gülden

Misâl-i verd-i ra ‘nâ hem hazân u hem bahâr oldum (G. 97 / 2)

(O gül gibi sevgiliden ne başlangıçta ne sonunda koku aldım. İyi, güzel ve hoş gül misali hem hazan hem bahar oldum.)

2.7.2.6. Sayf (Yaz)

Şairler ilgi duymamışlardır. Sıcaklığı bağlamında ele alınmıştır (Yavaş, 2011: 38).

Hemîşe tâ ki gülistân-ı dehre ‘ârız olup

Bu çâr-fasl bahâr u hazân u sayf u şitâ (K. 5 / 81)

(Her zaman bu dört mevsim bahar, hazan, yaz ve kış; gülbahçesinin budama makasıdır.)

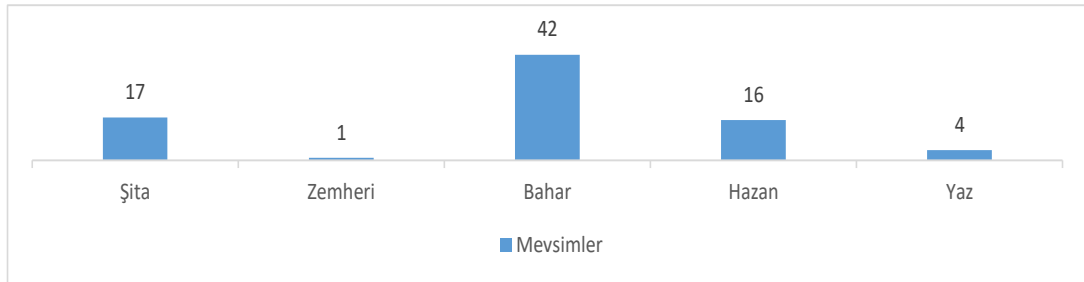
Yukarıdaki beyitte şair mevsimlerin doğayı yenileme özelliği ile bahçedeki kurumuş ve kötü dalları kesmek için kullanılan budama makası arasında ilişki kurmuştur.

Şitâ vü sayf Lebîbâ hazân ne-dîdeligi

‘İvaz mıdır ‘acebâ servin istikâmetine (G. 118 / 7)

(Ey Lebîb, kış ve yaz mevsimi hazan görmemişliği, acaba sevgilinin yoluna bedel midir?)

Tablo 2.25. Dîvân’da Yer Alan Mevsimlerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.8. DOĞA YAŞAMI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.8.1. Hayvanlar

Dîvân'da 29 hayvan ismi tespit edilmiştir.

2.8.1.1. Kuş – Tayr - Murg

Kuşların boyunlarına değerli taşlar, kulaklarına küpe ve ayaklarına halhal takılmakta (Şahin, 2011: 96), kuş kafesleri güllerle süslenmektedir (Şahin, 2011: 189). Kuş avında avcılar kıldan tuzaklar kurarak, kuşların ilgisini çekmek için daneler koyarlardı (Şahin, 2011: 417). Osmanlılar'da kavuk veya destar üzerine kuş tüylerinden sorguç takmak bir gelenektir. Başa tüy takmak imtiyaz işaretidir. Savaşta yararlılık gösteren kimseler, kahramanlık ve üstünlük sembolü olarak başlarına kuş tüyü takarlardı (Şahin, 2011: 501). Bir kişi öldükten sonra ruhu bedeninden ayrıldığı için, 'insan ruhu' kuşa benzetilmektedir (Şahin, 2011: 516).

Dil ka'besini yakma sakın oluruz âhir

Biz Ebrehe-i düşmene çün tayr-ı ebâbil (G. 89 / 2)

(Gönül Kâbe'sini sakın yakma. Çünkü sonra biz düşman Ebrehe'ye, Ebabil kuşu oluruz).

Yukarıdaki beyitte şair gönlü Kâbe'ye benzetmektedir. Kâbe'yi yıkmak için gelenlerin (Yemen valisi Ebrehe ve orudusu) başlarına taşlar yağdıran Ebabil kuşlarına telmihte bulunmuştur. İnsanları üzenlere 'Ebrehe' benzetmesi yapmıştır.

Bend oldu murg-ı dil girih-i zülf-i zerdine

Zenbûr-beçe sayd eder oldu hümâmızı (G. 145 / 3)

(Kuş yüreğim sarı saçlarına düğümlüdür. Arı yavrusu, hüma kuşumuzu avlar oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair aşığın gönlünü kuşa benzetmektedir. Sevgilinin saçlarını ise sarı renk ile tasvir ettiğinden, sevgili için renginden hareketle 'arı yavrusu' ifadesini kullanmıştır. Gönlünü benzettiği kuşu, küçük bir arı yavrusu avlamıştır.

2.8.1.2. Tuti (Papağan)

Şeker verilerek konuşturulduğundan, sevgilinin dudağıyla ilişki kurulmuştur. Dîvân şiirinde insanı taklit etme yeteneği özelliğiyle konu edinilmiştir. Beyitlerde ‘aşığın gönlü’ne teşbih edilmiştir (Aksu, 2002: 142).

Girmiş kafes-i rahmete san kuşdili söyler

Tûtiye döner mu ‘tekifâtın Ramazân’ın (G. 38 / 4)

(Ramazân itikâfının rahmet kafesine girmiş tûtî, kuşdili söyler sanar.)

Bana rahm eylemeyip aldın elimden yâri

Gönlüm eğlencesi tûtî-i şeker-güftârı (Musammat 3 – 2 / 1)

(Bana merhamet etmeyerek sevgiliyi elimden aldın. Papağanın şeker sözleri gönlümün eğlencesidir).

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi papağana benzetmiş, şeker verilerek konuşturulduğundan papağanın sözlerini ise ‘şeker’le ilişkilendirmiştir. Sevgilinin tatlı sözleri, aşığın gönlünün eğlencesidir.

2.8.1.3. Kebk - Kebg (Keklik)

Renkli tüyleri olan, çekici bir kuş türüdür. Eti için avlanmaktadır (Günyüz, 2001: 204).

Hüsn-i âvâze-i cân-perver o nev-reslerden

Oldu mekteb kafes-i bülbül ü kebk ü tîhû (G. 208 / 6)

(O can besleyen güzellik sesleri, taze yetişenlerden; bülbül, keklik ve çil kuşu kafesi okul oldu.)

Gözler âhûları ol gözleri âhûyu müdâm

Oldular kebg ü kebûterleri âvâre-i bâm (Musammat 3 - 4 / 1)

(Ahuların gözleri o ahuyu sürekli gözler. Keklikleri ve güvercinleri dam avareleri oldular.)

2.8.1.4. Mar (Yılan)

Dîvân şiirinde şekil özelliklerinden dolayı ‘aşığın ahlara ve sevgilinin saçları’na benzetilmiştir (Çakıcı, 2018: 140).

Düşür zülfün meye sâkî bana sun zehr-i mâr olsun

Dahi çekmem firâkın gel beni lutf eyle şerbetle (T. 41 / 28)

(Saki bana saçlarının düştüğü şarabı sun ki, yılan zehri olsun. Gel bana şerbetinle bir iyilik yap, artık ayrılık acısı çekemem.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarını yılan benzettiğinden, sevgilinin saçının düştüğü şarabı da yılan zehrine benzetmekte ve sakinin o zehri kendisine sunmasını istemektedir. Çünkü yılan zehri gibi, saçlarının düştüğü ve zehir olan şarap, aşık için ayrılık acısına iyi gelen, şerbet ilacıdır.

2.8.1.5. Ceylan – Gazal - Ahu

Dîvân şiirinde inceliği ve nazikliği özellikleri dolayısıyla ‘sevgili’ye benzetilmiştir. Aşığı avlamakta ve kendisine tutsak etmektedir (Kandemir, 2008: 62). Misk yapımından dolayı ‘sevgilinin saçının kokusu’ ile ilişkilendirilmektedir. Gözlerinin güzelliği itibariyle ‘sevgilinin gözü’ne de benzetilmiştir (Tolasa, 1973: 491).

Gözler âhûları ol gözleri âhûyu müdâm

Oldular kebg ü kebûterleri âvâre-i bâm (Musammat 3 - 4 / 1)

(Ahuların gözleri o ahuyu sürekli gözler. Keklikleri ve güvercinleri dam avareleri oldular.)

Yâd edip çeşm-i siyâh ile olur tehniye-sâz

Gözün aydın deyü birbirine âhû-yı Hitâ (K. 12 / 4)

(Kara gözlerin ile Hitâ Ceylan’ı gözün aydın diye birbirlerine tebrik etmeyi hatırlatır.)

Şaşdı kaldı göricek sürme-i kudretle gözün

Verdi hayretle bogazı ele âhû-yı Hoten (K. 25 / 67)

(Gözün sürme kudretiyle görünce şaşdı kaldı, Hoten Ahusu yakayı ele verdi.)

Yukarıdaki beyitte aşğın sürdüğü kudret sürmesiyle hoten’de bulunan sevgiliyi görünce şaşırıldığı dile getirilmiştir. Âşık yanında olmayan sevgilisini gönül gözleriyle görmüştür.

2.8.1.6. Ejderha

Genellikle ‘kötülük’ kavramının sembolü olan şeytansı ve mitolojik bir varlıktır. Tasavvufta insanı kötülüğe sevkeden ve karşı konulması oldukça zor olan ‘nefs’ imgesini simgelemektedir. Kaynağını Çin kültüründen almıştır. Gök Türk kitabelerinde ‘güç ve hâkimiyet’, Türk inançlarında ve Çin kaynaklarında ‘gök’ imgelerini temsil etmektedir. Türk kahramanlık destanları ve evliya menakıbnâmelerinde başkahramanın mücadele ettiği canlıdır. Ayrıca başkahramanın kerametleri dolayımında işlenmiştir. Kahraman, evliya ve peygamber gibi kimselerin keramet ve mucizelerine konu olması, onların dua ve mücadeleleriyle zararsız ve etkisiz hale getirilmesini temin etmektedir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) mucizelerinde kervanın yolunu kesen ejderha ile konuşması, bir ejderhayı iki dağ arasına sıkıştırarak yok etmesi, Kâbe’nin temelinden çıkan ejderhanın Ukab kuşu tarafından gökyüzüne kaldırılması gibi olaylar yer almaktadır. Kadim topluluklara göre yılan yeryüzünde yüz yıl yaşayabilirse ejderha olmaktadır. Büyük felâketlere yol açmaması için meleklerin, ejder yılanları kancalarla tutup, Kaf Dağı’nın ardına atmak için göğe çektiklerine inanılmaktadır. Yine bu insanların inancına göre şimşek çakması, ejderhanın göğe yükseltilmesi sırasında çıkan ışık ve sestten ibaretti. Eski şehirlerin kalıntılarında mücevher, altın ve değerli eşyalar çıktığından, yılan veya ejderhaların beklediği hazineler harabe ve terk edilmiş yerlerde olurdu (Şahin, 2011: 492-495). Ejderhalı bayrak, Memlûkların bayraklarında kullanılmaktaydı (Keskin, 2009: 167). Tüm bu özelliklerinin dışında ağızından ateş çıkarmasıyla da ünlenen bu efsanevi varlık, bu özelliğiyle de Dîvân şiiirine konu olmuştur.

Esed denmez ki ceng içre çıkar gâr-ı gılâfından

Gürûh-ı hasmına kan yagı gök düşmen bir ejderha (T. 2 / 32)

(Savaşın içinde mağara kılıfından çıkana aslan denmez mi? Göğe düşman bir ejderha, düşman topluluğuna kan yağdırır.)

Yukarıdaki beyitte şair ejderhanın ağızından ateş çıkarması özelliğinden yola çıkarak, ateşin kırmızı rengiyle kanı ilişkilendirmiştir.

2.8.1.7. Kanarya

Kanarya lânesiveş bir kafes kim cây-ı hâs eyler

Namâza gelse şehrin ehl-i câh u mîr-i erkânı (T. 70 / 13)

(Şehrin itibar ehli ve bey kimseleri namaza gelse, kanarya yuvası gibi bir kafes ki özel mekân yaptı).

2.8.1.8. Şahin

Güçlü bir kuştur. Dîvân şiirinde ‘âşık’ ile teşbih edilmektedir (Aksu, 2002: 143).

O bir şâhîn-i mesneddir ‘ukab-ı hasma sal anı

Ki etsin pençe-i bahtınla çâk-i düşmen-i hod-râ (Kt. 2 / 52)

(Onu düşman kartala sal, o bir şahin makamıdır. Baht elimle, düşman zırhı yaralasin).

2.8.1.9. Ukab (Kartal)

Kanatları ve kuyrukları, uzun ve geniştir. Paçalı kalın ayakları, güçlü gagaları vardır. Yırtıcıdır (Günyüz, 2001: 200).

O bir şâhîn-i mesneddir ‘ukab-ı hasma sal anı

Ki etsin pençe-i bahtınla çâk-i düşmen-i hod-râ (Kt. 2 / 52)

(Onu düşman kartala sal, o bir şahin makamıdır. Baht elimle, düşman zırhı yaralasin.)

Görse rü’yâda eger ceng-i ‘ukâb-ı kahrını

Kâfda ‘ankâ hirâsından döker bâl ü peri (T. 69 / 21)

(Eğer rüyada kartal savaşı kahrını görse, Kaf Dağı’nda mağarasından anka kanatlarını döker).

2.8.1.10. Şeh-baz (Doğan)

Gündüz yırtıcıları olarak bilinmektedir. Kanatları hilale benzer ve sivri, kuyrukları uzun, iri pençeli, keskin tırnaklıdır; gagaları kancaya benzemektedir (Günyüz, 2001: 198). Evcilleştirilir ve terbiye edilir. Ava gidilirken kollarda taşınmaktadır (Bilir, 2009: 317). Dîvân şiirinde ‘avcı’ olması özelliğiyle ele alınıp işlenmektedir (Kadaş, 2014: 81).

Kuşca cânın koma şeh-bâz-ı nigâhı ede sayd

Yokdur ol mehlekeden sana Lebîbâ mahlas (G. 68 / 7)

(Kuş gibi canını koyma, doğan bakışı avlar. O tehlikeli yerden sana Lebîb mahlası yoktur).

Hirâs-ı pençe-i bâzından olmaga me'mûn

Doğancı başıdan elbet hafır alır 'ankâ (K. 5 / 53)

(Doğanın korkutucu pençesinden, emin olan anka, doğancıbaşından elbet çukur alır).

2.8.1.11. Naka (Deve)

Kervanlarda develerin boyunlarında yol boyunca ses çıkartan, ceres adı verilen çanlar asılı olurdu (Şahin, 2011: 482).

Nâka-i gussa vü sevr-i gamı kurbân et kim

Böyle kurban olacak 'îd ele girmez zîrâ (T. 46 / 2)

(Deve kederini ve boğa gamını kurban et. Böyle kurban olacak, zira bayram ele girmez).

2.8.1.12. Koç

Her yıldız veya gezegenin ayrı bir şeref burcu vardır. Güneşin ise koç burcudur. 'Şeref-i Âfitâb' güneşin koç burcunda bulunduğu döneme tekabül eder ve koç burcunun on dokuzuncu derecesindedir (Şahin, 2011: 474). Güneş ve nevruz arasındaki ilgi güneşin nevruzda koç burcuna girmesi ve güneşli ve parlak olan bahar günlerinin başlangıcı olmasıdır (Şahin, 2011: 500). Hamel (Koç) burcu, 'Burc-ı bere' adıyla da anılan bu burçtan genel olarak güneşle birlikte bahsedilir. (Uzun, 1992: 425).

Mısra'-ı Sâbit'i tazmînden a'lâ yokdur

"Düşmeni var ise koçbaşına olsun kurbân" (K. 11 / 23)

(Sâbit'in şiirinin tazminden kıymetli yoktur. Düşmanı varsa, koçbaşına kurban olsun.)

Sen de koçbaşın için eyle bu 'îde kurbân

Sevr-i cevr-i felegi bu dil-i zâra çü ganem (T. 3 / 64)

(Gökyüzündeki boğa burcu cefası olan bu inleyen gönül koyunum gibi sen de bu kurban bayramı için koçbaşını kurban eyle.)

2.8.1.13. Bülbül – Andelib

Dîvân şiirinde en fazla söz konusu edilen kuştur. Ağlayan, inleyen, ah u feryad ile gözyaşı döken ‘âşık’ unsurunu simgelemektedir (Bilir, 2009: 309).

Bülbül olmuş nagmeden mest ü gülün kızmış yüzü

Biri râmişger biri câm-ı şarâb olmuş sana (G. 2 / 4)

(Bülbülün nağmesinden, gülün yüzü kızarıp mest olmuş. Sana biri çalgıcı biri şarab kadehi olmuş.)

2.8.1.14. Gürbe (Kedi)

‘Kedi’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 344).

Kûtsuz hânem güreşçi tekyesiveş gürbeler

Mûş donmaktan güreş tutmaktadırlar dâ’imâ (K. 13 / 68)

(Güreşçi tekyesi (tekkesi) gibi, gıdasız hanemin fare ve kedileri donmaktan daima güreş tutmaktadırlar.)

Kilâb u gürbenin âhû vü erneb gibi saydından

Kemîn edip der ü bâmı ararlar zîr ü bâlâyı (T. 71 / 17)

(Köpek ve kedinin ceylan ve tavşan gibi avlanmasında, kapıyı ve damı tuzaklayıp yukarı ve aşağıyı ararlar.)

Ya kaldı mahkeme küncünde oldu tu‘me-i mûş

Esîr-i hirre-i kahr ede Hakk o mekkârı (K. 9 / 31)

2.8.1.15. Gusfend - Ganem (Koyun)

‘Koyun’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 339).

Gûsfend-i kederi eyleyip ol dem kurbân

Ser-te-ser oldu ahâlîye çü ‘îd-ı adhâ (K. 22 / 4)

(Koyun kederi gibi o zaman kurban eyledi, halka kurban bayramı gibi baştanbaşa keder oldu.)

Gûsfend-i kederi şükr ile kurbân etdik

’Îd-ı adhâ ile bu müjde ber-â-ber geldi (T. 39 / 5)

(Koyun kederini şükür ile kurban ettik, kurban bayramı ile bu müjde beraber geldi.)

2.8.1.16. Peleng (Kaplan)

Kaplan, ‘yırtıcılık ve gücün’ simgesidir. Âşık hem sevgiliye güçlü görünmek hem de sevgilinin avı olabilmek derdindedir (Şahin, 610). Aslanları bile pençesine düşüren bir ceylan yavrusunun sevgisini kazanmak, kendisini ona karşı güçlü gösterebilmek ve kendisine meylettirebilmek için vücudunu dağlayan şair, kararan yaralarını benek benek görünümüyle ‘kaplan’a benzeterek, güçlü ve sadık bir âşık olduğunu kanıtlamıştır. Âşıklar, sevdiğine aşklarını ispat edebilmek için vücutlarında yaralar yakarladı (Şahin, 2011: 648).

Kimi urmakta şeleng ü kimi seyr-i harçeng

Kimi hem-şekl-i peleng ü kimisi şîr-i ecem (T. 3 / 24)

(Kimi ırmakta koşucu, kimi yengeç yürüyüşü, kimi kaplana benzer, kimisi orman aslanına.)

2.8.1.17. Şir - Esed (Aslan)

Aslan, yüzü ‘güneş’e benzediğinden, hayvanlar âleminde hükümdardır (Keskin, 2009: 99). Aslan, ‘güç ve kudret’in simgesidir. Âşık, ceylanın avladığı aslana benzetilmektedir (günyüz, 2001: 206-207).

Esed denmez ki ceng içre çıkar gâr-ı gılâfından

Gürûh-ı hasmına kan yağı gök düşmen bir ejderha (T. 2 / 32)

(Savaşın içinde mağara kılıfından çıkana aslan denmez mi? Göğe düşman bir ejderha, düşman topluluğuna kan yağdırır.)

Kimi urmakta şeleng ü kimi seyr-i harçeng

Kimi hem-şekl-i peleng ü kimisi şîr-i ecem (T. 3 / 24)

(Kimi ırmakta koşucu, kimi yengeç yürüyüşü, kimi kaplana benzer, kimisi orman aslanına)

2.8.1.18. Kebuter (Güvercin)

Hızlı uçar, iri yuvarlak gövdeli, küçükbaşlıdır. Evcil olanlar postada kullanılmıştır. Mar'aş (Taklacı); yabanidir ve avcılık için kullanılmıştır (Günyüz, 2001: 200). Dîvân şiirinde 'aşığın gönlü'ne teşbih edilmiştir (Aksu, 2002: 143).

Gözler âhûları ol gözleri âhûyu müdâm

Oldular kebg ü kebûterleri âvâre-i bâm (Musammat 3 - 4 / 1)

(Ahuların gözleri o ahuyu sürekli gözler. Keklikleri ve güvercinleri dam avareleri oldular.)

Bu çînedân-ı felâketde cây-ı râhat yok

Kebûter-i dil-i ser-geşte âşiyân bilmez (G. 55 / 3)

(Bu felakette kuş yuvasından rahat yer yoktur. Avare gönül güvercini hayvan yuvası bilmez.)

2.8.1.19. Mahi (Balık)

Dîvân şiirinde 'aşığın gözü'ne teşbih edilmektedir (Aksu, 2002: 148).

Nikât-ı dil-şikâfî zikr olunsa sâhil-i yemde

Bahirden sayd-ı mâhî yerine hancer çeker sayyâd (T. 6 / 23)

(Deniz kenarında gönül parçalayan nükteler zikr olunsa, avcı denizden balık avı yerine hançer çeker.)

2.8.1.20. Pervane (Kelebek)

Gece ışığın etrafında uçarlar ve kanatları ateşle tutuşarak yanar (Günyüz, 2001: 213). Dîvân şiirinde kendisini aşk ateşine atan 'aşığa' benzetilmektedir. Güzellik ve parlaklığı gördüğünde can vermekten çekinmemektedir. Aşk yolunda yaşadığı sıkıntılara rağmen suskundur. Aşkta 'fedakârlık ve sadakat' kavramlarının simgesidir (Kadaş, 2014: 178).

Zer ile âteşi bezm-i cihânda fark etmez

Bakar mısın hele pervânenin sabâvetine (G. 118 / 4)

(Dünya eğlencesinde altın ile ateş fark etmez, hele kelebeğin küçüklüğüne bakar mısın?)

2.8.1.21. Zag (Karga)

Siyah rengi itibarıyla “aşğın yarası, gece, sevgilinin kaşı, hattı ve zülfü”ne benzetilmiştir. Sesi çirkindir, alçaktan uçar ve leşe yönelmiştir (Bilir, 2009: 319).

Zâg u zagan ki tûti-i gülşen-tırâz olur

Hâr eylemez mi bülbülüne âşiyâneyi (G. 134 / 6)

(Gülbahçesini süsleyen papağan, karga ve çaylak kuşu olur. Bülbülüne kuş yuvasını diken eylemez mi?)

Bir düzen tutdu felek sâzında kim ebnâ-yı ‘asr

Çehçeh-i bülbülden etmezler temeyyüz savt-ı zâg (G. 75 / 4)

(Devrin insanları felek sazında bir düzen tuttu, karga sesi bülbülden farklı ve üstün etmezler).

2.8.1.22. Semender

Ateşin içinde yaşadığı sanılan, hayali bir hayvandır (Kadaş, 2014: 179).

Temîzden kalıp âteş-gedeyle buz-hâne

Semenderin dişi kitlendi kaldı kuflâsâ (K. 5 / 9)

(İyice ateş tapınağı ile buzhane arasında kaldı. Semenderin dişi kilitlendi, kilitlendi kaldı).

Neheng-i bahri mi yâhod semender mi temeyyüz etme

Miyân-ı âb u âteşle gören cevlân-ı merdânı (K. 8 / 63)

(Mertlik ve yiğitlik dağıcı su ve ateş arasında görenler, deniz timsahı mı üstün yahud semender mi?)

2.8.1.23. Har (Eşek)

‘Eşek’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 375).

Mizâc-ı vesbe ile vâ'ize verip sıklet

Rakîb-i har ne-keşed dâ'imâ eşeklik eder (G. 26 / 5)

(Şüphe huyu ile vaize sıkıntı verip, eşek rakip çekmeyerek, daima eşeklik eder.)

Sahrâda şakâ eyleyerek bindi rakibe

Sünnet biliriz binse de câ'iz hara vâ'iz (G. 73 / 7)

(Çölde rakibine güç göstererek, eşşeğe bindi. Vaiz eşşeğe binse de, câ'iz sünnet biliriz).

2.8.1.24. Öküz - Sevr

Sevr (Boğa) burcu, 'Burc-ı süreyyâ ve burc-ı gâv' olarak da adlandırılan Sevr ayın burcudur. Sabah olunca görülmemesi ayın kurban edilmesine bağlanır ve güneşin doğuşu esnasında gökyüzünde beliren kırmızı renk de kurban edilen ayın kanı şeklinde yorumlanır. Sevr-kurban ilişkisi sebebiyle ıydiyyelerde rastlanan bu motif, ayrıca boğanın ağır işlere dayanıklı olması ve yük taşıyabilmesi dolayısıyla da söz konusu edilir. Felek ağır şeyleri taşımada kullanır. Feleğin yükünü taşıdığı halde şairin gönül yükünü, gam yükünü taşıyamaz, boynu kırılır (Uzun, 1992: 425).

Sen de koçbaşın için eyle bu 'îde kurbân

Sevr-i cevri felegi bu dil-i zâra çü ganem (T. 3 / 64)

(Gökyüzündeki boğa burcu cefası olan bu inleyen gönül koyunum gibi sen de bu kurbanbayramı için koçbaşını kurban eyle).

Nâka-i gussa vü sevr-i gamı kurbân et kim

Böyle kurbân olacak 'îd ele girmez zîrâ (T. 46 / 2)

(Deve kederini ve boğa gamını kurban et. Böyle kurban olacak, zira bayram ele girmez).

2.8.1.25. At

Kuvvetli, tabiata dayanıklı, hızlı, değişen iklim şartlarına en çabuk uyum sağlayan hayvandır (Ulucan, 1996: 121).

Ruh-be-ruh etdin piyâ ferzâne-kîş oldun kefil

At sürdün şâh kaldırdın harûn etdin beni (Kt. 6 / 3)

(Bilge kişi yolcu oldun, özlemi kefil ettin. At sürdün, şah kaldırdın, beni duran hayvan ettin.)

2.8.1.26. Tezerv – Sülün

Süslü ve güzel görünümlü av kuşudur (Günyüz, 2001: 203).

Etdi sipihr-i şu 'bede-san' at düzen bize

Mâr-ı munakkaş oldu tezerv-i çemen bize (G. 119 / 1)

(Gökyüzündeki hokkabaz ustası bize hile ettin. Nakışlı yılan bize, yeşil sülün kuşu oldu.)

2.8.1.27. Zebab (Sinek)

Dîvân şiirinde şekere olan düşkünlüğü ile konu olmuştur. Şekerin içine düşmesi sonucunda çırpınışları ve vızıltıları 'figan' imgesiyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin tatlı dudaklarından dolayı beyitlerde 'aşığın kendisine' benzetilmiştir (Aksu, 2002: 149).

Vezîr-i Kahramân-dil Hâcî İbrâhîm Paşa kim

Zebâb-ı kahrı ser-sâmı verir Nemrûd-ı 'udvâna (T. 12 / 1)

(Gönül kahramanı vezir Hacı İbrahim Paşa ki, karasinek kahrı zalim Nemrud'a sersemlik hastalığını verir).

Yukarıdaki beyitte şair, kendini İlah kabul eden ve Allah'a meydan okuyan, zalim Kral Nemrud'un burnundan girip, beynine ulaşan bir ufak sinek yüzünden acılar içinde ölmesi hikâyesine telmihte bulunmuştur.

2.8.1.28. Kelb - Kilab – Seg (Köpek)

'Köpek' anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 580).

Kilâb-âlûda perçem gösterir zann etme dildârı

Çıkardı gûşe-i destârdan bir deste ter sünbül (Kıta 40 / 2)

(Zannetme sevgilisi köpek bulaşmışa perçem gösterir. Destarın köşesinden bir deste taze sünbül çıkardı.)

Köpek genellikle haram, pis ve kirli kabul edilmektedir. Yukarıdaki beyitte şairin, köpeğe bulaşmış sözüyle anlatmak istediği, fitne ve nefsi peşine düşmüş âşıktır. Sevgili, sözü edilen aşığa güzel kokan saçlarını göstermemektedir.

Kilâb u gürbenin âhû vü erneb gibi saydından

Kemîn edip der ü bâmı ararlar zîr ü bâlâyı (T. 71 / 17)

(Köpek ve kedinin ceylan ve tavşan gibi avlanmasında, kapıyı ve damı tuzaklayıp yukarı ve aşağıyı ararlar.)

2.8.1.29. Hüma (Devlet Kuşu)

Hüma kuşu, 'yüceliği' simgeleyen ve çok yükseklerden uçtuğuna inanan efsanevi bir kuştur (Şahin, 516). Ayaksızdır, kanatları yeşil, gagası sarı, kuyruğu süslü ve renklidir (Aksu, 2002: 144). Cennette veya Hint Okyanusu Adaları'nda yaşadığına, kemikle beslendiğine ve kuşları rahatsız etmediğine inanılmaktadır. Yükseklerde uçtuğundan kimse görememekte, yakalanamamakta ve ele geçirilememektedir. Görenlerin veya gölgesi başına düşenlerin 'devlete konacağı' düşünülmektedir (*başına talih kuşu konmak*). 'Mutluluk ve kudret'in simgesidir (Günyüz, 2001: 120-121).

Bend oldu murg-ı dil girih-i zülf-i zerdine

Zenbûr-beçe sayd eder oldu hümâmızı (G. 145 / 3)

(Kuş yüreğim sarı saçlarına düğümlüdür. Arı yavrusu, hüma kuşumuzu avlar oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair aşığın gönlünü kuşa benzetmektedir. Sevgilinin saçlarını sarı renk ile tasvir ettiğinden, sevgili için renginden hareketle 'arı yavrusu' imgesini/metaforunu kullanmıştır. Gönlünü benzettiği kuşu, küçük bir arı yavrusu avlamıştır.

2.8.1.30. Anka – Simurg (Zümrüdüanka)

Kaf Dağı'nın tepesinde yaşadığına inanılmaktadır. İri ve parlaktır. Bilgilidir, kimseye ihtiyaç duymaz ve tek başına yaşar. 'Kanaat, alçakgönüllülük, erişilemezlik, ulaşılamazlık, görülemezlik, sevgi' kavramlarını simgelemektedir. Tüylerinin yaraları iyileştirme özelliğinin olduğuna inanılmaktadır. Rüstem'in babası Zâl'i bulup, büyütmüştür (Günyüz, 2001: 217).

Tefavvuk eylesin Rûm u 'Irak u Mısr-ı Şâm üzre

Ki Şimdi Kâf-1 ‘ankâ-yı sa‘âdetdir sa‘âdetle (T. 41 / 18)

(Rum, Irak, Şam ve Mısır üzerine üstünlük eylesin ki Şimdi mutlulukla, Kaf Dağı’nın mutlu ankasıdır).

Yukarıdaki beyitte Şair, kâinatı ve evreni çevreleyen bir dağ olan Kaf Dağı’nın zirvesinde yaşadığına inanılan anka kuşu ile çeşitli Şehirler üzerine seferler düzenleme, zaferler ve üstün gelme arasında bir ilişki kurmuştur denilebilir.

Güş edip tebrik ile târîhini yazdım Lebîb

Kalmış ol ‘ankâ-beçe mehd-i vücûdu âşiyân (T. 57 / 9)

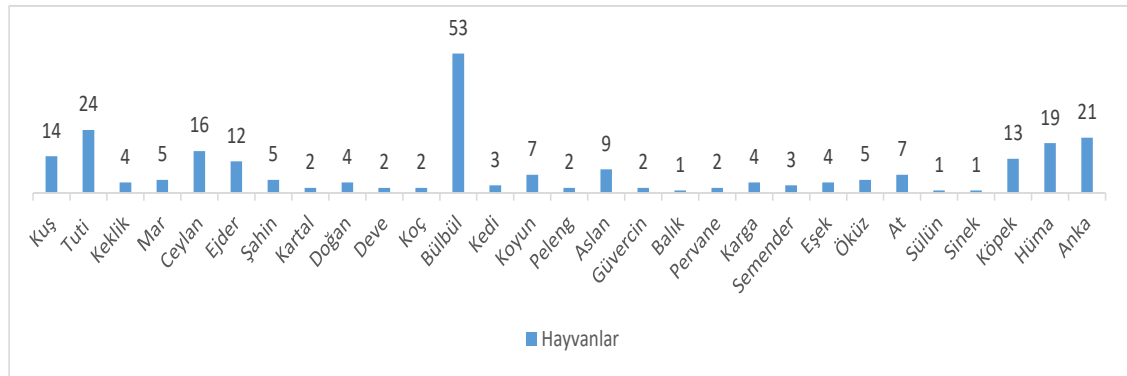
(Lebîb tebrik iŐitip tarihini yazdım, o anka yavrusu varlık beşiği aŐıyan kalmış)

Hirâs-1 pençe-i bâzından olmaga me’mûn

Doğancı başıdan elbet hafîr alır ‘ankâ (K. 5 / 53)

(Doğanın korkutucu pençesinden emin olan anka, dođancıbaŐıdan elbet çukur alır)

Tablo 2.26. Dîvân’da Yer Alan Hayvanların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.8.2. Çiçekler

Divan’da 10 adet çiçek ismi tespit edilmiştir.

2.8.2.1. Şüküfe – Ezhâr (Çiçek)

Uyutdu dâye-i bâd-1 sabâ Şükûfeleri

Çemende nergis-i çeşmin görünce hâb-zede (G. 110 / 4)

(Çemende uykuya müptela olmuş, nergis gözlüyü görünce, sabah rüzgârı anne çiçeklerini uyuttu.)

Verdi şükûfe-i ruhuna su şarâb ile

Başlar belâsı oldu o meh âb u tâb ile (G. 121 / 1)

(Çiçek ruhuna su, şarap ile verdi. O ağustos ayı ve sıcaklık ile başlar belası oldu).

Pâk-tînetliginden ezhâra

Mâye-i iftihârdır gonçe (G. 115 / 4)

(Temiz yaratılıştan çiçeklere, gonca temeli ve esası övgüdür.)

2.8.2.2. Gül - Verd

Bütün çiçeklerin sultanı ve bahar mevsiminin simgesidir. Kısa ömürlüdür. Tabiatın ve tüm çiçeklerin özetidir (Yavaş, 2011: 112-113). Dîvân şiirinde en sık konu edinilen çiçektir. Şeklinden dolayı ‘kadeh ve yüz’e, kokusundan ve renginden dolayı da ‘yanak, yüz ve şaraba’ benzetilmiştir. Gül ve bülbül ilişkisi kurularak ‘âşık ve maşuk’ kavramları açıklanmakta ve anlatılmaktadır (Açıl, 2015: 11-12). Uzun bir gövdesi bulunmaktadır (Yılğör, 1990: 7).

‘Araknâk eyledi rûyun şarâb âheste âheste

Çıkar güllerden âteşle gül-âb âheste âheste (G. 113 / 1)

(Şarap yavaş yavaş yüzünü terletti, güllerden ateşle yavaş yavaş gülsuyu çıkar.)

Gülsuyu, güllerin ateşte kaynatılmasıyla elde edilmektedir. Şair beyitte sevgilinin gül yüzünün terlemesini, ‘gülsuyu’ ile ilişkilendirmiştir. Şarabın insan yüzünü kırmızılaştırması ve terletmesinden dolayı ‘ter, ateş ve şarap’ arasında bir benzerlik kurulduğu görülmektedir.

Olup kûyunda geh handân u geh giryân u geh sûzân

O gülşenzârda geh verd ü geh cû geh çenâr oldum (G. 97 / 5)

(Köyünde bazen gülen, bazen ağlar, bazen ateş olur. O gül bahçesinde bazen gül, bazen ırmak, bazen çınar oldum).

Görünce bülbül ile gonçenin açıldığını

Açıldı üstüne gülşende verd-i ruhsârı (K. 9 / 15)

(Bülbül ile goncanın (âşık ile sevgilinin) açıldığını görünce, üstüne gülbahçesinde gül yüzü açıldı).

2.8.2.3. Lale

Yaprakları uzun ve sivri, çiçekleri ise kadeh biçimindedir (Musalı, 2018: 237). Soğanlı ve otsu bir süs bitkisidir. Parlak rengi ve birbirine eşit altı taç yaprağı nedeniyle ‘zerafet, masumiyet, incelik’ imgeleriyle ilişkilendirilmiştir (Keleş, 2014: 600). Taç yapraklarının dibindeki siyahlığın yıldırım düşmesi sonucu oluştuğu düşünülmektedir (Yılğör, 1990: 41). Divan şiirinde lale, genellikle ‘Allah, sevgili, âşık, güzellik, yanak, dudak, kadeh, şarap, güneş, ay, ateş, gelin, gönül, kan, yara ve gözyaşı’ gibi kavramları temsil etmek için kullanılır (Açıl, 2015: 13-14).

Ruhun ki bâg-ı behiştin güzîde lâlesidir

Şarâb-ı nâb leb-i la‘linin gusâlesidir (G. 54 / 1)

(Yanağın ki cennet bağının seçilmiş lalesidir, saf şarap kırmızı dudağının yıkama suyudur).

Bu beyitte şair cenneti bir çiçek bahçesine, sevgilinin kırmızı yanaklarını cennet bahçesinin en güzel lalesine, kırmızı dudaklarını ise katıksız kırmızı şaraba benzetmektedir.

Kapılma rengine kat kat çekersin acısını

Lebîb o lâle-‘izâr etmesin piyâz sana (G. 3 / 7)

(Rengine kapılma acısını kat kat çekersin, o lale yanaklarını sana soğan etmesin.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın, sevgilinin lale gibi kırmızı yanaklarına kendisini kaptırmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha sonra sevgilinin yanakları tıpkı soğan gibi, aşğa acı ve gözyaşı vermektedir.

2.8.2.4. Karanfil

Taş ve çini işlemlerinde görülmektedir. Osmanlı’da süsleyici sanatlarda kullanılmaktadır. Dîvân şiirinde baş üzerine takıldığı, ağızdaki kokuyu giderdiği ve

elbiselere nakşedildiği gibi bağlamlarda görülmektedir (Sona, 2015: 307, 313). Daha çok ‘kırmızı rengi’ özelliğiyle işlenmiştir. Beyitlerde ‘kan, gönül, gözyaşı, yara, ben, yüz, yanak, boy, göz, çene, zülûf (kat kat oluşu itibariyle), güzel, gelin, sevgili, aşık, Abdal, abid, kuş, yıldız’ imgelerine benzetilmektedir (Açıl, 2015: 20-21).

Öpüp hâl-i leb-i şîrîni keyf-i şebâneyle

Mürebba-yı karanfil var mezâk-ı ‘ayşda hâlâ (K. 15 / 37)

(Gecenin keyfiyle şeker dudaklarının benini öpüp, zevk tadında karanfil reçeli var.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin şeker gibi tatlı dudağının kenarındaki beni karanfil reçeline benzetmektedir.

2.8.2.5. Sünbül (Sümbül)

Kısa boyludur. Bir gövdenin üstündeki çiçekler halka halka ve yere dönmüş salkım şeklindedir. Tasavvufta şekil ve renk özellikleri itibariyle ‘kesret, kâfir, rakip’ (Yıldöl, 1990: 72); ayrıca ‘elinde silah olan asker, aşığın sinesi, ayva tüyü, bulut, düğün, dalga’ unsurlarına (Şen, 2014: 225), Dîvân şiirinde ise koyu rengi ve güzel kokusu itibariyle ‘sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü’ imgelerine benzetilmektedir. Şekil itibariyle de ‘dağınıklık ve perişanlık’ durumlarıyla ilişki içindedir (Açıl, 2015: 15-16).

Kilâb-âlûda perçem gösterir zann etme dildârı

Çıkardı gûşe-i destârdan bir deste ter sünbül (Kıta 40 / 2)

(Zan etme sevgilisi köpek bulaşmışa perçem gösterir. Destarın köşesinden bir deste taze sünbül çıkardı).

Köpek genellikle haram, pis ve kirli kabul edilmektedir. Yukarıdaki beyitte şairin, köpeğe bulaşmış sözülle anlatmak istediği, fitne ve nefsi peşine düşmüş âşıktır. Sevgili, sözü edilen aşığa güzel kokan saçlarını göstermemektedir.

Hüsnüne gülşen-i ‘işret denir ol serv-kadin

Perçemi sünbül ruhu gül lebi mül sîne semen (K. 24 / 62)

(O servi sevgilinin yüzü gülbahçesi meclisidir. Saçı sünbül, yanağı gül, dudağı şarap, göğsü yasemindir).

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzünü gülbahçesi meclisine benzetmektedir. Saçlarını koku itibariyle sünbüle, yanağını renginin kırmızı olmasından dolayı güle, sinisini parlak olması sebebiyle yasemine, dudağını ise renginin kırmızı olması dolayısıyla şaraba benzetmiştir. Gülbahçesi ile meclis arasında da ilişki kurulmuştur.

Kâküllerini gûşe-i destârda göster

Sümbül sana zîbâ yaraşır taraf-ı külehde (G. 112 / 2)

(Kâküllerini destarın köşesinden göster. Külahın kenarında sümbül sana güzel yakıştır).

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin sümbül gibi güzel kokan ve destarın kenarından çıkan saçlarının, sevgiliye yakıştığını açıklamıştır.

2.8.2.6. Benefşe (Menekşe)

Uzun ömürlüdür. Yaprakları kalp şeklindedir (Keleş, 2014: 604). Şekil itibariyle çiçek kısmı aşağı doğru eğiktir. Dîvân şiirinde ‘boyun büyüklüğü’ ile ilişkilendirilmektedir (Yılıgör, 1990: 2). Beyitlerde boynunun bükük ve zayıf olması itibariyle ‘âşık’ tipine, ‘saç, zülûf ve kâkül ile ben’ unsurlarına benzetilmiştir. Kokusundan dolayı ‘misk’ kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır (Açıl, 2015: 17-18).

O re’fet-pîşenin dil-gîri yok devrinde bilmem kim

Neden olmuş benefşe mübtelâ çâk-i girîbâna (T. 12 / 2)

(Bilmem kim o merhamet alışkanlığının gönül tutanı devrinde yok. Menekşe üzüntüye neden müptela olmuş).

2.8.2.7. Nesrin

‘Yaban gülü, ağustos gülü, Van gülü, Mısır gülü’ isimleri de vardır (Yılıgöl, 1990: 55). Beyaz renkli, katmerli ve küçük çiçekleri vardır. Dîvân şiirinde sevgilinin güzelliği, teni, yüzü unsurlarıyla karşılaştırılmaktadır (Günyüz, 2001: 191).

Bahâr olursa da nesrîn ü yâsemen yerine

Çemende kartopudur açılan bu yıl tenhâ (K. 5 / 19)

(Bahar olursa da bu yıl tek başına açılan nesrin ve yasemin yerine kartopudur.)

Dil ki geh sîne gehî gabgab-ı pür-nûra bakar

Gâh nesrîne gehî sâgar-ı billûra bakar (G. 43 / 1)

(Gönül ki bazen sineye, bazen nurlarla dolu çene altın, bazen nesrin çiçeğine bazen parlak kadehe bakar).

Hayâl-i nergis ü nesrîn ü servin etdikçe

Gözümde bâğçe-i dil-rübâ bebeklik eder (G. 26 / 2)

(Nergis, nesrin ve serv hayal ettikçe, gözümde gönül alan bahçe bebeklik eder).

2.8.2.8. Nergis

Dik bir gövdesi vardır. Çiçekleri gövde üzerine sıralanmış, ortasında sarı bir taç bulunur, yaprakları aşağı doğru eğiktir, çabuk solmaktadır (Yılıgöl, 1990: 49). Dîvân şiiirinde ‘göz, hasta, sarhoş, âşık, taç, külah, kadeh, altın, gümüş, yıldız’ imgelerine benzetilmiştir. Nergisin bünyesinde uyuşturuca bir madde bulunmaktadır. Şairlere göre ‘uykusuz bakış, mest ve mahmur’ kelimelerini sembolize etmektedir. Elinden kadehi düşmeyen biri olarak teşbih edilmektedir (Açıl, 2015: 16). Allah’a karşı kulluk görevini yerine getirmek için daima ayakta duran (dik gövde), hizmet adabının kendisinden öğrenilmesi gerektiğini söyleyen, basiret gözüyle hayata bakınca kusurlardan duyduğu utanç sebebiyle ezilip büzülen (yaprakları eğik) ve bu dünyadan göçeceğini düşününce de ölüm korkusuyla eriyip biten özellikleriyle de karşımıza çıkmaktadır (Keleş, 2014: 603).

Hayâl-i nergis ü nesrîn ü servin etdikçe

Gözümde bâğçe-i dil-rübâ bebeklik eder (G. 26 / 2)

(Nergis, nesrin ve serv hayal ettikçe, gözümde gönül alan bahçe bebeklik eder).

Uyutdu dâye-i bâd-ı sabâ şükûfeleri

Çemende nergis-i çeşmin görünce hâb-zede (G. 110 / 4)

(Çemende uykuya müptela olmuş, nergis gözlüyü görünce, sabah rüzgârı anne çiçeklerini uyuttu.)

2.8.2.9. Yasemen – Semen – Yasemin

Dîvân şiirinde en çok ‘rengi’ itibariyle işlenmiştir. Beyitlerde ‘saç, zülûf, yanak, sine, gerdan, elbise, altın, gümüş, sevgili, güzel’ imgelerine benzetilmektedir (Açıl, 2015: 17).

Hat-ı sebzın görüp aç sînesin seyr eyle reftârın

Çemenden geç semenden geç nihâl-i nârvenden geç (G. 17 / 3)

(Yeşil yüzünü görüp, sineni aç, salınarak yürüyüşünü seyrete. Çemenden geç, yaseminden geç, fidan ağacından geç.)

Yukarıdaki beyitte şair ayva tüylerinin yeşil renk olmasından dolayı, sevgilinin yüzü için yeşil renk ifadesini kullanmıştır ve yeşil renk çimenlerle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin sinesinin beyaz olmasından dolayı ise sine ve yasemin arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin uzun boylu oluşu itibariyle, şair, fidan ağacı ve sevgilinin yürüyüşü arasında ilişki kurmuştur. Beyte genel olarak bakıldığında zaman şair sevgili ve sevgilinin özelliklerini doğa ile özdeşleştirmiştir denilebilir.

Bahâr olursa da nesrîn ü yâsemen yerine

Çemende kartopudur açılan bu yıl tenhâ (K. 5 / 19)

(Bahar olursa da bu yıl tek başına açılan nesrin ve yasemin yerine kartopudur).

Ol ki ebr-i çemen-i cûdundan

Feyz eder berg-i gül-i yâsemene (T. 53 / 2)

(O ki cömertlik bulutunun çimeninden, yasemin gülü yaprağına bereket verir.)

Hüsnüne gülşen-i ‘işret denir ol serv-kadin

Perçemi sünbül ruh gül lebi mül sîne semen (K. 24 / 62)

(O servi sevgilinin yüzü gülbahçesi meclisidir. Saçı sünbül, yanağı gül, dudağı şarap, göğsü yasemin.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzünü gülbahçesi meclise benzetmektedir. Saçlarını koku itibariyle sünbüle, yanağını renginin kırmızı olmasından dolayı güle,

sinesini parlak olduğu için yasemine, dudağını ise renginin kırmızı olması dolayısıyla ‘şarab’a benzetmiştir. Gülbahçesi ile meclis arasında da ilişki kurulmuştur.

2.8.2.10. Süsen (Kılıç Otu)

İnce ve uzun lifler üzerinde, tohumları ince bir zarla kapatılmıştır (Yılıgöl, 1990: 71). Sivri ve uzun yaprakları vardır. Dîvân şiirinde ‘kılıç, hançer, dil, kirpik, şeşper, miskale, (Şen, 2014: 224), kesici aletler, tiğ, şemşir, zeban, zülûf ve asker’e benzetilmektedir (Açıl, 2015: 19).

Soldurdu la’li gonçe-i nev-hîz-i gülşeni

Zülfü dağıtdı sünbül ü şebbûy u sûseni (G. 144 / 1)

(Gonca dudağı taze gülbahçesini soldurdu. Sünbül, şebboy ve süsen saçlarını dağıttı.)

Tegerg üsrüb saçıp yağmur misâli yel tûfenginden

Nihâl ü berg-i sûsen şâhir-i seyf ü sinân oldu (K. 6 / 17)

(Yağmur misali rüzgâr tüfeğinden dolu kurşun saçıp, fidan ve süsen yaprağı sesi yüksek kılıç ve mızrak oldu).

Tüfekten çıkan kurşunlara karşı, kılıç ve mızrakla korunmaktadır. Yağmur ve dolu yağışı öncesi şiddetli rüzgârlar olduğundan, süsen çiçeğini kılıca benzeyen yaprakları, fidan ağacını ise mızrak yapılan dalları ve gövdesi korumaktadır. Yağmur gibi olan dolu yağışını kurşuna, dolu ve yağmur yağışının nedeni olan rüzgârları tüfeğe, korunan süsen yapraklarını kılıca ve fidan ağacını ise mızrağa benzetmektedir. Doğa olaylarına savaş tasviri yapılmıştır, denilebilir.

2.8.2.11. Nilüfer

‘Suda yaşayan çiçek, hayat çiçeği, yaratılış çiçeği’ gibi isimleri vardır. Sularda yetişen bir su bitkisidir. Suda yetiştiğinden dolayı çürümektedir. Beyaz taç yapraklardan oluşmaktadır. Güzel kokuludur. Dîvân şiirinde suda olması dolayısıyla ‘gözü yaşlı’ olarak nitelendirilmektedir. Beyitlerde şekil ve renk itibariyle ‘güneş ve aşığın solan yüzünün sarılığına’ benzetilmiştir (Kaya, 2015: 286-287).

Boyatdı reng-i nilûferle sûfi taraf-ı destârın

Bahâra tâzededen âvîze-bend-i taylesân oldu (K. 6 / 26)

(Sûfi destarın altındaki yaşlı göz bakışını, nilüfer rengiyle boyattı. Sarığın ucundan asılı zincir, bahara tazelik oldu).

Yukarıdaki beyitte şair, nilüfer çiçeğinin suda yetişmesi ve ‘gözü yaşlı’ olarak nitelendirilmesinden dolayı, sevgilinin destarının altındaki yaşlı gözlerini renk itibariyle sevgilinin solgun yüzüne benzetmektedir. Sevgilinin sarığın kenarından çıkan, zincire benzetilen bir tutam saçları baharın tazeliğini getirmektedir. Sevgilinin güzel kokan saçları ile bahar tazeliği arasında ilişki kurulmuştur.

2.8.2.12. Şebbu – Şebbuy

‘Gece kokusu’ anlamına gelmektedir. Dîvân şiirinde ‘geceleri açması ve güzel kokusu’ özellikleriyle dikkat çeken şebbu, ‘karanlık, gece ve gizlilik’ imgelerinin de sembolüdür. Beyitlerde ‘sevgilinin saçları ve zülfü, hal, göz’, gece açtığından dolayı ‘hırsız’; sırrını ifşa etmedikleri ve gizli iş gördükleri için ‘sûfi’ imgelerine benzetilmiştir (Açıl, 2015: 21).

Rûy u zülf ü çeşm ü hâlin bâgda taklîd edip

Gül galat sünbül galat nergis galat şebbû galat (G.72 / 6)

(Yüzün, saçların, gözlerin, ben’in bağda taklid edildi. Gül hatalı, sünbül hatalı, nergis hatalı, şebbu hatalıdır).

Soldurdu la‘li gonçe-i nev-hîz-i gülşeni

Zülfü dagıtdı sünbül ü şebbûy u süseni (G. 144 / 1)

(Gonca dudağı taze gülbahçesini soldurdu. Sünbül, şebboy ve süsen saçlarını dağıttı).

2.8.2.13. Gonçe (Gonca)

‘Açılmamış çiçek ve tomurcuk’ anlamlarına gelmektedir. Dîvân şiirinde ‘sevgilinin ağzı’na benzetilmektedir (Keleş, 2014: 599). En önemli özelliği ‘küçük ve kapalı’ oluşudur. Küçüklüğü ve kapalı oluşu sevgilinin tebessüm eden dudaklarıyla ve mahcubiyetten kızaran yanaklarıyla ilişkilendirilmiştir (Yavaş, 2011: 130). Şarap rengine olduğundan dolayı ‘kadeh’le de teşbih edilmiştir (Şen, 2014: 214).

Soldurdu la‘li gonçe-i nev-hîz-i gülşeni

Zülfü dagıtdı sünbül ü şebbûy u süseni (G. 144 / 1)

(Gonca dudağı taze gülbahçesini soldurdu. Sünbül, şebboy ve süsen saçlarını dağıttı.)

Görünce bülbül ile gonçenin açıldığını

Açıldı üstüne gülşende verd-i ruhsârı (K. 9 / 15)

(Bülbül ile goncanın (âşık ile sevgilinin) açıldığını görünce, üstüne gülbahçesinde gül yüzü açıldı).

2.8.2.14. Diken - Har

Dîvân şiirinde ‘aşığa eziyet eden’ bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde ‘sevgilinin kirpiği, zaman, rakip, gam cevri ü cefa’ unsurlarına benzetilmektedir (Şen, 2014: 213).

Lika-i miheresi titreyişince müjgân

İbn-i Mukle hatı yanında olur gürda diken (K. 24 / 55)

Bâg-ı ‘irfânı eyle zezemezâr

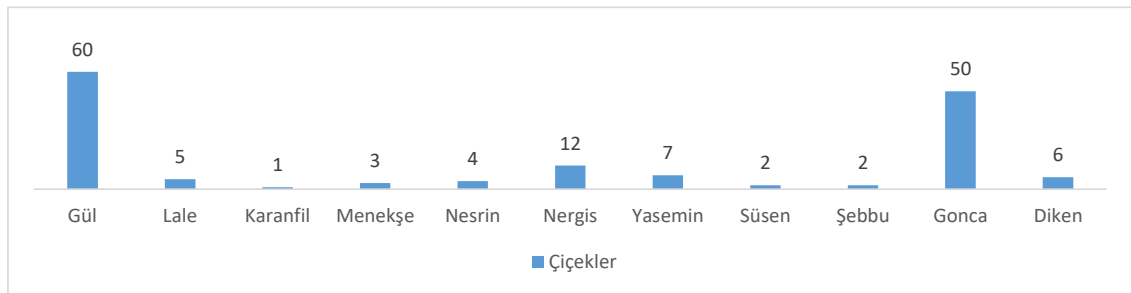
Eyle minkâr-ı bülbülü güle hâr (M. 2 / 3)

Kırdın ol gül-bün-i nev-reste vü nâzendemi âh

Tâze bâlîne bedel oldu bana hâr u giyâh (Musammat 3 - 3 / 1)

(Ah o güllükte yeni yetişmiş nazlı sevgilimi kırdın. Bana diken ve bitki yeni yastığıma bedel oldu).

Tablo 2.27. Dîvân’da Yer Alan Çiçeklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.8.3. Ağaçlar

Dîvân şiirinde su kenarında olmaları, sulanmaları, üzerlerinde yağmur ve çiğ damlalarının olması dolayımında işlenmektedir (Kaya, 2015: 266). *Dîvân*'da 9 adet ağaç çeşidi tespit edilmiştir.

Sen keşfde ol cennet iken Âdem'e me'vâ

Bâ'is şecer-i 'ilm idi ihrâca kemâ kıl (G. 89 / 3)

(O cennette iken Âdem'e sen sığınılacak yer bul. Çıkarmaya sebep olan kalem gibi ilim ağacı idi).

2.8.3.1. Servi – Serv

İnce ve uzun bir boya sahiptir, yeşil yaprakları pul şeklindedir, dökülmezler, meyvesi yoktur (Yılgöl, 1990: 58). Mezarlıkların etrafındaki kötü kokuyu gidermektedir (Aysan, 2022: 131). Sevgilinin boyu ve yürüyüşü için 'serv-i revan' kavramı kullanılmıştır (Poyraz, 2014: 255). Dîvân şiirinde 'sevgilinin boyu-posu ve düzgün vücudu' gibi özellikleri (Kaya, 2000: 16), duruşu itibariyle beyitlerde 'köle' kavramına da benzetilmektedir (Aksu, 2002: 127).

Dün geçdi ol nihâl-i vefâ reh-güzârdan

Boylandı seyre serv-i sehîler kenardan (Musammat 9 – 1 / 1 2)

(O vefalı fidan (sevgili), geçitten dün geçti. Fidan gibi selvi seyre, kenardan boylandı.)

Dolâb-ı câmı olmasa rindin çevirmesi

Ol servi bâg-ı bezme ne mümkün devirmesi (G. 141 / 1)

(Rindin çevirmesi olmazsa, o servinin devir kadehinin bağ meclisinde devirmesi mümkün değil).

2.8.3.2. Nahl - Nihal (Hurma ağacı - Fidan)

Dîvân şiirinde 'sevgilinin ince ve uzun boyu'na benzetilmektedir (Yılgöl, 1990: 46).

Hat-ı sebzın görüp aç sînesin seyr eyle reftârın

Çemenden geç semenden geç nihâl-i nârvenden geç (G. 17 / 3)

(Yeşil yüzünü görüp, sineni aç, salınarak yürüyüşünü seyret. Çemenden geç, yaseminden geç, fidan ağacından geç).

Yukarıdaki beyitte şair, ayva tüylerinin yeşil renk olmasından dolayı, sevgilinin yüzü için yeşil renk ifadesini kullanmıştır ve yeşil renk çimenlerle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin sinesinin beyaz olmasından dolayı ise sine ve yasemin arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin uzun boylu oluşu itibarıyla, şair, fidan ağacı ve sevgilinin yürüyüşü arasında ilişki kurmuştur. Beyte genel olarak bakıldığında zaman şair, sevgili ve sevgilinin özelliklerini doğa ile özdeşleştirmiştir denilebilir.

Tegerg üsrüb saçıp yağmur misâli yel tûfenginden

Nihâl ü berg-i sûsen şâhir-i seyf ü sinân oldu (K. 6 / 17)

(Yağmur misali rüzgâr tüfeğinden dolu kurşun saçıp, fidan ve süsen yaprağı sesi yüksek kılıç ve mızrak oldu)

Tüfekten çıkan kurşunlara karşı, kılıç ve mızrakla korunmaktadır. Yağmur ve dolu yağışı öncesi şiddetli rüzgârlar olduğundan, süsen çiçeğini kılıca benzeyen yaprakları, fidan ağacını ise mızrak yapılan dalları ve gövdesi korumaktadır. Yağmur gibi olan dolu yağışını kurşuna, dolu ve yağmur yağışının nedeni olan rüzgârları tüfeğe, korunan süsen yapraklarını kılıca ve fidan ağacını ise mızrağa benzetmektedir. Doğa olaylarına savaş tasviri yapılmıştır, denilebilir.

Dün geçdi ol nihâl-i vefâ reh-güzârdan

Boylandı seyre serv-i sehîler kenardan (Musammat 9 – 1 / 1 2)

(O vefalı fidan (sevgili), geçitten dün geçti. Fidan gibi selvi seyre, kenardan boylandı.)

2.8.3.3. Çenar

Dîvân şiirinde ‘dalları, yaprakları ve görünüş’ özellikleri ele alınmıştır. Uzun ömürlüdür. Boyu yüksektir ve yaprakları pençe veya el şeklinde olup tarağın dişlerine benzer (Yılıgör, 1990: 5). Dalları ise ‘kol’a benzetilir (Tolasa, 1973: 504).

Olup kûyunda geh handân u geh giryân u geh sûzân

O gülşenzârda geh verd ü geh cû geh çenâr oldum (G. 97 / 5)

(Köyünde bazen güler, bazen ağlar, bazen ateş olur. O gül bahçesinde bazen gül, bazen ırmak, bazen çınar oldum.)

Dergeh-i Hakk'a kef-güşâde müdâm

Muhterikdir dil-i çenârı çü nâr (Kt. 20 / 10)

(Hak dergâhına daima el açan, gönül çınare ateş gibi yanandır.)

2.8.3.4. Şimşad

Boyunun yüksek olmasından dolayısıyla 'sevgilinin boyu'na, meyve vermediği içinse vuslatını âşıktan esirgeyen 'sevgili'ye benzetilmiştir (Şen, 2014: 225).

Söz açdım kâmetinden kâmet-i şimşadı dâl etdim

Ruhun açınca bülbüllerle hayli kıl ü kâl etdim (G. 95 / 1)

(Sevgilinin boyundan söz açtım, şimşad ağacının boyunu dal ettim. Yanakların açınca, bülbüllerle dedikodu ettim.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin uzun ve düzgün boyu söz konusu olunca, yüksek boylu şimşir ağacının boyunun bile sevgilinin boyunun yanında bir dal parçasından farksız olduğunu dile getirmiştir. Sevgilinin gül yanaklarının açılmasıyla bülbüller şarkı söylemektedirler.

2.8.3.5. Tuba (Cennet Ağacı)

Kelime olarak 'temiz, güzel koku, hoşluk' anlamlarına gelmektedir. Dalları aşağı doğruyken kökü yukarıdadır. Gövdesinin bütün cenneti kapladığına inanılır. Dîvân şiiirinde 'sevgilinin boyu'na benzetilmektedir (Yılgöl, 1990: 78).

Devha-i bâlâ-yı kadr ü himmeti ol rütbe kim

Nahl-i Tûbâ himmeti yanında bir kûteh giyâ (K. 13 / 42)

(O rütbe ki yüksek ağaç değeri ve gayreti, Tuba ağacının gayreti yanında bir kısa otluktur).

Şöyle kim elfât elfâz-ı sa'âdet-perveri

Meymenetde ola hem-ser kâmet-i Tûbâ ile (T. 1 / 4)

(Şöyle ki mutlu sözler yetiştiren, Tuba ağacının boyu posuyla berekette olur).

2.8.3.6. Abnus

Uzak Doğu kökenli bir ağaçtır. Renk olarak koyu kahve ve siyaha yakındır. Güzel cila tutmasıyla ve dayanıklı olmasıyla bilinmektedir. Eşya yapımında kullanılmaktadır (Günyüz, 2001: 172).

Elimde hâme-i na'ti 'asâ-yı âbnûsîdir

Senâ-hân-ı kirâmından beni Hassân'a derbân et (K. 1 / 9)

(Elimde kaside kalemi abnus esasıdır. Beni cömertliğimden öven Hasan'a kapıcı et).

2.8.3.7. Narven (Karaağaç)

'Karaağaç' anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 946).

Tefennünât-ı mezâmîn-i şî'rin etmededir

Ya nârven ya çemen yâ semen ya bâd-ı sabâ (K. 3 / 11)

(Ya fidan ya çemen ya yasemin ya sabah rüzgârı, fenin kavramlarını şirin etmektedir).

Hat-ı sebzînin görüp aç sînesin seyr eyle refâtârın

Çemenden geç semenden geç nihâl-i nârvenden geç (G. 17 / 3)

(Yeşil yüzünü görüp, sineni aç, salınarak yürüyüşünü seyret. Çemenden geç, yaseminden geç, fidan ağacından geç).

Yukarıdaki beyitte şair, ayva tüylerinin yeşil renk olmasından dolayı, sevgilinin yüzü için yeşil renk ifadesini kullanmıştır ve yeşil renk çimenlerle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin sinenin beyaz olmasından dolayı ise sine ve yasemin arasında ilişki kurmuştur. Sevgilinin uzun boylu oluşu itibarıyla, şair, fidan ağacı ve sevgilinin yürüyüşü arasında ilişki kurmuştur. Beyte genel olarak bakıldığında şair, sevgili ve sevgilinin özelliklerini doğa ile özdeşleştirmiştir denilebilir.

2.8.3.8. Bid (Söğüt)

Sulak yerlerde yetişmekte, mızrak şeklinde yaprakları ve uzun dalları bulunmaktadır. Kış ayında yaprakları sararıp, dökülmektedir (Günyüz, 2001: 176).

Bâg-ı 'adlinde üveyk-meşreb-i 'âlî-câhın

Güle hem-reng-i letâfet bulunur sâye-i bîd (K. 4 / 21)

(Adalet bağında yüksek ve yüce mevkide bulunan ahlakın, söğüt gölgesi güle güzellik rengi bulunur).

2.8.3.9. Sanevber (Fıstık ağacı)

Gölgesi zayıftır. Dîvân şiirinde ‘sevgilinin boyu’na benzetilmektedir. Beyitlerde ‘saye’ imgesiyle beraber ele alınmıştır (Aksu, 2002: 129).

Kimi sûtûn-ı sanevber kimi kad-i ‘ar‘ar

Kimi ‘amûd-ı sabâh u seherde cilve-nümâ (K. 3 / 12)

(Kimi senevber sûtunu, kimi dikenli ardıç ağacı boyu, kimi sabah direği (sabah yeri ağarıp uzama) ve seherde cilve/naz göstermektedir).

2.8.3.10. Berg (Yaprak)

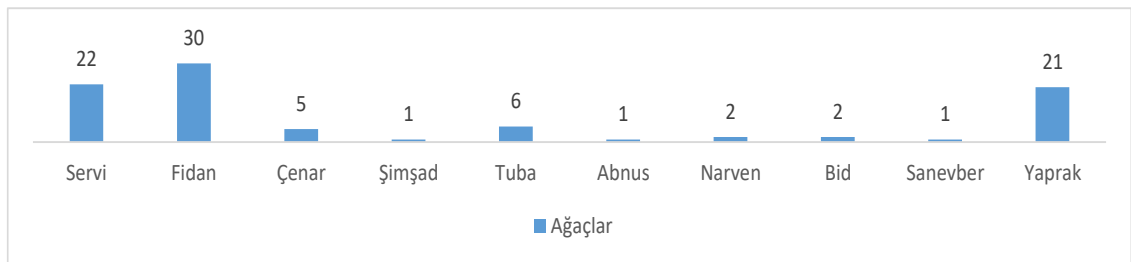
Bahar mevsiminde yeşerirken, sonbaharda dökülmektedirler. Dîvân şiirinde bitkilerin bir unsuru olarak işlenmiştir (Yılıgör, 1990: 3).

Ol ki ebr-i çemen-i cûdundan

Feyz eder berg-i gül-i yâsemene (T. 53 / 2)

(O ki cömertlik bulutunun çimeninden, yasemin gülü yaprağına bereket verir).

Tablo 2.28. Dîvân’da Yer Alan Ağaçların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.9. EĞLENCE HAYATI

2.9.1. Bayramlar

Bayram kelimesi, Farsçada ‘bezrem’ ve ‘bezrâm’ olarak geçmekte olup ‘zevk ve eğlence günü, çok neşeli ve zevk veren yer, neşeyle konuşup eğlenilen ve yiyip içilen meclis’ anlamlarına gelirken; Arapçada ise ‘îd’ ve ‘ıyd’ şeklinde kullanılır ve ‘âdet hâlini alan sevinç ve keder, bir araya toplanma günü’ anlamlarını taşımaktadır (Düzlü, 2018:

264). Müslümanların ‘Ramazan ve Kurban’ isimli iki kutsal bayramı vardır. Şairlerin dîvânlarında bayramların konu edildiği, bayrama ait şiirlerin olduğu ‘İydiye’ isimli başlıklar bulunmaktadır. Bayram, Dîvân şiirinde, bayram günlerinde sevgilinin ortaya çıkması, orucun bitmesinden duyulan sevinç ve bayramlaşma konularıyla karşımıza çıkmaktadır (Turan, 2018: 36).

Göresin nice nice rûze vü ‘îd

Tâ denir bu meh-i ‘ibâdetdir (K. 14 / 39)

(Nice nice günler ve bayramlar göresin, buna ibadet ayı denir).

2.9.2. Oyunlar

Dîvân’da 4 adet oyun çeşidi tespit edilmiştir.

2.9.2.1. Şeş-der – Nerd (Tavla)

Altışar haneye ayrılmış, iki bölmeli tahta üstünde, iki zar ve 30 taş (15 siyah ve 15 beyaz) ile oynanmaktadır. 12 hane ayları, 30 taş ayın günlerini, 2 adet zar ise kaza ve kaderi simgelemektedir (Şahin, 2011: 449).

Çarh eder bir pulluk âhir kim dedi ey dil sana

Ka‘beteyn-i ‘akl u fikri şeş-der-i ‘irfâna at (G. 15 / 9)

(Ey gönül, sana kim dedi bir pulluk sonra devreder. Akıl ve fikir Kâbelerini bilgi tavlasına at.)

Nerd-i bir pulluk hüner satranc-ı renc-i

Olma müflis hem ‘abes itlâf-ı ezhân u havâs (G. 65 / 3)

(Tavla bir pulluk hüner, satranç sayısız zahmettir. Bilginleri ve zihinleri harcama, zaten lüzumsuzdur).

2.9.2.2. Satranç

Satranç, üzeri kareli ve düz zeminde, farklı özellikleri olan taşlarla oynanmaktadır. Vezir taşı karşı tarafa engel teşkil eden ve yenilmeyi önleyen önemli bir taştır. Temel amaç hamleler yaparak, karşı tarafı yenmektir. Satranç tahtası tıpkı savaş meydanı ve her bir taş ise mücadele eden askerler gibidir. Satranç tahtası ‘sevgilinin yüzü’ne

benzetilirken, üzerindeki taşlar ise ‘sevgili, âşık, rakip’ üçlüsüne benzetilmektedir (Gürdap, 2023: 101-102).

Nerd-i bir pulluk hüner satranc-ı renc-i bî-eser

Olma müflis hem ‘abes itlâf-ı ezhân u havâs (G. 65 / 3)

(Tavla bir pulluk hüner, satranç sayısız zahmettir. Bilginleri ve zihinleri harcama, zaten lüzumsuzdur).

2.9.2.3. Güreş

Kuvvet müsakabasıdır. Sporcunun karşısına çıkanı yenerek, mağlup etmesine dayalıdır (Düzlü, 2018: 535).

O gamzeler olalı pehlivân-ı tekye-i nâz

Kim anlar ile tutar ‘ârşa-i cefâda güreş (G. 67 / 4)

(O gamzeler pehlivanın naz tekkesi olalı, cefa arsasında onlar ile güreş tutar.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın cefa alanında sevgilinin bakışlarıyla güreştiğini açıklamaktadır.

Kûtsuz hânem güreşçi tekyesiveş gürbeler

Mûş donmaktan güreş tutmaktadırlar dâ’imâ (K. 13 / 68)

(Güreşçi tekyesi gibi, gıdasız hanemin fare ve kedileri donmaktan daima güreş tutmaktadırlar).

2.9.2.4. Guy u Çevgan (Cirit - Polo)

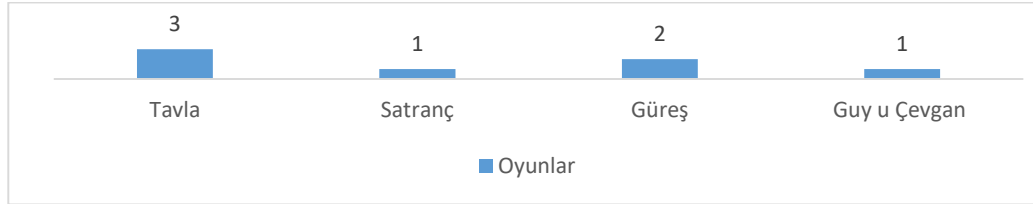
Meydanın iki tarafında iki mermer sütundan oluşan kalelerle, ortaya konan ahşap bir top (guy) ve ucu kıvrık değneklerle (çevgan) oynanmaktadır (Kocbaş, 2019: 116). At üzerindeyken eldeki sopayla, topa vurarak, rakip takımdan önce hedefe ulaştırılmalıdır (Rahmani, 2019: 70). Dîvân şiirinde Guy genellikle sevgilinin yüzü, çenesi, güzelliği, aşığın gönlü, canı ve başına benzetilir. Çevgân ise sevgilinin kaş, saç ve kâkülüne benzetilmektedir. Dönerek göklere yükselen ahın dumanı çevgana, yeryüzü güneşinin de guya teşbih edildiği de görülmektedir (Yavuz, 2020: 218).

Pûr-ı destûr-ı fahûr âsaf-ı pür-zûr u cesûr

Gûy-ı çevgânı ola hasmına kûh-ı âhen (K. 24 / 27)

(Çok güçlü ve cesur vezir övülmesine izin ver. Top ve sopan düşmanına kılıç dağı olsun).

Tablo 2.29. Dîvân'da Yer Alan Oyunların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.9.3. Musiki

Bir toplumu var eden, yüksek kültür seviyesine çıkaran önemli unsurlardan biri de sanattır. Toplum, kimi zaman sanatı aracılığıyla düşüncelerini ifade ederken kimi zaman da sanatıyla hüznünü ya da sevincini ifade eder. Şairler şiirlerini yazarken mısralarına duygularını aktarmaktadırlar. Bu bazen bir şairin dilinden dökülen hakikatin kendisi bazen de sevgiliye olan özlemin sonucu olan sitemidir. Klasik Türk edebiyatında şiirin malzemesi olan pek çok konu vardır. Bunlardan biri de dönemin sosyal yaşamını yansıtan, adeta bulunduğu dönemin sesi olan müzik aletleridir. Müzik aletleri şairin duygu ve düşüncesini yansıtmada bir araçtır. Müzik aletleri, sevgiliden ayrı olan aşığın güçsüz bedenini ve bulunduğu ruh hâlini yansıtmakta, şekli ve yapılışı daha çok aşığa benzetilmektedir (Gürdap ve Şehitoğlu, 2024: 83).

2.9.3.1. Terimler

2.9.3.1.1. Tel – Evtar – Rud

Sesi veren ince ipe verilen isimdir (Şahin, 2011: 313).

Sâz-ı niyâza verme düzen bezm-i vaslda

Depretme tel kırarsın o meclis ses etmez (G. 57 / 2)

(Kavuşma bezminde yakarış sazına düzen verme. Hareket etme tel kırarsın, o meclis ses etmez.)

2.9.3.1.2. Aheng (Armoni - Düzen)

Sazların ses veren kısımları ve insan sesinin belirli bir sese göre ayarlanmasıdır (Günyüz, 2001: 598). Seslerin ve notaların birbirleriyle uygunluklarına denilmektedir (Özkan, 2005: 372).

Gül-perend-i sıdk ile ihrâm-bend-i ‘azm olup

Eyledin lebbeyk-zen âheng-i şeh-râh-ı hicâz (T. 7 / 9)

(Gül kumaş sadakati ile ihram bağlama niyet olur. Lebbeyk diye söyleyen, hicaz yoluna ahenk eyledin).

Yukarıdaki beyitte şair ‘Hicaz’ kelimesini hem müzik makamı hem de şehir anlamında kullanmıştır. İhrama girerken edilen Lebbeyk duası hem hicaz makamına hem de Mekke ve Medine şehirlerini içine alan, Hicaz bölgesinin doğru ve açık yoluna uygundur. Tevriyeli kullanılmıştır.

Cismimizde gûşmâl-i cevri kânûn eylemiş

Mutrib-i çarhın meger bir perde-i âhengiyiz (G. 56 / 3)

(Bedenimizde zulmü yola getirmeyi kanun eylemiş, meğer dönen çalgıcının bir aheng perdesiyiz.)

2.9.3.1.3. Perde (ses)

Müzikte sesin derecesi, bir sesin yüksekliğini ifade eder ve bu yükseklik sesin salınım sayısı ile belirlenir. Sesin yüksekliği, sesleri birbirinden ayırmamızı ve tiz veya pes (ince veya kalın) olarak nitelendirmemizi sağlar. Sazların sapları üzerindeki bölümler (perdelere), farklı ses derecelerini elde etmek için kullanılır. Ses rengi ise, bir sesi diğerlerinden ayıran kendine özgü niteliktir ve sesin kaynağına, üretim biçimine ve akustik ortama bağlıdır (Düzlü, 2018: 513).

Cismimizde gûşmâl-i cevri kânûn eylemiş

Mutrib-i çarhın meger bir perde-i âhengiyiz (G. 56 / 3)

(Bedenimizde zulmü yola getirmeyi kanun eylemiş, meğer dönen çalgıcının bir ahenk perdesiyiz).

2.9.3.1.4. Dem-saz (Musiki Dostu)

‘Arkadaş, dost, sırdaş’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 196).

Murâdı evc ile dem-sâz olup Ruhâvî’ye

‘Atâ-yı evfer-i lutf-ı nühüftün îmâdır (K. 16 / 33)

(Evc makamı arzusuyla Ruhavî’ye dost oldu. Çok iyiliğin gizliliğine imadır).

2.9.3.1.5. Avaz (Ses ve Seda)

Makamların sınıflandırılması için kullanılmaktadır (Günyüz, 2001: 598).

Bir yana şâhid-i mey bir yana âvâze-i ney

Bir yana şîve-i pey-der-pey-i çeşm-i mahmur (K. 7 / 4)

(Mey tanıklığı bir yana, ney sesi bir yana, mahmur gözlü peşpeşe söyleyiş bir yana.)

2.9.3.1.6. Piş-rev – Peşrev

Klasik Türk müziğinde faslın giriş taksiminden sonra, şarkıdan önce çalınan parçaya verilen isimdir (Keskin, 2009: 680).

Cenâheyni edip şemşîr-bâzân-ı tüfenk-endâz

Hem etdi pîş-rev âheng-i cenge çukadârânı (K. 8 / 51)

(Tüfek atan kılıç ustası iki özellikli olup, askerini savaş ahengine pişrev etti.)

2.9.3.1.7. Agaz

Çalgıcıların ve okuyucuların aheng başlangıcıdır (Zöhre, 2016: 102).

Mutrib-i bezm-i belâgatdir kalem tahrirde

Böyle bir âgâza etdi nagme-i takirde (Musammat 7 – 6 / 1-2)

(Kalem yazısı, güzel söz bezminde çalgıcıdır. Anlatmada böyle bir agaza etti.)

2.9.3.1.8. Karar (son ses)

‘Durma, rahat, devamlılık, süreklilik, ölçülülük, tahmin, tam ölçü, ne az ne çok, şark müziğinde taksim yaparken ana makama dönüş, neticeye bağlama’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 563).

Bezme hasedle kaldı rakîb âh u vâhda

Verdi karâr faslına mutrib segâhda (Muamma 37)

(Rakip feryad meclisinde kıskançlıkla kaldı, çalgıcı segâh makamında karar faslına verdi.)

2.9.3.1.9. Terane – Zemzeme – Savt - Neva – Nagamat – Elhan

‘Nagme, ahenk’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 1261).

Güşâd-1 gonçe-i tab‘im görünce bülbül-i hâmem

Terâneyle diler kim lâl ede tûtî vü bepgâyı (T. 5 / 9)

Dâr-1 sûr eylemege bezmi ya sahn-1 gülşen

Başladı zemzemeye bülbül-i tab‘-1 rûşen (K. 24 / 1)

(Ey gülbahçesinin ortasındaki bezmi kale yurdu eyleyen bülbül huylu, zemzeme söylemeye başladı.)

Bir yana yâr-1 vefâ bir yana yârân-1 safâ

Bir yana savt u nevâ bir yana çeng ü tanbur (K. 7 / 3)

(Vefalı sevgili bir yana, zevk ve eğlenceyle vakit geçiren dostlar bir yana, ses ve nağme bir yana, çeng ve tanbur bir yana.)

Kürdî nagamât ile olur mu Baba Tâhir

Kûçek niçe kâbildir ola büzrüge hem-pâ (T. 38 / 29)

(Baba Tahir, Kürdi nağmeleriyle olur mu? Büzrüğe arkadaş ola, kuçek makamı nasıl kabul edendir).

2.9.3.1.10. Dil-nevaz

‘Gönül okşayan’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 212).

Her bir ahvâlinde bâzû-bendin ola ‘avn-i Hak

Hırz-1 ikbâlin du‘â-yı şehryâr-1 dil-nevâz (T. 7 / 22)

(Her bir kollarının bağlandığı ahvalinde, Allah’ın yardımı ola. Gönülden çıkan güzel ve ahenkli sesle Allah’a edilen dua mutluluk sığınağıdır).

2.9.3.2. Makamlar ve Usûller

Dîvân’da 15 makam ve usûl çeşidi tespit edilmiştir.

2.9.3.2.1. Makam (durulan yerdir)

Bir durak ile bir güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak biraraya gelmiş seslerdir (Günyüz, 2001: 599). Notalar dizisinin işleniş biçimine verilen isme denilmektedir (Özkan, 2005: 373).

2.9.3.2.2. Buzrüg

Türk mûsikisinin çok az kullanılmış en eski mürekkep makamlarındandır (Devellioğlu, 2010: 135).

Kürdî nagamât ile olur mu Baba Tâhir

Kûçek niçe kâbildir ola büzrüge hem-pâ (T. 38 / 29)

(Baba Tahir, Kürdi nağmeleriyle olur mu? Buzrüge arkadaş ola, kuçek makamı nasıl kabul edendir).

2.9.3.2.3. Kuçek

Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır (Devellioğlu, 2010: 603).

Kürdî nagamât ile olur mu Baba Tâhir

Kûçek niçe kâbildir ola büzrüge hem-pâ (T. 38 / 29)

(Baba Tahir, Kürdi nağmeleriyle olur mu? Buzrüge arkadaş ola, kuçek makamı nasıl kabul edendir).

2.9.3.2.4. Niyaz

‘Yalvarma, yakarma, dua, selam, saygı, ihtiyaç, muhtaçlık’ anlamlarına gelir. Abdülbâki Dede Efendi tarafından tertib edilmiş, mürekkep makamlardan biridir ve 1,5 asırlık bir geçmişe sahiptir (Devellioğlu, 2010: 985-986).

Sâz-ı niyâza verme düzen bezm-i vaslda

Depretme tel kırarsın o meclis ses etmez (G. 57 / 2)

(Kavuşma bezminde yakarış sazına düzen verme. Hareket etme tel kırarsın, o meclis ses etmez).

2.9.3.2.5. Baba Tahir

Kürdî nagamât ile olur mu Baba Tâhir

Kûçek niçe kâbildir ola büzrüge hem-pâ (T. 38 / 29)

(Baba Tahir, Kürdi nağmeleriyle olur mu? Buzrüge arkadaş ola, kuçek makamı nasıl kabul edendir.)

Pâk-tînet mürşid-i pîrin inâbetkârıyım

Nagme-sencî-i Baba Tâhir'de mâhirdir tenim (G. 99 / 6)

(Temiz yaratılışlı doğru yolu gösteren pirin hizmetkârıyım / ona bağıyım. Ölçülü Baba Tahir nağmasinde, tenim beceriklidir.)

2.9.3.2.6. Nigar

'Resim, resim gibi güzel, sevgili, resmedilmiş, resmi yapılmış' anlamlarına gelir. Türk müziğinin en az altı asırlık bir mürekkep makamıdır (Devellioğlu, 2010: 976).

Nakş-bendî'den eyleyip bî'at

Şimdi etdi makâmı beste-nigâr (Kt. 20 / 14)

(Nakş-bendî'den bî'at eyleyip, nigâr makâmı bestesi etdi.)

2.9.3.2.7. Buselik (Minör)

Buselik makamı, 'öpüş, öpücük' anlamlarına gelmektedir. 'Ebû Selik' isminden bozulmuştur (Gürdap, 2023: 126).

Dün iki nev-res cüvân girmişdi bir pîrâhene

Bûselik faslında nakş-endâz-ı vuslat ten tene (G. 109 / 1)

(Dün iki yeni yetişmiş taze genç bir gömleğe girmişti. Vuslat buselik faslında ten tene nakş vericidir.)

2.9.3.2.8. Dil-keş

Kelime olarak Farsça 'gönül çeken' anlamlarına gelmektedir (Demirok, 2022: 163). Hüseyinî ve Irak makamları birbirine eklenmiştir. İnicidir ve mânâlıdır (Öztekin, 2004: 789).

Ki gûşa tantana-i kûs kâm vermededir

Bu gûne dil-keş ü dil-cû bir safâlı sadâ (T. 42 / 7)

(Kulağa davul gürültüsü sesine, gönül cezbedici ve gönül arayan bir neşeli ses kulak vermededir.)

2.9.3.2.9. Dil-suz (Gönül Yakan)

'Gönül yakan, yürek yakıcı' anlamlarına gelir. Tahminen altı asırlık bir mürekkep makamıdır. Elimizde hiçbir besteli örneği yoktur (Devellioğlu, 2010: 212).

Etmesin şîve-i dil-sûzuna çarh inkârı

Sorayım söyledeyim bâri ben ol gaddârı (Musammat 3 - 2 / 5)

(Gönül yakan söyleyişine, kader/felek inkârı etmesin. Bari ben o gaddarı sorayım söyleteyim.)

2.9.3.2.10. Evc

Kelime olarak Arapça ‘yüksek ve gökyüzünün zirvesi’ anlamlarına gelmektedir (Özçelik, 2010: 250).

Murâdı evc ile dem-sâz olup Ruhâvî’ye

‘Atâ-yı evfer-i lutf-ı nühüftün îmâdır (K. 16 / 33)

(Evc makamı arzusuyla Ruhavî’ye dost oldu. Çok iyiliğin gizliliğine imadır.)

2.9.3.2.11. Velvele

Velvele, ritmin küçük parçalara bölünerek çalınma şeklidir. Mevlevî âyinlerinde kullanılır, semâ ayinine hareketlilik ve halâvet vermektedir (Buyruk, 2015: 257).

Tâb-ı sühanım şa‘şa‘a-i hüsn-i edâdır

Sıyt-ı kalemim velvele-i kevn ü mekândır (Kt. 13 / 62)

(Sözlerimin gücü, şaşalı güzel üsluptandır. Kalemimin şöhreti, âlemin haykırışıdır.)

2.9.3.2.12. Hicaz

Türk müziğinin 8 numaralı basit makamı, en eski zamanlardan olup, hâlen de en büyük rağbetle kullanılmaktadır. Bugün elde bulunan Türk müziği eserlerinde en fazla kullanılan makamdır (Devellioğlu, 2010: 421).

Gül-perend-i sıdk ile ihrâm-bend-i ‘azm olup

Eyledin lebbeyk-zen âheng-i şeh-râh-ı hicâz (T. 7 / 9)

(Gül kumaş sadakati ile ihram bağlama niyet olur. Lebbeyk diye söyleyen, hicaz yoluna ahenk eyledin.)

Yukarıdaki beyitte şair ‘Hicaz’ kelimesini hem müzik makamı hem de şehir anlamında kullanmıştır. İhrama girerken edilen Lebbeyk duası hem hicaz makamına hem

de Mekke ve Medine şehirlerini içine alan, Hicaz bölgesinin doğru ve açık yoluna uygundur. Tevriyeli kullanılmıştır.

2.9.3.2.14. Segâh

Kuvvetli, açık, soylu bir hüznün duygusu vardır (Özçelik, 2010: 250).

Bezme hasedle kaldı rakîb âh u vâhda

Verdi karâr faslına mutrib segâhda (Muamma 37)

(Rakip feryad meclisinde kıskançlıkla kaldı, çalgıcı segâh makamında karar faslına verdi.)

2.9.3.2.15. Kürdî

Türk müziğinin üç numaralı basit makamıdır. Kürdî dörtlüsü ile pûselik beşlisinden ibârettir (devellioğlu, 2010: 616).

Kürdî nagamât ile olur mu Baba Tâhir

Kûçek niçe kâbildir ola büzrüge hem-pâ (T. 38 / 29)

(Baba Tahir, Kürdî nağmeleriyle olur mu? Büzrüge arkadaş ola, kuçek makamı nasıl kabul edendir.)

2.9.3.2.16. Hüseyinî

Mert bir ifadesi vardır. Dizisi çıkıcıdır (Özçelik, 2010: 250).

Neşât-ı vasf ile tab'ım çıkıp Hüseyinî'ye

Elimde nây-ı kalem çünkü nagme-pîrâdır (K. 16 / 32)

(Sevinç ve mutluluk özelliği huyum ile Hüseyinî'ye çıkıp, çünkü kalem ney elimde süsleyici nağmedir.)

2.9.3.2.17. Taksim (Usûlsüz)

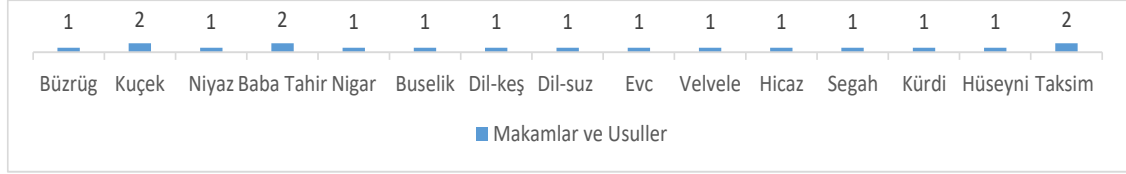
Usûlden bağımsız olarak ve tek bir sazla icra edilen bestelerdir (Düzlü, 2018: 483).

Eyledi şevk ile râmişger-i baht-ı dünyâ

Bezme bu matla'ı taksîm ki mazmûn-ı safâ (K. 22 / 1)

(Şevk ile dünyanın talihli çalgıcısı eyledi. Bu taksim doğuşu, bezme şenlik ve eğlence veren mânâlı sözdür.)

Tablo 2.30. Dîvân'da Yer Alan Makamlar ve Usuller Sayısını Gösteren Tablo

2.9.3.3. Enstrümanlar

Dîvân'da 11 adet müzik aleti tespit edilmiştir.

2.9.3.3.1. Saz (musiki aleti)

'Çalgı, sıra, düzen, kuvvet, kudret, öğrenme, ustalık' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 1079).

Zühre mehterbaşısından ince sâz öğrense

Neyle dem-sâz ola tanbûrun ede yâ bem ya zîr (T. 9 / 22)

(Sevgili mehterbaşısından ince saz öğrense, tanburun ney ile dost ola ya kalın ya ince eder.)

2.9.3.3.2. Nekare – Nakkare (Darbuka)

Yan yana konulmuş ve üzerine deri geçirilmiş iki küçük davuldan oluşmaktadır (Turan, 2018: 43).

Bu şevke dögüp sînelerin tabl u nekâre

Ziller el ele almada sûr eyledi sûrnâ (T. 38 / 24)

(Gögsünü bu şevkle davul ve nekâre gibi dövüp, zurna üfleyip birlikte müzik sesi oldu.)

Gül ile kimse bugünlerde urulmaz der idim

Mutribân etmese nakkâreye ta'zîr-i şedîd (K. 4 / 31)

(Çalgıcı nekkareye şiddetli vurmasa, gül ile kimse bugünlerde urulmaz derdim.)

2.9.3.3.3. Çeng

Diz üstünde, dik tutularak, iki elle (Keskin, 2009: 692); parmakla veya parmağa takılan mızrapla çalınmaktadır. Yay şeklinde eğri olan çalgı aletinin telleri at kılından yapılmıştır (Günyüz, 2001: 594). Yirmi dört teli vardır. Dîvân şiirinde ‘aşğın dert ve ızdıraptan bükülmüş beli’ne (Kocabaş, 2019: 102), ayrıca yine ‘aşğın boyu’na benzetilmiştir (Aksu, 2002: 391).

Kadd-i ham-geştimle za‘fımla enînim gûş eden

İ‘tirâf eyler ki târ-ı çengle birdir tenim (G. 99 / 2)

(Zayıf ve eğri tenimi seyredenler, inlemelerimi duyanlar, çeng teli ile tenimin bir olduğunu itiraf ederler.)

Bir yana yâr-ı vefâ bir yana yârân-ı safâ

Bir yana savt u nevâ bir yana çeng ü tanbur (K. 7 / 3)

(Vefalı sevgili bir yana, zevk ve eğlenceyle vakit geçiren dostlar bir yana, ses ve nağma bir yana, çeng ve tanbur bir yana.)

Çarh-ı nâ-sâz benim kâmetimi çeng etdi

Hele bir matla‘-ı nevle vereyim bezme düzen (K. 24 / 60)

(Sazsız felek benim boyumu çeng eyledi. Hele bir taze beyit ile bezme düzen vereyim.)

2.9.3.3.4. Kanun

Farabi tarafından icat edildiği düşünülmektedir. Telli ve mızraplıdır. Dikdörtgendir, sol ucu kıvrık ve uzanmıştır. Tahta tablanın üstünde teller bulunur ve tabla kucağa alınarak çalınmaktadır (Öztekin, 2004: 868).

Usûl eyle budur kim çıkmaya kânûndan zühre

Edince ney-nevâda tâ ki mehter başısın irhâ (K. 25 / 26)

(Usûl eylemek budur ki, zühre kanundan çıkmaya. Ta ki ney sesinde yumuşak hareket edinceye kadar mehterbaşısın.)

2.9.3.3.5. Keman

Tabl u sŭrnâ vŭ nakârât-ı sadâsı bir semt

Bir taraf def ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem (T. 3 / 22)

(Bir taraf Davul ve zurna tekrar sesi, bir taraf def, keman ve Davudi zamanı neyi.)

2.9.3.3.6. Def (küçük davul)

Dîvân şiiirinde ‘aşığın gönlü ve sevgilinin yüzü’ne benzetilmiştir. Zilli veya pullu bir çembere gerilmiş, daire biçimindeki deridir (Turan, 2018: 43). Parmak ve tırnaklarla fiskelenerek vurulmakta ve ziller tını yapmaktadır (Öztekin, 2004: 884). Sekiz çift iri ve ince zilden oluşmaktadır ve ziller prinçten yapıldığından, sarı renktedir. Princin içine gümüş veya altın katıldığında, tınısı güzelleşmektedir (Günyüz, 2001: 595). Tasavvufi olarak ‘kulun aldığı her solukta Allah’ı arayış içinde kalbinin heyecanla titremesi’ anlamına gelmektedir (Batur, 2015: 170).

Tabl u sŭrnâ vŭ nakârât-ı sadâsı bir semt

Bir taraf def ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem (T. 3 / 22)

(Bir taraf Davul ve zurna tekrar sesi, bir taraf def, keman ve Davudi zamanı neyi.)

Def -i sevdâya arar gâh ney ü geh ‘ûdu

Dil temessük edinin Tezkire-i Dâvûd’u (G. 142 / 1)

(Davulu sevdâyı arar, bazen ney, bazen udu. Gönül, Davud Tezkiresine sarıldı).

Def gibi seylî-i cevri-i devre sâbirdir tenim

Dürre-i dest-i cefâya tabl-ı hâzırdır tenim (G. 99 / 1)

(Tenim def gibi zaman selinin zulmüne sabırlıdır. Tenim, inci gibi beyaz elin cefasına hazır davuldur).

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın vücudunu ‘davul ve def’e benzetmektedir. Âşık, sevgilinin inci gibi beyaz ellerinden gelen her türlü eziyete ve ıstıraba hazırdır.

2.9.3.3.7. Tanbur

Türk müziğinin sembolüdür. Zariftir (Demirok, 2022: 180). Mızraplı sazların atasıdır. Mızrağı kaplumbağa kabuğundan yapılır. Gövdesi ve uzun sapı vardır. Gövdesi daire şeklindedir. Çelik ve sarı bakır, dört çift teli vardır (Düzlü, 2018: 495-496). Teller ince eşik üzerinde tahtaya basarlar. Kucağa gövdesi oturtulup, sapı yere paralel uzatılarak çalınmaktadır (Ulucan, 1996: 54).

Bir yana yâr-ı vefâ bir yana yârân-ı safâ

Bir yana savt u nevâ bir yana çeng ü tanbur (K. 7 / 3)

(Vefalı sevgili bir yana, zevk ve eğlenceyle vakit geçiren dostlar bir yana, ses ve nağma bir yana, çeng ve tanbur bir yana).

Nühüfte nâlesiyle 'âşık etdi ucu dembeste

Meger ol bî-nevâ tanbûr-ı dilde zîr ü bem basdı (G. 138 / 4)

(Susmuş gizli feryadıyla âşık etti. Meğer o sessiz gönül tamburunda kaşın ve ince ses bastı).

2.9.3.3.8. Ney

Uzundur ve düz kamıştan yapılır, delikleri sıcak demirle açılmaktadır. Dîvân şiiirinde 'aşığa' benzetilmektedir (Gürdap, 2023: 124). Her bir deliğin açılışı aşığın feryadıdır; açılan her bir delik ise aşığın gönlüne açılmıştır. Ney, aşığın yıkılmış gönlü, ayrılığın, feryat ve figanın karşılığıdır (Gürdap ve Şehitoğlu, 2024: 88).

Tabl u sûrnâ vü nakârât-ı sadâsı bir semt

Bir taraf def ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem (T. 3 / 22)

(Bir taraf Davul ve zurna tekrar sesi, bir taraf def, keman ve Davudi zamanı neyi.)

Âteş-i gam dâğlarla göz göz etmiş cismimi

Ney gibi sûrâhlardan bezme nâzırdır tenim (G. 99 / 4)

(Gam ateşi vücudumu yaralarla göz göz etmiş, vücudum ney gibi deliklerden meclisi görür.)

Yukarıdaki beyitte şair aşğın vücudundaki yaraları ney aletinin üzerindeki deliklere ve göze benzetmektedir.

Def -i sevdâya arar gâh ney ü geh 'ûdu

Dil temessük edinip Tezkire-i Dâvûd'u (G. 142 / 1)

(Davulu sevdâyı arar, bazen ney, bazen ud. Gönül, Davud Tezkiresine sarıldı.)

Usûl eyle budur kim çıkmaya kânûndan zühre

Edince ney-nevâda tâ ki mehter başısın irhâ (K. 25 / 26)

(Usûl eylemek budur ki, zühre kanundan çıkmaya. Ta ki ney sesinde yumuşak hareket edinceye kadar mehterbaşısın.)

Neşât-ı vasf ile tab'im çıkıp Hüseyinî'ye

Elimde nây-ı kalem çünkü nagme-pîrâdır (K. 16 / 32)

(Sevinç ve mutluluk özelliği huyum ile Hüseyinî'ye çıkıp, çünkü kalem ney elimde süsleyici nağmedir.)

2.9.3.3.9. Tabl (Davul)

Saltanat alametidir. Hükümdar adına ve askeri merasimle, hükümdar vurdurur (Zehir, 2017: 82). Silindir şeklinde, tahtadan çemberdir. Tokmak ve ince çubukla vurulur, iki yüzü deridendir (Zöhre, 2016: 96).

Tabl u sûrnâ vü nakârât-ı sadâsı bir semt

Bir taraf def ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem (T. 3 / 22)

(Bir taraf Davul ve zurna tekrar sesi, bir taraf def, keman ve Davudi zamanı neyi.)

Bu şevke dögüp sînelerin tabl u nekâre

Ziller el ele almada sûr eyledi sûrnâ (T. 38 / 24)

(Göğsünü bu şevkle davul ve nekâre gibi dövüp, zurna üfleyip birlikte müzik sesi oldu.)

Def gibi seylî-i cevri-i devre sâbirdir tenim

Dürre-i dest-i cefâya tabl-ı hâzırdır tenim (G. 99 / 1)

(Tenim def gibi şiddetli gelen zulmüne sabırlıdır. Tenim, inci gibi beyaz elin cefasına hazır davuldur.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın vücudunu ‘davul ve def’e benzetmektedir. Âşık, sevgilinin inci gibi beyaz ellerinden gelen her türlü eziyete ve ıstıraba hazırdır.

2.9.3.3.10. Surna (Zurna – Dügün Neyi)

Üzerine delikler açılmış, uzun, tahta borudur. Tok, yanık ve güzel seslidir. ‘Davul’ ile birlikte ele alınmaktadır (Öztekin, 2004: 883).

Tabl u surnâ vü nakârât-ı sadâsı bir semt

Bir taraf def ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem (T. 3 / 22)

(Bir taraf Davul ve zurna tekrar sesi, bir taraf def, keman ve Davudi zamanı neyi).

Bu şevke dögüp sînelerin tabl u nekâre

Ziller el ele almada sûr eyledi surnâ (T. 38 / 24)

(Göğsünü bu şevkle davul ve nekâre gibi dövüp, zurna üfleyip birlikte müzik sesi oldu).

2.9.3.3.11. Musikar (Kaval)

Neylerin bir araya getirilmesiyle oluşur ve üflemelidir (Çarlıoğlu, 2011: 143). Bir uçtan diğer uca gittikçe kısalmaktadır. Uzun kamıştan kalın, kısa kamıştan da ince ses çıkmaktadır. Kamış sayısı ile ses şiddeti doğru orantılıdır (Şahin, 2011: 304).

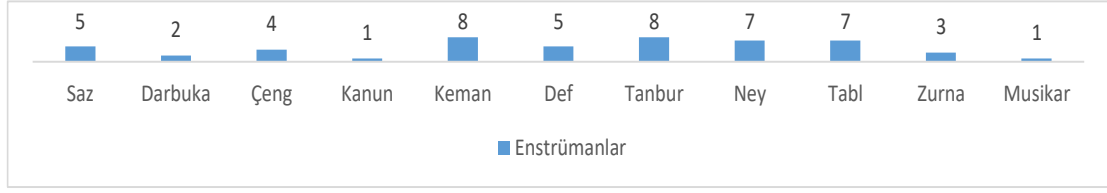
Çarh-ı nâ-sâz üstühân-ı sînem etmiş âşikâr

Meclis-i endûha mûsikâr-ı zâhirdir tenim (G. 99 / 5)

(Alçak dünya sine kemiğimi (göğüs kafesi) aşikâr etmiş. Gam meclisine, tenim musikardır).

Yukarıdaki beyitte şair keder meclisinde vücudunu musikar müzik aletine benzetmektedir. Aşığın vücudundaki yaraların musikar aletinin üstündeki deliklere benzetildiği düşünülebilir. Aşığın yaralarla dolu vücudu keder meclisinin sesidir.

Tablo 2.31. Dîvân'da yer Alan Enstrümanların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.10. MEKÂNLAR VE MİMARİ

Dîvân'da 35 adet mekân ve mimari unsur tespit edilmiştir.

2.10.1. Hisar – Kale – Burc – Sur

Düşmana karşı savunma ve saldırı için yapılmış, içine asker yerleştirilmiştir. Kalın ve sağlam duvarlardan yapılan kaleler, her taraftan silah atılmaya müsaittir (Deniz, 2019: 119).

Penbeden bir hisâr-ı dil-keşdir

Anın ammâ kilidi âteşdir (Lugaz 6 / 2)

(Pembeden bir gönül çeken hisardır. Ama onun kilidi ateştir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi kilidi ateşten olan bir kaleye benzetmektedir. Pembe/penbe ifadesinin hem pamuk (beyaz olması) hem de açık kırmızı renk anlamlarında kullanılması mümkündür. İki anlamı da sevgilinin özelliklerini gösteren anlamlardır.

2.10.2. Gülistan - Gülşen (Gül Bahçesi) – Lalezar (Lale Bahçesi)

Gülistan, *Dîvân* şiirinde sevgili gül, âşık bülbül ve gülbahçesi ise sevgilinin bulunduğu mekân olarak ele alınmaktadır. Bülbül gül için gülbahçesine gitmektedir. Âşık mutlu ise şarkılar söyleyerek şakırmaktadır. Acı çekiyorsa feryad ve figanla inlemektedir.

Târîh-i vefât oldu o nâ-kâma Lebîbâ

Nev-rûz-ı gülistân na'îm oldu cinâna (T. 27 / 3)

(Ey Lebîb, o tahlihsiz vefat tarihi oldu. Gülbahçesi nevruzu, bahçeye na'îm oldu [cennet oldu/bolluk ve bereket oldu]).

Naim aynı zamanda cennetin 4. tabakasıdır.

Kusûr-ı zâhiri te'sîr-i bâtin eyler kim

Nakîse-yâb-ı 'âmâ seyr-i gülsitân bilmez (G. 55 / 4)

(Dış görünüşteki kusur, iç güzelliğe etki eder mi hiç? Kör olan, gül bahçesinin güzelliğini nasıl görsün ki?)

Bender-i zülfün metâ'ıdır deyü şâm u seher

Gönderir bâd-ı sabâyı tuhfe gülşen gülşene (G. 109 / 2)

(Sabah akşam zincir gibi saçların değerlidir diyor. Gülbahçesi gülbahçesine sabah rüzgârını (sevgilinin kıvrımlı saçlarının güzel kokusunu) hediye gönderir.)

O şehryâr-ı gamım ki kılar çerâgânı

Şüküfte dâğlarım lâlezâr faslında (G. 114 / 4)

(O gam padişahım ki ışığını verir. Lalebahçesi gibi dağlarım çiçek açar.)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin verdiği üzüntünün, güneş ışığıyla renklenen lale bahçesi gibi aşığın yaralarını çiçeklendirdiği ifade edilmektedir. Şair padişah sevgiliyi 'güneş'e, verdiği üzüntüyü 'güneş ışığı'na, yaralarını ise 'lale bahçesi'ne benzetmektedir. Lale bahçesindeki lalelerin kırmızı olmasıyla, yaraların kırmızı olması arasında ilişki kurulmuştur denilebilir.

2.10.3. İşret – Bezm – Meyhane - Meclis

İçkili ve eğlence meclisidir (Devellioğlu, 2010: 110).

Râhat oldun mu felek kim beni giryân etdin

Gülşen-i 'işretimi külbe-i ahzân etdin (Terkib B. 1 / 1)

(Beni ağlattın felek, rahatladın mı ki? Gülbahçesi meclisini, hüzün evi yaptın.)

Hz. Yakup, oğlu Hz. Yusuf'tan ayrıldıktan sonra yaşadığı gam ve keder sonucunda, içinde yaşadığı evinin hüznle dolu olması nedeniyle o eve 'külbe-i ahzan' ismi verilmiştir. Yukarıdaki beyitte de şair yaşadıkları sonucunda gülbahçesi olan meclisinin hüznlerle dolu bir yer olduğunu açıklamıştır.

O tıflı bezmde zann etme sîm ü zer düşürür

Bir iki kâse-i 'işret-fezâ meger düşürür (G. 46 / 2)

(Sanma ki o küçük, mecliste gümüş ve altın düşürür. Meğer içki verici bir iki kâse düşürür.)

2.10.4. Bazar (Pazar)

Bazar/pazar, insanların çeşitli mal ve hizmetleri alıp sattığı, alışveriş yaptığı bir yerdir. Kelime olarak ‘alıcı ve satıcıların ticaret için belli zamanlarda toplandıkları üstü açık kamu alanı’ anlamına gelmektedir (Zöhre, 2016: 161).

Metâ bâzârı kurmuş kârbânı rûz u şeb işler

Dirîgâ olmasaydı muhtesibler reh-zen-i mîna (G. 1 / 6)

(Eşya pazarı kurmuş, kervanı gece ve gündüz işler. Muhtesibler esirgemeseydi, liman haydutlarına eyvahlar olsun.)

Sûk u bâzâr zer-ender-zer olup güsterde

Zîver-i zînet ile cümlegeh oldu ‘âlem (Kt. T. 3 20)

(Çarşı ve pazarda altın içinde altın döşenmiş olup, süslü ve kıymetli eşya ile cümle âlem yeri oldu.)

2.10.5. Çarşı - Suk

Kapalı ve bir dam altında, yan yana dizilmiş dükkânlar kümesinden oluşmaktadır (Buyruk, 2015: 216).

Her biri elde çûp duhânıyla keyfine

Tiryâki çârşusu gibi vermektedir nizâm (7 / 3)

(Her biri elinde keyif veren dumanlı çubuğuyla, Tiryakiler çarşısı gibi düzen kuruyor.)

Sûk u bâzâr zer-ender-zer olup güsterde

Zîver-i zînet ile cümlegeh oldu ‘âlem (Kt. T. 3 20)

2.10.6. Divar

‘Duvar’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 214).

Her va‘de-i pûçla dayandım

Dîvâr-ı hevâya tevbe yâ Rab (Kt. 33 / 13)

(Ya Rab! Nefis duvarına tevbe, her boş ve faydasız zamanla dayandım.)

2.10.7. Bam

‘Çatı, dam, kubbe’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 79).

Gözler âhûları ol gözleri âhûyu müdâm

Oldular kebg ü kebûterleri âvâre-i bâm (Musammat 3 - 4 / 1)

(Ahuların gözleri o ahuyu sürekli gözler. Keklikleri ve güvercinleri dam avareleri oldular.)

2.10.8. Sütun (Kolon)

Tek parça mermer ve taştan ibaret yahut harçla yapılmış olan direktir (Kara, 2015: 56).

Anı dest-i hünerver-i üstâd

Üç sütûn üzre eylemiş bünyâd (Lugaz 8 / 4)

(O elleri hünerli üstâd, üç sütun üzerine bina yapmıştır.)

Sütûnlar şâhid-i zerrîn-kemerdir

Tınâbı her taraf çün zülf-i bûyâ (T. 40 / 7)

(Sütunlar şahid altın kemer, çünkü her taraf zülûf ipi kokusudur.)

2.10.9. Kahve-hane

Kahvehane, yönetici elitin gözünde toplumdaki birçok problemin sorumlusu ve toplumsal düzenin bozulmasının nedenidir. Kahvehane, klasik toplum anlayışının çözülmesinin bir yansımasıydı. Kahvehanede sigara ve nargile içilmektedir (Keskin, 2009: 75 – 77).

Sâgar-keş-i tesseffül ü keyf-âzmâ-yı zül

Vermez Lebîb meclisine kahve-hâneyi (G. 134 / 7)

(Lebîb, sıradan içilmiş içki kadehi ve keyif azmine sahip, kahvehane meclisine vermez.)

Hep kurb-ı kahve-hânedede tiryâki tahtasın

Subh-dem etdi tahta biti gibi iltizâm (Kt. 7 / 2)

(Hep kahvehane mekânında tiryaki tahtasısın, tahta kurdu gibi sabah vaktini gerekli gördü.)

2.10.10. Cami - Mescit

Cami, kelime olarak ‘toplayan ve bir araya getiren’ anlamlarına gelmektedir. Arapçadaki ‘cem’ kökünden gelmektedir. Cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mekândır (Şahin, 2011: 175). Toplu ibadet edilen yerdir (Zöhre, 2016: 155).

Mescit, müslümanların ibadet ettiği ve mutlak sevgili Allah için secdeye kapandıkları yerdir (Günyüz, 2001: 126). Minberi bulunmayan ve cuma namazı kılınmayan küçük ibadethanelerdir (Şahin, 2011: 175).

Kur’ân u tevârîh ile tâ’atla mesâcid

Keştî olur ashâb ücûr-ı Ramazân’a (G. 36 / 4)

(Ramazân sevabı ehlilerinin Kur’ân ve tevârîh ibadetleriyle, mescitler gemi olur.)

Râfîzî ragmına teksîr-i cemâ’atle eder

Günde bir mescid ü bir câmi’i ta’mîr ü binâ (K. 12 / 23)

(Günde bir mescit ve bir cami binası tamiri, Râfîzî rağmen ibadet edenleri çoğaltır.)

Geldin günü doğdu geceler ehl-i salâhın

Câmi’lere zîrâ ki çerâgân ile geldin (G. 37 / 2)

(Sen gelince namaz ehlinin gecelerine günü doğdu, Zira camilere kandillerle geldin.)

Yukarıdaki beyitte şair Ramazan ayı geldiğinde camilere mahyaların takılması geleneğini konu etmiştir. Ramazan ayının gelmesiyle geceler aydınlanmıştır. Mahyaların

camii minarelerinden ışık vermesi ile Ramazan ayının namaz kılanların gecelerini aydınlatması arasında bir ilişki kurulmuştur denilebilir.

Ne ehl-i zimmete râhât ne Müslime hürmet

Çıkardı âhlar eflâke deyr ü mescidde (Kt. 28 / 4)

(Ne zimmet ehline rahat ne Müslümana saygı, kilise ve mescitte ah göğüne çıkardı.)

2.10.11. Mihrab

Camilerde ve mescitlerde yönelinen taraftaki duvarda, imamlık edene ayrılmış girintidir. Mecazen ‘ümit bağlanan yer’ demektir (Kızıltoprak, 2017: 9). Mecazen sevgilinin kaşları; güneş ve su, revnak ve letafet; halının bordür çerçevesi içinde yalnız bir tarafta bulunan, kemer görünüşlü motif; sunak demektir (Batur, 2015: 91).

Musallinin salâtın vesveseyle rahnedâr eyler

Hüner mihrâba yaklaştırmamaktır ceyş-i şeytânı (K. 27 / 8)

(Namaz kılanların namazı vesveseyle bozular. Bilgelik şeytan sesini mihraba yaklaştırmamaktadır).

2.10.12. Minber

Minber, vaizin üzerine çıkararak hutbe okuduğu merdivenli kürsüdür (Şahin, 2011: 170). Minber, mihrabın sağ tarafında, bir kapı kemerinin arkasından basamakla çıkılan ve en üst noktasında dört ince sütun veya direğe oturan bir külah ile örtülmüş loca biçiminde köşktür. İtinalı bir işçilikle işlenmiş olup ahşap veya mermerden yapılmışlardır. Minber, vaiz veya hatibin çıkıp vaaz verdiği yerdir (Şahin, 2011: 177)

Nâm-ı nâmîsi zerin hüsn-i bahâsı sikkesi

Mülk-i dîn câmi‘lerinin hilye-bahş-ı minberi (T. 69 / 34)

(Ünlü namı altından, güzelliğin değerli mührü, din mülki camilerinin süs veren minberi).

2.10.13. Tekye – Dergâh – Dergeh – Hankah - Tekke

Tasavvuf eğitiminin verildiği yerdir. Şeyh tarafından yönetilmektedir (Zehir, 2017: 117). Yunus Emre gerçek âşıkların dergâhtan ayrılmamaları gerektiğini vurgulamaktadır (Şeker, 1992: 87).

Ey dil bu cihân tekyesi vîrân olacaktır

Bu Şehr-i Kara ışka beyâbân olacaktır (G. 35 / 1)

(Ey gönül, Bu cihân tekkesi vîrân olacaktır, bu şehir ve karyeler başka çöl olacaktır.)

Sarâya ‘avdet etdikde hemân dehlîz-i dergâha

Girince hâzin-i gufrâna verdi cevher-i cânı (K. 23 / 43)

(Hemen dar ve uzun dergâha, bağışlanma hüznüne girince, saraya geri döndükde, can özü verdi.)

Etdi ol zâlim-nihâdı der-‘akâb

Dergehinden tard için ‘azl u ‘itâb (Kt. 50 / 6)

(O zalim yaratılışlı kapı arkası etti, dergâhından kovmak için görevden aldı ve azarladı/tersledi.)

2.10.14. Mekteb - Medrese (Okul)

Bu neş’elerle mekteb-i sıbyâna döndü bezm

Ne çûp-ı de’b-i terbiye ne intibâhı var (Kt. 14 / 16)

(Bu neşeler bezm, sıbyan mektebine döndü. Ne terbiye âdeti sopası ne uyanma var.)

2.10.15. Kütüphane - Kitâb-hane

Bu kütüb-hâne-i ‘âlemde midâd-ı te’lîf

Tâ ola vesme-i ebrû-yı sutûr-ı ‘ulemâ (K. 24 /24)

(Bu kütüphane âleminde eser yazma mürekkebi, kaş boyası âlim satırları ola.)

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın kütüphanesindeki eserlerin ve şiirlerinin ilham kaynağının, sevgilinin siyah kaşları olduğunu ifade etmekte, mürekkebe ile kaş boyası arasında ilişki kurmaktadır.

Hüdâya cûy-ı vefâ bulmadım seni yohsa

Kitâb-hâne-i dilde efendi ekmeli var (G. 27 / 3)

(Yoksa seni doğruluğa vefa ırmağı bulmadım, gönül kütüphanesinde mükemmel efendi var).

Kitâb-hâne-i cûdunda nüsha-i keremi

Hızânedir ya hemân sırratü'l-fetâvâdır (K. 16 / 29)

(Cömertlik kütüphanesinde, ikram yazısının bekçisidir. Gizli ve saklı fetvalardır).

2.10.16. Kâğıt-hane

Ya Kâğıd-hâne'nin ıtlâkına mazhar düştü

Sa'd-âbâd edicek şehri bu peygâm-ı sa'îd (K. 4 / 26)

(Kâğıthane her yere yayıldı. Bu saadet habercisi şehri Sa'd-âbâd edicek.)

Sa'dâbâd, kâğıthane deresinin iki tarafında yer alan ve 'uğurlu, mâmur yer' anlamlarına gelir. 'Lâle Devri' döneminin başta gelen eğlence ve gezinti yeridir (Bilgicioğlu, 2008: 379).

2.10.17. Deyr (Kilise)

'Manastır, kilise, insanlık âlemi, bu dünya, meyhâne' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 207).

Ne ehl-i zimmete râhât ne Müslime hürmet

Çıkardı âhlar eflâke deyr ü mescidde (Kt. 28 / 4)

(Ne zimmet ehline rahat ne Müslümana saygı, kilise ve mescitte ah göğüne çıkardı).

2.10.18. Saray – Kâşane – Kasr

Osmanlı hanedan mensuplarının ve devletin ileri gelenlerinin (ayrıca hemen tüm monarşik idarelerde) yaşamlarını sürdürdüğü, bürokratik görüşmeler yaptıkları yapılarıdır (Zehir, 2017: 160).

Mesned-i kürsi-i dîvân-ı sarây-ı Âmid

Hayliden görmedi zâtın gibi bir şeyh-i sa'îd (K. 4 / 33)

(Amed sarayının dîvân makamının kürsisi, Şeyh Said gibi birini çoktan görmedi).

Sarâya ‘avdet etdikde hemân dehlîz-i dergâha

Girince hâzin-i gufrâna verdi cevher-i câmı (K. 23 / 43)

(Hemen dar ve uzun dergâha, başışlanma hüznüne girince, saraya geri dönünce, can özü verdi).

Yazdı târihini tebrîk ederek hâme Lebîb

Menzil-i yümn ola kâşâne-i Fethî-zâde (T. 23 / 9)

(Fethizade Ahmed Ağa – 1162)

2.10.19. Mezar

Mezar, İnsanların öldükten sonra kefeniyle gömüldüğü çukurdur. Üzerine toprak atılarak çukur kapatılmaktadır. Diğer mezarlardan ayırt edilebilmesi için başuçlarında ve ayakuçlarında, üzerinde isimlerin, doğum ve ölüm tarihlerinin, bazen de dua ve şiirlerin yazıldığı mezar taşları konulmaktaydı.

Ey sâhib-i kubûr bu sâhib-mezârı sen

Bir fâtihayla yâd buyur sonra kıl güzer (T. 65 / 1)

(Ey sen mezarlar sahibi, bu mezar sahibi bir fatihayla hatırla sonra geçici kıl)

Bakdı Mecnûn bana mezârından

Ol da âşüfte oldu ‘ârından (Muamma 4)

(Mecnun bana mezarından baktı, o da hayâsından perişan oldu).

2.10.20. Beyt – Hane – Malikâne

İçinde insanların hayatlarını sürdürdükleri yerdir.

Yıkıldı hânesi çiftü bozuldu karyesi vîrân

Döküldü şehre etdi cû‘-ı sâ’il niçe hem-pâyı (Kt. 71 / 3)

(Evi yıkıldı, çifti bozuldu, köyü viran etti. Nice aç fakir yoldaşı şehre döküldü).

Görenler tarh-ı zîbâsın dedi hep ittifâk üzre

Sinimmâr olamaz bu hânenin mi‘mârına ırgâd

(Güzel süslemelerini görenler, hep ittifak üzere dedi. Sinimar bu evin mimarına işçi olamaz.)

Olunmazdı kederle şehrimiz beytû'l-hazândan fark

Ferah döndürdü sahn-ı ‘îdgâha kûh u sahrâyı (T. 5 / 4)

(Kederli şehrimiz hüznün evinden farklı olmazdı. Dağ ve çölleri ferah bayram yerine döndürdü).

2.10.21. Külbe (Kulube)

‘Kulube’ anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 614).

Dünyâda Lebîbâ niçe handân ola ‘âkıl

Gülşenleri hep külbe-i ahzân olacaktır (G. 35 / 8)

(Ey Lebîb, dünyada akıl mutlu olabilir mi? Gülbahçeleri hep hüznün evi olacak).

Râhat oldun mu felek kim beni giryân etdin

Gülşen-i ‘işretimi külbe-i ahzân etdin (Terkib B. 1 / 1)

(Beni ağlattın felek, rahatladın mı ki? Gülbahçesi meclisini, hüznün evi yaptın).

Hız. Yakup, oğlu Hız. Yusuf’tan ayrıldıktan sonra yaşadığı gam ve keder sonucunda, içinde yaşadığı evinin hüznle dolu olması nedeniyle o eve ‘külbe-i ahzan’ ismi verilmiştir. Yukarıdaki beyitte de şair yaşadıkları sonucunda gülbahçesi olan meclisinin hüznlerle dolu bir yer olduğunu açıklamıştır. Hız. Yakup’un gözleri, ağlamaktan göremez olmuştur.

2.10.22. Eyvan

Binaların ortasında bulunur, iç avluya açılır, üstü örtülü, üç tarafı kapalıdır (Zöhre, 2016: 149).

Meh ü mihr iki topu çarh tâsı zühre rakkâsı

Felek eyvânına bir iki günlü asma sâ‘atdir (K. 28 / 9)

(Ay ve güneş gök tasında iki top yıldız dansıdır. Gökyüzü sarayında bir iki günlük asma saattir).

Hilâl-i nev deme gördükde gerdûn parmağın dişler

Bu eyvân-ı safâ-bünyânı bu tâk-ı feleksâyı (T. 54 / 27)

(Yeni ay deme, gördükçe felek parmağını dişler. Bu sefa evi, bu gökyüzünün emeği bina kemeridir.)

2.10.23. Bina - Bünyan (Yapı)

‘Bina, yapı’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 132).

Muntazam revzeneler çekmece-i Hindâsâ

Ahmed-âbâd-ı safâdır bu binâ ma‘nâda (T. 23 / 8)

(Hindistan çekmeceleri, düzgün pencereler, bu yapı bir mânâda Ahmet’in sefa evidir).

Anı dest-i hünerver-i üstâd

Üç sütûn üzre eylemiş bünyâd (Lugaz 8 / 4)

(O elleri hünerli üstâd, üç sütun üzerine bina yapmıştır).

2.10.24. Kubbe

Günbed (künbet), ‘kavis ve yuvarlaklık’ anlamlarına gelmektedir. Osmanlı mimarisinde altın varak ve serpmeye çiçek motifleriyle süslenmekteydi (Şahin, 2011: 184).

Habâb-ı cûydan darb etdi yer yer kubbe çâderler

Fezâ-yı gülsitân ordugeh-i sâhib-kırân oldu (K. 6 / 9)

(Derenin üzerindeki su kabarcığından, çatı kubbeleri yer yer çarptı. Geniş gülbahçesi, ordu evinin muzaffer hükümdarı oldu).

2.10.25. Çeşmeler

Dağıtılan suyun kaynaktan kente ulaştığı son noktadır (Düzlü, 2018: 193). Kelime olarak ‘göz gibi olan kaynaktan akan su’ anlamına gelmektedir. Türk – İslam kültürü insanlara su sağlamanın önemli bir hayır işi olduğunu kabul etmektedir. Yapıyı ve kenti süslemektedir (Zehir, 2017: 139).

Cûy-bâr-ı mekârim-i ahlâk

Çeşmesâr-ı merâsim-i ihsân (T. 14 / 2)

(Abdurrahman Paşa / 1178)

(Güzel, iyi ve üstün ahlak ırmağı, çeşme yerinde bağış töreni).

Yenbû' -ı mekârim

Bu çeşme-i zîbâyı edip hayr-i mu'ayyen (T. 28 / 1)

(Çeteci Paşanın yeğeni Hüseyin Bey / 1168)

(Kapıcıbaşı Hasan Bey iyilikler ve cömertlikler pınarı, bu güzel ve süslü çeşmeyi belirli hayr etti).

Münâsib bir mahallin cüst-cûyun eyledi fermân

Ki merhûm için anda oluna bir çeşmesâr inşâ (T. 30 / 4)

(Ali Paşa / 1180)

(Uygun bir mahallenin arayıp, sorulup ve araştırılmasına emir verildi. Merhum için hatırda bir çeşme yeri yapılsın).

On yıl oldu bu çeşme-i dil-cû

Kuruyup âbı çü leb-i emvât (T. 58 / 2)

(Sarı el-Hac Abdurrahman Paşa / 1178)

(On yıl oldu gönül ırmağı çeşme suyu ölü dudaklar gibi kuruyalı.)

2.10.26. Sebil

İnsanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla yollar üzerinde yapılmaktadır (Zehir, 2017: 155). Kalabalık yerlerde halk için içme suyu temin edilir. Etrafı parmaklık ve kubbeye örtülüdür (Düzlü, 2018: 221).

Gidip emniyyet ebnâ-yı sebîlin mâl ü cânından

Hisâr etmişdi gûyâ her taraftan hâ'in-i Ekrâd (Kt. 4 / 24)

(Ey susuz sebil musluğundan cennetin temiz pınarı gibi o su geldi.)

2.10.27. Külhan

Külhan, hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yerdir. Âşıklar için hamam külhanının köşesi cihan padişahlarının murassa tahtlar üzerindeki ihtişam ve rahatına eşittir. Külhandaki küller de çok değerli sincap kürküyle döşenmiş yatak yeridir. Elbette buradaki külhan somut anlamından çok aşk ateşinin yanıp küllendiği gönül olarak anlaşılmalıdır. Mânâ padişahı olan aşığın aşkla birlikte yaşadığı tecrübeler ve gönlüne doğan ilahî tecelliler dünya padişahlığından daha büyük lezzetler almasına vesile olur. Aşk padişahına külhan köşesinin taht olması, küllerin de kürklerle döşenmiş döşek olması bu şekilde anlaşılmalıdır (Şahin, 2011: 644).

Hamam ocağı, suyu ısıtmak için ateş yakılan yerdir (Aysan, 2022: 121).

Külhan etdin gözüme cilvegeh-i gülzârı

Yanayım yakılayım eyleyem âh u zârı (Musammat 3 - 2 / 2)

(Gülbahçesinin cilve yerini gözüme külhan ettin. Yanayım yakılayım, ah edip inleyeyim).

2.10.28. Aşiyân (Kafes)

‘Kuş yuvası, mesken ve ev’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 52).

Şimdi bî-behredir ol zemzemelerden gûşum

Bülbülü uçdu tehîdir kafes-i âgûşum (Musammat 3 - 3 / 6)

(Kulağım şimdi o hoş seslerden nasipsizdir. Sığınak kafesimin bülbülü uçtu, içi boştur).

Girmiş kafes-i rahmete san kuşdili söyler

Tûtiye döner mu ‘tekifâtın Ramazân’ın (G. 38 / 4)

(Ramazan itikâfının rahmet kafesine girmiş tûtî, kuşdili söyler sanar).

Bu çinedân-ı felâketde cây-ı râhat yok

Kebûter-i dil-i ser-geşte âşiyân bilmez (G. 55 / 3)

(Bu bela kuşyemi kabında, rahat edilecek yer yok. Avare gönül güvercini kuş yuvası bilmez).

2.10.29. Bargâh – Otag – Hayme – Çetr (Çadır)

Kelime olarak ‘güneşten korunmak için kullanılan şemsiye ve gölgelik’ anlamlarına gelmektedir (Batur, 2015: 33). Kolayca kurulup sökülür ve taşınması kolaydır (Düzlü, 2018: 82). Padişah çadırıdır. Görkemli, büyük ve süslüdür. Birbirine geçebilen çadırlardan oluşmaktadır. Sefere çıkan veya uzak bir yere giden padişahın konaklanması için kurulmaktaydı (Şamer, 2012: 18).

Bu çetr ol âsafın me’vâsıdır kim

Çeteyle oldu şöhret-gîr-i dünyâ (T. 40 / 2)

(Bu çadır o vezirin mekânıdır. Asker birliğiyle, dünyaya ün saldı.)

Hoşâ otag-ı gerdûn tâk-ı zîbâ

Künâm-ı nerre-şîr-i gâb-ı heycâ (T. 40 / 1)

(Ne hoş felek çadırı, güzel eyvan, savaş ormanının erkek aslanın barınağıdır.)

2.10.30. Zindan

Teng-nây-ı gamdayım tengî-i dest-i ‘ayş ile

Oldu dil zindân-nişîn-i teng-nâ-der-teng-nâ (K. 13 / 81)

(Hayatın dar eliyle, kederli ney gamdayım. Oturulan gönül zindanı, dar yer içinde dar yerdir).

Ne cürmün sâhibiydi eyledin zâlim dili zârî

Nice demdir esîr-i gûşe-i zindân-ı hicrânın (G. 82 / 5)

(Ne günahın sahibiydi, zalim gönlü ağlattın. Ayrılık zindanın köşesinde esir, pek çok gözyaşı dökendir).

2.10.31. Gâr (Mağara)

‘Mağara, in’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 319).

Esed denmez ki ceng içre çıkar gâr-ı gilâfından

Gürûh-ı hasmına kan yağı gök düşmen bir ejderha (T. 2 / 32)

(Savaşın içinde mağara kılıfından çıkana aslan denmez mi? Göğe düşman bir ejderha, düşman topluluğuna kan yağdırır.)

2.10.32. Mahzen

İçinde eşyâ saklanacak yer; yer altı, bodrum, havasız, karanlık yerdir (Devellioğlu, 2010: 660).

Mevsim-i Hindû-hatın geldikde oldu lâ-cerem

Dil tefârîk-i hayâlâtınla gümrük mahzeni (G. 133 / 2)

Yukarıdaki beyitte şair, aşğın hayallerinde gizledikleriyle gönlünü ‘gümrük mahzeni’ne benzetmektedir.

2.10.33. Kâbe

Kutsal binadır. Beyitlerde ‘sevgilinin yüzü ve mahallesi’ne benzetilmektedir. Dîvân şiirinde ‘aşk, sevgi, güzellik, kavuşma’ kelimeleriyle ele alınmıştır (Küçük, 2021: 104). Tasavvufi olarak ilahi aşk gönülde olduğundan dolayı asıl Kâbe insanın gönlüdür (Şen, 2014: 14).

Ka‘be-i ‘âtifete altun olukdur kalemin

Mahberen teşne-i ihsânına bi‘r-i zemzem (T. 3 / 56)

(Kalemim Kâbe’ye meyleden altınoluktur, mürekkep hokkam da zemzem kuyusu gibi susamışlara bir lütuftur).

Bu beyitte şair kalemini, yağmur yağdığıında Kâbe tavanındaki suyu boşaltmak için yapılmış altın kaplama olan ‘altınoluk’a benzetmiştir. Mürekkep kutusunu zemzem kuyusuna, mürekkebi ise zemzeme benzetmiştir. Şairin burada mürekkebinden kastettiği, yazdıklarındaki anlam olarak düşünülebilir.

Eskiden padişah gibi mühim şahıslar tarafından kullanılacak kalemlerin sap tarafına altın veya gümüşle tezyinat yapılırdı (Düzlü, 2018: 459).

2.10.34. Deri (Kapı)

Mekânlar arasında geçişi sağlayan yapıdır. Kapalı mekân ile açık mekân arasında geçiştir (Gider, 2018: 285).

Medâr-ı sırr-i nükhetdir dehân-ı mey-keşe hâzır

Der-i mey-hâne dakk-ı muhtesibden dârçîn oldu (G. 128 / 2)

(Göz önünde olan şarab içicisinin ağız kokusunu gizlenmesinin sebebidir. Muhtesib meyhane kapısını çalmasından tarçına döndü).

Meyhane kapısının bile muhtesibin onu sürekli çalmasından utandığı ancak Rind'in muhtesib tarafından sürekli uyarılmaktan utanmadığı görülür (Çakır, 2022: 130).

2.10.35. Revzen (Pencere)

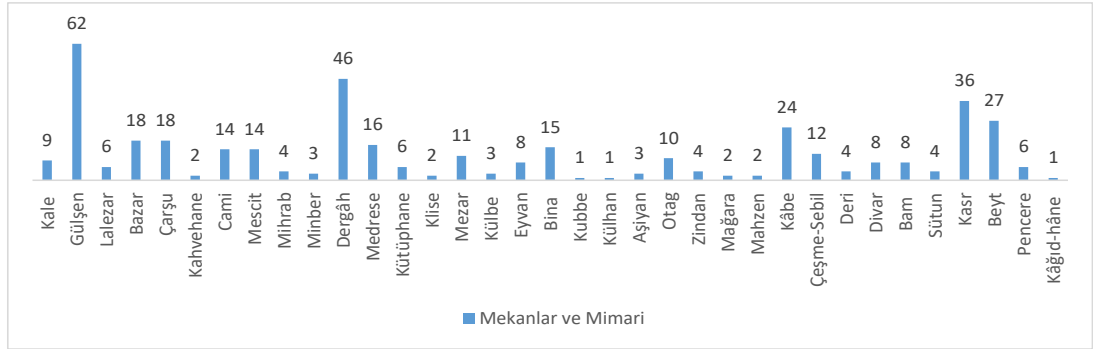
'Pencere' anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 1040).

Muntazam revzeneler çekmece-i Hindâsâ

Ahmed-âbâd-ı safâdır bu binâ ma'nâda (T. 23 / 8)

(Hindistan çekmeceleri, düzgün pencereler, bu yapı bir mânâda Ahmet'in sefa evidir).

Tablo 2.32. Dîvân'da Yer Alan Mimari ve Mekânların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.11. EKONOMİ

2.11.1. Para Birimleri

Dîvân'da 3 adet para birimi ve 3 adet vergi çeşidi tespit edilmiştir.

2.11.1.1. Nakd – Sikke - Para

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı alışverişin karşılığıdır (Bahar, 2017: 77). Devletin bastığı, üstünde sayıca değeri yazılı, kâğıt veya metal, ödeme aracıdır (Öztekin, 2004: 443). *Dîvân* şiirinde 'sevgilinin vuslatı, cevri, mihrî', 'aşığın ümidi, niyazı, rûh-ı revânı' (Yolasa, 1973: 127), 'gözyaşları, gönül yarası, canı, bedel' imgelerine benzetilmiştir (Özçelik, 2010: 39).

Sabâ çil para saçdı gülşene ezhâr-ı bâdâmı

Hevâ gûyâ mevâcib-dâde-i Bektâşiyân oldu (K. 6 / 8)

(Hoş esen rüzgâr gülbahçesinin badem çiçeklerine çil çil para saçtı. Yeniçerilere verilen maaş, sözümona heves oldu.)

Hüner ‘arzında nakş-ı sikke-i dînâr-ı tahsîni

Bir iki âferîn-i dil-güşâ vü mefharet-bahşâ (K. 15 / 43)

(Hüner dinar parasının nakşını beğendiğini söyleme, gönül kulağına bir iki aferin ve övünülecek şey verme.)

Bagdâd ehli sikkeyi mermerde kazdılar

İhlâk-ı Surh-ser deyü târîh yazdılar (T. 90)

(Bağdad halkı mührü mermerde kazdılar, Kızılbaş helakı diye tarih yazdılar.)

2.11.1.2. Dinar (Altın Para)

Dîvân şiiirinde ‘aşığın yüzü, gözü (çeşm-i afitab)’ (Tolasa, 1973: 127), renk ve şekil itibariyle ‘güneş, ateş, sarı yüz’e benzetilmektedir (Keskin, 2009: 1029).

Yed-i şükrâne ile bezl-nisâr etmede halk

Buldu dînâr bu esnâda ‘ayâr-ı dirhem (T. 3 / 25)

(Halk minnettarlık eliyle, esirgemedi saçır. Dinar bu esnada dirhem ayarı buldu.)

Kimine esb-i reh-vâr u kimine dirhem ü dînâr

Kimine mâl-i bisyâr u cevârîler edip a‘tâ (Kt. 25 / 6)

(Kimine at yolu gibi, kimine dirhem ve dinar, kimine çok mal ve cariyeler bağışlar.)

Hüner ‘arzında nakş-ı sikke-i dînâr-ı tahsîni

Bir iki âferîn-i dil-güşâ vü mefharet-bahşâ (K. 15 / 43)

(Hüner dinar parasının nakşını beğendiğini söyleme, gönül kulağına bir iki aferin ve övünülecek şey verme.)

2.11.1.3. Dirhem (Gümüş Para)

Dirhem, Dîvân şiiirinde ‘gözyaşı, yıldız, yaprak’ imgelerine benzetilmektedir (Keskin, 2009: 1031).

Yed-i şükrâne ile bezl-nisâr etmede halk

Buldu dînâr bu esnâda ‘ayâr-ı dirhem (T. 3 / 25)

(Halk minnettarlık eliyle, esirgemedi saçar. Dinar bu esnada dirhem ayarı buldu.)

Kimine esb-i reh-vâr u kimine dirhem ü dînâr

Kimine mâl-i bisyâr u cevârîler edip a‘tâ (Kt. 25 / 6)

(Kimine at yolu gibi, kimine dirhem ve dinar, kimine çok mal ve cariyeler bağışlar.)

2.11.1.4. Filori (altın para)

Üstünde zambak veya çiçek motifi bulunmaktadır (Şahin, 2011: 357).

Her harf-i âferîni ki yüz bin hazînedir

Yüz bin filori istemek olsun mu çüftüne (G. 46 / 2)

(Her aferin harfi yüzbin hazinedir. Denk olan yüzbin filori istemek olur mu?)

2.11.2. Vergiler

2.11.2.1. Örfî ve Şer’î

Ururlar hadd-i kazfî kâmilen güftâr-ı hezl için

Terâfî eylesem ‘Örfî’yle şer‘-i şî‘rde farzâ (K. 15 / 60)

(Eksiksiz iftira cezası, uydurma sözler için örfiyle şer’î anlamda duruşmaya girmeyi farz eylesem.)

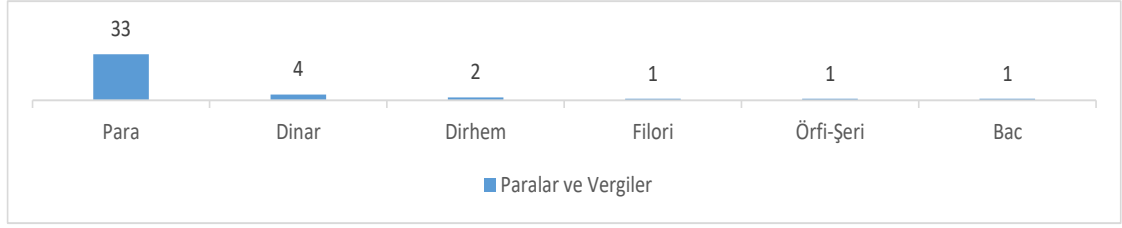
2.11.2.2. Bac

Hâh-nâ-hâh alır elbette o hâl-i gerden

Çün bogaz bekçisidir kâfile-i dilden bâc (Müfred 10)

(İster istemez gönül kafilisinden o gerdan beni vergisini elbette alır. Çünkü boğaz bekçisidir)

Tablo 2.33. Dîvân'da Yer Alan Paraların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.12. SAĞLIK VE TIP

2.12.1. Hastalıklar

Dîvân'da 15 adet hastalık ismi tespit edilmiştir.

2.12.1.1. Divane

İnsanın ruhi yapısını etkileyerek, mizacını bozan en temel olgu aşktır. *Dîvân* şii şairleri kendilerini 'aşk ehli' olarak nitelendirmektedirler. Sorunlarını kendi iç dünyalarında veya içinde yaşadığı ortamda çözmeye çalışmışlardır. Aşğın hastanesi, 'sevgilinin evi ve dudakları'dır. Delilik/divanenelik, aşğın ve gönlünün hastalığıdır. Zincire vurularak tedavi edilmektedir (Kemikli, 2007: 24-25). Âşık kendisini 'deli' olarak nitelendirirken, sevgilinin saçlarını ise 'zincir'e benzetmektedir (Şanlı, 2004: 164). Âşık, Mecnun gibi aklını dahi feda edip dağlarda gezmeye razıdır (Poyraz,2014: 259).

Dîv-i gam 'âlemi zencîrli dîvâne eder

Câm-ı mey olmasa bâzû-yı bezmde ta'vîz (G. 25 / 4)

(Kol bezminde muska içki bardağı olmazsa, gamlı ifrit âlemi, zincirli divane eder.)

Yukarıdaki beyitte şair *Dîvân* şii geleneği olan divanelerin zincire vurulmasını konu etmiştir. Gam sonuncunda divane olup zincire vurulan kimse, bir tedavi yöntemi olan ve ifritten korunmak için kullanılan muskayı koluna takmaktadır. Şair burada, meclisteki içki bardağını kola takılı muskayla ilişkilendirmiştir.

Gel çözme 'akd-i zülfü perîşân olur meded

Dîvânegân-ı 'aşkın o zencîre bağlıdır (G. 34 / 3)

(Düğümlemiş ve perişan olmuş saçlarını, gel çözmeye yardım olur. Divanenin yeri o zincire bağlıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin lüle ve kıvrık saçlarını birbirine bağlı zincir halkalarına benzetmektedir. Divaneliğin alameti olan delilerin zincire vurulmasından yola çıkarak, âşık sevgilinin zincire benzettiği saçlarına bağlıdır.

‘İrk-ı hudâ katındaki tedbîr-i hikmetiz

Dâru’ş-şifâ hekîmine dîvânelerde biz (G. 58 / 3)

(Biz divaneler de Allah katında, hastane doktoruna bilgelik ilacıyız.)

2.12.1.2. Veba (Kara Ölüm)

Fare pirelerinin insanı ısırması sonucunda bulaşmaktadır (Günyüz, 2001: 639). Pislik ve kokuşma hastalık nedenlerindedir. ‘Koltuk altında, kulak arkasında, burun yanında ve vücudun yumuşak dokulu kısımlarında çıkan çibanlar, kusma, kalp çarpıntısı, baygınlık’ gibi belirtileri bulunmaktadır (Düzlü, 2018: 854).

Halkı hâkister-i nîrân-ı vebâ olmuş idi

Öyle vâlîyle mükâfâtını halk etdi Hudâ (T. 11 / 41)

(Halkı (Rakka) veba ateşlerinde kül olmuş idi. Hudâ, öyle valiyle mükâfâtını yarattı.)

2.12.1.3. Abile – Tebhale

Kelime olarak Farsça ‘uçuk, su toplayan, çiçek hastalığı’ anlamlarına gelmektedir. Çocuklarda görülmektedir. Kabarcıklar şeklinde, kaşıntılı, deri hastalığıdır (Öztekin, 2004: 901). Ateşli ve bulaşıcıdır (Keskin, 2009: 1046).

Sadef-i cism-i safâ-güster ü zîbâsından

Çünkü dür-dâneler etmişdi zuhûr âbile sân (K. 11 / 3)

(Rahatlık ve huzur yayılmış parlak beden güzelliğinden ve süsünden, çünkü abileye benzer inci taneleri görülmüştü.)

Lebi tebhâledâr-ı bîm kalkar subh-ı mahşerde

Görürse hâbda rûh-ı Hülâgû çeşm-i seffâkin (G. 83 / 4)

(Gözlerin kan döken Hülagu ruhunu rüyada görse, mahşer sabahında korku uçuğu dudağı kalkar.)

2.12.1.4. Zükâm (Nezle)

Mevsim geçişlerinde ve sıcaklık değişimlerinde, her mevsim görülen bir hastalık-rahatsızlıktır. Soğuk almak ve üşütmekten dolayı burun akması, tat ve koku almama gibi belirtileri vardır (Demirok, 2022: 332).

Nezle-rîz oldu serdi-i eyyâm

Beni etdi esîr-i renc-i zükâm (M. 5 / 9)

(Soğuk günler, nezle akıtan oldu. Beni nezlenin ağrı ve sızısına esir etti.)

İmsâk ile rutûbet-i tüccârı fehm edip

Oldum zükâm-ı nefha-i 'ûd u 'den (G. 100 / 3)

(İmsak ile nem tüccarı anlayıp, ud ve abîr kokularının esintisi nezlesi oldum.)

2.12.1.5. Humar - Suda (Baş Ağrısı)

İçki tüketildikten sonraki ayılma esnasında etkisini gösteren sersemliktir (Karaca, 2018: 45). Bolca su içmek ve başın tülbentle bağlanması önerilmektedir (Kemikli, 2007: 34). Dokuların örselenmesi ve aşırı uyarılması sonucunda meydana gelmektedir (Öztekin, 2004: 902).

Degil dirlik humâr-âlûde içse âb-ı hayvânı

Yine pîr-i mugân ihyâ eder eylerse rindânı (K. 8 / 22)

(Canlılık suyu içse, yine Pir-i Mugan rindi diriltirse, kendinden geçmişe dirlik değildir).

Gel sun Lebîb'e çeşmine sunma o sâgarı

Sâkî humâr-ı nâz ana besdir bes istemez (G. 57 / 6)

(Ey saki, Lebîb gelse o içki kadehini sulu gözlerine sunma. Ona sersemlik nazı yeterdir, zarar ve ziyan istemez).

Sudâ'dan göz açılmaz nedir bu pîr-i mugân

Su katdı bâdesine verdi halka sût'-i mizâc (G. 19 / 4)

(Baş ağrısından göz açılmaz, piri mugan bu nedir? Badesine su kattı, halka sıhhat bozukluğu/kötü huy verdi.)

2.12.1.6. Nasur (Nasır)

El ve ayakta oluşur; derinin sürtünmeye açık olduğu yerlerde, kalınlaşmış ve sertleşmiş deridir (Keskin, 2009: 1054).

Sulh ile 'âleme ser-mâye-i emniyyet olup

Sîne-i hâsda urdun yine zahm-ı nâsûr (K. 7 / 56)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi, beyaz sinedeki nasır yaralarıyla ilişkilendirmiştir.

2.12.1.7. Humma – Teb – (Sıtma)

Bedeni ateş gibi yakmakta veya üşütmektedir (Öztekin, 2004: 909). Üzülme, korkmak, düşünmek, uykusuzluk gibi sebeplerle meydana gelmektedir. Titreme, yüksek ateş, ter dökme gibi belirtileri bulunmaktadır (Şahin, 2011: 238).

Çünkü hummâ-yı hevâdır asl-ı derd-i sînesi

Haste-i 'aşka devâ vermez sıbyân söz satar (G. 30 / 4)

(Çünkü yüreğinin derdinin aslı, humma arzusudur. Aşk hastasına deva vermez, sabiler söz satar.)

Hummâ-yı gam oldu sohbet-i germ

Ol bârid-edâya tevbe yâ Rab (Kt. 33 / 26)

(Ya Rab! Sıcak sohbet gamın harareti oldu, o soğuk davranışa tövbe.)

Bir mehâbet halk olunmuş şöhret ü şânında kim

Gûş edince heybetinden teb tutar şîr-i neri (T. 69 / 20)

(Şöhret ve şânında ki bir heybet halk olunmuş. Erkek aslana kulak verilince, heybetinden sıtma tutar.)

2.12.1.8. Remed

Göz ağrısı ve oluşan iltihaplanmaya denilmektedir. Bu sebeple ışıktan ve havadan etkilenmemek için gözlere örtü örtülmektedir (Kaplan, 2009: 228). Göz akında meydana gelmektedir. Göz kapağı kızarır, gerilir ve şişer, şakaklara doğru katılaşır. Göz çapaklanır, ağırlaşır ve yanar. Ateşlidir (Günyüz, 2001: 630).

Giryân ol ey gönül remed-i hicr-i yâr ile

Râhat-güzîn isen ko dökülsün bu âb-ı telh (G. 21 / 3)

(Ey gönül, sevgilinin ayrılık acısı hastalığıyla ağla, rahatsan bu acı su dökülsün).

Yukarıdaki beyitte âşık kendi gönlüne seslenmiştir. Şair, sevgilinin ayrılık acısıyla döktüğü kanlı gözyaşlarını, remed göz hastalığıyla ilişkilendirmiştir. Gönlü göze benzetmiştir.

Remed-i hicie esîr etdin Lebîbâ kulunu

‘Arz-ı hâl eyler o şekvâ ile dîvâne gibi (G. 137 / 9)

(Lebîb kulunu ayrılık hastalığına esir ettin, o divane gibi şikâyetle halini arz eder.)

Yukarıdaki beyitte şair, Lebîb’in sevgilinin ayrılık acısıyla ağlamasıyla, ateşli bir hastalık olduğunu ifade ettiğimiz gözde iltihap oluşturan remed göz hastalığını ilişkilendirmiştir.

2.12.1.9. Hafakan

‘İstirap, sıkıntı; çarpma, vurma, yürek oynaması’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 356).

Meydân-ı ma‘ânîde benim na‘ra-i nazmım

Ehl-i hasedin sûruna derd-i hafakandır (Kt. 13 / 63)

(Manalar meydanındaki şiirim yüksek sesi, hased ehlinin borusuna, kalp çarpıntısı derdidir.)

2.12.1.10. Hararet

Hararet, vücut sıcaklığının yükselmesiyle kendini gösteren bir durumdur ve nabzın hızlanması, benizin kızarması, susama, göğsün ateşli olması, endişelenme, soğuk havanın hoş gelmesi ve nefesin hızlanması gibi belirtilerle ortaya çıkar (Şahin, 2011: 234).

Verdi ifrât-ı harâretle bu rûz-ı bâhûr

Âteş-i hüsn-i cihân-sûz-ı dil-ârâya fetûr (K. 7 / 17)

(Bu çok sıcak gün, aşırı hararetle verdi. Cihanı yakan, gönlü süsleyen güzellik ateşi yaratmaktır).

Harâret kurs-ı mâhı yandırırđı olmasa her gün

Tenûr-ı âfitâba reşha-pâş-ı intifâ şebnem (G. 98 / 4)

(Her gün hararet olmazsa, yuvarlak ayı yandırırđı. Tenur gibi yuvarlak güneşe ateşi söndüren çiğ damlaları saçar).

2.12.1.11. Cerahat (Yara)

‘Yara’ anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 151).

Tabîb-i cân u dilimsin velik n’eyleyim âh

Cerâhat-ı sitemin sînedede teverrüm eder (G. 42 / 3)

(Ah ama neyleyim, can ve gönül doktorumsun. Sitemli yaralarım, göğüste şişer).

2.12.1.12. Hased (Davranışsal)

‘Kıskançlık, çekememezlik’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 384).

Yeter geh seng-i ifk ü geh hased gâhî nifâk ile

Zücâc-ı hâtırım kesr eyleyip âfet-resân oldu (K. 6 / 47)

(Yeter bazen taş iftira bazen hased bazen nifak ile cam gibi gönlüm kırıldı ve bela getiren oldu).

Meydân-ı ma’ânîde benim na’ra-i nazmım

Ehl-i hasedin sûruna derd-i hafakandır (Kt. 13 / 63)

(Manalar meydanındaki şiirim yüksek sesi, hased ehlinin borusuna, kalp çarpıntısı derdidir).

2.12.1.13. Ser-sam (Sersem)

İnsana sersemlik veren bir hastalıktır (Devellioğlu, 2010: 1101).

Serlerine semûm-ı kahrın esip

‘Araba düşdü ‘illet-i ser-sâm (K. 21 / 5)

(Başlarına yakıcı rüzgârın kahrı esip, Sersemlik hastalığı Arap’a düştü).

2.12.1.14. Lâl (Konuşma Engeli)

Beni lâl eyledi mehâbet ile

Bu işi gör bana vekâlet ile (M. 2 / 12)

(Korkuyla beni dilsiz eyledi, bana vekâletle bu işi gör).

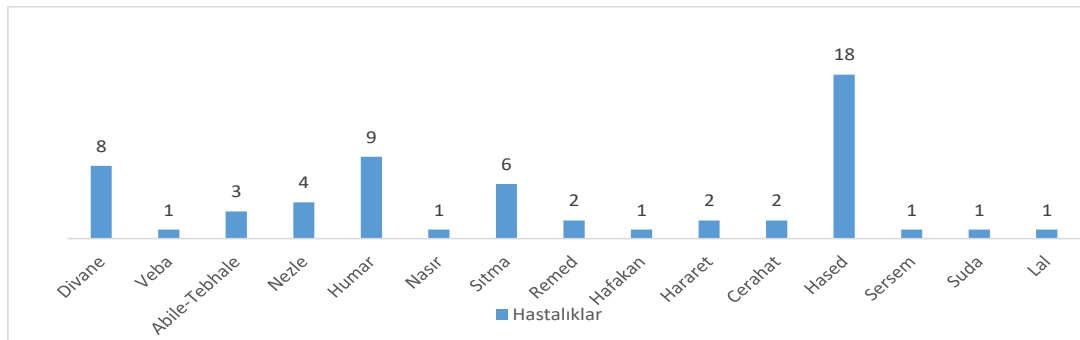
2.12.1.15. Hasta

Mizâc-ı yâri gönül anladın ki nefreti var

Ne hikmet oldu ki hem haste hem hekîm oldun (G. 86 / 3)

(Ey gönül anladın ki, sevgilinin mizacında nefreti var. Ne hikmet oldu ki hem haste hem hekîm oldun).

Tablo 2.34. Dîvân’da Yer Alan Hastalıkların Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.12.2. Tedaviler ve İlaçlar

Dîvân’da 7 adet ilaç ve tedavi çeşidi tespit edilmiştir.

2.12.2.1. Darü’ş-Şifa (Hastane)

‘İrk-ı hudâ katındaki tedbîr-i hikmetiz

Dâru’ş-şifâ hekîmine dîvânelerde biz (G. 58 / 3)

(Biz divaneler de Allah katında, hastane doktoruna bilgelik ilacıyız).

Hissemend oldu devâ-hâne-i eltâfindan

Kimi tiryâk-ı rahîkî kimi câm-ı Cem-şîd (K. 4 / 35)

(Kimi rahik ilacı (afyon macunu), kimi cemşid kadehi, hastane etrafında hissedar oldu).

2.12.2.2. İlaç - Deva - Derman

Behbûd-ı şefâ'atle tabîb-i dil-i ümmet

‘Âsîlerinin derdine dermân olacaktır (G. 35 / 6)

(Ümmetin gönül doktoru, asilerin derdine derman olacaktır).

Dedi vardır ‘ilâcî bu rencin

Lîk merhûn-ı künc-i himmetdir (K. 14 / 35)

(Bu derdin ilacı vardır, dedi. Ancak zamana bağlı çaba köşesidir).

Dedim âyâ ‘ilâcın ismi nedir

Dedi meşhûru ber’-i sâ‘atdir (K. 14 / 37)

(‘Acaba ilacın ismi nedir?’ dedim. Bilinen hastanın iyileşme zamanıdır).

Yukarıdaki beyitte şair hasta için en iyi ilacın zaman olduğunu vurgulamaktadır.

Nûş-dârû-yı hayâl-i hattını dermiş ‘ilâc

Haste-i ‘aşka tabîbin verdiği dârû galat (G. 72 / 2)

(Aşk hastalığına tabibin verdiği yanlış ilaç, hayal çizgisinin panzehirine ilaç demiş).

‘İllet-i rûhuma şifâ geldi

Ten-i mecrûhuma devâ geldi (M. 5 / 21)

(Hasta ruhuma şifa geldi, yaralı tenime deva geldi).

Ey tabîb-i cân u dil hâl-i lebin emdir bana

Kıl devâ mecnûn-ı ‘aşka habbetü’s-sevdâ ile (T. 1 / 34)

(Ey can ve gönül tabibi dudağın bana ilaçtır. Çörek otu ile mecnun aşkına deva ol).

Yukarıdaki beyitte şair can ve gönül doktoru tabiriyle sevgiliyi kastetmektedir. Aşk ve gönül derdine derman olan sevgilinin dudakları ise ‘ilaca’ benzetilmektedir.

Çünkü hummâ-yı hevâdır asl-ı derd-i sînesi

Haste-i ‘aşka devâ vermez sıbyân söz satar (G. 30 / 4)

(Çünkü yüreğinin derdinin aslı, humma arzusudur. Aşk hastasına deva vermez, sabiler söz satar).

Benim terkîb-i ma‘cûn-ı revân-bahşây-ı eş‘ârım

Bulaydı Rûhi-i Bagdâd ederdî cânâ dermânı (K. 8 / 83)

(Benim can bağışlayıcı karışım macunu şiirimi Bağdatlı Rûhî bulsaydı, cana derman ederdî).

Yukarıdaki beyitte şair bir sağlık unsuru olan ve insana deva olan “macun”u kendi şiirine benzetmektedir. Şairin şiiri can bağışlayıcıdır ve cana derman olmaktadır.

2.12.2.3. Merhem - Macun

Deri üzerine sürülerek kullanılan ilaçların tümüdür (Turan, 2018: 42).

Hoy-kerde sînesin süre gör çâk-i sînene

‘Âşık şukûk merhemidir yâsemin yağı (G. 140 / 3)

(Yaralı sinene terlemiş sinesini sür gör. Yasemin yağı aşığın yarıklar merhemidir).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin terlemiş sinesini yasemin yağı ile özdeşleştirmiştir. Sevgilinin terlemiş sinesi, aşığın yaralı göğsünün merhemidir. Şair beyitte yasemin yağından yapılan merhemlerin yaraları iyileştirici özelliğine dikkat çekmektedir.

Benim terkîb-i ma'cûn-ı revân-bahşây-ı eş'ârım

Bulaydı Rûhi-i Bagdâd ederdi cânâ dermânı (K. 8 / 83)

(Benim can bağışlayıcı karışım macunu şiirimi Ruhi Bağdad bulaydı, cana derman ederdi).

Yukarıdaki beyitte şair bir sağlık unsuru olan ve insana deva olan “macun”u kendi şiirine benzetmektedir. Şairin şiiri can bağışlayıcıdır ve cana derman olmaktadır.

2.12.2.4. Kâfur

Kâfur akciğer ve solunum yolları enfeksiyonlarında, kâfur ise kremi göğüs ve sırt ağrılarında kullanılmaktadır (Keskin, 2009: 1066).

Sinene karşı değil dâğlarım sinemde

Dîde-i zahm-ı dilim merhem-i kâfûra bakar (G. 43 /4)

(Yaralarım sinemde, sinene karşı değil. İri gözlere baktığımda, gönlüme kâfur merhemi olur).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin iri gözlerini bir sağlık unsuru olan kâfur merhemine benzetmektedir. İnsana derman olan kâfur merhemi gibi, sevgilinin iri gözleri de aşığa deva ve derman olmaktadır.

2.12.2.5. İskencübin

Tadı ekşidir. Safrayı döndürme, harareti kesme, iştah açıcıdır (Öztekın, 2004: 930).

Kasîde hokka-i iskencübîne oldu şebîh

Ki mezc-i hulv-i teşekkürle telh-i şekvadır (K. 16 / 56)

(Şiirim iskencübin kabına benzedi. Tatlı hoş ve güzel teşekkürle karıştırdı ki, acı şikâyettir).

2.12.2.6. Tiryak – Nuş-daru (Pan-zehir)

Sancı ve öksürüğü kesmektedir. Yılan ve akrep zehirlenmelerinde kullanılmaktadır (Kemikli, 2007: 29). Beyitlerde sevgilinin saçları yılan, dudakları ise panzehire benzetilmiştir (Karaca, 2020: 29).

Ledîg-i hayye-i hirmânım ey tabîb-i zamân

Eder hemân beni tiryâk-ı re'fetin ihyâ (K. 5 / 63)

(Ey zaman tabibi, yılan tarafından zehirlenmiş bir ümitsizim, merhametli tiryakın hemen beni iyileştirir.)

Nûş-dârû-yı hayâl-i hattını dermiş 'ilâc

Haste-i 'aşka tabîbin verdiği dârû galat (G. 72 / 2)

(Aşk hastalığına tabibin verdiği yanlış ilaç, hayal çizgisinin panzehirine ilaç demiş).

2.12.2.7. Hacamat

Anlamı 'şişe çekmek ve şişe vurmak' demektir. Deri üzerindeki kan çekilir ve deri ince bir aletle çizilerek kan çıkartılır. Deri üzerine içerisinde alkollü pamuk bulunan şişeler yapıştırılıp, şişen yerler yarılarak pis kan alınmaktadır (Kaplan, 2009: 230).

Değil mass-ı hacâmat kevn-i ehl-i 'aşka tâb-âver

Henûz açılmamış bir gonçedir bûs-ı dehenden geç (G. 17 / 4)

(Hacamat çekmek aşk ehlinin âlemine dayanıklı değil. Henüz açılmamış bir goncadır, öpücükten geç).

2.12.2.8. Şuruplar ve Şerbetler

Alışdı la'l-i şeker-hand ü hatt-ı sebzınle

Mizâc-ı haste-i 'aşkın benefşe şerbetine (G. 118 / 6)

(Gülen şeker lali ve yeşil çizgilerinle, aşk hastası menekşe şerbetine alıştı.)

Menekşe şerbeti; baş ağrısı, böbrek ağrısı, zatüre ve kuru öksürük için faydalıdır (Kemikli, 2007: 33).

Sabâhı şerbet-i la'linle etdirir ta'bîr

O haste dil ki gice hâbda piyâle göre (G. 116 / 2)

(Sabah şerbeti dudağınla anlamlanır, o hasta gönül ki gece rüyada şarap bardağı görür).

Şerbet-i sıhhatimdi ol dîdâr

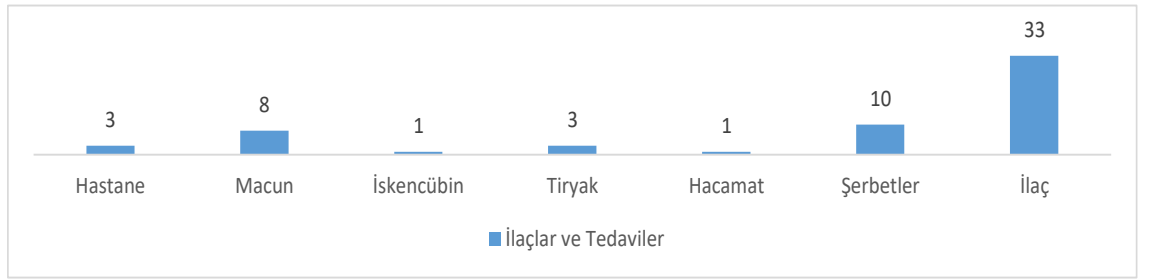
N'ışleyim dürlü dürlü hâ'il var (M. 1 / 46)

(O sevgili sağlık şerbetimdir. Türlü türlü korkuları ne yapayım?)

Yukarıdaki beyitte şair şerbetin sağlıkla ilişkisine dikkat çekerek, sevgiliyi sağlık ve sıhhat veren şerbete benzetmektedir.

Tablo 2.35. Dîvân'da Yer Alan İlaçlar ve Tedavilerin Beyit Sayısını Gösteren

Tablo

2.13. MESLEKLER

2.13.1. Devlet Görevlileri

Dîvân'da 24 adet devlet görevlisi tespit edilmiştir.

2.13.1.1. Padişah

Devletin en yetkili organıdır. Kutsaldır ve devleti temsil etmektedir. Her türlü yetkiye sahiptir. Kılıç kudretiyle, devleti kurmuş ve imparatorluk haline getirmiştir. İradesini doğrudan doğruya Allah'tan alır, yapmış olduğu her işte Allah'a karşı sorumludur (Buyruk, 2015: 56). Güç ve iktidarı temsil eder. En üst yapıdır.

O şehryâr-ı gamım ki kılar çerâgânı

Şüküfte dâğlarım lâlezâr faslında (G. 114 / 4)

(O gam padişahım ki ışığını verir. Lalebahçesi gibi dağlarım çiçek açar.)

Yukarıdaki beyitte sevgilinin verdiği üzüntü, güneş ışığıyla renklenen lale bahçesi gibi aşkın yaralarını çiçeklendirmektedir. Şair padişah sevgiliyi 'güneş', verdiği üzüntüyü 'güneş ışığı', yaralarını ise 'lale bahçesi'ne benzetmektedir. Lale bahçesindeki

lalelerin kırmızı olmasıyla, yaraların kırmızı renkte olması arasında ilişki kurulmuştur diyebiliriz.

Ne tohm u ne zirâ‘at kaldı şehrin şark u garbında

Kim anlar pâdişâh imdâdı olmazsa re‘âyâyı (Kt. 71 / 29)

(Şehrin doğu ve batısında ne tohum ne ziraat kaldı. Padişah imdadı olmazsa, reayayı kim anlar?)

Yukarıdaki beyitten anlaşıldığı üzere bütün şehirde bir kıtlık döneminin olduğu görülmektedir. İnsanların yardımına yalnızca padişahın yetişebileceği açıklanmaktadır.

2.13.1.2. Sadrazam - Vezir

‘Vâlilik ve vekillik’ gibi yüksek rütbelerde bulunan, ‘paşa’ ünvanını taşıyan kimselerdir (Devellioğlu, 2010: 1340).

Ya‘ni ihsân-ı cihânân-ı kerâmet-kîş ile

Oldu vâlî-i Diyâr-ı Bekr bir vâlâ vezir (Kt. 9 / 3)

(Cömert hükümdar ile Diyarbakır valisi bir yüksek vezir oldu).

Tab‘-ı dervîşânesin iş‘âr için

Ol felek-rütbet vezîr-i kâm-yâb (Kt. 50 / 7)

(Dervişe yakışır huyunu anlatmak için, felek kadar yüce muradına ermiş vezir).

Bî-tecrübe ger vezîr olursa

Ümmîd-i atâya tevbe yâ Rab (Kt. 33 / 15)

(Ya Rab! Eğer tecrübesiz vezir olursa, bahşiş ümidine tövbe).

2.13.1.3. Şeyhülislam

İlmiye kadrosunun en yüksek makamıdır. Dinî hükümleri yorumlamaktadır. Devlet adamları hakkında fetva veren tek kişidir (Zehir, 2017: 33).

Hâme-i ‘âtıfet-i Hazret-i Şeyhü’l-İslâm

Rütbe-i medresede kıldı terakkî-cünbân (T. 56 / 3)

(Kalemi esirgeyen ve koruyan Hazreti Şeyhülislam, medrese derecesinde, salınarak yükselerek kıldı).

2.13.1.4. Vali (Beylerbeyi)

Eyaletleri idare etmektedirler (Özkan, 2005: 55).

Ya 'ni ihsân-ı cihânbân-ı kerâmet-kîş ile

Oldu vâlî-i Diyâr-ı Bekr bir vâlâ vezir (Kt. 9 / 3)

(Cömert hükümdar ile Diyarbakır valisi bir yüksek vezir oldu.)

Bir iki sâl idi vâlîleri bu memleketin

Kimisi mürde belâ oldu kimi zinde belâ (Kt. 42 / 5)

(Bu memleketin valileri bir iki sal idi. Kimisi ölümlere, kimisi dirilere bela oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair memlekete (Diyarbakır) atanan valilerin bir iki sene görev yaptıklarını anlatmaktadır. Tecrübesizliklerini ve adeletsizliklerini dile getirmektedir (Kardaş, 2018: 123).

2.13.1.5. Mir-liva (Sancakbeyi)

Ey mîr-livâ-yı şeref-âbâd-ı vezâret

Üç tugun ola 'ilm ü kemâl ahsen-i sîret (Kt. 31 / 1)

(Ey sancak beyi sonsuz şeref veziri, ilim ve en güzel kemal ahlak)

2.13.1.6. Kadı (Hâkim)

Mülki görevliler olan kadılar, geniş yetkilerle donatılmışlardır (Deniz, 2019: 49). İlimiye sınıfındandırlar. Yasaları ve kanunları uygular, yargılama yaparlar. Bağımsızdırlar, emir almazlardı, kararlarına müdahale edilmezdi (Buyruk, 2015: 66-67). Ulema sınıfından ve medrese mezunu olurlardı. Kadı, bir bölgeyi yönetmek için atanan yetkilidir. Sultan'ın yasal yetkisini simgelemektedirler. Din kurallarını ve devlet kanunlarını uygulamak için, sultan tarafından atanmaktaydırlar. Üretim, pazar yerleri ve fiyat kontrolü, şehirlerde asayiş, esnaf denetimi, temizlik ve alt yapı hizmetleri gibi

konular da otoriteydiler (Özkan, 2005: 56). Hukuki uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak, insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlmek görevleri arasında yer alıyordu (Zöhre,2016: 9).

Kâdı-i kilik-i hasbe mâ-veka'a

Kıldı kayd-ı sicill-i nazm u beyân (T. 14 / 31)

(Kadı kalemi olup bitene göre, sicil kaydı yazdı ve açıkladı).

Sicil kaydı bir kişinin hukuki geçmişi hakkında bilgi vermektedir. Yukarıdaki beyitte şair olup bitenlere bakılarak sicil kaydının yazılması görevinin kadılara ait olduğu bilgisini vermektedir. Kadılar hukuki olaylara, mahkeme ve suçlara bakan meslek grubunu oluşturmaktaydı.

2.13.1.7. Defterdar

Mali işlerin en büyük amirine verilen isimdir. Divanın asli üyelerindendirler (Özkan, 2005: 53). Padişah malının mutlak vekili ve temsilcisidir (Keskin, 2009: 202).

Buldu istikrâr re'y-i pâdişâh-ı dîn-penâh

K'ola defterdârı bir vâlâ-neseb rüşd-âzmâ (K. 13 / 30)

(Din dayanağıyla padişah fikri kararlılık buldu. Doğru yola gitme azmi ki, bir yüce ve yüksek soy defterdarı ola.)

Mazhar-ı lutf-ı hümâyûn-ı cihânbanı olup

Oldu defterdâr-ı hayr-endiş-i devlet hâliyâ (K. 13 / 33)

(İyilik ve güzelliğe sahip olan padişah cihan bekçisi oldu. İyilik düşünen defterdar, şimdi devlet oldu.)

2.13.1.8. Şihne – Şahne - Ases (Zabıta)

Şehrin düzeni ve meyhanelerin denetimi işleriyle ilgilenmekteydiler (Şahin, 2013: 297). Çarşılarda ve mahalle içlerinde dolaşp, suç işleyenleri tespit ederek, gerekli yerlere sevk ederlerdi (Kocabaş, 2019: 27). Sokaklarda devriye gezerler, meyhaneleri basarlar ve sarhoşları yakalayıp, karakolda cezalandırırlar (Kaplan, 2009: 236).

Ey şahne içip hûn-ı dilim gamze-i çeşmi

Mahmûr yatar kûşe-i mey-hânedede hâlâ (G. 5 / 6)

(Ey şahne içip kanlı gönlüm bakışı, hala meyhane köşesinde mahmur yatar.)

Şihne-i ru'bu ki bir şehre ede anın duhul

Na'l-i dür-âteş firâr etmektedir müfsidler (T. 69 / 22)

(Ölçü şihne ki bir şehre içeri girer, bozucular ateş parçası iniltileyle firar etmektedir).

Şihneler şehrin içinde düzeni bozanları yakalamakla yükümlü, kentin asayişinden sorumlu görevlilerdir. Yukarıdaki beyitte şair, şihneler şehirlerde görüldüğü zaman, düzen bozguncularının feryat ve figanlarla şehri terk ettiklerini dile getirmektedir.

2.13.1.9. Muhtesib

Genel ahlakı ve kamu düzenini korur (Zöhre, 2016: 9), satılan ürünlere konulan fiyatları kontrol eder, terazilerin doğru çalışıp çalışmadığına bakar, satışlara hile karıştıranları cezalandırmaktaydılar (Özçelik, 2010: 59).

Medâr-ı sırr-i nûkhetdir dehân-ı mey-keşe hâzır

Der-i mey-hâne dakk-ı muhtesibden dârçîn oldu (G. 128 / 2)

(Göz önünde olan şarap içicisinin ağız kokusu gizlenmesinin sebebidir. Muhtesib meyhane kapısını çalmasından tarçına döndü.)

Meyhane kapısının bile muhtesibin onu sürekli çalmasından utandığı ancak Rind'in muhtesib tarafından sürekli uyarılmaktan utanmadığı görülür (Yıldız ve Öztürk, 2019: 130).

Felekde taşı terâzûyi devşirip mîzân

Mesîr-i muhtesib-i dîne oldu râh-güşâ (K. 3 / 117)

(Mizan dünyada terazi taşını bozup, seyir ceza muhtesibe yol (meslek) açan oldu.)

Metâ bâzârı kurmuş kârbânı rûz u şeb işler

Dirîgâ olmasaydı muhtesibler reh-zen-i mîna (G. 1 / 6)

(Eşya pazarı kurmuş, kervanı gece ve gündüz işler. Muhtesibler esirgemeseydi, liman haydutlarına eyvahlar olsun.)

2.13.1.10. Katib

Harem dairesindeki yazı işlerini görür ve masraf hesabını tutar, ayrıca kalfaların maaşlarını ve masraflarını idare etmekteydiler (Özçelik, 2010: 56).

Meşk alırdı kâtib-i dîvân-ı ‘adlinden eger

Vâdi-i buyrulduşun görseydi bir kez necm-i tîr (T. 9 / 21)

(Eğer bir kez yıldız gibi parlak kılıç, emirlerin vadisini görseydi, Divan Kâtibi adaletinden eğitim alırdı).

2.13.1.11. Kethuda

Kethudâsından hilâf-ı emrini

Fehm edince ol hidîv-i Cem-cenâb (Kt. 50 / 5)

(O paşa kethudasından aykırı emrini duydu).

2.13.1.12. Sipahi – Leşker – Asker – Sipeh

Bî-muhâbâ sözü meclisde sipâhî söyler

Kâr-fermâsı idi cünd-i gazâ-peymânın (T. 13 / 9)

(Sipahi mecliste korkusuzca ve çekinmeden sözü söyler. Yeminli savaş askerim emredici eden idi.)

Degildir ‘asker-i İslâm hâşâ böyle bed-kârân

Bir elden memleket tahrîb ederler bir gürûh ırgâd (T. 4 / 27)

(İslam askeri böyle kötü işler yapan değildir. Bir grup ırgat bir elden memleketi tahrip ederler.)

Yukarıdaki beyitte şair kötü işler yapan bir grup ırgatın kenti yıktığını ve bunların İslam askeri olmadığını dile getirmektedir.

Dâverâ merd-i sipehdâr-ı magâzî hünerâ

Eyledin devlet ü dîn ugruna sarf-ı makdûr (K. 7 / 55)

(Hünerli padişahın mert savaş askeri, devlet ve din uğruna çaba harcadın).

2.13.1.13. Serdar (Komutan)

Serdar, ‘ordu komutanı’ anlamına gelmektedir. Dîvân şiirinde ‘ordunun önünde bulunmaları, sancak taşımaları, tel takınmaları, askerlere emir vermeleri, sınırları korumaları’ özellikleriyle konu edinilmiştir. Padişah, başkumandana, savaşa giderken hilat giydirir, hançer ve sorguç hediye eder, eline de sancak-ı şerîfi verirdi. Padişahlar bizzat seferde bulunmadıklarında saltanat sancakları serdâr-ı ekrem ile gönderilmiştir (Keskin, 2009: 248-249).

Lâf-zenler zabt eder şehr ü diyârı sû-be-sû

Gûyiyâ almış gürûhun kol gezer serdâr-ı lâf (G. 76 / 3)

(Çok konuşanlar şehir ve diyarın her tarafını zapt eder. Söz askeri söyleyiş almış topluluğun kol gezer).

2.13.1.14. Levend (Denizci)

Kelime olarak ‘serseri, ayyaş, kötü huylu, seri hareketli, yakışıklı, boylu boslu, endamlı’ anlamlarındadır (Buyruk, 2015: 76).

Silâh-ı aşkın ile gezdiğim beyân ederim

Levendin eskisi pür-gûy u pür-menâkıb olur (G. 32 / 2)

(Aşkın silahı ile gezdiğimi anlatıyorum, eski deniz askerleri dolu konuşur ve çok hikâyeleri olur.)

Düşür silâh-ı fütüvvetle bezm-i rindâna

Gönül o şâh-levendi levend ocasına sal (G. 91 / 3)

(Ey gönül, o levend şahını levend ocağına sal, rind meclisinde silahını yiğitlikle düşür.)

2.13.1.15. Karakullukçu

Acemi ocağından Yeniçeri ocağına yeni gelen kıdemsiz neferlerdi. Yeniçerilerin odasında erlerinin sayısına göre bulunurlardı. Odalarını süpürür ve siler, ihtiyar yoldaşların ve odaya gelen misafirlerin ayakkabılarını temizler, yemek kaplarını yıkar, odanın odununu kırar, kandilleri yakar, pazardan odanın ihtiyaçlarını karşılardı. Beyitlerde ‘gece, şebboy, yüz karası’ imgeleriyle birlikte ele alınmıştır (Keskin, 2009: 242).

Hâme vü hat vâlid-i mâcidlerinden müntakil

Karakullukçularından iki tâbi‘dir ana (K. 13 / 45)

(Kalem ve yazı yüce babalarından miras kalmış. Ona karakullukçulardan bağlıdır.)

2.13.1.16. Silahdar

Has odaya mensupturlar. Padişahın yakınında bulunmakta, silahını taşımaktaydılar. Başınlarında zülûf ve kırmızı kadifeli başlık vardı (Demirok, 2022: 40).

O dâver kim sözü burhân-ı kâtı‘ kendi lâyıkdır

Silahdâr etmege şemşîrine şâh-ı Horasân’ı (K. 8 / 14)

(O adil ki sözü kesin delil, kendi layıktır. Horasan şahı kılıcına silahtar etmeye.)

2.13.1.17. Çavuş

Çavuş, muhtelif işlerde istihdam edilmiş olan memurlardan birinin adıdır. Dîvân-ı Hümâyûn’da hizmet etmek, padişahlar şehri dolaşmaya çıktıkları zaman, topuzlarını omuzlarına koyup alay önüne yürümek ve padişah sefere çıktığı zaman başlarına teller takıp, otağ önünde nöbet çalınırken el kavuşturup durmak gibi görevleri vardır. (Keskin, 2009: 201).

Nâzım-ı dîvân-ı ‘adl eyvân-ı dâru’s-saltanat

Kâr-bend-i maslahat Çavuşbaşı sâbıkâ (K. 13 / 78)

(Düzenli adalet meclisi saltanat yurdunun köşkü, faydalı işler yapan, önceki çavuşbaşısıdır).

2.13.1.18. Casus

Kelime olarak ‘araştıran ve gözetleyen’ anlamlarına gelmektedir. Gizlice haber alır, düşman sırlarını araştırır, bilgi sızdırır, düşman içinde yıkıcı çalışmalarda bulunur (Özkan, 2005: 64-65), devletin çıkarları için gözetleme yapar, düşmandan haber almaya çalışırlardı. Dîvân şiirinde gözetleme görevleri, gizli hareket etmeleri, siyah elbise giymeleri gibi özellikleri ele alınmıştır (Keskin, 2009:191).

Bu sebebden mütefahhis olup etrâfı tamâm

Ba’s-ı câsûs ile eyledi tekâzâ-yı metîn (T. 8 / 18)

(Bu sebeple bütün etrafı araştıran ve inceleyen olup, emir yazısıyla casus gönderdi).

Yukarıdaki beyitte şair, padişahın fermanıyla, araştırma ve inceleme yapabilmeleri için düşman sınırlarına casus gönderildiğini dile getirmektedir.

2.13.1.19. Sakka

Kelime olarak ‘su getiren’ ve ‘su taşıyan’ anlamındadır. Yeniçeri ocağının su ihtiyacını karşılamaktaydılar (Dolat, 2012: 20).

Nücûm sanma ki sakkâ-i çarh o pâdişehin

Su saçdı yoluna oldu reşâşeler peydâ (K. 3 / 109)

(Sanma ki yıldızlar, su dağıtan gök o padişahın, meydanda sucular yoluna su saçtı.)

Şöyle kim dil-teşnesi tesnîm olup cûyân ile

Cûybâr-ı âb u tâbın hey’et-i sakkâ ile (T. 1 / 6)

(Sakka heyetiyle bastığın ırmak suyu, şöyle ki susamış gönlü aramakla cennet çeşmesi olur).

2.13.1.20. Sekban

Padişahın av merasimlerinde görevliyidiler, padişahın avlanması için gerekli köpekleri tedarik ederlerdi. Fırınlarda da çalışmaktaydılar (Özkan, 2005: 84).

Telmîh-i tenâsüb buyurup âsaf-ı ‘ârif

Sekbânını ol seg-i nişâne edip a’zâ (T. 38 / 22)

(Âlim vezir işaret uygunluk buyurup, sekbanımı o işaretli köpeği görevli eder).

2.13.1.21. Rikabdar

Padişahın bahçe gezintilerinde, ata binerken atın üzengesini tutan saray görevlisine rikabdar denilmektedir. Saray teşkilatında doğrudan padişaha bağlıdır (Şahin, 2011: 79).

‘Înânı cezbe-i Hak hatve-i nuhustî felek

Rikâbdârı melek perdesi perend-i sabâ (K. 3 / 103)

(Dizgini Allah ile kendinden geçmenin ilk basamağı felektir. Melek rikabdarının perdesi, sabah rüzgârı kumaşdır).

2.13.1.22. Akkâm

Akkâm/çadır mehteri, Osmanlı padişahlarının seferde ve çeşitli gezilerde kurulan otağ ve çadırlarını hazırlamak ve kurmak işleri ile vazifeli olan teşkilattır. Aynı zamanda surre alayında vazife gören Hicazlı, Şamlı, Haleplilere, yollarda kâfilenin hamallık, hizmetkârlık ve seyisliklerini yapanlara ve kafile önünde meşale taşıyan Araplara akkâm denilmiştir (Keskin, 2009: 187).

Ola keyvân-ı çarh pîşinde

Meş‘al-i mihr ü mâh ile ‘akkâm (K. 21 / 8)

(Gökyüzündeki gezegenler önünde, güneş ve ay meşaleleriyle akkam ola.)

2.13.1.23. Derban – Dideban – Paspan - Muhafız - Bekçi

Saray kapısında beklerler. Dergâh-ı âliye gelen elçileri karşılayıp onların hediyelerini divâna arz ederler, divân günleri iş takip etmek için saraya gelenlere rehberlik ederler, padişah bir tarafa seyrettiğinde onun eşyalarını taşır ve çadırının önünde durup kapıcılık ederler. Başlarına ‘zerrin külah’ denilen ‘üsküf’ takarlardı. Fakat bu üsküf, ucu yatırmalı yani arkaya sarkık değildir. Dîvân şiirinde nöbet tutması, etrafı gözetlemesi, elinde tuttuğu asa ve değnek, başlarına taktıkları üsküf ile konu olmuşlardır (keskin, 2009: 203-204).

Hâme târîhini yazdı bu du‘â ile Lebîb

Bu sarâyın ola derbân-ı derî ‘izz ü refâh (T. 61 / 9)

(Lebîb bu dua ile kalemle tarihini yazdı, kapı muhafızı bu sarayın gücü ve refahıdır.)

O bezme girmege imtinâ' olup derbân

Ne 'akla râh u ne keyf ü ne kem ne çûn ü çirâ (K. 3 / 134)

(Derban bu bezme girmeye çekinir. Ne akla yol, ne keyf, ne kötü, ne sorgu ve sual.)

Anâ tut yükümü al pâcını kimse demez zîrâ

Bilir kim dîdebân-ı re'yi der-hâl eyler ahrâyı (T. 54 / 11)

(Zira ona kimse tut yükümü al paçamı demez. Dideban görüşü bilir ki, derhal layık eyler.)

Sen ol şehenşeh-i iklîm-i merhametsin kim

Nizâm-ı pür-hikemin pâsbân-ı 'âlemdir (K. 2 / 60)

(Sen o şehirlerin merhametli şahısın ki, hikem dolu düzenin, âlem bekçisidir.)

Pâsbân olmuş nigâhın re'fetin olmuş kefil

Zimmetindir hıfz-ı halk-ı heft-kışver el-âmân (Kt. 4 / 4)

(Bakışın bekçi olmuş, merhametin güvence veren olmuş. Güvenle yedi ülke halkını koruma sorumluluğundur.)

Hâh-nâ-hâh alır elbette o hâl-i gerden

Çün bogaz bekçisidir kâfile-i dilden bâc (Müfred 10)

(O gerden beni gönül kafilesinden vergisini elbette alır, çünkü ister istemez boğaz bekçisidir).

Muhâfiz oldu ol şeh-bender-i emniyyet-i şehreyn

Miyân-ı beldeteyn olmuşken âsâyiş bedestânı (K. 8 / 33)

(Asayiş çarşısı, şehirlerin ortasında olmuşken, o şehirlerin emniyet konsolosu muhafız oldu).

2.13.1.24. Münecim (Yıldız Bilimci)

Münecimler padişahın tahta geçişi, savaş ilanı ve benzeri önemli olaylar için astrolojik hesaplara dayanarak uğurlu vakti seçerlerdi. Her yıl takvim belirlemek de görevleri arasındaydı. Dîvân şiirinde güneş, ay ve yıldızları gözlemlemesiyle ve zîc hazırlamasıyla konu edinilmişlerdir (Keskin, 2009: 218).

Kimisi mustalahât-ı münecimîn üzre

Kemendi yıldıza atmaktadır sabâh u mesâ (K. 3 / 8)

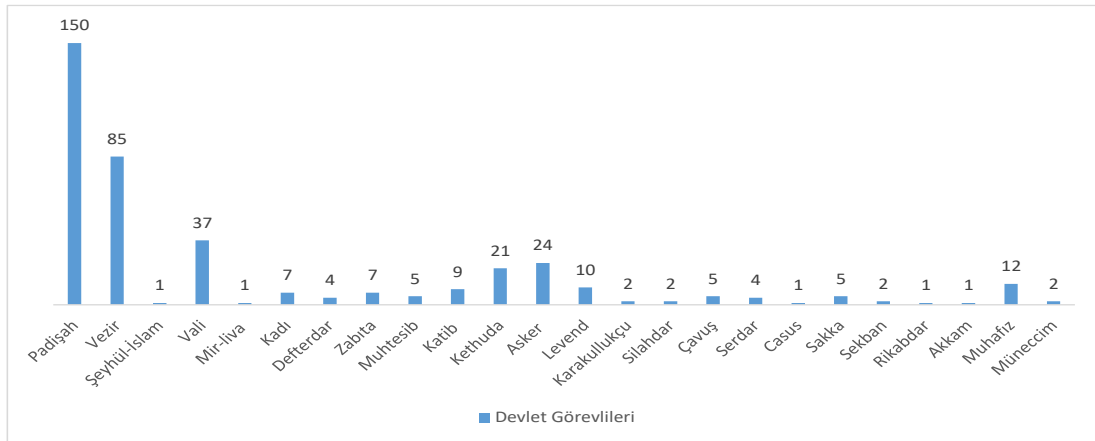
(Kimisi münecimin garip ve az ama anlaşılmayan kelimeleri üzerine sabah ve akşam ipi yıldıza atmaktadır).

Münecimin tabakât-ı semâ süpâresidir

Fakat yedi nukat anın celî 'ibâresidir (G. 47 / 1

(Gökyüzü tabakası münecimin bir parçasıdır, fakat yedi nokta onun açık ve belli ifadesidir).

Tablo 2.36. Dîvân'da Yer Alan Devlet Görevlilerinin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.13.2. Din ve Eğitim Görevlileri

Dîvân'da 9 adet din ve eğitim görevlisi tespit edilmiştir.

2.13.2.1. Müderris (Öğretmen)

Kelime olarak 'okumak, anlamak, öğrenmek için tekrar etmek' anlamına gelen 'ders' kökünden türemiştir. Medreselerde ders veren en yüksek rütbeli ilim adamına verilen isimdir (Zöhre, 2016: 53).

Erbâb-ı 'ızz ü câh "ke'en lem-yekün" olup

Oldu müderrisîne makar hücre-i zevâl (Musammat 1 / 5)

(Yüce makam erbabı 'hiç olmamış gibi' olup, müderrisine şehir geçici küçük odacıklar oldu.)

2.13.2.2. Şakird (Talebe)

'Talebe, öğrenci, çırak, stajyer' anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010:

Baş eger cünbiş-i ebrûsuna ibn-i hâcib

İbn-i mukle göz eder olmaga şâkird-i kalem (T. 3 / 40)

(İbn-i Hacip hareketli kaşına baş eğer. Öğrenci kalemi, göz karası olmaya göz eder.)

2.13.2.3. Müfti

Fetva verme yetkisine sahiptirler. Fıkıh ile ilgili sorulara Kur'an, Sünnet, örf ve adetlere dayalı, dinî hükümlerle cevap vermektedirler (Özçelik, 2010: 66-67). Dinî hükümleri ve ilimleri bilecek donanıma ve yeterli derecede birikime sahiptirler. Din görevlilerinin amiridirler (Kocabaş, 2019: 43).

Müfti-i şehri ki mass-ı leb-i şîrîn eyler

Oldu ma'lûm ki fetvâya gelir şurb-ı nebîz (G. 25 / 3)

(Şehrin müftüsü ki, sevgilinin şirin dudaklarını emer. Malum oldu ki nebiz şarabı için fetvaya gelir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin dudaklarını tatlı olmasından dolayı, hurmadan yapılan nebiz şarabıyla ilişkilendirmektedir. Aşığın kendisini fetva vermeye yetkisi olan

şehrin müftüsüne benzetmektedir ve sevgilinin nebiz şarabına benzetilen dudağını emdiği için fetva vermeye geldiği anlaşılmaktadır.

Riyâ bilmez sipâhî söyler etmez kimseden pervâ

Olur, sâ'ik sevâba müfti vü monla vü paşayı (T. 54 / 24)

(Müftü, molla ve paşa sevaba sebep olur. Gösteriş bilmez, kimseden korkmaz ve çekinmez.)

2.13.2.4. İmam

Kelime olarak 'kendine uyulan, önder, halife, ordu, komutan, delil' anlamlarına gelmektedir (Zöhre, 2016: 50). Görevleri namaz kıldırmak, ölüleri yıkamak ve kefene sarmak, dinin hükümlerini etrafındakilere öğretmektir (Aysan, 2022: 24).

Nefes verir mi görünce çeker döker câmı

Bizim mahalle imâmından eyleniz ihfâ (K. 5 / 28)

(Bizim mahalle imamından saklanan, görünce nefes verir mi? Kadehi çeker döker).

Rakîb-i mürdenin erdi cenâzesine imâm

Efendi hırsla kuzgun-misâl konu leşe (G. 117 / 3)

(İmam ölmüş rakibin cenazesine geldi. Efendi hırsla kuzgun gibi leşe konu).

2.13.2.5. Müezzin

Kelime olarak 'çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren' anlamlarına gelmektedir. İmamın yardımcısıdır (Gürdap, 2023: 19).

Ana İslâm çavuşu olup her sû mü'ezzinler

Ederler ehl-i savmı ecre tergîb-i zafer temcîd (Kt. 9 / 2)

(Ona her taraf İslam çavuşu müezzinler olup, sevab şevkinin arzusuna eren oruç ehli Ramazan'da sahura kalkarlar).

2.13.2.6. Vaiz

Dini öğreten bir meslek grubudur. Dîvân şiirinde şairler bu zümreden hoşlanmamaktadır. Zahitten farkı yoktur. Dinin dışı kabuğunda oylanmaktadır. Anlattığı

asılsız hikâyeler gaflet uykusunun sebebidir. Vaizin sözüne kulak verilmemeli, gafil olunmamalıdır (Dolat, 2012: 21). Cehennem ateşini ön plana atarak, insanları korkutup bıkkınlık vermektedir. Allah'ın merhamet edici sıfatlarına aykırılık teşkil eden hikayerler anlatmakta ve ümit beslemenin yolunu kapatmaktadırlar (Turan, 2018: 33).

Edelim deyü “külû” emr-i şerîfin tenfiz

În hân-ı eklde dün vâ'ize oldu tilmiz (G. 25 / 1)

(Şeref emrini uygulayalım diye, talebe bu yemek sofrasında dün vaize oldu).

2.13.2.7. Kıssahan

Konak ve saraylada önemli bir yere sahiptirler. Bir topluluk önünde insanlara bir şeyler anlatırlar, güzel zaman geçirmek için hikâyeler naklederler (Şahin, 2013: 292).

Aldığı hep sîm ü zer hükm-i tecânüsdür hemân

Bezm-i erzâle ne dem kim kıssa-hânân söz satar (G. 30 / 5)

(Hep gümüş ve altın aldığı, hemen benzer hükümdür. Reziller bezmine ne zaman ki kıssahan söz satar).

2.13.2.8. Hatib (Konuşmacı)

Câmide hutbe okuyan, güzel ve düzgün konuşan kimselerdir (Devellioğlu, 2010: 391).

Serîr-i nâzda eyler figânıma ikbâl

Mü'ezzinâna hemîşe hatîb karşı çıkar (G. 35 / 3)

(Sevgili tahtında, figanıma mutlu olur, hatip daima müezzine karşı çıkar).

2.13.2.9. Üstad

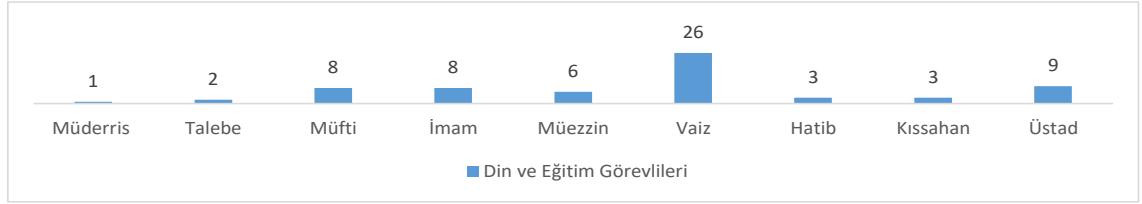
Muallim, öğretmen, usta, sanatkâr, üniversite profesörü, bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimselerdir (Devellioğlu, 2010: 1316).

Bir sâde gazel düşdü Lebîb atlas-ı nazmın

Üstâd-ı zemînin degil ihdâsına lâyık (G. 80 / 6)

(Lebîb'in şiir denizine, bir sade gazel düştü. Zemin ustasının yeniliğine layık değil).

Tablo 2.37. Dîvân'da Yer Alan Din ve Eğitim Görevlilerinin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.13.3. Çeşitli Meslekler

Dîvân'da 27 adet çeşitli meslek grubu tespit edilmiştir.

2.13.3.1. Tabib – Hekim (Doktor)

Dîvân şiirinde aşk derdine çare bulamayan, gönül derdine deva bulmak ve aşk derdinden kurtulmak isteyen şair tabibe gitmektedir (Dolat, 2012: 19)

Behbûd-ı şefâ'atle tabîb-i dil-i ümmet

‘Âsîlerinin derdine dermân olacaktır (G. 35 / 6)

(Ümmetin gönül doktoru, asilerin derdine derman olacaktır).

Ey tabîb-i cân u dil hâl-i lebin emdir bana

Kıl devâ mecnûn-ı ‘aşka habbetü’s-sevdâ ile (T. 1 / 34)

(Ey can ve gönül tabibi dudağın bana ilaçtır. Çörek otu ile mecnun aşkına deva ol).

Yukarıdaki beyitte şair can ve gönül doktoru tabiriyle sevgiliyi kastetmektedir. Aşk ve gönül derdine derman olan sevgilinin dudakları, ‘ilaca’ benzetilmektedir.

Nûş-dârû-yı hayâl-i hattını dermiş ‘ilâc

Haste-i ‘aşka tabîbin verdiği dârû galat (G. 72 / 2)

(Aşk hastalığına tabibin verdiği yanlış ilaç, hayal çizgisinin panzehirine ilaç dermiş).

‘İrk-ı hudâ katındaki tedbîr-i hikmetiz

Dâru’ş-şifâ hekimine dîvânelerde biz (G. 58 / 3)

(Biz divaneler de Allah katında, hastane doktoruna bilgelik ilacıyız).

Mizâc-ı yâri gönül anladın ki nefreti var

Ne hikmet oldu ki hem haste hem hekîm oldun (G. 86 / 3)

(Ey gönül anladın ki, sevgilinin mizacında nefreti var. Ne hikmet oldu ki hem haste hem hekîm oldun).

2.13.3.2. Baytar

Yâl ü bâlinde dem-i dûş u hurûşunda tamâm

Hâsılı dil-keş ü zîbende be-kavl-i baytâr (K. 19 / 36)

(Kısaca baytarın dediğine göre; coşma zamanında boy ve pos düzgünlüğü, gönül çeken ve süslüdür).

2.13.3.3. Gassal

‘Ölüleri yıkayan’ anlamına gelir (Devellioğlu, 2010:

Hemân selâse-i gassâle çek elem çekme

Lebîb duhter-i rez bilmez iftirâk-ı talâk (G. 78 / 6)

(Ey Lebîb, hemen üç ölü yıkayıcı çek, elem çekme, ayrılıklar şarap bilmez).

2.13.3.4. Zer-duz (Sırmacı)

‘Sırma işleyici’ anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 1376).

Ben o zer-dûz-ı kemâlim ki bulunmaz şimdi

Destgâhımda olan çille-i heştâdı çeken (K. 24 / 8)

(Tezgâhımda olan seksen çileyi çeken, o sırmacı olgunluğum ki şimdi bulunmaz).

2.13.3.5. Kimyager

Çeşitli maddelerden ve madenlerden iksir sayesinde altın elde eden, gizli ilimle uğraşan meslek dalıdır. Kimyanın Allah’ın sırlarından biri olduğu ve Allah katında yücelen kişilere nasip olduğuna inanılmaktadır (Dolat, 2012: 20).

Hâl-i icmâli bu kim mazhar-ı ihsânı olur

Kîmyâgerlik ile halkın içinde meşhur (K. 7 / 44)

(Bu durum özet olarak ki, iyiliğe sahip olur. Kimyagerlik ile halkın içinde meşhur).

2.13.3.6. Attar (Baharatçı)

Güzel kokular, şifalı bitkiler ve baharatlar satanlara denilmektedir. Çarşıda ve pazarda itibar görürler. Dîvân şiirinde sevgilinin misk kokan kokusunu getiren ‘seher yeli’ne ve sevgilinin kokusunun değerini bilen ‘âşık’a benzetilmektedir (Dolat, 2012: 20).

O hıttalar k’ede hâkinde ‘itr-ı hulkun eser

Kesâd-ı ‘anberi açmaz dükân-ı ‘attârı (K. 9 / 5)

(O diyarlar toprağında hükmeden itr kokulu ahlakın eser. Amber yokluğu, attar dükkânı açmaz).

Sûk-ı attârâna girse şahne-i kahrı gelir

‘Anber ü ‘itr u gül-âbindan meşâma bûy-ı sîr (T. 9 / 34)

(Zabıta, attar çarşısına girse; amber, itr ve gülsuyundan burnuma sarımsak kokusu gelir).

Yukarıdaki beyitte şair güzel kokularla donatılmış attar çarşısına zabitanın gelişini, sarımsak kokusu olarak düşünmüştür.

Velî “hel yuslihu’l-‘Attâr”dan gafletle zann etdi

Salâh-ı ‘âlem-i kevn ü fesâdın vardır imkânı (K. 29 / 47)

(Veli “Attar ıslah oldu mu?” gafletle zannetti, düzgün ve bozulan dünyanın imkânı vardır).

2.13.3.7. Berber

Saç ve sakal kesimi yapmaktadır.

Hatt-ı ruhun telef şude-i tîg-i berber et

Gel mansıb-ı melâhati şâhım mukarrer et (G. 11 / 1)

(Yüzümdeki ayva tüyleri dövülmüş berber kılıcıyla yok et. Gel güzellik makamındaki şâhım takdir et.)

2.13.3.8. Dihkan (Çiftçi)

‘Çiftçi, köylü, köy ağası’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 209).

Mübâşirden ve ger tazmîn için emr etse dihkâna

Hubûbâtın cerâd-ı münteşirden eyler istirdâd (T. 48 / 13)

(Eğer tazminat için mübaşirden çifçiye emretse, tahılın etrafa yayılmış yağmacıdan geri alınmak istenmiştir).

2.13.3.9. Maden Emîni

Gerçi nâmı emîn-i ma‘dendir

Tîneti mahz-ı kîmyâdandır (M. 1 / 7)

(Evet, namı maden emindir, yaratılışı saf kimyadandır).

Emîn-i ma‘den etdi Ergani’ye eyleyip tahsis

Yazıp verdi ana gûyâ sened bâ-hatt-ı reyhânî (T. 49 / 10)

(Maden emîni etti, Ergani’ye tahsis eyledi. Ona güya reyhani (divanî hat) yazısıyla belge yazıp verdi).

Yukarıdaki beyitte şair divanî hat belgesiyle, Ergani’ye atanan maden emîni konu edinmektedir.

2.13.3.10. Hammal

Hammal, ücret karşılığında yük taşır.

Ne mümkün kesretinden defn ü tekfîn ehl-i hayrâna

Taşır hammâllar sahrâlara bir günde a‘zâyı (T. 71 / 23)

(Şaşkınlara defnetmek ve kefenlemek, çoğunluğundan ne mümkündür. Hamallar bir günde çöllere bendenleri taşır.)

Diyarbakır, her yanındaki ölü bedenlerle bir savaş meydanına dönmüş durumdadır. Yoldaki ölüleri kaldırmadıkça yolda yürümek imkânsız hâle gelmiştir. O kadar çok ceset vardır ki onları gömmek mümkün değildir. Hamallar onları taşıyıp ıssız yerlere bırakmaktadır (Kardaş, 2019: 509).

2.13.3.11. Kassar – Kayyım – Carub-keş (Temizlik Görevlisi)

‘Yıkayıcı, leke temizleyici, çırpıcı, silkeleyici’ anlamlarına gelir (Develioğlu, 2010: 568).

Taşdan taşa çalıp cism-i nahîfim rüzgâr

Vermedi ârâm edip kirbâs-ı kassâra nazîr (T. 9 / 47)

(Rüzgâr zayıf bedenimi taştan taşa çalıp, durmayıp lekesi çıkarılan kumaşa benzer.)

Müstegillât u ‘akârı kalmayıp evkâfi hep

Pâk edip sildi süpürdü kayyım-ı kaht u galâ (K. 13 / 64)

(Gelir ve kazanç getiren vakıflar kalmadı. Kıtlık ve pahalılık temizlikçisi, sildi süpürdü ve pak etti).

O sa‘âdetli vezîrin ki nişîmengehidir

N’ola cârûb-keş-i ferşi ise bâl-i hümâ (T. 15 / 7)

(O saadetli vezirin oturduğu yerdir. Yerlerin temizlik görevlisi hüma kuşunun kanadı ise n olur?)

2.13.3.12. Hayyat (Terzi)

‘Dikici ve terzi’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 401).

Endâze-i hayyât-ı kaderle ola her-bâr

Semmûr-ı senâ kisve-i çespân-ı Refi‘â (K. 20 / 13)

(Yücelik kürk ve yüce layık elbise, her defa kader terzisi ölçüğü ola.)

2.13.3.13. Müjdecibaşı

Müjdeci başı mı geldin Ka‘be-i maksûddan

Kim ‘abîserveş verir nutkun dile bûy-ı ‘abîr (T. 9 / 5)

(Müjdecibaşı, Kâbe’den mi geldin? Nazlı gibi sözlerin gönle abir kokusu gelir).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin sözlerine benzeyen nazlı gibi sözleri, aşığın gönlü için müjdecibaşının Kâbe’den getirdiği abir kokusuna benzetmektedir. Kâbe’de olan sevgilinin güzel kokusunu, rüzgâr aşığa müjde ile gitirmiştir. Şairin beytinde sevgilinin sözleri ile kastettiği, sevgilinin abir gibi güzel kokusudur. Sevgilinin abir gibi güzel kokusunu aşığa ulaştıran rüzgâr, müjdecibaşına; sevgilinin yaşadığı ve abir gibi güzel kokusunun geldiği yer ise Kâbe’ye benzetilmektedir.

Müjdecibaşı gibi ka‘be-i maksudumdan

Geldi bir nâme-i ser-beste ile peyk-i sabâ (K. 22 / 2)

(Müjdecibaşı gibi Kâbemden sabah habercisi ile bir gizli mektup geldi.)

2.13.3.14. Peyk – Berid (Postacı – Haberci)

Kelime olarak ‘haber getiren, yürüyen, dolaşan’ anlamlarına gelmektedir. Az yerler, zayıf ve çevik yapılılardır ve sürekli idman yapmaktaydılar. İyi koşabilmeleri için küçük yaşlarda alıştıırılırlardı (Şahin, 2011: 74). Dîvân şiirinde uzun mesafeleri koşarak katedip haber ulaştırmaları, omuzlarında balta taşımaları, başlarına altın bir taç takmaları, kemer veya diz bağlarında küçük çingiraklar bulundurmaları ve padişah alayında en önden gitmeleri gibi özellikleri ele alınmaktadır. Çok hafif deri pabuçlar giyerlerdi ve bu pabuçlar çoraplarına dikilerek tek parça hâlinde bütünleştirilirdi, papuçların yıpranmasını engellemek içinse sermuze giydikleri düşünölmektedir (Şahin, 2013: 289-290).

Müjdecibaşı gibi ka‘be-i maksudumdan

Geldi bir nâme-i ser-beste ile peyk-i sabâ (K. 22 / 2)

(Müjdecibaşı gibi Kâbemden sabah habercisi ile bir gizli mektup geldi).

2.13.3.15. Bağban (Bahçivan)

‘Bağcılık, bahçivanlık, bağ bekçiliği’ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2010: 72).

Ne gülşen gülşen-i nusret ki ta‘rif-i nuhustîni

Diyânet bâgbânı yümn ü ikbâl iki derbânı (K. 8 / 2)

(Ne gülbahçesi zafer ve üstünlük güllüğü ki, ilk evvel tarifini din bahçivani bereket ve mutluluk iki kapıcısıdır.)

Sözü uzatmayalım bâgbân beyân eyle

Çemende var mı nihâlin o nev-nihâle göre (G. 116 / 3)

(Sözü uzatmayalım bâgbân açıklama yap, çemende o taze nihâle (sevgiliye) göre nihâlin var mı?)

2.13.3.16. Dellal

Kendilerine bildirilen bir haberi halka duyurmaktaydılar. Ticarete alıcı ve satıcı arasında kanun hükümlerine göre aracılık yaparlardı. İkinci el malları satmaktaydılar (Şahin, 2011: 85).

Sanmanız gevher-i vasfi her ağızdan satılır

Kalem-i nâdire-gûyumdur anın dellâlî (T. 19 / 17)

(Sanmanız mücevher her ağızdan satılır. Onun dellâlî benzersiz sözlerimin kalemidir).

Sevk olup mahkeme anlar dellâl

Gevher-i şer'î satıp beş diyene (T. 53 / 10)

(Mahkemede sevk olup, dellâl anlar. Beş diyene şeriat mücevheri sattı.)

Sâhibi mâlın verir dellâl vermez el-‘aceb (Musammat 7 - 3 / 4)

(Sâhibi mâlın verir, dellâl vermez buna şaşılır mı?)

2.13.3.17. Şişeger (cam ustası)

‘Adl-güster kim deminde kesr ederler bî-nukab

Seng-i sahtı tîşe-i mînâ ile (T. 1 / 16)

(Şişegerler sert taşı parlak balta ile parçlar, adalet yayılır).

2.13.3.18. Kassab

Fidye almaz hiç bedel bilmez bu muslihgâhda

Zebh eder elbette kassâb-ı ecel kurbânını (T. 22 / 3)

(Bu terbiye edici yerde, fidye almaz, hiç bedel bilmez. Ecel kasabı kurbanını, elbette keser).

2.13.3.19. Kehhal (Göz Doktoru)

‘Göz hekimi’ anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 579).

Kuhul fenninde ehliyyetli bir kehhâle muhtâcım

Gezip Rûm’u ‘Irak’ı bulmadım bir hâzık-ı bînâ (T. 2 / 59)

(Göze sürme çekme bilgisinde, yetkin bir göz doktoruna muhtacım, Rum ve Irak’ı gezip işini iyi yapan bulamadım).

2.13.3.20. Maşıta – Meşşate (Kuaför)

Misâl-i perçem-i dil-ber ‘akârı târmâr olmuş

Meger kim cem ' için meşşâte-i lutfun ura şâne (T. 12 / 15)

(Sevgilinin perçemi gibi zayı perişan olmuş. Meğerki cem için güzellik süsleyicin taraktır.)

2.13.3.21. Mühendis - Mimar

Ederler i 'tirâf-ı 'acız tarzında mühendisler

Sinimmâr edemez görse o da da 'vâ-yı bennâyî (T. 54 / 28)

(Mühendisler güçsüzlük itiraf ederler. Sinimmar mimari fikrini görse, o da yapamaz.)

2.13.3.22. Nakkad

Paranın sahtesi ile gerçeğini birbirinden ayırt eden kişilere verilen isimdir (Özkan, 2005: 77).

Hem erbâb-ı kalemdendir hem ashâb-ı keremdir

Ma 'ârif-pîşe hayr-endîşedir ol dâver-i nakkâd (T. 4 / 18)

(Hem yazı erbabındandır hem iyilik sahibi kimselerdendir. O iyiyi ve kötüyü ayırt eden nakkad, ilim işini faydalı düşünendir).

Hele fehâmî-i fâzıl Nizâmü'l-mülk-i mülhem-dil

Vekîl-i mutlak-ı kâmil vezîr-i a 'zam-ı nakkâd (T. 6 / 13)

(Tek ve büyük vezir, büyük hazine veziri, Allah'ın kalbine ilham verdiği, çok anlayışlı, dürüst, seçkin ve erdemli Nizamülmülk).

2.13.3.23. Sudager - Tüccar

Tüccarlar değerli taş, kumaş, baharat gibi ürünleri uzak bölgelerden kervanlarla getirirlerdi (Şahin, 2011: 126).

Berdâr-sitâr oldu ki tüccâr-ı zaferden

Sûdâger ile döndü bedestâna o sahrâ (T. 38 / 26)

(Tüccar zaferinden meyve veren yıldız oldu. O çöl tüccar ile çarşıya döndü)

Tuhfe-i vaslından al gümrük o şûh tâcirin

Olmadın fersûde-i tamgâ-yı pürsiş-gerdeni (G. 133 / 3)

(O tacir şahının kavuşma hediyesinden, solgun damga gerdanı sormadın).

2.13.3.24. Mir-ahur (ahır beyi)

Hemân emr eyle mübâşir ola mîr-âhûrun

Eylesin maksadımı şimdi huzûra ıhzâr (K. 19 / 30)

(Hemen emir ver, mirahurun çağırıcı ola. Şimdi isteğimi huzura çağırın).

2.13.3.25. Terceman

Mahzarın ehl-i derde dâr-ı şifâ

Nutkun a' dâya tercemân-ı kazâ (M. 5 / 25)

(Görünüşün ve huzurun, derd ehline şifa evidir. Sözlerin düşmanlara tercümandır).

Oldun ey mûnis-i vefâ-âyîn

Tercemân-ı lisân-ı müştâkîn (M. 2 / 5)

2.13.3.26. Seyyad (Avcı)

Dîvân şiirinde 'sevgili, sevgilinin saçı, gamzesi, gözü'ne benzetilmiştir. Âşık ise 'av'dır (Kızıltoprak, 2017: 229).

Cûş-ı meyden pür-habâb olmuş durur câm-ı şarâb

Saydgâh-ı 'işretin âhûsu çok sayyâdı yok (G. 79 / 3)

(Şarap bardağı mey coşkusundan, dolu hava kabarcığı olmuş, durur. Av yeri eğlencesinin ceylanı çok, seyyadı yok).

Ele şâhîn olup gitme 'abes etbâ'-ı nefis etme

Nigâhındır senin murg-ı dil-i 'uşşâka sayyâdın (G. 84 / 3)

(Ele şahin olup gitme, boş ve faydasız arzuları isteme. Senin kuş yüreğin, âşıklara avcı bakışıdır).

Nikât-ı dil-şikâfi zikr olunsa sâhil-i yemde

Bahirden sayd-ı mâhî yerine hancer çeker sayyâd (T. 6 / 23)

(Deniz kenarında gönül parçalayan nokteler zikrolunsa, avcı denizden balık avı yerine hançer çeker).

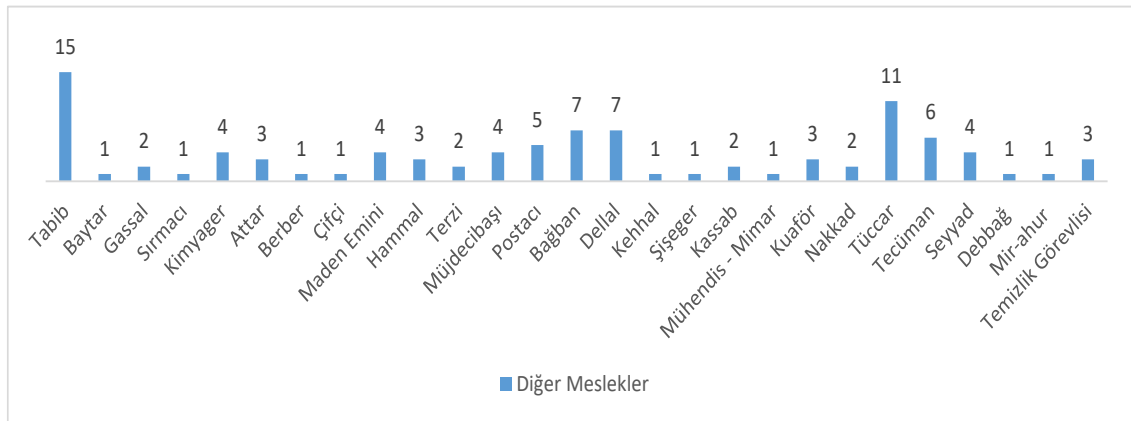
2.13.3.27. Debbâğ (Derici)

Sahtyân etmiş anı zinde iken debbâgân

Kalmamış mûdan eser cism-i teninde zinhar (K. 19 / 10)

(Derici zinde olduğu zamanda deriyi cilalamış, kesinlikle bedeninde kıldan eser kalmamış).

Tablo 2.38. Dîvân'da Yer Alan Çeşitli Mesleklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.13.4. Eğlence ve Oyun Düzenleyenler

Dîvân'da 12 adet eğlence ve oyun düzenleyen meslek ismi tespit edilmiştir.

2.13.4.1. Cambaz (Akrobat)

Kelime olarak 'canıyla oynayan' anlamına gelmektedir. Tehlikeli gösteriler yapan kişilere verilen isimdir (Şahin, 2011: 333).

Zülfüne bendeligim düşdü dehenden dehene

Teni canbâz-ı dilim atdı resenden resene (G. 120 / 1)

(Zülfüne bağlı olan kölelerim ağızdan ağıza düştü. Cambaz gönlüm bedeni ipten ipe attı.)

2.13.4.2. Hokka-baz (Sihirbaz)

Güç yetmeyecek ve aklın almayacağı oyunlar göstermekte, gözbağcılığı yapmaktadır. Söz ve el çabukluğuna dayanır, hileli araçlarla seyircilerin duyularını aldatmaktadır (Demirok, 2022: 74).

Tevâzu‘lu ferîd-i hokka-bâz bedr-i mehâsinde

Kem-idrâkân o zibl-i ibli zann eyler ki hurmadır (Kt. 12 / 57)

(Alçakgönüllü eşsiz hokkabaz ayın en parlak halinde (dolunayda), o akıldan noksan deve gübresini hurma zaneder.)

2.13.4.3. Şişe-baz - Tas-baz

Geh tâs-bâz-ı câm u gehî şişe-bâz olup

‘İşretde başı üzre tutar şişeler sebû (G. 107 / 7)

(bazen câm tas oyuncusu ben şişe oyuncusudur. ‘İşretde başı üzre testi şişeler tutar).

2.13.4.4. Şemşir-baz

Kılıçla gösteriler yaparlar.

Cenâheyni edip şemşîr-bâzân-ı tüfenk-endâz

Hem etdi pîş-rev âheng-i cenge çukadârânı (K. 8 / 51)

(Tüfek atan kılıç ustası iki özellikli olup, askerini savaş ahengine pişrev etti).

Vezîr-i kâmver şemşîr-i bâz-ı düşmen-i kişver

Habîr-i bahr u ber şeş-per-nümâ-yı peyker-i a‘dâ (Kt. 1 / 30)

(Mutlu vezir şemşirbazı, düşman ülke her şeyden haberi olan âlim ve topuz gözüken düşman yüzü üzere).

2.13.4.5. Pehlivan (Güreş)

O gamzeler olalı pehlivân-ı tekye-i nâz

Kim anlar ile tutar ‘ârşa-i cefâda güreş (G. 67 / 4)

(O gamzeler pehlivanın naz tekkesi olalı, cefa arsasında onlar ile güreş tutar).

Yukarıdaki beyitte şair, aşığın cefa alanında sevgilinin bakışlarıyla güreştiğini açıklamaktadır.

Sa'y ile meydânı al kalmaz zamân-ı ma'rifet

Çek kemân-ı gayreti ol pehlûvân-ı ma'rifet (G. 14 / 1)

(Çaba göstermeyle meydanı al, ilim zamanı o hünerli pehlivan, gayret yayını çek).

2.13.4.6. Mutrib - Ramişger (Çalgıcı)

'Çalgıcı' anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 1025).

Biraz da menkal-i meyle makâmı kızdıralım

Biraz da mutrib-i 'irfânı eyle germ-i nevâ (K. 5 / 21)

(Biraz da menkal-i meyle makâmı kızdıralım, Biraz da bilgili çalgıcı keder nağmesi olsun).

Bezme hasedle kaldı rakîb âh u vâhda

Verdi karâr faslına mutrib segâhda (Muamma 37)

(Rakip feryad meclisinde kıskançlıkla kaldı, çalgıcı segâh makamında karar faslına verdi.)

Eyledi şevk ile râmişger-i baht-ı dünyâ

Bezme bu matla'ı taksîm ki mazmûn-ı safâ (K. 22 / 1)

(Şevk ile dünyanın talihli çalgıcısı eyledi. Bu taksim doğuşu, bezme şenlik ve eğlence veren mânâlı sözdür).

2.13.4.7. Rakkas – Çengi – Kuçek

'Oynayan ve dans eden' anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 1024).

'Acem küçeklerin 'uşşâk-ı çenberden geçirdi hep

Bu devri sûfiyânın devr-i bezm-i Isfahân oldu (K. 6 / 27)

(Acem dansçıları hep aşk çenberinden geçirdi. Bu Sufiyan'ın (İran şehri) devri, Isfahan eğlencesinin devri oldu).

Cengi yanında Heft-hân cengi

Sahn-ı meclisde lu'bet-i çengî (M. 2 / 25)

(Savaş yanında yedi han savaş, meclis sahnesinde oynayan çengi).

2.13.4.8. Mehterbaşı

Mehter, Osmanlı Devleti'nin askerî mızıkâ takımıdır. Zurna, nakkâre, nefir, zil, davul ve kösten oluşmaktadır (Şahin, 2011: 35).

Usûl eyle budur kim çıkmaya kânûndan zühre

Edince ney-nevâda tâ ki mehter başısın irhâ (K. 25 / 26)

(Usûl eylemek budur ki, zühre kanundan çıkmaya. Ta ki ney sesinde yumuşak hareket edinceye kadar mehterbaşısın).

Zühre mehterbaşısından ince sâz öğrense

Neyle dem-sâz ola tanbûrun ede yâ bem ya zîr (T. 9 / 22)

(Sevgili mehterbaşısından ince saz öğrense, tanburun ney ile dost ola ya kalın ya ince eder).

2.13.4.9. Saki

Bezm âleminde kadeh sunar ve içki verir. Meclisin neşe ve canlılık unsurudur. Dîvân şiirinde 'sevgili'ye benzetildiğinden, güzelliğiyle dikkat çekmektedir (Taş, 2013: 8). Meclisi hazırlar, bezme 'parlaklık' verir. Saki, 'hızır ve ay'a teşbih edilir, eli ise 'yed-i beyza' ile ilişkilendirilmiştir (Karaca, 2018: 23). Mecazi anlamda 'Allah ve kâmil mürşid'i simgelemektedir (Şahin, 2011: 350).

Düşür zülfün meye sâkî bana sun zehr-i mâr olsun

Dahi çekmem firâkın gel beni lutf eyle şerbetle (T. 41 / 28)

(Saki bana saçlarının düştüğü şarabı sun ki, yılan zehri olsun. Gel bana şerbetinle bir iyilik yap, artık ayrılık acısı çekemem.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarını yılana, bu saçın düştüğü şarabı da yılan zehrine benzetir ve sakinin kendisine sunmasını ister. Çünkü yılan gibi saçlarının düştüğü ve zehir olan şarap, âşık için ayrılık acısına iyi gelen, şerbet ilacıdır.

Sâkiyâ sâgarı tut devre-i engüşt üzre

Sâk-ı peymânede göster o gümüş halhâlî (T. 19 / 4)

(Ey saki, şarap kadehini tut, parmağın üzerinde döndür. Bardağın sapında, o gümüş halhalı göster).

Yukarıdaki beyitte şair, sakinin beyaz ve parlak parmaklarını gümüş halhala benzetirken, kadehin sapını ise halhal takan ayak bileğine benzetmektedir. Tıpkı ayak bileğine takılan gümüş halhal misali, saki de parlak ve beyaz elleriyle şarap kadehinin sapından tutmakta ve onu mecliste dolaştırmaktadır.

Sûfi gice bir zevrak alıp zikri şaşırđı

‘Özrün dileyip sâkiye dili dolaşırđı (G. 130 / 1)

(Sûfi bir gece bir bardak içki alıp, zikri şaşırđı. Özrünü dileyip, utangaçlıktan ve sarhoşluktan ne söylediğini şaşırđı).

Yukarıdaki beyitte şair, sûfinin utangaçlığını anlatabilmek için, “dili dolaşmak” deyimini kullanmıştır. Şair yukarıdaki beytinde sûfinin bir bardak içki ile sarhoşluktan saki karşısında ne söylediğini şaşırmasını açıklamıştır.

2.13.4.10. Pir-i Mugan – Hammâr (Meyhaneci)

Dîvân şiirinde eğlence mahalli olan meyhanenin başkişisidir. Sırları açığa döker, herkese miktarınca içki sunar, meyhaneyi çekip çevirir, yaşlı, güngörmüş, nur yüzlü, sözleri daima hikmetli, dünyaya itibar etmeyen, cömert ve saygı gösterilmesi gereken biridir. Sunduğu kadehi öpüp başa koymak, öğütlerini can kulağıyla dinlemek ve asla onun gözünden düşmemek gerekir. Yardımcısı olarak bir ‘muğbeçe’ bulunur. Mecazi ve tasavvufî mânâsıyla tekke ile âlem, feyz ve neşe meyhanesi olup şarap; bu meyhanede içilen sevgi ve neşe; pir-i mugan da o neşeyi sunan mürşittir. (Kardaş, 2019: 151).

Pîr-i mugâna müntesib ol zevki gör gönül

Gam-hâne-i cihânda kişi bî-kes istemez (G. 57 / 4)

(Ey gönül, piri mugana bağlı ol, zevki gör. Gam evi dünyasında kimsesiz (kadehsiz/ke's) kişi istemez.)

Geh meclis içre pîr-i mugâna vekîl olur

Gâhî omuzda tıfl misâli gezer sebû (G. 107 / 6)

(Bazen meclis içinde pîr-i mugâna vekil olur. Bazen küçük çocuk gibi omuzda sebû gezer.)

Kalmaz tehî kalırsa dahi yan gelip eder

Hammâr ile münâdime pîrâne-ser sebû (G. 107 / 5)

(Meyhaneci ile pirin başındaki testi yan gelip kalsa da, boş ve anlamsız kalmaz).

2.13.4.11. Mey-furuş (Şarap Satıcısı)

Sembolik olarak insana dünyada manevi önderlik eden kâmil mürşiddir (Şahin, 2011: 124).

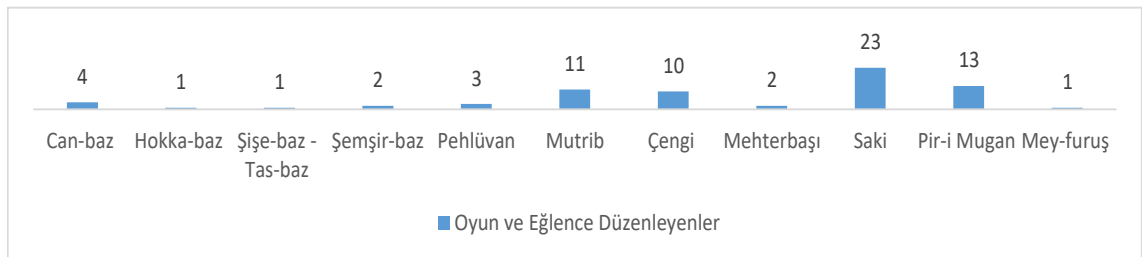
Rind-i mey-nûşa olunmuş nâm-zed duht-ı 'ineb

Mey-fürûşun hayf bir sâhib-hired dâmâdı yok (G. 79 / 4)

(Rind şarap (üzümün kızı) içiciliğine aday olunmuş, şarap satıcısının yazık bir akıl sahibi damadı yok.)

Yukarıdaki beyitte şair, şarabı -üzümün kızı- dişi bir varlık olarak nitelendirmektedir. Akıl sahibi olmayan Rind, üzümün kızı olan şaraba taliptir. Şarap satıcısını ise şarabın babası olarak görerek, bir tane bile akıl sahibi damadının olmadığını açıklamaktadır. Şarap içenlerin hepsinin akıldan yoksun olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 2.39. Dîvân'da Yer Alan Eğlence ve Oyun Düzenleyenlerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.13.5. Toplum Tarafından Kötü Karşılanan Meslekler

Dîvân'da 7 adet toplumun kötü karşıladığı meslek tespit edilmiştir.

2.13.5.1. Cellad

Kelime olarak 'kırbaçlamak' anlamına gelen 'celd' kökünden gelir, asıl anlamı ise 'kırbaçlayan, çeşitli eziyetler uygulayan' demektir (Zöhre, 2016: 13). Ölüm cezasını infaz eden görevlilerdir. İdam etmekle cezalandırmanın yanı sıra, kılıç, yay, balta gibi gereçler de kullanmaktaydılar (Özkan, 2005: 65). *Dîvân* şiirinde 'acımasız olmaları, işkence etmeleri, kullandıkları aletler ve yöntemleri' bağlamında ele alınmıştır (Kekin, 2009: 198). Beyitlerde sevgilinin gamzesinin kan dökücülüğü ve en etkili silahı olmasından dolayı 'gamze'ye benzetilmiştir (Gök, 2019: 193).

Tâbe-key ebrû-yı gaddârânedden çîn-i gazab

N'oldun ey cellâd-ı bî-rahm arada kan olmadı (G. 136 / 2)

(Ey merhametsiz cellad noldun? Ne vakte kadar zalim ve acımasız çatik kaşının gazabından arada kan olmadı).

2.13.5.2. Cadu (Büyücü – Sihirbaz)

Dîvân şiirinde 'sevgilinin saçı, gözü, ayva tüyleri, gamzesi, kâkülü'ne benzetilmektedir (Gök, 2019: 188).

Koyup sihr içre zülfü ser bak ol cādû-yı mekkâre

Çü mihmân âhirî etdi şu'ûrı benden âvâre (Muamma 21)

(O düzenbaz cadı, başındaki zülfünün içine sihir koyup, son misafir gibi avare şuurunu bağladı).

Yukarıdaki beyitte şair saçın içine sihir koyma olayına değinmiştir.

Pençeleşmen çeşm-i pür-zûrunla ey cādû galat

Kim tılısm-ı bâzû-yı gamzendeki yazı galat (G. 72 / 1)

(Ey cadı, çok güçlü gözlerinle boğuşman yanlış, bakışındaki güçlü tılsım ki kaideye uymaz.)

2.13.5.3. Rukye-han

‘Efsuncu, üfü rükçü, sihr-bâz’ anlamına gelir (Devellioğlu, 2010: 1050).

Nazardan hıfza hâmem rukye-hân olsun bu günlerde

Ki nutk-ı mu‘cizü’l-‘ayn hakk etmiş böyle inhâyı (T. 5 / 3)

(Bu günlerde nazardan koruyan muskacı olsun. Böyle bildiri ki kısa ve özlü konuşmaları doğrunun ta kendisi etmiştir.)

Ref edemez gubâr-ı gam-ı hâtırı Lebîb

Her rukye-hân-ı lâf u güzâfın üfürmesi (G. 141 / 5)

(Ey Lebîb, her muskacı boş sözlerle üfürmesi, gönlü örten toz gibi gamı ortadan kaldırmaz).

Yukarıdaki beyitte şair kederi ortadan kaldırmayan ve gönlü saran gam tozu ile muskacının boş sözlerle üfürmesi arasında bir ilişki kurmuştur.

2.13.5.4. Remmal (Falcı)

Remil, kum üzerine çizilen bazı şekillerden geleceğe dair beklentileri çıkarmaya dayanan faldır. Remmâl ise, kumların üzerine çizdiği birtakım işaretlerle, fal bakma yoluyla gelecekte haber veren kişilerdir. Dîvân şiirinde kullanılan remil tahtası, tahta üzerindeki kumların oluşturduğu şekiller, geleceğe dair yorumlarla beyitlere konu olmuştur. Remmâl, fal bakarken kullandığı tahtasına çizgi ve noktalar halinde birtakım işaretler çizer. Divân şairleri bu işaretler çerçevesinde çeşitli hayaller kurmuş, bazı şeyleri uğurlu ve uğursuz olarak nitelendirmişlerdir (Keskin, 2009: 320-321).

Hâl-i rûyun ki bize kevkeb-i ikbâl etdin

Hâme-i nazmımızı kur‘a-i remmâl etdin (G. 88 / 1)

(Yüz çizgilerin ki bize baht yıldızın ışığı ettin, şiir kalemimizi fal kurası ettin.)

2.13.5.5. Geda - Cerar (Dilenci)

Maddi açıdan fakr u zaruret içerisinde olan veya bedeni çalışmaya uygun olmayan kişiler halktan yiyecek ve para gibi şeyler istemektedirler. Geda (dilenci) imgesi Dîvân şiirinde sık kullanılmıştır. Bazen aşışın durumunu ifade ederken bazen dilencilik mesleği

anlatılmıştır. Dilencilik kendini aciz göstererek isteme ve dileme hâlidir. Dilencide yüz kızarıklığı ve utanma duygusu yoktur. Âşık sevgiliden gelecek iyi veya kötü her şeye, bir dilenci misali, muhtaçtır (Gürdap, 2023: 43-44).

Mahşerde olan da 'vet-i hengâm-ı hisâba

Hep şâh u gedâ cümlesi yek-sân olacaktır (G. 35 / 7)

(Mahşerde hesap vakti daveti olan, padişah ve dilencilerin tümü hep beraber olacaktır.)

Dilenci ve padişahın konu edinildiği bu beyitte şair ölümde ve mahşerde herkesin eşit olduğunu vurgulamıştır. Kimsenin ebedi bir yaşamı yoktur. Herkesin gideceği yer aynıdır. Ahirette tecelli edecek adaletin en güzel şekilde anlatılması ve vurgulanması için birbirine zıt iki karakter kullanılmıştır.

Kapılma 'arz-ı hulûs etmesiyle sultânım

Görünce kisve-i tezvîr ile o cerrârı (T. 9 / 45)

(O dilenciye arabozuculuk elbisesiyle görünce, sultanım saflık ve samimiyet sunmasına kapılma.)

2.13.5.6. Tarrar – Reh-zen – Korsan – Düzd (Yankesici – Eşkîya - Haydud – Yolkesen – Hilekâr - Hırsız:

Sarmaşıkda urulan kâfile-i sîme döner

Sarılınca ten-i sîmînine tarrâr-ı 'adû (G. 108 / 4)

(Hilekâr düşman gümüş tenine sarılınca, çölde tuzaklanan gümüş kafilesine döner.)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin gümüş gibi beyaz ve parlak tenine sarılan ve düşman olarak gördüğü hilekâr rakibini, kabilelerin yolunu kesen ve önlerine tuzak kuran eşkıyalara, sevgilinin tenini ise ele geçirilen kabileye benzetmektedir.

Diyâr-ı Bekr'i korsan-ı fesâd almışdı bir müddet

O dâver geldi efrenc-i fitenden eyledi âzâd (T. 48 / 4)

(Bir müddet Diyarbakır'ı fesad korsanlar almıştı. O hükümdar geldi, Avrupalı fitnelerden kurtardı.)

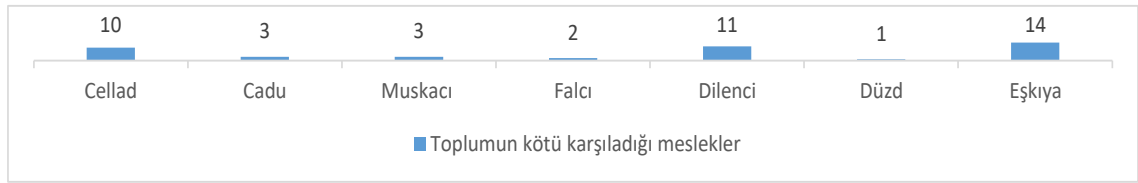
Yukarıdaki beyitte şair, Diyarbakır kentinin Avrupalı fitneci korsanlar tarafından esir alındığını ve Sultan (Mehmet Emin Paşa) tarafından kurtarıldığını açıklamaktadır.

Düzd-i reh-zen keyfi kimdir ol meh olmuş pür-gubâr

Hâzır olsun k'ide düzdân ile diller kâr-zâr (Muamma 36)

(Eşkîya hırsız keyfi kimdir o dolunay toz dolu olmuş, kavgalı gönüller ile hırsızlar hazır olsun.)

Tablo 2.40. Dîvân'da Yer Alan Toplumun Kötü Karşıladığı Mesleklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.14. RENKLER

Dîvân şairleri, renklerin zengin ifade tarzından, zihinde uyandırdığı çağrışımlardan ve yüklendiği anlamlardan faydalanarak şiirlerine zenginlik katarlar. Dîvân şiirinde daha çok teşbihler, tenasüpler, tevriyeler, istiareler vasıtasıyla oluşturulan tasvirlerle kendilerine yer bulmaktadır. Tabiat manzaralarını tasvir etmek için renkler şairlerin elindeki en önemli araçlardır. Şair, tabiatı bunların yerine kullanılan sözcüklerle gözler önüne serip, duygu ve düşüncelerini sembolik ifadelerle dile getirir (Kardaş, 2019: 395). *Dîvân*'da 7 adet renk tespit edilmiştir.

2.14.1. Siyah – Kara – Esved – Sevda - Sevad

Genel olarak uğursuz olduğuna, olumsuz ve kötü anlamlara sahip olduğuna inanılmaktadır (Çakıcı, 2018: 55). Dîvân şiirinde dilberin 'saçı, gözü, kaşı, beni' siyah renkle tasvir edilmektedir (İşçi, 2017: 34).

Gehî zülf-i siyâhın geh ten-i sîmînin efkârı

Şu 'ûrun kalmadı ardı alınmaz mı bu sevdânın (G. 82 / 6)

(Bazen siyah zülfinin, bazen gümüş gibi beyaz teninin efkârı, şuurun kalmadı bu sevdanın ardı alınmaz mı?)

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin saçlarını siyah olarak tasvir etmektedir. Sevgilinin beyaz ve parlak tenini ise gümüş madenine benzetmektedir.

Yüzümü kara eden pertev-i ‘irfânındır

Nitekim sûret-i insânı yakar şems-i münîr (K. 10 / 7)

(Yüzümü kara eden ışık saçan bilgidir. Nitekim ışık veren mum, insan yüzünü yakar).

Ka‘be-i vech-i mîr-i kâmil için

Oldu gûyâ ki perde nûr-ı siyâh (T. 93)

(Kâmil emiri Kâbe yüzü için, sözümona ki siyah nur perdesi oldu).

Düşünce zulmet-i ye‘se ma‘âşından siyâh-rûzân

Sevâd-ı Âmid-i Sevdâ‘dan etdi terk-i sevdâyı (K. 71 / 11)

(Dünya hayatından karanlık ümitsizliğe düşünce, siyah yüzlü kara Âmid insanları sevdâyı terk etti).

Zulmet, siyah yüz, sevad, seveda; burada tenasüp sanatı vardır.

2.14.2. Beyaz - Sefid

Bütün renklerin birleşimidir. Olumlu çağrışımlar yapmaktadır. Dîvân şiirinde ‘sevgilinin yüzü ve yanağı, sabah aydınlığı’ imgeleriyle ilişki içerisinde (Öntürk, 2017: 978). Temizliğin, saflığın, tarafsızlığın, cennetin, iyiliğin, imanın, rahmetin, doğruluğun sembolü olan kutsal bir renktir (Çakıcı, 2018: 46).

Beyâz-ı gerdeninle bahs ederse gerden-i mînâ

Olur, şerm ile zâhir fülfulünden şîven-i mînâ (G. 1 / 1)

(Şişenin boynu, beyaz olan boynunla bahsederse, şişenin (ağzı) matemi görünen beninden utanır).

Yukarıdaki beyitte birinci mısradaki şair şişenin cam ve şeffaf olmasıyla, sevgilinin beyaz ve parlak boynu arasında ilişki kurmuştur. İkinci mısradaki şişenin ağzı ile anlatılmak

istenen, şişenin içindeki şaraptır. Şarap içtikten sonra insanda oluşan hal ve durum, mest oluş, sevgilinin ‘ben’inin aşğın üzerinde bıraktığı acının yanında utanmaktadır. Evvela şişe ile sevgilinin kıyaslaması yapılırken, daha sonra sevgilinin ‘ben’inin, şişenin içindeki şaraptan daha çok aşğın üzerinde bir etki yaptığı görülmektedir.

Gâh surh u geh sefid ü geh yeşil

Ekseri zî-rûhdandır böyle bil (Lugaz 10 / 2)

(Bazen kırmızı, bazen beyaz ve bazen yeşil, çoğunlukla can sahibindedir böyle bil).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yüzünün beyazlığını, yanağının kırmızılığını ve yüzündeki yeşil tüyleri dile getirmektedir.

Ederse reng-i hicâbın gül-i sefid hayâl

Olur, füsürdesi dest-i nebât-ı bâğa hınâ (K. 5 / 44)

(Utanma rengini beyaz gül hayal ederse, bağ bitkilerinin ellerindeki kına solar).

2.14.3. Yeşil – Hadra - Sebz

Tabiatın rengidir. Yeşilliğin, sessizliğin, canlılığın, huzurun, mutluluğun, bereketin, inancın, cennetin, canlılığın, ölümsüzlüğün, gençliğin sembolüdür (Çakıcı, 2018: 90). Hz. Peygamber’e bağlanmaktadır. ‘Hızır – Hıdır’ kelimesi ‘yeşillik’ anlamına gelmektedir (Düzlü, 2018: 756).

Hat-ı sebzın görüp aç sînesin seyr eyle refâtın

Çemenden geç semenden geç nihâl-i nârvenden geç (G. 17 / 3)

(Yeşil yüzünü görüp, sineni aç, salınarak yürüyüşünü seyret. Çemenden geç, yaseminden geç, fidan ağacından geç).

Yukarıdaki beyitte şair ayva tüyelerinin yeşil renk olmasından dolayı, sevgilinin yüzü için yeşil renk ifadesini kullanmıştır ve yeşil rengi çimenlerle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin sinesinin beyaz olmasından dolayı, şair sine ve yasemin arasında bir ilişki kurmuştur. Ayrıca şair, sevgilinin uzun boylu oluşan hareketle fidan ağacı ve sevgilinin yürüyüşü arasında da ilişki kurmuştur. Beyte genel olarak bakıldığı zaman şairin, sevgili ve sevgilinin özelliklerini doğa ile özdeşleştirdiği görülmektedir.

Gâh surh u geh sefid ü geh yeşil

Ekseri zî-rûhdandır böyle bil (Lugaz 10 / 2)

(Bazen kırmızı, bazen beyaz ve bazen yeşil, çoğunlukla can sahibindedir böyle bil).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yüzünün beyazlığını, yanağının kırmızılığını ve yüzündeki yeşil tüyleri dile getirmektedir.

O ferr ü haşmet ile oldu menzil-i evvel

Firâz-ı mesned-i otak-ı künbed-i hadrâ (K. 3 / 106)

(Üstü yeşil kubbeli makam çadırı, başlangıç yeri o güç ve büyüklükle oldu).

2.14.4. Hamra – La'l – Ahmer - Surh (Kırmızı)

Hareketliliğin, dinamizmin, gençliğin, mutluluğun, azmin, kararlılığın, gücün, şevkin sembolüdür (Uymaz, 2013: 45). Dîvân şiirinde 'gözyaşı, ağız, yanak, dudak' imgeleriyle ilişki içerisindedir (Öntürk, 2017: 978).

Gâh surh u geh sefid ü geh yeşil

Ekseri zî-rûhdandır böyle bil (Lugaz 10 / 2)

(Bazen kırmızı, bazen beyaz ve bazen yeşil, çoğunlukla yanak ve yüz sahibindedir böyle bil).

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yüzünün beyazlığını, yanağının kırmızılığını ve yüzündeki yeşil tüyleri dile getirmektedir.

Gehî zât-ı keremkârın gehî evsâf-ı rehvârın

Beyânı neş'emend etdi beni çün bâde-i hamrâ (K. 15 / 31)

(Bazen yüksek şeref sahibi olan kişi, bazen binek hayvan özellikleri, çünkü kırmızı bade, beni neşe sahibi etti).

2.14.5. Zerd (Sarı)

Güneşin ve altının rengi olduğu için önemlidir. Merkezin, gücün, zenginliğin, kutsalın, hastalığın, kuraklığın, bereketsizliğin, vefasızlığın, korkaklığın ve kıskançlığın sembolüdür (Çakıcı, 2018: 95). Dîvân şiirinde 'aşğın hastalıklı görünüşünü, sararıp

solmuş yüzünü, sonbaharda sararan bitkileri ve yaprakları' anlatmak için kullanılmıştır (Öntürk, 2017: 980).

Bend oldu murg-ı dil girih-i zülf-i zerdine

Zenbûr-beçe sayd eder oldu hümâmızı (G. 145 / 3)

(Kuş yüreğim sarı saçlarına düğümlüdür. Arı yavrusu, hüma kuşumuzu avlar oldu).

Yukarıdaki beyitte şair aşığın gönlünü kuşa benzetmektedir. Sevgilinin saçlarını sarı renk ile tasvir ederken, sevgilinin kendisi için 'arı yavrusu' ifadesini kullanılmıştır. Gönlünü benzettiği kuşu, küçük bir arı yavrusu avlamıştır.

2.14.6. Penbe

Sakin duyguları, saflığı, hayalleri, bebesiliği, güzelliği, kusursuzluğu, dişiliği, çekiciliği, aşkın romantik yönünü simgelemektedir (Çakıcı, 2018: 104).

Reng-i ruh-ı nermin düşünüp yâr Lebîbâ

Uysun deyü şâlîsini gül-pembe boyatdı (G. 131 / 7)

(Ey Lebîb, yârin yumuşak yanağının rengini düşünüp, uysun diye şalını gül pembeye boyattı).

Hayalinde sevgilinin yanağının kırmızı gül ve pembe arası renginden yola çıkarak, sevgilinin boynuna sardığı şalın rengini, sevgilisinin yanağıyla aynı renkte hayal etmiştir.

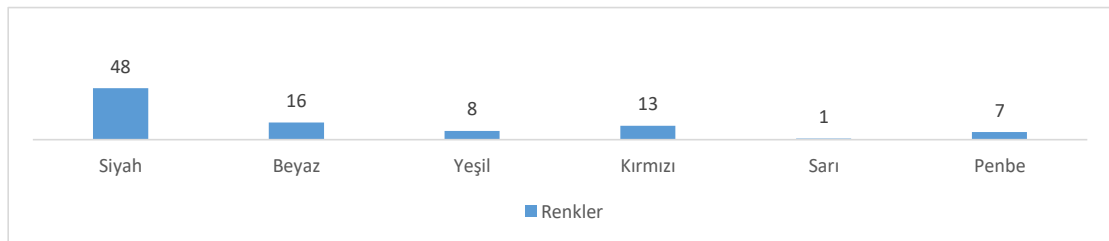
Döküldü sîne-i nerm ü sefidine bâde

Ne imtizâcdır âyâ o pembe bu âteş (G. 67 / 5)

(Yumuşak ve beyaz sinesine bade döküldü. Acaba o pembe bu ateş karışımı değildir).

Pembe, beyaz ve kırmızının karışımından elde edilen bir renktir.

Tablo 2.41. Dîvân'da Yer Alan Renklerin Beyit Sayısını Gösteren Tablo

2.15. GELENEKLER – GÖRENEKLER VE İNANIŞLAR

2.15.1. Ramazan'da Teravih Namazı Kılınması

Envâr-ı terâvîh ü tesâbîh ile mescid

Gösterdi çerâgânı şebânı Ramazân'ın (Kt. 38 / 7)

(Teravih ve salat-ı tesbih nuru ile mescit Şaban'ın ve Ramazan'ın aydınlığını gösterdi).

2.15.2. Çarpılma

‘Abbâsî ‘imâme ile çarpıldı o yâre

Keştî-i dili eyledi başdan Kara Vâ‘iz (G. 73 / 4)

(Siyah sarığıyla o yâre çarpıldı. Vaiz gönül gemisini baştan kara eyledi).

Abbâsîler, Emevîlerden sonra Müslümanların yönetimini üstlenen Müslüman Arap hanedanının ismidir. İmâme ise savaşta başa takılan bir tür başlık, tespihin iki ucunu bir araya getiren boncuk veya sarık anlamına gelmektedir. Abbâsî imâme ise “siyah sarık” anlamına gelmektedir. Nizâmiyye Medresesi müderrisleri siyah cübbe ve sarık giyerken; ulemâ, molla, şeyh ve dervişler genelde beyaz ve siyah sarıkla resmedilmiştir. Abbâsîler döneminde de Abbâsî halifeleri, aristokratlar ve aristokratlara özenen orta sınıfa mensup insanlar siyah sarık kullanmışlardır. Ayrıca Abbâsî halifelerinin gönderdikleri hilâfet şiarı hilatların yanında da siyah sarık yer almıştır. Bazı Abbâsî halifeleri ise tahta çıkışlarında veya biat merasimlerinde sarıklarını siyah tülbentle sarmışlardır. Özellikle Abbâsîlerde siyah rengin diğer renklere oranla daha çok tercih edilmesinin, bu rengin saygın bir niteliğinin olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür (Berdîbek, 2017: 75-77).

Yukarıdaki beyitte şair gönü gemiye benzetmektedir. Çarpılmak ise sevgiliye vurulmak anlamıyla kullanılmıştır. Abbâsîlerin siyah sarık kullanmasından dolayı “Abbâsî sarığı”, “kara sarık”la özdeşleştirilmiştir.

2.15.3. Fal

Remil, kum üzerine çizilen bazı şekillerden geleceğe dair beklentileri çıkarmaya dayanan faldır (Keskin, 2009: 320).

Nazar-ı çehre-i mes‘ûdu benim fâlim idi

Sohbeti bâ'is-i âsâyiş-i ahvâlim idi (Musammat 3 - V / 2)

(Mutlu yüzünün bakışı benim falımdı, huzurlu halle sohbet sebebim idi).

2.15.4. Nazar

Tomar, bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için boyna asılan veya üstte taşınan yazılı kâğıttır (Demirkazık, 2012: 69)

Nazardan hıfza hâmem rukye-hân olsun bu günlerde

Ki nutk-ı mu'cizü'l-'ayn hakk etmiş böyle inhâyı (T. 5 / 3)

(Bu günlerde nazardan koruyan muskacı olsun. Böyle bildiri ki kısa ve özlü konuşmaları doğrunun ta kendisi etmiştir).

2.15.5. Hükümdarların taç takması

Hükümdarların taç takması oldukça yaygın ve eski bir gelenektir. Bu taçlar altından, çeşitli kıymetli madenlerden yapılır ve kıymetli taşlarla süslenirdi (Demirkazık, 2012: 58).

Ser-i sa'd-efser-i şeh-zâde-i hurrem-bahta

Eyledi zebh-i karâbîn-i teşekkür 'âlem (Tarih 3 / 63)

(Sevinçli ve saadetli padişahın başındaki kutlu taca, teşekkür kurbanı kesti ve nişan eyledi).

2.15.6. İki Şahid

Ya'ni vâlîmiz o destûr-ı mu'azzam ki anın

Dihîş ü dâd iki şâhid-i istîhâlî (T. 19 / 10)

(Valimiz çok büyük ve kusursuz kanun ki, doğruluk ve adalet iki şahid ehli).

2.15.7. Ateşte Sipend

Üzerlik tohumları nazara karşı tütsü olarak ateşe atılır ve bitkinin meyveleri duvara asılır. Nazara uğradığına inanılan ya da nazar değebileceği düşünülen bebekler, çocuklar, hayvanlar, ateşe atılan üzerlik tohumlarının dumanyıla tütsülenir ve duman koklatılır (Demirkazık, 2012: 65).

Yakdın beni gayri sûd vermez

Âteşde olan sipende himmet (G. 13 / 4)

(Sevda yaktı beni, artık ateşte olan sipende gayret vermez).

Yukarıdaki beyitte şair, bir tütsü bitkisi olan ve hastalıkların tedavisinde kullanılan sipendin dahi sevgilinin sevdasıyla yanan aşığa fayda veremeyeceğini dile getirmiştir. Sipend bitkisinin ateşte yanan bir tütsü olması ile aşığın yanması arasında ilişki kurulmuştur, denilebilir.

2.15.8. İsm-i A‘zam Duası

İsm-i a‘zam Allah’ın en büyük ismi anlamında bir tabirdir. Onun okunmasının veya yazılmasının çeşitli koruyucu faydaları olduğuna dair görüşler vardır (Demirkazık, 2012: 71).

Efendim zımn-ı güftârında gûyâ ism-i a‘zam var

Ki eyler ‘abd-i gerden-beste nutkın pîr ü bernâyı (T. 5 / 44)

(Efendim gizli sözlerinde güya ism-i azam var. İhtiyar ve genci kapalı konuşan gerdanın kulu eder).

2.15.9. Hac İbadeti – Tavaf

Edâ-yı hacc ile geldikde Ka‘be’den merhûm

Tavâf-ı dâr-ı bekâ oldu kendüye matlab (T. 24 / 3)

(Haccı yerine getirmek için geldikde, Kâbe’den yoksun ahiret tavafı kendisine istek oldu).

Meclis-i Ka‘be-sânını üç mâh

Bir tavâf-ı ziyâret etmedim âh (M. 4 / 16)

(Üç at meclisi Kâbe sandın, ah bir tavaf ziyareti etmedin).

2.15.10. Kâbe’nin siyah örtüsü

Kâbe’nin dört duvarı üzerine dıştan ve içten siyah ve kırmızı iki örtü asılır. Kisve adı verilen siyah örtünün cahiliye devrinden beri örtüldüğü bilinmektedir. Bu gelenek günümüzde de varlığını sürdürür (Demirkazık, 2012: 71).

Ka‘be-i vech-i mîr-i kâmil için

Oldu gûyâ ki perde nûr-ı siyâh (T. 93)

(Kâmil miri Kâbe yüzü için, sözümona ki siyah nur perdesi oldu).

2.15.11. Kurban

Kurban, ibadet amacıyla hayvan kesimine ve kesilen hayvana verilen isimdir. Bir adağı yerine getirmek için de kurban kesilir. (Demirkazık, 2012: 75).

Sen de koçbaşın için eyle bu 'îde kurbân

Sevr-i cevri felegi bu dil-i zâra çü ganem (T. 3 / 64)

(Gökyüzündeki boğa burcu cefası olan bu inleyen gönül koyunum gibi sen de bu kurban bayramı için koçbaşını kurban eyle).

2.15.12. Hamel (Koç) burcu

“Burc-ı bere” adıyla da anılan bu burçtan genel olarak güneşle birlikte bahsedilir.

2.15.13. Sevr (Boğa) burcu

“Burc-ı süreyyâ” ve “burc-ı gâv” olarak da adlandırılan Sevr ayın burcudur. Sabah olunca görülmemesi ayın kurban edilmesine bağlanır ve güneşin doğuşu esnasında gökyüzünde beliren kırmızı renk de kurban edilen ayın kanı şeklinde yorumlanır. Sevr-kurban ilişkisi sebebiyle ıydiyyelerde rastlanan bu motif, ayrıca boğanın ağır işlere dayanıklı olması ve yük taşıyabilmesi dolayısıyla da söz konusu edilir. Felek ağır şeyleri taşımada kullanır. Feleğin yükünü taşıdığı halde şairin gönül yükünü, gam yükünü taşıyamaz, boynu kırılır (Uzun, 1992: 425).

Güsfend-i kederi eyleyip ol dem kurbân

Ser-te-ser oldu ahâlîye çü 'îd-ı adhâ (K. 22 / 4)

(Koyun kederi gibi o zaman kurban eyler. Halka Kurban Bayramı gibi baştanbaşa keder oldu).

2.15.14. Sihir

Şairler de kendi hünerlerini dile getirmek için, şiirlerini büyülü sözler, kendilerini de şiir alanında sihirbaz olarak nitelendirirler. Sevgilinin saçları, gamzesi ve gözleri sihir konusunda üstat olarak kabul edilir. Hârût ve Mârût'a sihir ile büyüü öğreten sevgilinin saçı, gamzesi ve gözleridir (Kardaş, 2013: 37). Dîvân şiirinde sihir ve büyüün çıkış

noktası Harut ve Marut'tur. Bu inanç ve kültürün üstadıdır. Büyü ve sihirle ün yapmışlardır (Kardaş, 2018: 756).

Koyup sihr içre zülfü ser bak ol câdû-yı mekkâre

Çü mihmân âhirî etdi şu'ûrî benden âvâre (Muamma 21)

(O düzenbaz cadı, başındaki zülfünün içine sihir koyup, son misafir gibi avare şuurunu bağladı.)

Yukarıdaki beyitte şair saçın içine sihir koyma olayına değinmiştir.

2.15.15. Şeyhlerin Asası

Uzun ve ince değneğe denir. Dervişler ellerinde tutarlar. Tutan kişinin omuzlarından dört parmak uzundur. Zahiri dindarlığı ve riyayı simgelediğinden, terk edilmesi gerekir. Asa kullanmak sünnettir (Şahin, 2011: 698).

Yed-i hükmünde âhir bir 'asâ kaldı Süleymân'ın (Musammat 8 - 5 / 5)

(Süleyman'ın elindeki hükmünden son bir asa kaldı.)

Sen ki oldun 'asâ-yı dest-i hüner

Za'f-ı pîrîde ol bana yâver (M. 2 / 7)

(Sen ki hünerli ellerdeki asa oldun, o zayıflık piri de bana yardımcıdır.)

2.15.16. El verme

Şeyhin bir şahsı tarikatına kabul edip ona vazife vermesine denir (Demirkazık, 2012: 76).

Tâbe-key bast-ı metâ'-ı sühan ol destura

El verir bezm-i tahayyüzîde abâ vü dibâ (K. 22 / 22)

(Faydalı söz yayan o vezire ne vakte kadar, yer tutulan eğlencede aba ve diba el verir.)

2.15.17. Bayram Hilali

Ramazan ayının başlangıcı yani oruç tutmaya başlama ve Ramazan ayının sonu (Ramazan Bayramı) hilalin görülmesi ile olurdu. Yüksek bir yerden veya bir minareden

ilk defa hilali gören bir gözcü bu gözlemini iki şahit önünde ispat eder, ondan sonra Ramazan ilan olunurdu (Demirkazık, 2012: 78).

Hilâl-i mâh-ı Şevvâl anlama destûr-ı devrânın

Hasûd-ı câhını tehdîd için gösterdi hancer 'îd (K. 18 / 7)

(Semadaki (hançere benzeyen) parlaklığı Şevval ayının hilâli sanma! Zamanın kudretli hâkiminin (Ali Paşa) makamına göz dikenleri tehdit etmek için Ramazân Bayram'ı düşmana hilâle benzeyen hançerini gösterdi).

2.15.18. Delileri zincire bağlama

Eski tımarhanelerde delilerin boyunlarına lâle denilen zincirli bir demir halka geçirirler, bu zinciri bir yere tuttururlar, kimseye saldırmaması için de kollarını bağlarlar ve iyileşinceye kadar delileri onunla muhafaza ederlerdi (Demirkazık, 2012: 83).

Dîv-i gam 'âlemi zencîrli dîvâne eder

Câm-ı mey olmasa bâzû-yı bezmde ta'vîz (G. 25 / 4)

(Gamlı ifrit âlemi, zincirli divane eder. İçki bardağı olmazsa, kol bezminde muskadır.)

Yukarıdaki beyitte şair, Dîvân şiiri geleneği olan “divanelerin zincire vurulması”nı konu etmektedir. Gam sonuncunda divane olup zincire vurulan kimse, bir tedavi yöntemi olan ve ifritten korunmak için kullanılan muskayı koluna takmaktadır. Meclisteki içki bardağını, kola takılı olan muskayla ilişkilendirilmiştir.

Gel çözme 'akd-i zülfü perîşân olur meded

Dîvânegân-ı 'aşkın o zencîre bağlıdır (G. 34 / 3)

(Düğümlemiş ve perişan olmuş saçlarını, gel çözmeye yardım olur. Divanenin yeri o zincire bağlıdır.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin lüle ve kıvrık saçlarını birbirine bağlı zincir halkalarına benzetmektedir. Divaneliğin alametleri olan delilerin zincire vurulmasından yola çıkarak, âşık, sevgilinin zincire benzettiği saçlarına bağlıdır.

2.15.19. Ölülere kefenleme ve şehitleri kefen yerine kıyafetleri ile defnetme

Oldu eşheb yerine âlet-i had (?) pây-e-süvâr

Kefen oldu bedeli cevşen-i ceng-efzânın (T. 13 / 20)

(At yerine sınır aleti rütbeli süvari oldu. Savaş yerinin zırh bedeli, kefen oldu.)

Yukarıdaki beyitte şair savaşta askerlerin giydikleri zırhın bedelinin, ölümü simgeleyen ve ölüm elbisesi anlamına gelen kefen olduğunu dile getirmektedir.

2.15.20. Kan Parası

Kan bahası/parası, diyet ödemek veya kan bedeli vermektir. Diyet ödemek İslam hukukuna ait bir uygulamadır, öldürme ve yaralama suçunun karşılığında suçludan uygun miktarda para veya mal alınması biçiminde uygulanır (Demirkazık, 2012: 103).

Şâhım helâkız ol ruhu taklîd-i lâleden

Koyma o Surh-serlere al kan bahâmızı (G. 145 / 5)

(Şâhım biz o lale taklidi yanağından helak olmuşuz. O kırmızı başlıklara al kan paramızı koyma.)

2.15.21. Kan Kardeşliği

Aynı anne babadan olmadığı hâlde birbirinin kanını emerek veya yalayarak kardeşlik yemini içmek şeklindeki uygulamaya kan kardeşliği denmiştir (Demirkazık, 2012: 103).

Ey pîr-i bâde birbirine kan yalaşdırıp

Bî-çâre rindi duhter-i rezle birâder et (G. 11 / 6)

(Ey bade piri birbirine kan yaklaştırdı, çaresiz rindi şarapla kardeş et.).

2.15.22. Papağanın Konuşturulması

Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılır. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenince konuşmaya başlar, aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenir (Demirkazık, 2012: 103).

Bana rahm eylemeyip aldın elimden yâri

Gönlüm eglencesi tûtî-i şeker-güftârı (Musammat 3 – 2 / 1)

(Bana merhamet etmeyerek sevgiliyi elimden aldın. Papağanın şeker sözleri gönlümün eğlencesidir.)

Yukarıdaki beyitte şair sevgiliyi papağana benzetmiş, şeker verilerek konuşturulduğundan papağanın sözlerini ise ‘şeker’le ilişkilendirmiştir. Sevgilinin tatlı sözleri, aşığın gönlünün eğlencesidir.

Sinem âyîne-i ‘irfân olup eyler ta‘lîm

Olsa âgûşum o tûtî-i şeker-hâya kafes (G. 68 / 4)

(Şeker papağanının edeb kafesi sığınağım olsa, sinem akıl ve zekâ aynası olup, öğretmekte ve yetiştirmektedir.)

2.15.23. Yağma

Zor kullanarak karşısına çıkan şeyleri alıp kaçma, çapul, talan, akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskında topladıkları ganimet, bazı savaşlardan sonra kumandan tarafından verilen izinle askerlerin o şehirdeki mallardan istediklerini alması, yağmalayıp ele geçirmesidir (Demirkazık, 2012: 62).

Olursan nazra-ı zinhâr kahriyle anın merfû‘

Nigâh-ı yârdan gamz-ı cefâ Tatardan yağma (Kt. 1 / 35)

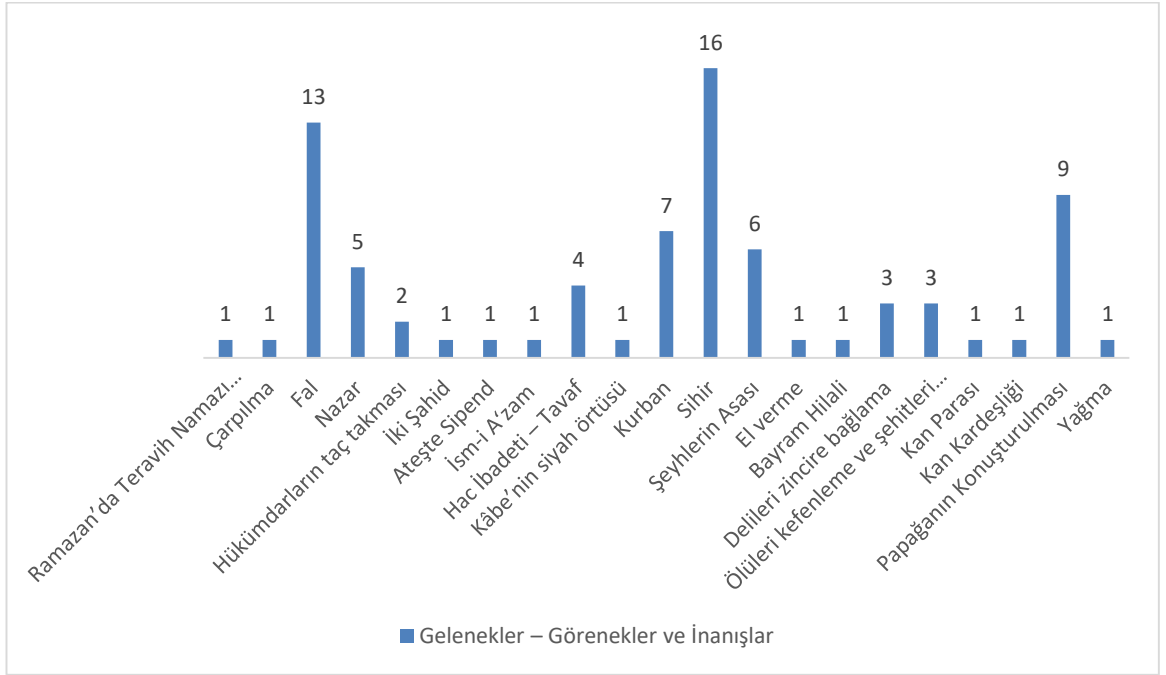
(Onun (sevgilinin) kati tek bir bakışının kahriyle, hükümsüz olursan, yar bakışından cefa çukuru (cefalı sürgün bakış) Tatardan yağma.)

Feryâd ki Tatar-ı gamı eyledi târâc

Sâmân-ı şu‘ûrum demedi yahşi yamandı (Kt. 13 / 7)

(Tatar gamı feryad ki yağma eyledi. Zengin şuurum, güzel yamandı demedi).

Tablo 2.42. *Divan*'da Gelenek, Görenek ve İnanışların Gectigi Beyit Sayısını Gösteren Tablo

SONUÇ

Çalışma kapsamında ele alınan *Lebîb Dîvânı*'nın yazıldığı 18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askeri-siyasi-ekonomik alanda gerileme yaşadığı, buna karşılık edebiyat-kültür alanında ise zirveye çıktığı bir dönemdir. Hem toplumdaki problemlerin hem de Lale Devri'nde yaşanan zevk-eğlence yaşayışının şiirlere yansıtılmaları itibariyle, 18. yüzyılın, Osmanlı edebiyatı bağlamında iyi bir malzeme sunduğunu söylemek mümkündür.

İyi bir gözlemci olan Lebîb Efendi dönemin sosyal hayatını ve toplumsal olaylarını *Dîvân*'ında işleyen bir şairdir. Lale Devri'nde zevk, eğlence, süslenme, giyim, oyunlar, müzik konularında sarayın ve halkın ilgili olmalarından dolayı, Lebîb Efendi de 18. yüzyılda yaşanan toplumsal sorunların yanında, zevk ve eğlence hayatını da şiirlerine konu etmiştir. Lebîb, *Dîvân*'ında 18. yüzyılda en verimli çağını yaşayan tarih düşürme sanatını da kullanmaktan geri kalmamıştır. *Dîvân*'daki bazı beyitlerin altına tarihlerin not düşürüldüğü görülmüştür. Lebîb'in tarih düşürme sanatını da kullanmasıyla, *Lebîb Dîvânı* yazıldığı dönem olan 18. yüzyıla ayna tutan bir belge niteliği kazanmıştır, denilebilir.

Lebîb-i Âmidî Dîvânı'nda Sosyal Hayat Unsurları isimli yüksek lisans tezinde Mutfak Kültürü bölümünde yer alan İçecekler başlığında 14 madde, Yiyecekler başlığında 12, Baharatlar başlığında 5, Tatlılar başlığında 12, Tahıllar başlığında 3, Meyveler başlığında 8, Zararlı Maddeler başlığında 2, Mutfak Eşyaları başlığında 17 madde tespit edilmiştir. İçecekler başlığını oluşturan maddelerin ve beyitlerin çoğunu şarap ve şarap imgesinin farklı kullanımları oluşturmaktadır. Yiyecek bölümünü genellikle meyhane ile birlikte anılan ciğer-kebab-büryan maddeleri oluşturmaktadır. Mutfak Eşyaları bölümünde genellikle şarap ile ilgili kavramlar yer almaktadır. Tatlılar ve Meyveler başlığında sevgilinin anlatıldığı ve özelliklerinin benzetildiği kavramlar ve beyitler bulunmaktadır. Lebîb medrese eğitimi almış bir müftü olmasına karşın, *Dîvân* şiiri geleneği olan meyhane, bezm, şarap ve sevgili konularını kullanmaktan geri durmamıştır.

Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürü bölümünde yer alan Kumaşlar başlığında 10 madde, Giyecekler başlığında 19, Giysi Unsurları başlığında 2, Başa Takılanlar başlığında 7, Süslenme-Kokular ve Temizlik başlığında 15, Takılar ve Aksesuarlar

başlığında 8 madde tespit edilmiştir. Lebîb, Giyecekler başlığında genellikle kıyafet türlerini ve renklerini insanların karakterleriyle ilişkilendirmiştir. ‘Aba, hırka, cübbe’ gibi kıyafetlerin sûfi ve derviş tiplerine ait olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kumaş türlerinin yer aldığı beyitlerde şair, kumaşların özelliklerine değinmiş ve *Dîvân*’ında çoğunlukla ‘atlas, diba, semmur’ kumaş türlerini kullanmıştır. Başa Takılanlar başlığında yer alan maddeler genellikle sevgilinin saçları ile birlikte kullanılmıştır. Süslenme-Kokular ve Temizlik başlığında yer alan maddeler sevgilinin güzelliği ve saçlarının güzel kokusu ile ilişkilendirilmiştir.

Madenler ve Değerli Taşlar başlığında 8 madde tespit edilmiştir. Renkleri ve değerli olmaları itibariyle çeşitli imgelere benzetilmiş, çoğunlukla sevgili ile anılmıştır. Bazı beyitlerde çıkarıldıkları yerler ile birlikte anılmıştır. *Lebîb Dîvânı*’nda altın ve gümüş madenlerine sıklıkla yer verilmiştir.

Eşyalar bölümünde yer alan Aydınlatmalar başlığında 5 madde, Ev Gereçleri başlığında 17, Yazı Gereçleri başlığında 11, Savaş Aletleri başlığında 13, Ölçü Aletleri başlığında 2, Diğer Eşyalar başlığında 10 madde tespit edilmiştir. Aydınlatma başlığında yer alan beyitlerde kullanılan maddelerin yanıcı özelliği itibariyle insana benzetildikleri görülmektedir. Savaş Aletleri başlığında çoğu gerçek anlamıyla kullanılmasının yanı sıra ‘kılıç, ok, hançer’ gibi imgeler sevgilinin fiziksel özelliklerine ve çeşitli unsurlara benzetilmiştir. Yazı gereçleri içerisinde *Lebîb Dîvânı*’nda en fazla kaleme yer verildiği görülmektedir.

Coğrafya bölümünde yer alan Şehirler ve İlçeler başlığında 37 madde, Ülkeler başlığında 7, Irklar-Mezhepler-Dinler başlığında 11, Nehir-Irmak-Dağlar başlığında 4 madde tespit edilmiştir. Şehirler başlığında Lebîb’in memleketi ve yaşadığı yer olan Diyarbakır kentine sıklıkla yer verilmiştir. *Dîvân*’da ‘Âmid/Diyar-ı Bekr’ 42 beyitte geçmektedir. *Lebîb Dîvânı*’nda Diyarbakır kentinin o dönemde içinde bulunduğu kıtlık, kuraklık, savaşlar ve yöneticiler hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Âmid’den sonra sırasıyla ‘İstanbul, Haleb, Bağdad’ *Dîvân*’da en çok yer alan şehirlerdir. Lebîb, şehirler ve ülkelere yer verirken çıkarılan madenler ve taşların yanı sıra içinde yaşayan insanların özelliklerini de beyitlerinde işlemiştir. Irkların kişisel ve fiziksel özellikleriyle çeşitli benzetmeler yapmıştır. Ülkeler ve Irklar bazı beyitlerde sevgiliye benzetilmiştir. Ülkeler içerisinde *Lebîb Dîvânı*’nda en fazla ‘Hindistan’ın zikredildiği görülmektedir.

Doğal Yaşam Kavramları bölümünde yer alan Hayvanlar başlığında 29 madde, Çiçekler başlığında 10, Ağaçlar başlığında 9 madde tespit edilmiştir. Lebîb, çiçekler ve ağaçlar başlıklarında genellikle sevgili, sevgilinin güzel kokusu ve fiziksel özelliklerini açıklarken bu imgelerle benzetmeler yapmıştır. *Lebîb Dîvânı*'nda 'gül, gonca, fidan, selvi, bülbül' en fazla ismi geçen imgelerdir.

Eğlence Hayatı bölümünde yer alan Oyunlar başlığında 5 madde, müzik başlığında 15 makam-usûl ve 11 çalgı aleti maddesi tespit edilmiştir. Lale Devri'nin zevk-eğlence yaşamında oyunlara ve müziğe verilen değer, *Lebîb Dîvânı*'nda da kendini göstermiştir. Lebîb'in, beyitlerinde müzik aletlerini genellikle insan vücuduna benzettiği görülmektedir.

Mekânlar ve Mimari başlığında 35 madde tespit edilmiştir. Gerçek mekânlara sık yer vermesi Lebîb'in dışarıdaki hayata hâkim olduğunun, sosyal ve gözlemci yönünün güçlü olduğunun bir göstergesi olarak sunulabilir. *Dîvân*'da sevgilinin mekânı olan 'gülşen' ve tasavvuf mekânı olan 'dergâh' en fazla kullanılan imgelerdir.

Ulaşım başlığında gemi 13, zevrak (sandal-kayık) 1 beyitte geçmektedir. Sağlık ve Tıp bölümünde yer alan Hastalıklar başlığında 12 madde, İlaçlar ve Tedavi Yöntemleri başlığında 7 madde tespit edilmiştir.

Ekonomi bölümünde yer alan Para Birimleri başlığında 3 madde yer almaktadır. *Lebîb Dîvânı*'nda genellikle 'dinar, dirhem' gibi Osmanlı döneminde sıklıkla kullanılan paralar geçmektedir. Vergiler başlığında 'örfî, şer'î ve bac' başlıkları yer almaktadır.

Meslekler bölümünde yer alan Devletin Görevlileri başlığında 24 madde, Din ve Eğitim Görevlileri başlığında 9 madde, Çeşitli Meslekler başlığında 27 madde, Eğlence ve Oyun Düzenleyenler başlığında 12 madde, Toplumun Kötü Karşılıdığı Meslekler başlığında 7 madde tespit edilmiştir. Lebîb'in 20 yıl müftülük yapması, seyahat ve ziyaret ettiği yerlerde devlet adamlarıyla samimiyet ve dostluk kurması devlet içindeki görevlere hâkim olduğunun bir göstergesidir. Devlet görevinde olmasına karşın dışarıda sosyal hayatın içinde bulunan mesleklere de *Dîvân*'ında sıklıkla yer vermiştir. Bu durum Lebîb'in hem devlet hem de halk ile iç içe olduğunun kanıtıdır denilebilir. Müftü olması, medrese ve dinî eğitim almış olmasına rağmen meyhane erbabına da beyitlerinde yer vermiştir.

Renkler başlığında 7 madde tespit edilmiştir. Lebîb sevgili ile ilgili benzetmelerin yapıldığı beyitlerinde renklerden faydalanmıştır. Lebîb, *Dîvân*'ında en fazla 'siyah' rengine yer vermiştir. Sonrasında ise sırasıyla 'beyaz, kırmızı, yeşil' renkleri gelmektedir.

Zamansal Kavramlar bölümünde yer alan Günün Vakitleri başlığında 7 madde, Günler başlığında 2, Aylar başlığında 7, Mevsimler başlığında 5 madde tespit edilmiştir. Lebîb insanın ruh halini işlediği beyitlerinde genellikle mevsimlerden faydalanmıştır. *Dîvân*'da en fazla 'bahar, şita, hazan' mevsimlerine, 'Ramazan' ayına, 'gece ve sabah' vakitlerine yer verilmiştir

İhtiva ettiği sosyal hayat unsurlarının tespit edildiği *Lebîb Dîvânı*; 30 kaside, 9 musammat, 99 tarih, 146 gazel, 55 kıta, 16 lügaz, 46 muamma, 11 rubai, 14 müfred ve 6 mesneviden oluşmaktadır. Bu durum da, Yüksek Zümre ve Saray Edebiyatı olarak adlandırılan *Dîvân* şiirinin, toplumsal olaylardan ve sosyal hayattan kopuk olmadığına bir kanıttır. Eserlerin yazıldıkları dönem ve sosyal ortam ile şiir iç içe geçmiştir. Osmanlı edebiyatı sadece gül-bülbül ikilemindeki bireysel konuları değil, edebî eserlerin yazıldıkları dönemin sosyal hayatı ve toplumsal olayları hakkında da bilgi veren bir kaynak konumundadır.

KAYNAKÇA

- Açıl, B. (2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 5, 1-28.
- Aka, B. (2013). “Divan Şiirinde “Âb” Motifinin Methiye Unsuru Olarak Kullanımı: Hayretî’nin “Âb” Redifli Kasidesi”. *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 13, 423-434.
- Akdemir, A. (2022). Şarabın Serüveni ve Klasik Türk Şiirinde Sarhoşluk Kavramı. *(Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Fırat Üniversitesi SBE.
- Aksu, C. (2002). Lutfî Divanı’nın Tahlili. *(Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE.
- Aktan, H. (2003). “Maden” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, 306-3010). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Altınay, A. (2011). *Lale Devri (1718-1730)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aslan, M. (2016). “Divan Şiirinde Hindistan” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi SBE.
- Ay, Ü. (2009). “Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 117-162.
- Aydın, E. (2009). “Edebiyat-Sosyolji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”. *Turkish Studies*, Cilt 4, Sayı 1, 357-370.
- Aysan, Ç. (2022). Rumelili Za’îfî Divanı’nda Sosyal Hayat Unsurları. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Van Yüzüncüyıl Üniversitesi SBE.
- Batur, H. (2015). Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Şiirlerinde Maddi Kültür Ve Sosyal Hayat Unsurları. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Batman Üniversitesi SBE.
- Bayram, Y. (2007). “Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Özel Sayı 10*.
- Bilgicioğlu, B. (2008). “Sâdâbâd”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 379-981. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Bilir, J. (2009). Kadın Dîvan Şairlerinden Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım Ve Şeref Hanım Dîvanları'nda Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- Bozkurt, K. (2017). “Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebîb'in Tarihler”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 17, 210-229.
- Buyruk, İ. (2015). Bağdatlı Rûhî Divanının'da Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Selçuk Üniversitesi SBE.
- Coşkun, s. (2006). “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 405-44.
- Cuma, A. (2009). “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi – Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyl Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 81-94.
- Cunbur, M. (1993). “Eski Şiirimizde Kâbe ve Kâbe Ziyaretleri”. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 141-171.
- Çakıcı, M. E. (2018). Nedîm Dîvânı'nda Renkler. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Çakır, K. (2022). Osmanlıda Nizamı Tesis Edenler: Ases, Şahne ve Muhtesib'in Şiire Hükmü. Yıldız, Hüseyin ve Öztürk, Abdulkadir (ed.), *II. Genç Türkologlar Çalıştayı Bildiri Kitabı*. (118-133). Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları.
- Çarlıoğlu, A. (2011). Bâkî'nin Gazellerinde Sosyal Hayatın İzleri. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- Çelik, S. (2009). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Mehmet Akif Ersoy. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Fırat Üniversitesi SBE.
- Demir, M. A. (2015). Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Boğaziçi Üniversitesi SBE.
- Demirkazık, H. İ. (2012). “Emrî Divanı'nda Âdetler ve Gelenekler”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, 49-110.
- Demirok, E. (2022). Gelibolu Mustafa Ali Divanında Sosyal Hayatla İlgili Unsurlar. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE.

- Deniz, D. (2019). Ravzî Divanı'nda Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*).
Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2018). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dinçer Berdibek, Z. (2017). “‘Abbâsî İmâme’ Terimi Üzerine Bir Değerlendirme”.
Journal of Turkish Language and Literature, Cilt 3, Sayı 1, 74-83.
- Doğan, H. (2012). “18. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatının Haşmet Divanı'ndaki
Akisleri”. *Turkish Studies*, 7, 4, 1547-1584.
- Dolat, M. (2012). “Divan Şiirinde Meslekler”. *Luslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler
Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 19-21.
- Düzlü, Ö. (2018). Seyyid Vehbî Divanı'na Göre 18. Asırda Osmanlılarda Sosyal Hayat.
(*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Eflatun, M. (2014). 18.YY. *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara:
Ayçağ Yayınları.
- Erdem Günyüz, M. (2001). Ahmedî Divanı'nın Tahlili. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*).
İstanbul Üniversitesi SBE.
- Erdoğan Taş, M. (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitapevi
Yayınları.
- Gider, M. (2018). “Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında Kapının Algılanma Biçimi”. 2.
Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi, Şanlıurfa.
- Gök, S. (2019). “Nedim Divanı'nda Gözün Tahlili”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 18, 180-209.
- Gümüş, M. Y. (2020). “Nedim'im Şiirlerinde Gece”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, 217-239.
- Gürdap, S. (2023). Gelibolulu Sürûrî Divanı'nda Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek
Lisans Tezi*). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Gürdap, S. ve İ. Şehitoğlu (2024) “Gelibolulu Sürûrî Divanı'nda Musiki Aletleri”.
Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Sayı 24, 83-91.

- Hasım, D. (2012). “18. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatının Haşmet Divanı’ndaki Akisleri”. *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 4, 1547-1584.
- Işın, P. M. (2010). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Işın, P. M. (2014). *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İnan, B. (2021). Orhan Kemal’in Çukurova Dönemi Romanlarının Edebiyat Sosyolojisi Açısından İncelenmesi. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE.
- İşçi, F. (2017). 15.-19.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Zülf. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Kaçmazoğlu, B. (2017). “Müslüm Kabadayı’nın Öykülerinde Sosyolojik Temalar”. *Sosyologca*, Cilt 7, Sayı 13-14, 34-47.
- Kadaş, S. (2014). *Çelebî-Zâde ‘Asım Dîvânı’nın Tahlîli*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Kadıoğlu, İ. (2003). Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânı’nın Tenkitli Metni. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Dicle Üniversitesi SBE.
- Kandemir, F. (2008). Baki ve Nedim’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Trakya Üniversitesi SBE.
- Kaplan, Y. (2009). “Sâbit Divanı’nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları”. *Turkish Studies*, Cilt 4, Sayı 5, 29-248.
- Kara, M. (2015). Sünbülzade Vehbî Divanı’nda Maddi Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Kültür Üniversitesi SBE.
- Karaca, D. (2020). “İstanbul Şehrengizlerinde Sosyal Hayat Manzaraları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 75, 20-44.
- Karaca, Y. E. (2018). 16. Yüzyıl Divanlarında Dünyevileşme-Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Artvin Çoruh Üniversitesi SBE.
- Karataş, L. (2006). Nedim Divanı’nda Lale Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

- Kardaş, S. (2013). “Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Harut ve Marut”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 50, 29-46.
- Kardaş, S. (2013). “Edebî Tür ve Tarz Açısından Tevbe-Nâmeler ve Lebîb Divanı’nda Yer Alan Tevbe-Nâme Örneği Üzerine Değerlendirmeler”. *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 13, 1175-1187.
- Kardaş, S. (2018). “Divan Siirinde Büyü Sihir”. 753-771. (<https://www.researchgate.net/publication/328803728>) (Erişim Tarihi: 9. 10. 2024).
- Kardaş, S. (2018). “Lebib Efendi’nin Tarih Kıtalarında Diyarbakır Kentinin Sosyal Hayatından Yansımalar”. *Diyarbakır: Âlimler, Arifler, Edipler*, 113-130.
- Kardaş, S. (2019). “Nedîm’in “Olmuş Sana” Redifli Gazelinde Renklerin Kullanımı”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 62, 391-407.
- Kaya, B. A. (2015). “Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 263-314.
- Keleş, R. (2014). “Galib’in Has Bahçesinin Gülleri”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, Cilt 26, Sayı 28, 595-613.
- Kemikli, B. (2007). “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 19-36.
- Keskin, N. İ. (2009). Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Dîvân İrine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE.
- Kılıç, M. (2016). “Sünbülzâde Vehbi’nin Gazellerinde Meyhâne ve Meyhâneye Ait Unsurlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 43, 399-411.
- Kızıltoprak, H. (2017). Vusûlî Dîvânı’nda Maddî Kültür Ve Sosyal Hayat Unsurları. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Batman Üniversitesi SBE.
- Kocabaş, M. (2019). Şeyhi Divanı’nda Sosyal Hayat. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Kufacı, O. (2020). “Divan Şiirinin Estetik Dünyasında Şem-i Kâfur (Kâfurdan Mum)”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 67, 186-206.

- Kufacı, O. (2021). “Diyarbakırlı Lebîb’in Torunu Muhammed Emin’e Armağan Ettiği Öğütler”. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, Cilt 8, Sayı 77, 3098-3109.
- Kul, G. N. (2019). Keçecizade İzzet Molla’nın Divan-ı Bahar-ı Efkâr’ında Sosyal İzleri. *(Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Fırat Üniversitesi SBE.
- Kurnaz, C. (hızl) (2021). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Kurtoğlu, O. (2013). “LEBÎB, Hüseyin Abdulgafûr”. (<https://tees.yesevi.edu.tr>) (Erişim Tarihi: 14.10.2024).
- Kurtoğlu, O. (2013). “Lebîb, Hüseyin Abdulgafûr”. <https://tees.yesevi.edu.tr> (Erişim Tarihi: 9.10.2024).
- Kurtoğlu, O. (2017). *Lebîb Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü:
- Küçük, Z. (2021). Emrî Divanı’nda Sosyal Hayat. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Küçükaşçı, M. S. (2013). “Zemzem”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, 242-246. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Macakoğlu Zehir, A. (2017). Antepli Aynî Divanı’nda Toplumsal Hayat. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Mengi, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi – Metinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. (2000). “Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri”. *Bilig*, 14, 87-97.
- Musalı, V. (2018). “Çiçeklerin Savaşı: Osmanlı – Safevî Rekabetinin Edebiyata Yansımaları”. *IV. Uluslararası Alevilik Ve Bektâşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: 18-20 Ekim 2018.
- Öntürk, A. (2017). “Divan Şiirinde Renkler”. *Ulakbilge*, Cilt 5, Sayı 12, 973-982.
- Özçelik, S. (2010). XVII. Yüzyıl Sosyal Hayatı’nın Nâbî Divânı’na Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Gazi Üniversitesi SBE.
- Özkan Bahar, B. (2017). “Mesihî Divanı’nda Sosyal Hayat”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 67-81.

- Özkan Bahar, B. (2017). “Mesîhî Divanında Sosyal Hayat”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 67-81.
- Özkan, Ö. (2005). Divan Şiirinde Sosyal Hayat (14. ve 15. yy). (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE.
- Öztekin, Ö. (2004). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Öztoprak, N. (2010). “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, 103-154.
- Poyraz, Y. (2014). “Âşık Tarzı Türk Şiirinde Divan Şiiri Hayal ve Mazmunlarının Kullanılması”. *Folklor / Edebiyat*, Cilt 20, Sayı 80, 245-273.
- Rahmani, Z. (2019). *Ali Şir Nevayî'nin Fevaidü'l-Kiber Divanı'nda (Gazeller) Sosyal Hayat İzleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Saral, G. (2016). 16. “Yüzyıl Divanlarında Mutfak Eşyaları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil-Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, 44-65.
- Saral, G. (2017). 16. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Kültürü. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Sona, F. (2015). “Divan Şiirinde Karanfil”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 41, 307-315.
- Şahin, E. (2011). Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Şahin, E. (2013). “Baki Divanı'na Göre 16.yy'da Toplum Yapısı”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 2, 285-309.
- Şamer, A. D. (2012). 18. Yüzyıl Tarih Manzumelerinde Toplumsal Yaşam. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gazi Üniversitesi SBE.
- Şanlı, B. (2013). Osmanlı Dönemi Diyarbakırlı Divan Şairleri. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dicle Üniversitesi SBE.
- Şanlı, İ. (2004). “XVI. yy. Dîvân Şairi Hilâlî ve Şiirlerinde Sosyal Hayat”. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 6, 151-173.

- Şeker, A. ve E. Özcan (2021). Giriş: Edebiyat Bulvarında Sosyolojik Düşünmek: Hakikatin Edebiyatı. Şeker, Aziz ve Özcan, Emre (ed.). *Edebiyat Sosyolojisini Güncel Kılmak*. (9-21). Ankara: Nika Yayınevi.
- Şeker, M. (1992). “Yunus Emre'nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal Hayat”. *Diyanet İlmî Dergî*, Cilt 7, Sayı 2, 73-93.
- Şen Altın, N. (2013). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Postmodern Romanın Toplumsal Temelleri. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Şen, Y. (2014). Divan Edebiyatı'nda Rekabet. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Pamukkale Üniversitesi SBE.
- Taş, A. I. (2013). Şeyh Galib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Trakya Üniversitesi SBE.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Turan, V. (2018). “Şeyh Galib Divânı'nda Sosyal Hayat Unsurları”. *Külliyat Osmanlı Arştırmaları Dergisi*, Sayı 6, 29-45.
- Ulucan, M. (1996). Nedim'in Gazellerinde Hayat Tarzı ve Manevî Unsurlar. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Fırat Üniversitesi SBE.
- Uymaz, H. (2013). *Fuzûlî' Nin Türkçe Divânı'nında Renklerin Kullanımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Uysal Bozaslan, S. ve A. Çağlar (2017). “Divan Şiirinde Sipend / Üzerlik”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 54, 269-288.
- Uzun, M. İ. (1992). “Burç”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, 424-426. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzun, Ş. (2009). “Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar”. *İstem*, Cilt 7, Sayı 13, 331-340.
- Yalçın, S. (2019). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Leyla Erbil'in Öykücülüğü. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kırıkkale Üniversitesi SBE.
- Yaman, E. (2022). Divan Şairlerinin Penceresinden Dört Mevsim (Yedi Farklı Bölgeden Yedi Divan). (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kastamonu Üniversitesi SBE.

- Yavaş, B. (2011). 16.yy Klasik Türk Şiirind Mevsimler. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- Yavuz, S. (2020). “Mostarlı Ziyai Divanı’na Sosyal Hayat Penceresinden Bakmak”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 67, 207-228.
- Yazıcı, H. (2021). “Edebiyat Sosyolojisinin Bölümleri ve Konuları”. *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 40-55.
- Yılğör, A. (1990). Fuzuli’nin Türkçe Divan’ında Bitkiler. *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Ünivrsitesi SBE.
- Zöhre, A. (2016). Muhibbî Divanı’nda Sosyal Hayat. *(Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Sakarya Üniversitesi SBE.